

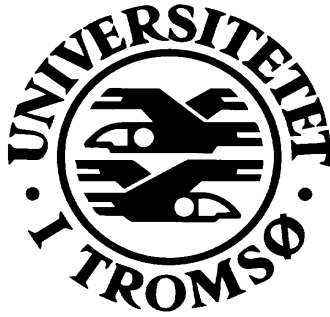
Kvenske minnsteder 1970-2001

Materialitet og minne

Lena Aarekol

Avhandling levert for graden philosophiae doctor

UNIVERSITETET I TROMSØ
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for pedagogikk og lærerutdanning
Januar 2009

Kvenske minnesteder 1970–2001

Materialitet og minne

Lena Aarekol

Avhandling levert for graden Philosophiae Doctor

UNIVERSITETET I TROMSØ
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Institutt for historie
Januar 2009

Takk

Først av alt: Takk til Norges forskningsråd v/forskningsprogrammet ”Kvener og skogfinner i fortid og nåtid” for tildeling av stipend.

En stor og hjertelig takk til mine to fantastiske veiledere: Einar Niemi og Marit Anne Hauan for kontant tilbakemelding, oppmuntring og god oppfølging gjennom hele prosjektet.

En hjertelig takk til alle gode kollegaer på Institutt for historie og på min arbeidsplass ved Tromsø Museum Universitetsmuseet – og da særlig alle ved ”gamle NYK” for de gode samtalene og kakene. Takk til alle stipendiatkollegaer ved Institutt for historie og Tromsø Museum for godt arbeidsmiljø og faglige innspill.

En hjertelig takk til Teemu Ryymin for godt samarbeid og til Sveinulf Hegstad, Cahtrine Baglo, Ketil Zachariassen, Christine Smith Simonsen, Kari Myklebost, Johanne Raade, og Kari Storaas for gode diskusjoner, faglig hjelp og støtte underveis.

En hjertelig takk til Sigrun Høgetveit Berg for omfattende korrektur og til Narve Fulsås for nye perspektiver etter gjennomlesing av manus.

Til slutt: En ekstra hjertelig takk 🍷 til Espen, Asbjørn, Elias og Emil for ukuelig optimisme på mine vegne – og uendelig tålmodighet.

Tromsø, januar 2009

Innhold

FØRSTE DEL. INNLEDNING OG SAMMENFATNING	7
1. INNLEDNING.....	9
1.1 KVENSKKE MINNESTEDER	9
1.2 MATERIALITET OG MINNE	10
1.3 AVHANDLINGENS ORGANISERING OG AVGRENSNING	13
1.3.1 FØRSTE DEL	13
1.3.2 ANDRE DEL	14
1.4 TIDLIGERE FORSKNING	16
1.5 KILDEMATERIALET	18
1.5.1 FOTOGRAFIET	18
1.5.2 MONUMENTET	19
1.5.3 MUSEET	21
1.5.4 DRAKTEN	22
1.5.5 ARKIVET	23
1.5.6 VEILEDER.....	24
2. ETNONYMER OG HISTORIE	25
2.1 KVENBEGREPET	25
2.2 INNVANDRING OG BOSETTING	29
2.3 MINORITETSPOLITIKK.....	32
2.4 ETTERKRIGSTIDEN. FRA ”FINSK FARE” TIL KVENSK MOBILISERING	36
3. SAMMENFATNING.....	39
3.1 MINNETEKNOLOGIER.....	39
3.1.1 TRADISJON.....	40
3.1.2 FOTOGRAFIET SOM MINNETEKNOLOGI	42
3.1.3 MONUMENTET SOM MINNETEKNOLOGI.....	45
3.1.4 MUSEET SOM MINNETEKNOLOGI	47
3.1.5 DRAKTEN SOM MINNETEKNOLOGI.....	50
3.1.6 ARKIVET SOM MINNETEKNOLOGI.....	52
3.1.7 MINNESTEDENES MATERIELLE, SYMBOLSKE OG FUNKSJONELLE DIMENSJON	53
3.2 FORHOLDET MELLOM MINNESTEDENE	55
3.2.1 VERDIREGIME?	55
3.2.2 MINNEFELLESSKAP?	57
3.3 TRE FASER I KVENSK ETNIFISERING OG REVITALISERING?.....	60
3.3.1 FØRSTE FASE: RUNWAY- OG KULTURELL FASE.....	61
3.3.2 ANDRE FASE: TAKE-OFF- OG ORGANISASJONSFASE	65
3.3.3 TREDJE FASE: PLURALISTISK OG ETNOPOLITISK FASE.....	67
3.3.4 EN FJERDE FASE?	69
3.3.5. MINNEAGENDA OG KVENIFISERING?	70
3.4 DØD ELLER LEVENDE?	75
4. REFERANSER	79
4.1 FORKORTELSER	90

ANDRE DEL. ARTIKKELSAMLING..... 91

ARTIKKEL I:

**BILDER I BRUK: SAMULI PAULAHARJUS FOTOGRAFIER I DOKUMENTASJONENS OG
ILLUSTRASJONENS TJENESTE 93**

ARTIKKEL II:

**MONUMENT OG MINNE
MOBILISERING AV FORTID – ARGUMENT FOR FREMTID? 123**

ARTIKKEL III:

KVEN CULTURE AND HISTORY IN MUSEUM TERMS..... 149

ARTIKKEL IV:

KVENDRAKTEN – OM Å KLE SEG KVENSK..... 181

ARTIKKEL V:

**PÅ SPORET AV DEN TAPTE SAMTID
ARKIV, FELTARBEID OG KVENFORSKNING..... 219**

FØRSTE DEL
INNLEDNING OG SAMMENFATNING

1. Innledning

1.1 Kvenske minnesteder

Dette er en studie av kvensk kultur slik den fremstår i form av ulike minnesteder. Med utgangspunkt i denne kulturen vil jeg undersøke hvordan materialitet og minne henger sammen. Hovedmålet i avhandlingen er å analysere hvordan ulike materielle kulturuttrykk utgjør vesentlige minner i kvensk minoritetskultur, og hvordan de kan forstås som representasjoner av denne kulturen.

I avhandlingen vil jeg analysere hvordan kulturuttrykk som fotografi, monument, museum, drakt og arkiv kan forstås som kvenske minnesteder. De kulturuttrykkene jeg vil undersøke er Samuli Paulaharjus fotografier, Innvandrermønumentet/Kvenmønumentet i Vadsø, Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum, Nord-Troms Museum, kvendrakten og Kvenarkivet ved Tromsø Museum Universitetsmuseet. Disse er valgt fordi de har kommet til og vært vesentlige innen kvensk kultur i undersøkelsesperioden min; 1970-2001. Jeg vil se på hvordan minnstedene har kommet til og hvordan de har blitt tatt i bruk. Ved å fokusere på deres historie, innhold, bruk og tolkninger vil jeg undersøke hvordan de som minnesteder fungerer som minneteknologier, hvordan de forholder seg til hverandre, samt avdekke aktører og pådrivere i disse prosessene. Minnsteder er valgt som et overordnet perspektiv for å se nærmere på hvordan minnepolitikk har bidratt til identitetsbygging i en minoritetskultur. Studiets særlige fokus er de materielle kulturuttrykkenes bidrag til etnifisering og revitalisering.

Til grunn for den overordnede innfallsvinkelen om minnesteder, ligger en bred forståelse av begrepet *minnsted* som omfatter fotografi, monument, museum, drakt og arkiv. I trebindsverket *Realms of Memory (Les Lieux de Mémoire)* definerer Pierre Nora minnesteder slik: “[A] *lieu de mémoire* is any significant entity, whether material or non-material in nature, which by dint of human will or the work of time has become a symbolic element of the memorial heritage of any community.”¹ Minnstedsbegrepet kan altså omfatte både materiell og ikke-materiell kulturarv som ikke nødvendigvis knyttes til et bestemt sted. Jeg har valgt å fokusere på spesifikk materiell kultur som gjennom tid har fått funksjon som symbolske elementer innen kvensk kulturarv.

¹ Nora 1996 bd 1: xvii.

1.2 Materialitet og minne

Begrepet materiell kultur kan forstås slik at det omfatter alt fra små og flyttbare ting til å innbefatte hele den menneskepåvirkede og fysiske verden.² I denne sammenheng er det kulturens materialitet og det tingliggjorte ved kulturen som er vesentlig. Et slikt fokus på fotografi, monument, museum, drakt og arkiv innebærer å skrive disse tingenes biografi. Viten om bakgrunn, historie, bruk og resepsjoner utgjør basis for tolkninger.

Materielle kulturuttrykk kan forstås som ting, som igjen kan relateres til historie, tradisjon, individuelle og kollektive minner.³ Studiet av materiell kultur innebærer innsikt i hvordan mennesker skaper ting, og hvordan materialitet skaper kultur, identitet og fellesskap. Etnologen Eva Reme har i sin doktoravhandling, *De biografiske rom. Konstruksjon og konservering av selvbilder*, tatt utgangspunkt i hvordan tingenes betydning blir forsøkt formulert og fanget i begreper, systemer og mønstre. Reme sier at ”ting betyr – men hva betyr de? Allting, ingenting eller bare noenting?”⁴ Samme spørsmål kan stilles til fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet, ”de betyr – men hva betyr de?” Tingenes betydningspotensial og meningsinnhold kan verken betraktes som opplagte eller inneforståtte. Materialitet formidler både kunnskap og oppfatninger om kultur, og de representerer en inngang til tanker og ideer som har eksistert og fortsatt eksisterer i den kvenske kulturen. I avhandlingen er forståelse av hvordan fortid og erindring er knyttet til tingene vesentlig fordi tingene er med på å skape minnefellesskap. Tingenes minnefunksjon står sentralt i avhandlingen.

Minnebegrepet favner vidt og omfattes av individuelt og kollektivt minne.⁵ Individuelt minne består av både det selvopplevde og det som blir formidlet gjennom for eksempel historieskrivning, media eller fortalt på forskjellige måter. Det kollektive minnet kan forstås som en komplisert sammenveving av biografi og historieformidling, utformet i et skjæringspunkt mellom det individuelle og det kollektive.⁶ Som Paul Connerton sier, blir opphavet til begrepet kollektivt minne koblet til den franske sosiologen Maurice Halbwachs

² Welinder 1993: 14.

³ Tilley, Keane, Küchler, Rowlands og Spyer 2006: 4.

⁴ Reme 1999: 45.

⁵ Jeg velger å forstå minne og erindring som synonyme begrep.

⁶ Warring 1996: 208.

(1877-1945) og hans bok *Les Cadres sociaux de la mémoire* (1925).⁷ Halbwachs var elev av Émile Durkheim og medlem av Annales-skolen. Han er fortalt å være den første som undersøkte hvordan et samfunn erindrer og erindringenes sosiale struktur.⁸ Hans tekster fikk imidlertid størst betydning først lenge etter hans død. Ifølge Halbwachs er erindring en grunnleggende sosial ferdighet, og det kollektive minnet har en sosial form som er utviklet i samhandling mellom mennesker. Det innebærer at individet må ha hjelp til å holde erindringene om for eksempel begivenheter, steder og personer levende ved å gjennomføre kollektive ritualer eller feiringer.⁹ Minneritualer kan karakteriseres som immateriell kultur og inngår også i det kollektive minnet. Immateriell kultur defineres som språk, utøvende kunst, sosiale skikker, ritualer og festiviteter, kunnskap og håndverksferdigheter.¹⁰

Begrepet kollektivt minne blir betraktet som anvendelig for analyse av kultur fordi det omfatter bevissthet, kunnskap og erfaringer om for eksempel fortidige hendelser som deles av en nasjon eller gruppe.¹¹ De kollektive minnene bidrar til å skape bevissthet om egen kultur og bakgrunn. Litteraturviteren Aleida Assmann påpeker at det ikke bare er majoriteter, maktinnehavere eller nasjoner som besitter og anvender kollektive minner. Enhver gruppe, også en minoritet, kan skaffe seg politisk stemme på denne måten.¹²

Å skrive minnstedenes biografi innebærer å undersøke deres samtidige og skiftende liv i forhold til historiske realiteter.¹³ Dette fokuset på tingenes skapelseshistorie er med på å tydeliggjøre hvilke valg som blir gjort i en identitetsskapende prosess. Enhver samtid kan være med på å styre hva ettertiden skal erindre i form av for eksempel fotografi, monument, museum, drakt eller arkiv. Maurice Halbwachs hevder at kollektivt minne tjener nåtidige formål, der fortid blir gjenskapt i levende erindring. Det vil altså si at erindringer etter hvert kan bli omformet til stereotype bilder som seinere er med på å forme kollektive erindringer.¹⁴ Denne påpekningen er en nyttig innfallsvinkel for å undersøke hvordan kollektive minner kommer til uttrykk, hvordan de formes materielt og hvordan disponeringer i samtiden får

⁷ Connerton 2006: 315. Halbwachs er oversatt til engelsk i 1992 av Lewis A. Coser i *On Collective Memory*, denne oversettelsen inneholder *Les cadres sociaux de la mémoire* (1925) og *La topographie légendaire des évangiles en terre sainte: Etude de mémoire collective* (1941).

⁸ Warring 1996: 209; Halbwachs [1925 og 1941] 1992.

⁹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 43.

¹⁰ Slik UNESCO definerer immateriell kultur. UNECSOs konvensjonen om immateriell kulturarv ble vedtatt i 2003, <http://www.unesco.no/kultur/immateriell/index.html> (16.9.08).

¹¹ Eriksen og Selberg 2006: 235.

¹² Assmann 2004: 114.

¹³ Young 1993: ix-x.

¹⁴ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 182-183.

betydning.¹⁵ Antropologen Trond Thuen har påpekt at eierforholdet til fortiden i mange tilfeller nettopp handler om tilhørighet og posisjoner i samtiden.¹⁶ Kollektive minner kan være knyttet til sin samtid, men også inneha et fremtidsrettet perspektiv.

Egyptologen Jan Assmann er også inspirert av Halbwachs og hevder at i en nasjons eller gruppes kollektive minne er det bare utvalgte episoder som kan være med, fordi det å hente frem bestemte minner også handler om å fortrenge eller sette andre minner til side.¹⁷ Hva som får være med og hva som glemmes må ses i lys av samtidens behov. På den måten kan materielle kulturuttrykk gjenspeile hva samtiden anser som viktig å føre videre i form av kollektive minner. Gjennom såkalt minnepolitikk blir minne produsert gjennom kommunikativ rekonstruksjon. Denne prosessen er med på å skape felles og individuell identitet.¹⁸ Den amerikanske historikeren James E. Young har lansert et alternativt begrep til kollektivt minne: ”sammenbrakt erindring” (collected memory). Han skriver at ved å skape felles rom for erindringer gjennom minnesteder, skapes det også forestillinger om felles eller kollektiv erindring. Vi tror på og handler etter dem, selv om erindringene kan være forestilte og menneskene ikke alltid er enige om deres innhold.¹⁹

Maurice Halbwachs argumenterte i sin tid for at kollektiv erindring var knyttet til en romlig plassering: ”Der finnes således ikke nogen kollektiv erindring, som utfolder sig uden for en rumlig sammenhæng. Rummet er en realitet, et fast holdepunkt: når vi ser på, hvordan vore indtryk jager af sted efter hinanden, uden at oplagres i hukommelsen, er det svært at forstå, hvordan vi kan fastholde fortiden, hvis ikke det var fordi det fysiske miljø omkring os spillede en rolle.”²⁰ Det innebærer at om minnene skal festes i hukommelsen, må de knyttes til for eksempel materialitet, et sted eller en begivenhet, som Halbwachs definerer som minnsted.

Halbwachs setter også et skille mellom det fysiske stedet og de kollektive minnene som stedet er bærere av: ”[...] a collective remembrance has a double focus – a physical object, a material reality such as a statue, a monument, a place in a space, and also a symbol, or something of spiritual significance, something shared by the group that adheres to and is superimposed on

¹⁵ Warring 1996: 211.

¹⁶ Thuen 2001: 13.

¹⁷ Assmann 2006: 1–4; Nora 1996 bd 1: 3.

¹⁸ Selberg 2002a: 22.

¹⁹ Young 1993: xi–xii; Warring 1996: 228.

²⁰ Halbwachs [1925 og 1941] 1992, oversatt til dansk i Warring 1996: 218.

this physical reality.”²¹ Påpekningen av dette skillet innebærer at både den fysiske og symbolske dimensjonen ved minnstedene må undersøkes.

Pierre Noras nevnte trebindsverk *Realms of Memory (Les Lieux de Mémoire)* bygger videre på Halbwachs’ arbeid og representerer på mange måter en nytenkning av hans teorier.²²

Hovedformålet med dette verket er å skrive Frankrikes historie gjennom minnstedene og vise hvordan erindringene som har formet den franske nasjonaliteten har blitt realisert siden middelalderen.²³ Nora tar utgangspunkt i hvordan kollektive erindringer formes i for eksempel flagg, sanger, monument, landskap og mennesker, og hvordan de er bærere av representasjoner av den nasjonale kollektive erindringen. Nora sier at måten han bruker minnstedene på inneholder tre dimensjoner; en materiell, en symbolsk og en funksjonell.²⁴ Dimensjonene er preget av sameksistens og glidende overganger mellom dem, der den materielle dimensjonen omfatter hvordan minnene er innskrevet i tid og rom, den symbolske omfatter hvordan erindringene er minner om det fortidige og funksjon omfatter hvordan minnstedet tas i bruk som testament eller fungerer som en manual.²⁵ I avhandlingen vil jeg undersøke minnstedenes materielle, symbolske og funksjonelle dimensjon ved å vise hvordan de materielle kulturuttrykkene har kommet til, hvem som har stått bak, hvordan utformingen har foregått, resepsjoner og hvilken betydning de har fått.

1. 3 Avhandlingens organisering og avgrensning

Avhandlingen inneholder en innledning og sammenfatning (første del) og en artikkelsamling (andre del).

1.3.1 Første del

Første del i avhandlingen redegjør for felles og overordnet problemstilling for prosjektet. I de enkelte artiklene har det ikke vært rom for å gå grundig inn på forhold omkring innvandring, bosetningsmønster, minoritetspolitikk eller kvensk mobilisering. Jeg vil derfor redegjøre for bruk av etnonymer, kvensk historie og kvensk mobilisering her.

²¹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 204.

²² Kritzman 1996: x.

²³ Nora 1996 bd 1: xviii; Kritzman 1996: ix.

²⁴ Nora 1996 bd 1: 14.

²⁵ Nora bd 1: 14; Warring 1996: 224.

Hensikten med sammenfatningen er å sette sammen de utvalgte kvenske minnstedene for å vise hvordan de virker inn på hverandre og utgjør sammenhenger.²⁶ Jeg valgt å sette fokus på hvordan minnstedene kan forstås som metode og hjelpemiddel for minnet – som minneteknologier. I tillegg vil jeg undersøke forholdet mellom minnstedene og etnifisering og revitalisering for å klargjøre hvilken betydning de kvenske minnstedene har hatt innenfor tidsperioden som er valgt. Mens de enkelte artiklene særlig er empiriske studier, er formålet med sammenfatningen å diskutere og belyse overgripende problemstillinger og perspektiver på kvenske minnsteder. Artiklene utgjør materialet for sammenfatningen, og formålet er å diskutere de funn som er gjort. Det innebærer at sammenfatningen er skrevet med et retrospektivt utgangspunkt.²⁷

1.3.2 Andre del

Andre del består av fem artikler:²⁸

I Bilder i bruk. Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonenes tjeneste

II Monument og minne. Mobilisering av fortid – argument for fremtid?

III Kven Culture and History in Museum Terms

IV Kvendrakten – om å kle seg kvensk

V På sporet av den tapte samtid. Arkiv, feltarbeid og kvenforskning

Hver av artiklene tar utgangspunkt i ulike minnsteder som har blitt skapt og tatt i bruk i kvensk kultur og historie i perioden 1970-2001. Ambisjonen i hver av de fem artiklene er på ulike måter å beskrive, analysere, forstå og forklare de materielle kulturuttrykkene innen de historiske, kulturelle, sosiale, økonomiske og fysiske sammenhenger de har oppstått i. I første artikkel står *fotografiet* i sentrum, i andre artikkel *monumentet*, i tredje artikkel *museet*, i fjerde artikkel *drakten* og i femte artikkel *arkivet*. Avgrensningen av de enkelte artiklene er derfor tematisk og ikke kronologisk. De enkelte artiklene innehar likevel en kronologisk oppbygging innenfor den valgte tidsperioden.

²⁶ Kjeldstadli 1992: 216–217.

²⁷ Anbefalt rekkefølge er å lese artiklene før sammenfatningen.

²⁸ De tre første artiklenes rekkefølge er basert på tidspunkt for publisering, mens de to upubliserte artiklene er plassert til slutt i avhandlingen. Artikkel I er publisert *Heimen* nr 4 2006, artikkel II i *Tidsskrift for kulturforskning* nr 4 2007 og artikkel III i UNESCO-serien *Museums and Diversity* vol 4 2008. Disse artiklene følger de forskjellige gjeldende forfatterinstruksene med hensyn til referansesystem, illustrasjoner og bildetekster. Første del, artikkel IV og artikkel V følger en felles mal som er vanlig for Ph.D.-avhandlinger innen historiefaget.

Tidspunktet for minnstedenes tilblivelse utgjør utgangspunktet for avgrensning i tid. Disse skapelsesprosessene foregår i perioden fra 1970 og frem mot år 2000. I 1970 ble ideen til monumentet i Vadsø lansert, og dette året markerer starttidspunktet for min undersøkelse. Tidsavgrensningen sammenfaller også med at det skjer et skifte innen kvenforskningen omkring 1970. Forskningen på kvensk kultur i perioden før har blitt regnet som heller beskjeden, mens perioden etter øker forskningen både i forhold til produksjon, offentlig innsats og perspektiver.²⁹ Ved overgangen til 1970-tallet er det også en økende interesse for minoritetsperspektiver med fokus på blant annet språksituasjonen i Finnmark. 1970 er et naturlig starttidspunkt fordi utover i dette tiåret foregikk en etnisk oppvåkning der særlig kampen mot utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget rettet oppmerksomhet mot Norges forhold til samene, og dermed også indirekte mot kvenenes situasjon.³⁰

Samuli Paulaharjus fotografier ble realisert som en nordnorsk samling på 1970-tallet, og Kvenarkivet ble organisert på 1980-tallet. Jeg har valgt å sette sluttstrek for analysen i 2001; det året kvendrakten ble ferdigstilt. Den representerer det seineste kvenske materielle kultuttrykket som blir behandlet i avhandlingen. Med Norges ratifisering av Europarådkonvensjonen til beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999 innebar overgangen til et nytt årtusen at kvenene oppnådde en helt ny minoritetsstatus med folkerettslig forankring.³¹ Tidsavgrensningen er imidlertid ikke absolutt. Jeg refererer til hendelser ut over den primære avgrensningen, der jeg mener det er av betydning for undersøkelsen.

Etableringene av minnstedene har foregått i de områdene som de finskspråklige innvanderne bosatte seg i under flere innvandringsbølger på 1700- og 1800-tallet. Avhandlingen har imidlertid ikke en bestemt geografisk avgrensning selv om empirien er relatert til de geografiske områdene minnstedene ble til i. I artikkel II og V blir særlig varangerområdet behandlet. Her ble monumentet satt opp, og materialet fra feltarbeid på 1970- og 1980-tallet som inngår i Kvenarkivet, foregikk i stor grad langs Varangerfjorden. I artikkel III har behandling av kvenmuseene medført at varangerområdet og Nord-Troms er sentrale case-områder. Artikkel I og IV har imidlertid ikke fokus på et bestemt område, men analysen av fotografiet og drakten er knyttet til de tradisjonelle kvenske bosetningsområdene i Nord-Norge fordi disse utgjør den historiske rammen for begge sett med materielle uttrykk.

²⁹ Niemi 2001: 11.

³⁰ Sundelin 2008: 13–14.

³¹ Niemi 2006: 434–435; 2008: 9–11.

1.4 Tidligere forskning

Kvenske minnesteder, materialitet og minne lar seg vanskelig undersøke og problematisere ut fra tidligere forskning fordi dette ikke tidligere har vært undersøkt som egne felt. Imidlertid har det siden slutten av 1970-tallet kommet flere bidrag innen kvenforskningen som tar opp spørsmål omkring identitetsbygging, etnifisering, gruppebetegnelse, myndighetenes minoritetspolitikk og representasjoner.³² For eksempel vakte Ivar Bjørklunds bygdebok *Fjordfolk i Kvænangen* (1985), som til en viss grad var basert på magisteravhandlingen *De tre stammers møte* (1978), i sin tid stor oppmerksomhet fordi den tok opp etnisitet og etniske prosesser som viktige drivkrefter i bygdas historie.³³

I flere av de seinere studiene har materiell kultur og dens betydning innen kvenkulturen blitt berørt. Den finske etnologen Lassi Saressalo undersøker i sitt doktorgradsarbeid (1996) hvorvidt kvenene kan anses som en egen gruppe eller ikke, og han forsøker å gi et helhetsbilde av kvenenes kulturelle identitet.³⁴ Han gransker kvensk identitet både i et innenfra- og et utenfra-perspektiv, der målsetningen er å finne frem til kvenbefolkningens kulturelle identitet ved å måle grad av likhet innad og forskjellighet utad. Til grunn for undersøkelsen legger Saressalo vekt på fem kriterier: 1) Språkets betydning som etnisitetsfaktor, 2) at man kjenner sin historie, familie- og slektsbakgrunn, 3) gruppebevissthet, etnonym, 4) etnografisk symbolikk og 5) læstadianismen som felles religion. I denne sammenheng er det fjerde kriteriet, ”etnografisk symbolikk”, interessant fordi her finner Saressalo at kvenene i stor grad er forbundet med positive stereotypier. Stereotypiene er særlig knyttet til forestillinger om kvenene som utøvere av skogbrukskultur og som jordbrukets og fedriftens fornyere. Han påpeker også at saunatradisjon blir betraktet som en finsk kulturform og at fortellinger om kvenenes ”etniske virtuositet” kommer frem gjennom yrkesutøvelse når de beskrives som ”framgangsrike og flinke smeder, ishavsskipper, fløtere eller sagbruksarbeidere.”³⁵ Saressalo er også opptatt av bekledning. Han konstaterer at bekledningen er norsk, og gjennom intervjuene finner Saressalo at det er flere som savner en egen kvenbunad. Det etnografiske materialet som han har fremskaffet

³² F eks Bjørklund 1978 og 1985; Saressalo 1996; Anttonen 1999; Megaard 1999; Henriksen 2001; Ulrich 2003; Paulsen 2003; Ryymin 2003a; Storaas 2007.

³³ Bjørklund 1985 og 1978.

³⁴ Saressalo 1996. Siden Saressalos dr.art.-avhandling bare er publisert på finsk, vil jeg i den følgende fremstillingen vise til Saressalo 1998, som er et konsentrat på norsk av avhandlingen. I tillegg vil jeg vise til Anttonen 2001, som inneholder en gjennomgang av Saressalo 1996.

³⁵ Saressalo 1998: 69.

gjennom undersøkelsen, anses som et ”klart byggemateriale hvis man ser det moderne tradisjonsvernearbeidet, der man tar de kulturelle symbolene i bruk på nytt, som en fortsettelse på kvenkulturen.”³⁶

Den finske etnologen Marjut Anttonens doktoravhandling (1999) tar for seg identitetsforvaltning blant ”finskættede nordmenn, som også kalles kvener, og finlendere bosatt i Nord-Norge”.³⁷ Anttonen fokuserer særlig på den etnopolitiske debatten som omhandler kvenenes kulturelle og etnopolitiske situasjon som pågikk i Nord-Norge på 1990-tallet. Hun har kartlagt de ulike aspektene ved den etnopolitiske diskusjonen og forklarer hvordan den foregår. Anttonen viser hvordan den finske arbeidsinnvandringen fra særlig 1960-tallet, den finske turismen og økt kontakt med Finland fikk betydning for kvenenes selvrefleksjon og egen identitetsforvaltning. Hun sier at ”identiteter ikke er homogene og stabile fenomener, men at de er mangfoldige, overlappende og situasjonsbestemte.”³⁸ Kvener som etnisk gruppe blir følgelig betraktet som et produkt av etnisk ideologi forestilt av etnopolitiske aktivister og ikke som en ”essentialistisk” eksisterende kulturell enhet.³⁹ I undersøkelsen understreker Anttonen at etniske fellesskap har behov for samlende identitetssymboler og trekker frem den da pågående planlegning av ”kvenbunaden og det kvenske flagget, samt etableringen av det nasjonale kvenske museet.”⁴⁰ Anttonen går imidlertid i liten grad inn i disse symbolene eller deres betydning for utvikling av kvensk identitet.

I sin hovedoppgave i etnologi, *Mellom kvensk identitet og anerkjennelse* (2003), går Thomas Ulrich videre i problematikken omkring kvensk materiell kultur og symbolproduksjon. Han undersøker kvensk identitet med utgangspunkt i den kanadiske filosofen Charles Taylors påstand om at anerkjennelse utgjør et grunnleggende behov for individet.⁴¹ Som et ledd i denne studien ser han nærmere på kvensk tradisjon, skikker, materiell kultur og symboler som grunnlag for å stille spørsmål ved en slik anerkjennelse. Ulrich viser hvordan informantene fremhever hesteredskaper og sauna som symboler på kvensk egenart.⁴² Han undersøker også

³⁶ Saressalo 1998: 70.

³⁷ Anttonen 1999: 487. Gjennomgangen av Anttonen 1999 er basert på det norske sammendraget i avhandlingen og på Anttonen 2001.

³⁸ Anttonen 1999: 501.

³⁹ Anttonen 1999, jf Anttonen 2001: 46.

⁴⁰ Anttonen 1999: 502.

⁴¹ Ulrich 2003: 21–22.

⁴² Ulrich 2003: 45–47. Helena Maliniemi ved Vadsø museum/Ruija kvenmuseum har også arbeidet med kvenenes betydning for hesteholdet i varangerområdet i perioden 1840–2000, se Maliniemi 2007.

hvordan kvendrakten blir oppfattet og finner at informantene er mer opptatt av dens symbolfunksjon enn av dens autenticitet.⁴³

De kvenske minnestedenes skapelsesprosess er således ikke tidligere fremstilt eller undersøkt inngående. En målsetning med å analysere fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet er å forsøke å fylle ut dette tomrommet i den tidligere kvenforskningen.

1.5 Kildematerialet

I artiklene har jeg, i tillegg til de materielle tingene som er undersøkt, brukt forskjellige typer kildemateriale. Hvilke kilder som er brukt er naturlig knyttet til hvilke materialiseringer som artiklene omhandler og deres særegne karakterer som minneteknologier (se også *3.1 Minneteknologier*). Hovedparten av kildene kan karakteriseres som enten tekst (saksdokumenter, søknader, prosjektbeskrivelser, brev, skrevne taler, avisartikler, internettsider og sekundærlitteratur), muntlige kilder (intervju og uformelle samtaler) eller fotografi. Kildematerialet er hentet fra offentlige institusjoner og arkiv som er åpne for innsyn i alle dokumenter. Jeg vil her redegjøre for de ulike kildene som er brukt i undersøkelsene av minnestedene og noen av de problemstillingene dette reiser.

1.5.1 Fotografiet

I avhandlingen har fotografiet blitt analysert som minne, illustrasjon og kildemateriale. I artikkel I har jeg og medforfatter Teemu Ryymin gitt Samuli Paulaharjus fotografier en viktig posisjon. Artikkelen fokuserer på Paulaharju som fotograf, hans særegne fotosamling og hvordan den har blitt tatt i bruk som illustrasjoner og i liten grad vært brukt som kilder til historieskrivningen. Historikeren Peter Burke sier at fotografiene er viktige som kilder i historieforskningen, men at de i liten grad har blitt tatt seriøst som kilder. Dette betegner han som "the invisibility of the visual."⁴⁴ Historikeren Sven Hirn hevder at grenseoppgangen mellom bruken av fotografiene som rene illustrasjoner og som empiri avslører seg raskt i hvordan fotografiene blir håndtert: "Historikerna borde vid publicering gå fram med omsorg och varsamhet: respektera bildernas komposition och ursprung, ange förvaringsplats och upphovsmannens – konstnärens eller fotografens – identitet. I dessa avseenden är

⁴³ Ulrich 2003: 49.

⁴⁴ Burke 2001: 9–10.

försyndelserna fortfarande allmänt förekommande och en uppryckning nödvändig.”⁴⁵

Hensikten med å påpeke dette poenget er – som historikeren Lena Johannesson understreker – at Hirn viser til en type slurv som avslører hvilket syn man har på fotografiets kildeverdi.⁴⁶ I artikkel I, men også i de andre artiklene, har jeg etterstrebet å ta i bruk fotografier som kilder der det har vært mulig, og der de har bidratt utover tekstlige og muntlige kilder til å utdype eller perspektivere forskningsfeltet. Fotografiene er i avhandlingen behandlet på lik linje med andre historiske kilder og underlagt den historiske kildekritikken det innebærer. Fotografiet kan brukes som både *avtrykk* og *uttrykk*, der avtrykk forstås som fotografiets levningsaspekt, og der uttrykk forstås som fotografiets berettende aspekt.⁴⁷

Samuli Paulaharjus fotografier er undersøkt ved Fotoarkivet, Tromsø Museum Universitetsmuseet (TMU).⁴⁸ Fotosamlingen er digitalisert og finnes i museets elektroniske fotodatabase.⁴⁹ Jeg har i hovedsak valgt å bruke det manuelle kartotekarkivet med papirkopier fordi en omlegging fra analogt til digitalt også innebærer en bearbeiding av fotografienes proveniens. Ved for eksempel innskrivning av opplysninger til det enkelte fotografi kan det bli lagt til nye kommentarer om motiv, og eksisterende opplysninger blir fordelt på nye eller andre kategorier. Dermed blir det gjort mer ved fotoarkivene enn bare å finne en plass til de fotografiske objektene, de settes også inn i et nytt rammeverk gjennom rutiner for arkivering, registrering, distribuering og tilgjengeliggjøring på internett. Slike prosesser får og betydning for hvordan fotografiene forstås og tolkes.⁵⁰

1.5.2 Monumentet

Artikkel II fokuserer særlig på Innvandrermønumentet/kvenmønumentets tilblivelsesprosess. Ved Finmarksbiblioteket i Vadsø er saksdokumenter og klipp fra aviser vedrørende oppsetting og avdukning av mønumentet samlet i et eget arkiv. I tillegg til dette arkivets klipparkiv fra ulike aviser, har jeg foretatt en systematisk gjennomgang av de nordnorske avisene *Finnmarken*, *Finnmark Dagblad*, *Nordlys* og *Bladet Tromsø* i perioden 1970-1977. I denne sammenhengen var det *Finnmarken*, med tilhørighet i Vadsø, som hadde flest oppslag om mønumentsaken, naturlig nok fordi saken særlig engasjerte befolkningen i området omkring

⁴⁵ Hirn 1991: 44.

⁴⁶ Johannesson 1991: 21.

⁴⁷ Se f. eks. Helle 1991; Kjeldstadli 1992; Kjeldstadli 2008; Helseth 1999; Burke 2001.

⁴⁸ Jeg har valgt å bruke Tromsø Museum Universitetsmuseet (TMU) om museet i hele perioden, selv om det i 1970 het Tromsø Museum.

⁴⁹ <http://www.muspro.uio.no/fag/kulturhistorie/fotosamlingen/forside.shtml> (16.9.09).

⁵⁰ Edwards og Hart 2004b: 47–49.

Vadsø. Dette understreker også hvordan aviser kan være viktige kilder til lokalhistorie.⁵¹ Som andre historiske dokument kan avisene være mulige feilkilder på grunn av unøyaktighet i saksfremstilling, ensidig vinkling eller ufullstendig innhold i artiklene. På samme tid representerer deres samtidighet uvurderlige innganger til opplysninger om hendelser og holdninger.⁵² For eksempel kan leserbrev i aviser indikere ulike aktørers engasjement og holdninger, men bruk av leserbrev som kilde innebærer at det også må tas hensyn til hvilken rolle og engasjement forfatteren har i saken. Under striden om hvor monumentet skulle plasseres ble det sendt inn mange leserbrev til *Finnmarken*, både av sentrale aktører i prosessen og av ”mannen i gata”. I tillegg ble monumentet også debattert i NRK radio, men disse programmene har ikke vært mulig å identifisere i det digitale lydarkivet ved Nasjonalbiblioteket.⁵³

I artikkel II har intervju vært et viktig supplement til saksdokumenter, aviser og andre skriftlige kilder. Bruk av intervju som kilde er interessant fordi de ofte inneholder flere lag i tid, der den personlige erindringen er formet av retrospektiv bearbeiding av hendelser og opplevelser for å skape mening og sammenheng.⁵⁴ Som et ledd i undersøkelsen av monumentet er en av de sentrale aktørene intervjuet for å få tilgang til hans versjon av prosessen rundt monumentet og kjennskap til hans ettertidige vurdering.⁵⁵

Artikkelen er illustrert med to av Arvid Sveens fotografier fra oppsetting og avdukning av monumentet. De to fotografiene er fra en serie på 50 fotografier som fotografen satte sammen på oppdrag fra monumentkomiteen for Innvandrermemorial/kvenmonumentet. Denne serien dokumenterer prosessen fra montering av sokkelen til ferdig oppsatt monument, avdukning, statsoverhodebesøk og folkefest. Fotoserien er en visuell fremstilling og utgjør en ytterligere fortelling om monumentet. Ved publisering av artikkelen i *Tidskrift for kulturforskning* satte redaksjonen en begrensning på antallet, og det ble bare plass til to fotografier. Antropologen Marianne Gullestad fokuserer på hva som skjer med forståelse og oppfatning av fotografier når de tas ut av sammenhengen de inngår i. I hennes eksempel endrer fotografiene posisjon fra å være misjonspropaganda til å bli ansett som kulturarv når

⁵¹ Tjelmeland 2004.

⁵² Kjeldstadli 1992: 157; Tjelmeland 2004.

⁵³ Opptakene av debattprogram i NRK fra denne tiden er slettet.

⁵⁴ Myklebost 2002: 24–27.

⁵⁵ Intervju av Anders Aune 4.5.2007.

det tas ut av sin opprinnelige kontekst.⁵⁶ I dette tilfelle endrer Arvid Sveens fotografier også betydning når de blir fristilt fra sin opprinnelige kontekst, fortellingen som serien representerer blir fraværende. Fra å være en visuell fortelling om en lang prosess blir fotografiene jeg har valgt ut redusert til enkeltfoto av en begivenhet eller til uttrykk for en begivenhet. Dette illustrerer også et praktisk problem ved å bruke fotografier som kilder. Mens en tekst eller et dokument refereres i en fotnote, er det vanskelig å vise til fotografi som kildemateriale uten å fremvise selve fotografiet.

1.5.3 Museet

Artikkel III tar for seg hvordan Vadsø museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum ble etablert og hvordan de kan forstås som særskilte kvenske minnesteder. I tillegg fokuserer artikkelen på hvordan kvensk kultur og historie blir formidlet på de to museene. Artikkelen er i hovedsak basert på sekundærlitteratur, avisartikler og museenes egenpresentasjon i utstillinger, brosjyrer og hjemmesider. Disse kildene er en del av museenes egenart og derfor viktige som innganger til å forstå museene.

Når museer skal gjøres til gjenstand for fortolkning, er deres kontekstualitet vesentlig, de må ses i sammenheng med fenomener og praksiser de ble til i. Nord-Troms Museum ble etablert som et økomuseum, og også Vadsø museum/Ruija kvenmuseum var inspirert av denne bevegelsen. Etableringen av museene må derfor ses i lys av denne typen museum som på 1970- og 1980-tallet skulle innebære en fornyelse av museumsinstitusjonen og være et viktig element for lokalsamfunnet. Fortolkningen av museene må ses i lys av litteraturen om økomuseumsbevegelsen.⁵⁷ Studier i museologi eller museumskunnskap gir innganger til hvordan en kan forstå og analysere museenes formidling og er derfor vesentlig. Museer kan forstås som konglomerat av historiefornidling, estetisk opplevelse, underholdning og opplysning.⁵⁸ Som Brita Brenna påpeker, er museenes fortellende virkemidler knyttet både til ting, visualitet og tekstlighet.⁵⁹ Dermed kan museenes materielle kulturarv i form av utstillinger med visuelle virkemidler og egenproduserte tekster anses som viktige kilder til å forstå hva som formidles eller hva som ikke formidles.

⁵⁶ Gullestad 2007: 211–222.

⁵⁷ F. eks. Gjestrum og Maure 1988; Gjestrum [1993] 2001.

⁵⁸ Floris 1999: 354.

⁵⁹ Brenna 2003: 19–20.

I artikkel III bruker jeg fotografiene som illustrasjoner og de viser blant annet hvordan museenes utseende og funksjon har endret seg over tid.⁶⁰ Fotografiene av Tørrfoss viser hvordan våningshuset har blitt forandret etter at gården ble tatt i bruk som museum og restaurert. Tuomainengården vises med en annen form for ”før og etter”-fotografi. Fig. 3 viser den tidligere eieren Alf Tuomainen og hans hest mens gården fortsatt var privateid, mens fig. 7 viser innvandrere på voksenopplæring i full gang med å bake i museets restaurerte bakeri. Hensikten med fotografiene i denne artikkelen er også å la dem stå som en ytterligere utdypning av temaet i artiklene.

1.5.4 Drakten

I artikkel IV er kvendraktsens skapelsesprosess, dens utforming og bruken av sluttproduktet vesentlig. Kvendrakten er undersøkt ut fra en antagelse om at de valg som er gjort med hensyn til historisk begrunnelse, dokumentasjonsmateriale, materialvalg, estetiske og funksjonelle prinsipper, er vesentlige i utformingen av en ny etnisk drakt. I undersøkelsen av kvendrakten har arkivmaterialet fra selve utviklingsprosessen vært viktig, og det gir innsikt i prosessen fra ide til ferdig drakt. Kvendrakten ble utviklet i et samarbeid mellom Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto (NKF) og Kompetansesenteret for husflid og småindustri i Målselv. Kompetansesenteret har tatt vare på dokumentasjon fra egen virksomhet. I dette materialet kommer særlig Kompetansesenterets egen rolle frem, men også NKF sin rolle i arbeidet med kvendrakten fremtrer. I tillegg til å konsultere dette arkivmaterialet har jeg intervjuet faglig ansvarlig ved Kompetansesenteret, leder av Kvendraktutvalget i NKF og kvendrakthåndverkerne som i dag syr drakten på bestilling.⁶¹ Mens arkivet dokumenterer den samtidige utviklingsprosessen, representerer intervjuene aktørenes refleksjoner over arbeidsprosessen i ettertid og hvilken betydning den ferdige drakten har fått.

I artikkelen er også fotografier brukt for forstå hvordan drakten ble utviklet og satt sammen. Som ellers når bunad rekonstrueres eller konstrueres, har fotografier blitt konsultert for å forankre draktelementene i tidligere draktradisjon. I skapelsesprosessen har det visuelle og estetiske vært viktige aspekter, og illustrasjoner og fotografier er viktige for å vise hvordan

⁶⁰ Antallet fotografier i den publiserte utgaven er redusert av redaktørene, jeg har imidlertid valgt å bruke alle fotografiene slik det opprinnelig var planlagt.

⁶¹ Arkivmaterialet er oppbevart ved Høgtun videregående skole siden Kompetansesenteret for husflid og småindustri ble lagt ned i 2001. Da senteret var i drift, var det samlokalisert og hadde et nært samarbeid med Høgtun vgs.

NKF og Kompetansesenteret arbeidet og tenkte i arbeidet med prototypene, de valgene som ble gjort underveis og det ferdige resultatet.

Samme år som ideen til kvendrakten ble lansert, i 1995, ble den kvenske avisen *Ruijan Kaiku* etablert. I denne avisen har arbeidet med kvendrakten blitt presentert jevnlig, fra ide til drakten kom i bruk. Avisen har siden etableringen vært trespråklig (finsk, kvensk og norsk) og har i hovedsak tatt opp kvenske forhold, men skriver også om finske foreninger og arbeider for å styrke finsk og kvensk språk og kultur i Norge.⁶² Denne avisen utgjør en viktig kilde til hvordan kvener selv oppfatter og fremstiller egen bakgrunn og kultur.

1.5.5 Arkivet

Artikkel V tar for seg de prosessene som ledet frem til etableringen av Kvenarkivet ved TMU.

Kvenarkivet inneholder dokumenter om arkivets egen tilblivelse og arkivmateriale fra en rekke dokumentasjons- og forskningsprosjekter om kvensk historie, kultur og språk. I tillegg har museets korrespondansearkiv ved Fagenhet for nyere kulturhistorie (NYK) vært konsultert, dette arkivet inneholder søknader til NAVF og annen korrespondanse. Kvenarkivet inneholder også en vesentlig dokumentasjon av kvensk kultur og samtidshistorie. Historiker Håvard Dahl Bratrein har vært sentral i arbeidet med kvensk kultur ved TMU. Det har derfor vært av vesentlig betydning å intervju ham, like viktig har de uformelle samtalene vi har hatt underveis i mitt arbeide vært.

I artikkel V viser jeg særlig til to forskningsprosjekt som har vært utført i regi av TMU: Varangerregistreringene (1973-1974) og Kvenprosjektet (1984-1985). I disse prosjektene utgjør dokumentasjon i form av fotografier en vesentlig del av forskningsmaterialet. De bidrar til å fylle ut det tekstlige og muntlige (intervjuer) dokumentasjonsmaterialet. Imidlertid er fotografiene fra dokumentasjonsprosjektene skilt ut fra det resterende arkivmaterialet og plassert i TMUs fotoarkiv uten eksplisitte koblinger til Varangerregistreringene eller Kvenprosjektet. Dette vanskeliggjør naturlig nok analyse av fotografisamlingen som helhet. Det er imidlertid mulig å rekonstruere koblingen til forskningsprosjektene ved å ta i bruk opplysninger om fotograf, tid og sted. I artikkel V er fotografiene særlig brukt med den hensikt å utdype forståelsen av forskningsmaterialet fra de omtalte kvenrelaterte

⁶² <http://www.ruijan-kaiku.no/> (15.5.2008); http://nn.wikipedia.org/wiki/Ruijan_Kaiku (15.5.2008).

forskningsprosjektene. I Varangerregistreringene utgjorde fotografiene et viktig ledd i registreringene av kultur og representerer en kilde til forståelse av særlig materiell kultur i de områdene det ble dokumentert. På samme tid utgjør de også viktige kilder til forståelsen av forskernes syn på kultur. For eksempel viser det omfattende fotografimaterialet fra Varangerregistreringene tydelig hvordan materiell kultur fremtrådte i et forskningsprosjekt, og hvordan man fokuserte på det som var i ferd med å forsvinne i samtiden.

1.5.6 Veileder

Som det fremgår av artiklene og sammenfatningen har hovedveileder for prosjektet, professor Einar Niemi, vært en sentral aktør i den perioden som avhandlingen behandler. Hans kunnskaper og erfaringer har blitt kommunisert i veiledningssammenheng, og dette har vært viktig i for mitt arbeid uten at det har blitt gjennomført et formelt intervju. I avhandlingen har jeg derfor referert både til hans arbeider som omhandler relaterte tema og til personlige meddelelser.

2. Etnonymer og historie

I avhandlingen har jeg valgt å bruke etnonymet *kven* i den betydning at det refererer til de finskspråklige innvandrerne som kom til Nord-Norge hovedsakelig på 1700- og 1800-tallet og deres etterkommere, så lenge de oppfatter seg eller oppfattes som representanter for en særegen kultur og etnisk gruppe. Imidlertid har både betydningen og bruken av etnonymet lenge vært diskutert og omstridt. Jeg skal se nærmere på hvordan innholdet i selve etnonymet har blitt forstått, gi et innblikk i diskusjonene omkring etnonymet og begrunne hvorfor jeg har valgt å bruke det. I tillegg vil jeg gi en kort oversikt over den finskspråklige innvandringen til Nord-Norge, norske myndigheters minoritetspolitikk overfor kvenene og se nærmere på kvensk etnifisering og revitalisering etter 1970.

2.1 Kvenbegrepet

Innslaget av finskspråklige innvandrere i Norge har gjennom tidene vært gitt mange betegnelser, som for eksempel i entallsformene finn, finne, finlender, rugfinne, kainulainen, suomalaisen, lantalainen og kven. I Norge er kven den vanligste skrivemåten i dag, men også kvæn blir brukt. Eldre variasjoner var for eksempel ”cwen” og ”qvæn”. Selve kvenbegrepet dreier seg både om benevnelse på en etnisk gruppe, et språk og om identitet. Det handler for mange om hvem man er og hva man vil identifisere seg med. I diktet ”Identitetsproblematikk” blir det gjennom humor forsøkt å gi uttrykk for det mange opplever som kaotisk i denne problematikken. Diktet må forstås som en ironisk kommentar til den etnopolitiske diskursen som har pågått de siste årene:

Identitetsproblematikk

(skrive på minoritetsnorsk)

Kven er same,
og kven er kven?
Er kven og kvæn
det same?

av Kjell Ballari⁶³

Det etymologiske opphavet og den historiske opprinnelsen til ordet kven er uklar. Betydningen av ordet har blitt tolket som beskrivende for det området kvenene kom fra og viser til lavtliggende fuktig mark eller grasmark. Kven blir tolket som et gammelt skandinavisk ord og kan være en nordnorsk form av det gammelnorske ordet *hvein* i

⁶³ Nordlys 20.4.2005.

betydningen tynt/fint gress.⁶⁴ *Hvein* har derfor blitt forstått som en beskrivelse av det området kvenene bodde i. Ordet *kven* har også blitt forklart som et motstykke til det finske ordet *kainu*, bl.a. av arkeologen Christian Carpelan.⁶⁵ *Kainu* kan bety bjelke eller stav (regnskapsinstrument) som handelsmennene på Ottars tid brukte. Carpelan mener det er mulig at bruken av *kainu* kan ha smeltet sammen med det finske ordet *kaino* som betyr lavlendt, og som kan ha vært en betegnelse som har blitt brukt i Norge om handelsmenn fra Bottenviken.⁶⁶ I Finland har betegnelsen *kainulaiset* blitt brukt om folket i dette området, og i følge arkeologen Thomas Wallerström betegnet dette den ikke-samiske befolkningen her.⁶⁷ Wallerström har vært skeptisk til at kven var en etnisk betegnelse i tidlig historisk tid, han mener derimot at kven kan oppfattes som knyttet til økonomiske funksjoner innenfor datidens handelssystem og kan dermed omfatte elementer fra flere folkeslag.⁶⁸ Betegnelsen *Kvenland* har blitt lokalisert til området rundt Bottenviken.⁶⁹ Terrengbeskrivelsen på Bottenvikens kystområde har i Finland vært *Kainuu* eller *Kainuunmaa* på finsk, i betydningen lavland.⁷⁰ *Kainuu* er også navnet på en region i Finland i dag.

Opplysninger om kvenene finnes i flere eldre kilder, og den eldste norrøne kilden er Ottars beretning fra 890-tallet.⁷¹ Her er blant annet kvenene (Cwenas) og kvenenes land (Cwenaland) omtalt. Disse opplysningene om kvener og Kvenland har gitt opphav til ulike fortidsforestillinger om kvenenes historie. På 1500- og 1600-tallet ble kven brukt om finstaltende befolkningsgrupper og handelsfolk, og på 1700- og 1800-tallet som betegnelse for finstaltende innvandrere som bosatte seg i den nordnorske landsdelen.⁷² Det har bidratt til at kvenenes tilstedeværelse har blitt forstått som minst like gammel som Ottars beretning.⁷³ En slik tolkning har for eksempel blitt videreført av Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys, som er en samarbeidsorganisasjon som arbeider for kveners rettigheter i Norge, Sverige og Finland. Historikerne Einar Niemi, Erik Opsahl og Teemu Ryymin påpeker imidlertid at det

⁶⁴ For en nærmere redegjøring for det historiske opphavet, se for eksempel Vahtola 1994: 9–10; Niemi 1999: 226; Opsahl 2003: 31–33.

⁶⁵ Carpelan 1993, jf Opsahl 2003: 31.

⁶⁶ Opsahl 2003: 31.

⁶⁷ Wallerström 1997: 392.

⁶⁸ Wallerström 1995: 314–316, jf Hansen og Olsen 2004: 163.

⁶⁹ Hansen og Olsen 2004: 162.

⁷⁰ Vahtola 1994: 10; Andreassen (u.å.) <http://www.kvensk institutt.no/kvener/begrepet-kven-2.html> (12.10.2007); Hansen og Olsen 2004: 162–163.

⁷¹ Niemi 1999: 226–227. Ottars beretning er gjengitt i *NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling*, vedlegg 5A.

⁷² Hansen og Olsen 2004: 163.

⁷³ Se f. eks. Ryymin 2004a: 133–153 hvor han har sett på Kventunet og NKF sine internettsider og undersøkt hvordan deres fremlegging av fortidsforestillinger inngår som en del av kvensk identitetsbygging. Se også ”Kvänder – en ursprungsbefolkning i norr”, utgitt av Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys 23.5.2006.

ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom kvenene på Ottars tid og de seinere kvenene i Norge, fordi bruken av term ikke nødvendigvis innebærer kontinuitet i meningsinnhold.⁷⁴ Den finskspråklige innvandringen på 1700- og 1800-tallet ble koblet til etnonymet kven, men det betyr likevel ikke at de har tilhørt samme folkegruppen som ble omtalt av Ottar. Trolig har kven blitt brukt som en fellesbetegnelse på mennesker med finskspråklig tilknytning som har kommet til Nord-Norge gjennom tidene. Områdenavnet Kvenland har hovedsakelig gått ut av vanlig bruk, men det ser ut til at Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys forsøker å gi betegnelsen en renessanse; organisasjonen har blant annet som formål å ”bevaka och bevara Kvenlands kultur, historia [...]”.⁷⁵

Etnonymet kven har i seinere år stadig blitt brukt om de finskspråklige innvandrerne som kom til Nord-Norge og deres etterkommere.⁷⁶ Denne bruken av kvenbetegnelsen har vært omdiskutert og preget av et sterkt emosjonelt engasjement, som Einar Niemi påpekte alt i 1991. Han sier at under den strenge fornorskningspolitikken fra 1860-årene og frem mot andre verdenskrig fikk kvenbetegnelsen en negativ betydning for mange. Niemi har karakterisert det negative fokuset på etnonymet slik at det nærmest kunne få et ”odiøst” innhold.⁷⁷ Debatten om kvenbetegnelsen har pågått med jevne mellomrom siden 1800-tallet.⁷⁸ Et av motargumentene mot bruken av etnonymet har vært at kven trolig ikke har vært et inngruppenavn, men i hovedsak et utgruppenavn.⁷⁹ Det har særlig vært nordmenn som har brukt etnonymet, og det har igjen medført at mange synes det har vært vanskelig å kalle seg kven. Etnologen Venke Åsheim Olsen har hevdet at ”finne” har vært et felles inngruppenavn, mens Einar Niemi hevder det motsatte, at denne gruppen aldri har hatt et felles inngruppenavn som det har vært gjengs oppslutning om.⁸⁰ I løpet av 1970- og 1980-tallet ble kvenbegrepet til en viss grad rehabilitert, både politisk, sosialt og innen forskning. En viktig hendelse var etableringen av den første landsomfattende organisasjonen for kvener i 1987, som på tross av strid om kvenbegrepet tok navnet Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto (NKF).⁸¹ Teemu Ryymin har hevdet at denne rehabiliteringen av kvenbegrepet bidro til en redefinerings og styrking av kvensk identitet.⁸² NKF har særlig vært en organisasjon for dem som

⁷⁴ Se Niemi 2003b: 45–46; Opsahl 2003: 31; Ryymin 2004a; Ryymin 2007.

⁷⁵ ”Kväner – en ursprungsbefolkning i norr”, utgitt av Kvenlandsförbundet/Kveenimaayhistys 23.5.2006.

⁷⁶ Andreassen (u.å.) <http://www.kvenskinstitut.no/kvener/begrepet-kven-2.html> (12.10.2007).

⁷⁷ Niemi 1991: 128–129.

⁷⁸ Niemi 1991: 117, se også Ryymin 2007: 126–128.

⁷⁹ Se f. eks. Olsen [1985] 2005.

⁸⁰ Niemi 1991: 134.

⁸¹ Sundelin 2008: 17–18.

⁸² Ryymin 2007: 135.

identifiserer seg som kvener, mens Nordnorsk finskforbund, som ble stiftet i 1982, i utgangspunktet var en organisasjon for finske nyinnvandrere etter andre verdenskrig, men samtidig åpen også for etterkommere av tidligere innvandrere.⁸³ De to organisasjonene har i hovedsak stått mot hverandre når det gjelder grunnleggende spørsmål som selvbenevnelse, språkbenevnelse osv. I 1997 skiftet Nordnorsk finskforbund navn til Finskforbundet i Norge, for så å skifte navn til Norsk-finsk forbund i 2008. I forbindelse med det siste navnebyttet understreket lederen av forbundet at det tar avstand fra kvenbetegnelsen og at de vil omtales som *norskfinner*.⁸⁴

Bruken og aksepten av etnonymet kven varierer både geografisk og aldersmessig. Det kan se ut til at det er større oppslutning om begrepet i Nord-Troms og vestlige deler av Finnmark og blant yngre generasjoner, mens det er mest motstand mot begrepet blant den eldre generasjon i østlige deler av Finnmark.⁸⁵ Fortsatt er det mange som har et anstrengt forhold til bruken av begrepet og mener det er stigmatiserende. For eksempel kan betegnelsen *kvensk* for språket blitt karakterisert som ”det stygge norske navnet” av en debattant.⁸⁶ Mange av dem som ikke vil bruke *kvensk* om språk, kaller språket sitt finsk og betegner seg selv som for eksempel *finskætta* eller *etterkommere etter finske innvandrere*. Dette viser også antropologen Kari Storaas i sin avhandling (2007), hvor hun særlig undersøker selvbenevnelse i Sør-Varanger.⁸⁷

I juni 2007 ble *Kvensk institutt – Kainun institutti* i Børselv offisielt åpnet. I forkant av åpningen skapte det kvenske navnevalget *Kainun institutti* debatt, som særlig kom til uttrykk i *Ruijan Kaiku* nr 2 og 3 i 2006.⁸⁸ Årsaken til bruken av *kainu* ble hevdet å være at man kjente til at flere eldre i Porsanger hadde brukt *kainulainen* som etnonym og *kainun kieli* om språket. Det ble argumentert for at dette hadde vært en inngruppebetegnelse. I et motsvar til navnevalget hevder Einar Niemi at det finnes verken språklige eller historiske argument som er overbevisende i favør av *kainu* som parallellnavn til kven i Nord-Norge. Han understreker også at viktigste argumentet for bruk av kven er at det i løpet av de siste 30-40 år har ”gjenetablert seg i bruk, lokalt, nasjonalt og internasjonalt, definitivt som utgruppenavn, men mer og mer også som inngruppenavn.”⁸⁹ Det har også i lang tid pågått en diskusjon om

⁸³ Anttonen 1999: 493–494; *Ruijan Kaiku* nr 2 14.3.2008.

⁸⁴ *Ruijan Kaiku* nr 2 23.3.2007 og nr 2 14.3.2008.

⁸⁵ Ryymin 2007: 140–141.

⁸⁶ *Ruijan Kaiku* nr 2 24.2.2006.

⁸⁷ Storaas 2007.

⁸⁸ Se f. eks. *Ruijan Kaiku* nr 2 24.2.2006, *Ruijan Kaiku* nr 3 24.3.2006, *Utopia* 29.11.2006.

⁸⁹ *Ruijan Kaiku* 3 24.3.2006.

forholdet mellom *kven* og *kainu*, særlig i Finland. En tolkning går ut på at ordene har felles opphav språklig, men hvordan de henger sammen eksisterer det uenighet om.⁹⁰ I forbindelse med bygging av nytt museum i Vadsø har også navnet Vadsø museum/Ruija kvenmuseum skapt stor debatt, særlig fordi Norsk-finsk forbund mener navnet må endres.⁹¹ Forbundet argumenterer blant annet med at man mener kvenbegrepet er negativt ladet, og at et slikt navn vil virke ekskluderende.

På tross av at det er stor uenighet om bruken av etnonymet kven og navnet kvensk på språket, har jeg valgt å bruke disse betegnelsene. Foreløpig er det ingen andre etnonym eller betegnelser som har fått et lignende gjennomslag. Med opprettelsen og navnevalget for NKF, som det eneste representative organet for kvener i Norge, fikk betegnelsen en oppreisning og ble offisielt tatt i bruk av kvener selv. For mange ikke-organiserte kvener har kven også etter hvert blitt et inngruppenavn. Kven og kvensk er også de offisielle betegnelsene som norske myndigheter har valgt å bruke for folk gjennom ratifiseringen av Europarådets konvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999 og for anerkjennelsen av språk i 2005.

2.2 Innvandring og bosetting

Oppfatningene av kvensk kultur og historie har nær sammenheng med hvordan denne befolkningen har blitt oppfattet gjennom sin historie og tilstedeværelse i Norge. Den norske stats politikk og frykt for andre statsmakter har i stor grad vært premissleverandør for denne gruppens muligheter og utvikling.⁹² Jeg vil her gi et kortfattet historisk riss av perioden fra kvenene kom til Nord-Norge og frem til i dag.

Kvensk tilstedeværelse er dokumentert i Nord-Norge allerede på 1500-tallet, men omfanget av denne innvandringen på denne tiden var trolig lite.⁹³ På 1500- og 1600-tallet hadde også finskspråklige svedjebbrukere, hovedsakelig fra Savolax-området i det sørøstlige Finland, bosatt seg i Skandinavias barskogområder.⁹⁴ På norsk side gikk denne innvandringen fortrinnsvis til Solør-distriktet i dagens Hedmark fylke og har seinere gitt opphavet til navnet

⁹⁰ Se f. eks. Andreassen (u. å.) <http://www.kvenskinstittut.no/kvener/begrepet-kven-2.html> (12.10.2007).

⁹¹ Se f. eks. http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3405432.ece?service=print; http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3116602.ece (6.5.2008).

⁹² Se f. eks. Niemi 2007.

⁹³ Niemi 1999: 226.

⁹⁴ Wedin 2007: 15.

Finnskogen, en betegnelse som også blir brukt på svensk side av grensen i dette området.⁹⁵ Skogfinnene bosatte seg etter hvert i et større område og finnskogen ble regnet til området mellom Eidskog i sør, Trysil i nord, Solør-distriktet i øst og til enkelte bosettinger i vest helt til Telemark.⁹⁶ På 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet brukte også norske myndigheter i noen grad betegnelsen kven på skogfinnene som var bosatt i dette området, bl.a. i forbindelse med folketellinger.⁹⁷

Den første egentlige finskspråklige innvandringen, med fast etablering av finske bosetninger i Nord-Norge som resultat, tok til på begynnelsen av 1700-tallet. Denne innvandringen har særlig blitt betraktet som et utslag av en gradvis finsk bondekolonisasjon av Lappmarkene. De finskspråklige innvandrerne bosatte seg først hovedsakelig i fjordstrøk i Nord-Troms og Vest-Finnmark, men også i områder lenger øst som Porsanger, Tanadalen, Kautokeino, Karasjok og Polmak.⁹⁸ I disse områdene drev kvenene med jordbruk og elvefiske, og i Alta ble laksefisket en viktig binæring for kvenene som bodde i elvedalen.⁹⁹ Den økte tilflyttingen av kvener og nordmenn til fjordområdene i Finnmark og Nord-Troms førte til at fiskerbondebosetningen ekspanderte. Dermed tiltok konkurransen om ressursene, og den samiske befolkningen ble delvis fortrent fra ytre fjordstrøk.¹⁰⁰ Etableringene i de samiske områdene ble opphav til konflikter om ressurser, men også samhandling. Inngåelse av ekteskap mellom finskspråklige innvandrere og den samiske befolkningen førte til skifte av etnisitet for mange innvandrerne, fra finsk/kvensk til samisk eller omvendt.¹⁰¹

Årsaksforklaringene til den kvenske innvandringen var tidligere i særlig grad preget av katastrofeteorier, der problematiske forhold i innvandrernes opphavsområder var sett på som sentrale. I disse årsaksforklaringene ble krig og uår i Sverige og Finland på 1700-tallet vektlagt som avgjørende for flyttingen. For eksempel bidro den store nordiske krig (1700-1721) sammen med flere uår med avlingssvikt og hungersnød til at mange flyktet til Nord-Norge.¹⁰² I Nord-Finland og Nord-Sverige eksisterte det knapphet på jord som følge av stor befolkningsvekst i denne perioden. Den naturlige grensen for jordbruk var også passert.

⁹⁵ Selberg 2002b: 85.

⁹⁶ Wedin 2007: 93.

⁹⁷ Niemi 2003a: 111–112.

⁹⁸ Niemi 1999: 227; Sogner 2003: 338.

⁹⁹ Nielsen 1990: 205; Sogner 2003: 338–339; Niemi 2003b: 47.

¹⁰⁰ Hansen og Olsen 2004: 247.

¹⁰¹ Niemi 2003b: 48.

¹⁰² Russerne nådde Tornedalen i 1714 og skal ha gått hardt frem mot sivilbefolkningen, Nielsen 1990: 201–204; Sogner 2003: 340.

Økende press på knappe ressurser bidro dermed til at uår fikk store konsekvenser.¹⁰³ Krigen mellom Russland og Sverige i 1741–43 og de seinere Napoleonskrigene førte til vanskelige forhold for befolkningen. Krigen mellom Sverige og Russland (1808-1809) resulterte i at Finland ble avstått til Russland og fikk status som et storfyrstedømme under tsaren i 1809. Imidlertid har seinere forskning vist at også demografiske trekk, økonomiske forhold og arbeidsmarkedsmekanismer i utvandringsområdet hadde betydning. Ved å se på samspillet mellom disse ulike faktorene kan innvandringen betraktes mer som et allment samfunnsfenomen, og det har bidratt til å avdramatisere flyttingene.¹⁰⁴ Innvandringen var dermed ikke bare et resultat av flukt fra vanskelige forhold, forskning har vist at årsakene var mer differensierte. Både push- og pull-faktorer hadde betydning gjennom hele perioden, men med varierende styrke.¹⁰⁵ Den nordnorske landsdelens tiltrekningskraft spilte også en rolle for en befolkning med jordhunger og ekspansjonsbehov. Mulighetene for nydyrking av jord og at dette kunne kombineres med tilleggsnæringer som fiske eller håndverk ga utsikter til gode levevilkår.¹⁰⁶

Etter 1830-årene endret innvandringen gradvis karakter og ble nå mer og mer et resultat av faktorer som kan karakteriseres som moderne arbeidsmarkedsmekanismer.¹⁰⁷ Innvandringen i den tidligste fasen hadde særlig vært knyttet til muligheter innen jordbruket. Utover 1800-tallet ble innvandringen påvirket av et godt arbeidsmarked i kystøkonomien og mulighetene for å få arbeid i den fremvoksende bergverksindustrien, som for eksempel ved kopperverket i Kåfjord.¹⁰⁸ Agrar tilpasning hadde fortsatt betydning, og muligheten for å rydde land og drive jordbruk sammen med ulike kombinasjonsnæringer har blitt fremhevet som vesentlige for innvandringen. Hovedsakelig gikk flyttestrømmen i denne perioden til fjord- og kyststrøk i Øst-Finnmark, men også til indre strøk av Sør-Varanger.¹⁰⁹ I denne perioden representerte Nord-Norge nye muligheter for mange, jordbruk, sesongfiske (havfiske) og lønnsarbeid i gruvevirksomheten tiltrakk finskspråklige innvandrere. Fra 1840-årene var det oppgangstid for fiskeriene, og byene og fiskeværene ekspanderte. Her bosatte kvenene seg i stor grad i egne konsentrerte områder.¹¹⁰ Innvandringen etter 1830 gikk i bølger helt frem til den avtok

¹⁰³ Niemi 1977: 52–60; Niemi 2003a: 128.

¹⁰⁴ Niemi 2003b: 43.

¹⁰⁵ Niemi 1977: 163.

¹⁰⁶ Niemi 2003b: 47.

¹⁰⁷ Niemi 2003b: 50.

¹⁰⁸ Niemi 1999: 227; Niemi 2003b: 48.

¹⁰⁹ I Neiden og Pasvik, jf Niemi 2003a: 130.

¹¹⁰ For eksempel i egne kvenbygder langs nordsiden av Varangerfjorden, i Vadsø og i Kåfjord, jf Niemi 2003a: 130–140.

mot århundreskiftet, og volumet økte kraftig i forhold til perioden før. I 1875 utgjorde kvenene omtrent 8 prosent av den totale befolkningen i Troms og 25 prosent i Finnmark.¹¹¹

Innvandringen til Nord-Norge ble for mange et ledd i en etappevandring til Amerika, og kvenene i Finnmark utgjorde en stor utvandringsgruppe. Da gruvedriften ved kopperverket i Kåfjord gradvis ble trappet ned, og driften etter hvert stanset i 1878, utvandret mange kvenske arbeidere til Amerika. De første kvenske grupearbeiderne som dro på begynnelsen av 1860-tallet har blitt ansett som pionerene for utvandringen fra Finnmark til Amerika.¹¹² I finsk utvandringshistorie var de også tidlig ute, fordi utvandring fra finske havner ikke tok til før i 1880-årene.¹¹³ En viktig årsak til at så mange kvener utvandret, var at de fikk forhåndsbetalte billetter fra gruveselskap i Amerika eller fra slektninger som allerede hadde emigrert.¹¹⁴ Utover 1880-tallet tiltok utvandringen direkte fra Finland, og mot slutten av århundret stoppet den kvenske innvandringen til Nord-Norge opp. Dette skjedde delvis på grunn av de nye utvandringsmulighetene, men og på grunn av at de økonomiske forholdene bedret seg i Finland. Frem til århundreskiftet hadde kvenene bosatt seg i hele Ruija og drev i stor grad med kombinasjonsbruk, hovedsakelig jordbruk og fiske.¹¹⁵

2.3 Minoritetspolitikk

Den norske stats minoritetspolitikk og holdninger overfor kvenene endret seg vesentlig fra 1700-tallet og frem til andre verdenskrig. I hovedtrekk kan holdningene oppsummeres som positive på 1700-tallet, men de endret seg gradvis til et svært negativt syn på kvenene fra midten av 1800-tallet. Det eksisterte imidlertid ikke noen særskilt minoritetspolitikk på 1700-tallet. Datidens fokus på den fysiokratiske næringsideologien som vektla jordbruket som grunnlag for verdiskaping, medførte at kvenenes jordbrukskunnskaper ble sett på som viktige for utviklingen av den nordlige landsdelen. Kvenene ble ønsket velkommen både som jordbrukere og som befolkningstilskudd. Utover 1800-tallet ble kvenene også betraktet som en viktig arbeidskraft og ressurs for økonomisk utvikling og modernisering.¹¹⁶ Men de konsentrerte bosetningene mange kvener etter hvert levde i, skapte bekymring hos norske

¹¹¹ Niemi 2003a: 131; Niemi 2003b: 48; Niemi 2006: 404.

¹¹² Nielsen 1995: 343–345.

¹¹³ Niemi 2003b: 43.

¹¹⁴ Nielsen 1995: 343–345. Det er skrevet flere hovedfagsoppgaver i historie ved UiT om den etnisk pregede utvandringen fra Nord-Norge, se for eksempel Flå 1995, Soleim 1998, Svendsen 1997, Kvalnes 2000 og Åse 2004.

¹¹⁵ Ruija er et tradisjonelt finsk navn for det norske området mellom Malangen-fjorden i vest og Sør-Varanger i øst. Betegnelsen blir også brukt om området eller landet ved Ishavet mer allment. Ryymin 2008: 44.

¹¹⁶ Niemi 2003a: 130.

myndigheter og påvirket utformingen av den seinere politikken overfor kvenene. På 1840-tallet foregikk det en minoritetspolitisk debatt i Norge, og på begynnelsen av 1850-tallet gjorde Stortinget de første vedtakene i innføringen av en streng assimilasjonspolitik overfor kvener og samer.¹¹⁷ Årsakene til denne fornorskningspolitikken overfor kvenene var flere og sammensatte.

Kvenene ble oppfattet som en mulig sikkerhetspolitisk trussel mot den norske staten. Finland var da et storfyrstedømme under den russiske tsaren, og det bekymret norske myndigheter at innvandrerne fra Finland i utgangspunktet var russiske (og finske) statsborgere. Man var redd for at kvenene kunne bli brukt av Russland i forsøk på å øke russisk innflytelse i Finnmark.¹¹⁸ Årsaken var at man både ute i Europa og i Norge og Sverige oppfattet Russland som en fare. I nord var man hovedsakelig bekymret for Russlands interesse for Finnmark på grunn av gamle forestillinger om at Russland ønsket isfrie havner i dette området.¹¹⁹ Denne frykten ble brukt systematisk av offiserer for å legitimere oppbygging av et norsk forsvar. På 1800-tallet opplevde den norske staten en voksende nasjonalisme, og dette medførte flere nasjonsbyggende tiltak i nordområdene og i grenseområdene.¹²⁰ Teemu Ryymin har vist hvordan den fremvoksende nasjonalromantikken i Finland på 1840-tallet utviklet seg til radikal *fennomani*. Det innebar en sterk vitenskapelig interesse for finsk språk og kultur og for at finskspråklig kultur måtte få en dominerende posisjon i Finland. Fra 1860-tallet viste denne bevegelsen interesse for finskspråklige befolkningsgrupper i diaspora, og dermed ble kvenspørsmålet innlemmet i bevegelsen.¹²¹ Dette var også med på å styrke de norske myndigheters oppfatninger om mulige trusler fra den finske siden av grensen.

Den moderate assimileringspolitikken som gradvis hadde blitt innført fra midten av 1800-tallet ble opptrappet mot slutten av århundret. Etter 1880 var de tidligere positive holdningene til kvenene som gruppe stort sett borte. De ble i økende grad ansett som et politisk anliggende både lokalt og nasjonalt og som en sikkerhetspolitisk trussel mot det norske samfunnet.¹²²

Ulike fornorskningstiltak i nord ble satt i gang gjennom språkpolitikk, skolepolitikk, kirkepolitikk, jordpolitikk og kolonisering. Ved århundreskiftet kulminerte denne politikken

¹¹⁷ Niemi 2003a: 133.

¹¹⁸ For utdypning av forholdene omkring og opphavet til den russiske trussel, se Nielsen 1995: 207–209, Nielsen 2001; Berg 2001.

¹¹⁹ Berg 2001: 53; Nielsen 2001: 67.

¹²⁰ Niemi 2003a: 141.

¹²¹ Ryymin 2001a: 95–100.

¹²² Niemi 2003a: 133.

på alle områder, og fornorskningstiltakene ble mer og mer synkronisert. For eksempel ble det bygget statsinternater for skolebarn, kirker og kapell i grenseområdene mot øst, og jordloven i 1903 for salg av statens jord i Finnmark ble utformet for å fremme norske interesser.¹²³

Forsøket på å assimilere kvener og samer ble en langvarig og ressurskrevende prosess. Flere faktorer, som økt konkurranse på et etter hvert trangere arbeidsmarked, nasjonsbyggingsideologi i samtiden og behov for sikkerhetspolitiske tiltak i grenseområdet i nord, fikk innvirkning på de norske myndighetenes holdninger og politikk overfor minoritetene i nord.¹²⁴ Teemu Ryymin har påpekt at fremstillingen av kvenene under fornorskingsperioden har vært preget av at denne gruppen omtales som taus og passiv overfor de tiltak som ble satt i gang. Han har imidlertid påvist at denne fremstillingen ikke stemmer i alle tilfeller og at det i perioden ca 1880-1910 var flere forsøk på kulturell mobilisering, især blant kvener i Vadsø. Selv om verken etablering av egen finskspråklig avis, bibliotek, lesegruppe, skole eller publisering av leserbrev i finske aviser ble av langvarig art, indikerer tiltakene at det eksisterte en viss grad av kvensk etnisk og kulturell mobilisering i denne perioden.¹²⁵

Fra unionsoppløsningen i 1905 og i tiden frem mot første verdenskrig ble ikke politikken overfor kvenene eller samene nevneverdig endret. Perioden kjennetegnes derimot av konsolidering og kontinuitet i minoritetspolitikken. Samer og kvener ble forstått som unasjonale og uopplyste og som et lett offer for agitasjon av sosialistiske ideer.¹²⁶ Etter den russiske revolusjonen i 1917 erklærte Finland sin selvstendighet, 6. desember samme år. Finske myndigheter førte en utenrikspolitikk som ble oppfattet som ekspansiv i årene 1918-1920, som innebar at Finland ønsket å utvide territoriet nord- og østover.¹²⁷ Norske myndigheter fryktet at kvenene skulle samarbeide med Finland om å integrere deler av det nordlige Norge i et storfinsk rike.¹²⁸ Betegnelsen ”den finske fare” har blitt brukt for å karakterisere frykten hos de norske myndighetene.¹²⁹ Et ledd i denne bekymringen var de såkalte ”kvenkoloniene”, hvor kvenene i enkelte områder utgjorde majoriteten av befolkningen. Minoritetspolitikken, som tok sikte på å fornorske kvenene, kan betraktes som tiltak for å redusere denne faren. Den finske og russiske fare ble fortsatt oppfattet som høyst

¹²³ Eriksen og Niemi 1981: 48–81.

¹²⁴ Eriksen og Niemi 1981; Niemi 2003a: 142–143.

¹²⁵ Ryymin 2002; Ryymin 2003b; Ryymin 2005: 63.

¹²⁶ Eriksen og Niemi 1981: 99; Bergh og Eriksen 1998 bd 1: 27.

¹²⁷ Eriksen og Niemi 1981: 134–142.

¹²⁸ Ryymin 2003a: 205.

¹²⁹ Eriksen og Niemi 1981: 36–39.

reell selv om Russland nå var en vakkende stormakt. Til tider ble også frykten for den russiske og finske fare blandet sammen. Den russiske revolusjonen og Finlands selvstendighet medførte en uklar sikkerhetspolitisk situasjon for Norge. På grunn av frykten for den ”røde fare” ble politiet styrket i grensefylket Finnmark, og det ble satt i gang overvåkning og etterretningsvirksomhet som særlig var rettet mot kvenene og de læstadianske miljøene.¹³⁰ Årsaken til denne overvåkingen kan spores tilbake til den læstadianske vekkelsesbølgen, som hadde satt inn for fullt på 1850-tallet på Nordkalotten. I samiske og kvenske miljøer hadde læstadianismen etter hvert fått et godt fotfeste, og her foregikk forkynnelsen i hovedsak på finsk og samisk. Læstadianerne var opptatt av å ha god kontakt med Finland, trolig på rent religiøst grunnlag. Den norske minoritetspolitikken overfor kvenene ble opprettholdt på tross av at Norge i 1920 gikk inn i Folkeforbundet og arbeidet aktivt for vern av minoriteter i Europa.¹³¹

I mellomkrigstiden fortsatte de norske myndighetene sin fornorskningsspolitikk overfor kvenene og samene. I denne perioden stod kirkens og skolens språkpolitikk fortsatt sentralt, og i det var også tilløp til en viss opposisjon mot fornorskningsspolitikken blant bevisste kvener i Nord-Troms. De protesterte særlig mot tvangsforforskning, diskriminerende tiltak og mistenkeliggjøring av kvenmiljøene.¹³² Imidlertid ble det i mellomkrigstiden også satt i gang det som har blitt karakterisert som avskjermingstiltak. Dette dreide seg i hovedsak om tiltak som tok sikte på å redusere samkvem mellom kvenbygdene i Nord-Troms og Finnmark og Finland. I denne perioden ble det satt i gang nye bureisningsprosjekt som hovedsakelig ble forbeholdt nordmenn, i tillegg ble samkvem og grensehandel sterkt begrenset og kontrollert. Blant annet gikk norske myndigheter i mot mange felles tiltak som for eksempel felles tømmerdrift, postruter og vannkraftutbygging. Det ble også prioritert å bygge riksvei gjennom landsdelen fremfor mellomriksveier til Finland.¹³³ Avskjermingspolitikken overfor Finland ble i praksis noe nedtrappet utover 1930-tallet. Men tøværet i forholdet mellom Norge og Finland kom ikke før andre verdenskrig brøt ut og Russlands angrep på Finland i 1939 og den påfølgende Vinterkrigen.

¹³⁰ Eriksen og Niemi 1981: 142–155, 337.

¹³¹ Ryymin 2003a: 7.

¹³² Eriksen og Niemi 1981: 275, 291, 297–298.

¹³³ Eriksen og Niemi 1981: 334–337.

2.4 Etterkrigstiden. Fra ”finsk fare” til kvensk mobilisering

Tyskernes nedbrenning av Finnmark og Nord-Troms på slutten av andre verdenskrig førte til at gjenreisningen i nord ble en langt større utfordring enn ellers i landet. I perioden fra 1945 til 1961 hadde Arbeiderpartiet sammenhengende regjeringsmakten, og økonomisk vekst var et hovedmål for politikken. Rett etter krigen ble det fokusert på rask gjenreisning og deretter på stadig stigende levestandard. Regjeringen fokuserte på vekst og velstand, og det skulle oppnås ved blant annet å øke sysselsettingen.¹³⁴ I bunnen for denne politikken lå en sterk likhetsideologi hvor grunnlaget for konflikter skulle fjernes gjennom å skape et mest mulig homogent nasjonalt felleskap.¹³⁵ Historikeren Stian Bones har påvist at etterkrigstiden var preget av en nær sammenheng mellom kald krig og den sterke troen på de positive virkningene av modernisering. Særlig var det viktig å vise at utviklingen og forholdene jevnt over var bedre i Norge enn i Sovjetunionen. Dette skulle bidra til oppdemming mot kommunistisk innvirkning i Nord-Norge.¹³⁶

Gjenreisningstiden har blitt ansett som et viktig veiskille i minoritetspolitikken overfor kvenene, blant annet fordi sikkerhetspolitiske vurderinger ikke lenger ble tillagt samme betydning som før krigen.¹³⁷ Forskning har vist at forestillingen om den ”finske fare” likevel ikke var avblåst etter andre verdenskrig, den vedvarte delvis frem til slutten av 1970-tallet.¹³⁸ Det innebar at kvenene fortsatt til en viss grad ble oppfattet som en sikkerhetspolitisk fare, men uten at den gamle assimilasjonspolitikken ble videreført i form av kulturelle tiltak. Imidlertid var det etter hvert var Nord-Norges felles grense med Sovjetunionen, den kalde krigen og faren for spionasje over grensen som vakte bekymring hos norske myndigheter.¹³⁹ I etterkrigstiden var Sovjetunionen ansett som et ledd i Norges primære trusselbilde, mens minoritetene og Finland utgjorde et ledd i det sekundære.¹⁴⁰ Finlands posisjon og forhold til Sovjetunionen og antatte kvenske sympatier var også ansett som problematisk av de norske myndighetene.

Perioden fra 1945 til 1970-tallet har blitt karakterisert som en periode hvor norsk oppmerksomhet overfor kvenene var nærmest fraværende, også når det gjaldt forskning.

¹³⁴ Bergh 1981: 20; Bull [1982] 1990: 87.

¹³⁵ Zachariassen 2003: 103; Zachariassen 2004: 138.

¹³⁶ Bones 2007: 245–246.

¹³⁷ Eriksen og Niemi 1981: 349; Eriksen 2001: 145.

¹³⁸ Bergh og Eriksen 1998 bd 1 og bd 2; Eriksen 2001.

¹³⁹ Bones 2007.

¹⁴⁰ Eriksen 2001: 147–148.

Kvenene var på mange måter usynlig i den norske offentligheten, men det ble gjort koblinger mellom etnisitet, kommunisme og antatt upålitelighet som medførte at kvenene ble ansett som en ny finsk fare i form av å utgjøre en potensiell etnokommunistisk trussel.¹⁴¹ Dette synet var særlig forårsaket av at deler av den kvenske befolkningen sympatiserte med kommunistbevegelsen, og den ”røde kven” ble antatt å være et sikkerhetspolitisk problem. Befolkningen i grensestrøkene i nord ble også sett på som mer unasjonal enn ellers i landet. Historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen har i sin studie av overvåkningspolitiet vist hvordan overvåkningstjenesten i Norge så for seg at kvener, sammen med de nye finske innvandrerne til Finnmark og Troms, utgjorde en potensiell trussel.¹⁴² I 1955 opprettet den norske overvåkningstjenesten et såkalt finneregister i Harstad. Registeret ble ikke avviklet før på slutten av 1970-tallet.¹⁴³ Fra slutten av 1950-tallet økte den finske nyinnvandringen til Nord-Norge. Nå var det hovedsakelig kvinner som kom og søkte arbeid i den raskt ekspanderende fiskeindustrien. Arbeidsledighet i Nord-Finland var en viktig årsak til denne arbeidsinnvandringen, og mange kom også som sesongarbeidere.¹⁴⁴ Finlendere som søkte jobb i Nord-Norge måtte ha spesiell arbeidstillatelse, og de som bodde og arbeidet her måtte jevnlig fornye sin arbeids- og oppholdstillatelse.¹⁴⁵ I 1957 ble det også innført egne passregler for nordiske statsborgere som skulle til Troms og Finnmark, og de særegne reglene ble opprettholdt helt frem til i 1975. Det innebar at denne delen av Nord-Norge i denne perioden stod utenfor den nordiske passunionen, med passfrihet siden tidlig på 1950-tallet.¹⁴⁶

Norske myndigheter hadde i etterkrigstiden særlig hatt fokus på materiell gjenoppbygging, modernisering og industrialisering i den nordnorske regionen.¹⁴⁷ Overgangen fra 1960-tallet til 1970-tallet har blitt ansett som et vendepunkt. Nå ble det unike ved den nordnorske kulturen og regionen fremhevet som et ledd i en identitetsbyggende prosess, på bekostning av 1950- og 1960-tallets visjoner om modernisering.¹⁴⁸ Tiden fra omkring 1970 til 1990 har også blitt regnet som en *identitetsfase* i nordnorsk regionbygging, og det lokale engasjementet og kampen mot sentralisering ble sterkere.¹⁴⁹ Dannelsen av lokalhistorielag, undervisning i lokalhistorie i skolen og opprettelsen av Hålogaland teater i 1971 er tiltak som har blitt tolket

¹⁴¹ Bergh og Eriksen 1998 bd 1: 260–267; Eriksen 2001: 151; Tjelmeland 2003: 89–91.

¹⁴² Bergh og Eriksen 1998 jf Tjelmeland 2003: 90–91.

¹⁴³ Bergh og Eriksen 1998 bd 2: 203–206; Eriksen 2001: 149.

¹⁴⁴ Tjelmeland 2002: 6–8; Tjelmeland 2003: 92–93; Finstad og Valen 2002: 20–21.

¹⁴⁵ Bergh og Eriksen 1998 bd 2: 203–206; Eriksen 2001: 149.

¹⁴⁶ Tjelmeland 2003: 89–95.

¹⁴⁷ Niemi 2004b: 175–181.

¹⁴⁸ Tjelmeland (u.å.): 13; Niemi 2004b: 181.

¹⁴⁹ Niemi 2004b: 181.

som utslag av denne dreiningen. Tidligere hadde det heller ikke vært rom for eller vært tatt hensyn til regionens etniske mangfold, men i denne fasen fikk det etniske aspektet plass i historieskrivningen om den nordnorske landsdelen.¹⁵⁰ Denne tiden har blitt fremhevet som en nybrottsstid for lokalhistorien i Nord-Norge, og gjennom lokalhistorieskrivningen økte også interessen for etnisitet og landsdelens minoriteter.¹⁵¹

Ut på 1970-tallet ble den ”finske fare” gradvis redusert av flere årsaker. I denne perioden ble det viktig å bidra til internasjonal avspenning, og modereringen av norsk sikkerhetspolitikk var viktig for å etablere et godt forhold til nabolandene i nord. Trolig bidro også redaktør Sverre Nilssens mange kritiske artikler i arbeiderpartiavisen *Finnmarken* til at synet på de etniske gruppene i nord endret seg. Trond Bergh og Knut Einar Eriksen sier at Nilssen gjennom sine avisartikler tok oppgjør med det han oppfattet som ”finsk- og fremmedfiendtlighet” i samtiden, hos de norske myndighetene og overvåkningspolitiets fiendebilde.¹⁵² Knut Einar Eriksen har på sin side hevdet at konflikten omkring utbyggingen av Alta-vassdraget i 1979–1981 bidro til å sette en endelig stopper for minoritetsfrykten.¹⁵³

Tidsmessig tar min undersøkelse av de kvenske minnestedene til ved overgangen til 1970-tallet. Dette var altså en tid da frykten for den finske fare kanskje ennå ikke var helt over. Etterkommerne etter de finskspråklige innvandrerne hadde vært utsatt for en lang periode med fornorskning og i løpet av hele etterkrigstiden hadde det nordnorske samfunnet vært gjennom en omfattende modernisering. I avhandlingens artikler blir de enkelte minnestedene analysert, mens jeg i sammenfatningen vil se nærmere på overordnede problemstillinger knyttet til kvenske minnesteder i perioden 1970-2001.

¹⁵⁰ Niemi 2004b: 190.

¹⁵¹ Niemi 1987: 58–72; Niemi 1989: 195–204.

¹⁵² Bergh og Eriksen 1998 bd. 2: 205.

¹⁵³ Eriksen 2001: 157–158.

3. Sammenfatning

Tema og problemstillinger i de fem artiklene henger sammen. I artiklene har jeg særlig fokusert på minnstedenes skapelsesprosess, skrevet de materielle objektenes biografi og undersøkt hvordan disse virker og blir brukt. Det innebærer at jeg har tatt utgangspunkt i konkrete kulturelle uttrykk for å undersøke prosesser som angår forming av identitet og kultur. Her vil jeg fokusere på hvordan de fem minnstedene kan forstås som minneteknologier, det medfører å avdekke hvordan fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet blir brukt som metode og hjelpemiddel i formingen av det kollektive minnet i kvenkulturen. Jeg vil undersøke forholdet mellom minnstedene og hvordan produksjon av minnstedene har ført til etnifisering og revitalisering og se nærmere på aktørene som har vært involvert. Hensikten er ikke å gi en totaloversikt over de fem minnstedene, men å hente frem hovedpoeng og perspektiver som belyser hvordan de kvenske minnstedene har kommet til, og betydningen de har fått i perioden 1970-2001. Før jeg går inn i hvordan de kvenske kulturuttrykkene kan forstås som minneteknologier, er det nødvendig å vise til hvordan minnsteder kan inngå i symbolproduksjon, og hvordan tradisjon og minne er knyttet sammen.

3.1 Minneteknologier

Minneteknologier kan også forstås som former for symbolproduksjon, der de kvenske representasjonene utgjør symboler innen denne kulturen. De materielle kulturuttrykkene kan være både ting og tegn, der deres symbolske sider får stadig mer oppmerksomhet.¹⁵⁴

Symbolproduksjonen innen kvensk kultur skal undersøkes som en inngang til å forstå etnifisering og revitalisering med de nasjonale implikasjonene og kraften det innebærer. Det handler om identitetsbygging i en minoritetskultur, men også hvordan dette kan inngå i nasjonens kollektive minne. Materiell kultur og symbolproduksjon har i lang tid vært knyttet til nasjonsbygging. For eksempel har det vært fokusert på hvilke symboler som ble utvalgt i prosessen med å skape en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet, og hvordan borgerskapet gjennom sin symbolproduksjon innlemmet bondekulturen og folkløren i nasjonens bilde av seg selv.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Berkaak og Frønes 2005: 11.

¹⁵⁵ Berggreen 1989.

Den svenske etnologen Orvar Löfgren sier at det eksisterer en form for felles ”kulturell grammatikk” (cultural grammar) for nasjoner.¹⁵⁶ Dette kan forstås som en ”kulturell sjekkliste” (cultural check list) som inkluderer de ingrediensene som er nødvendig for å fremstå som en nasjonalstat som er tilpasset nasjonens lokale former for kulturelle uttrykk. Löfgren påpeker at det også eksisterer et nivå under det nasjonale som fokuserer på de indre prosessene i en nasjonalstat der ulike grupper bidrar til å forme den nasjonale diskursen.¹⁵⁷ I denne prosessen kan såkalte nøkkelsymboler inngå. De defineres ved at de ”opsummerer” en kultur eller miljø, og ved at de ofte vekker forestillinger og mobiliserer sterke følelser eller antipatier.¹⁵⁸ 17. maitog, bunad, sport og kongefamilie er for eksempel tolket som slike nøkkelsymboler. I utviklingen av et flerkulturelt og moderne samfunn blir ikke symboler nødvendigvis borte, men de kan bli tatt i bruk av nye etniske grupper og blandet med nye. Slike symboler kan også forstås som det den amerikanske folkloristen John Dorst kaller ”auto-etnografiske” (auto-ethnographic), der det er de tekster og bilder som en gruppe produserer om seg selv som er vesentlige.¹⁵⁹

Felles for minneteknologier er at de innebærer en retrospektiv orientering i tid med en basis i tradisjon. Pierre Nora har identifisert relasjonen mellom tradisjon og minne, og han mener at “[t]radition is memory that has become historically aware of itself.”¹⁶⁰ Tradisjon og minne henger sammen, og i et fellesskap fungerer tradisjon og minne som legitimeringskraft for hukommelse og erindring. Fokus på tradisjon kan vise hvordan fortiden på ulike måter er tilstede og bidrar til å forme nåtiden. De fem artiklenes fokus på tilblivelsesprosess understreker at etableringen av de kvenske minnestedene var forankret i tradisjon. De understreker at synliggjøring av tradisjon åpenbart er et viktig moment i en revitaliseringsprosess.

3.1.1 Tradisjon

Begrepet tradisjon kan ha flere og motstridende meninger. Det kan henseile på produkt og prosess og innebære både en hverdagslig og en faglig bruk av ordet. I det hverdagslige blir tradisjon ofte brukt om gjentakelse av rutiner eller om å starte opp nye tradisjoner, som for eksempel sosiale situasjoner en gjerne vil oppleve på nytt. Begrepet blir også knyttet til

¹⁵⁶ Löfgren 1993: 217.

¹⁵⁷ Löfgren 1993: 218.

¹⁵⁸ Ortner 1979; Brottveit, Hovland og Agedal 2004: 19–20; Berkaak og Frønes 2005: 47–48.

¹⁵⁹ Dorst 1989: 3–4. Da forstås tekster og bilder i en utvidet betydning.

¹⁶⁰ Nora 1996, bd 2: ix.

overføring gjennom generasjoner og da ofte satt i sammenheng med autentisitet og kvalitet.¹⁶¹ De samme distinksjonene kan gjenfinnes i faglige diskurser om tradisjonsbegrepet, der tradisjon knyttes til tradering fra fortid til samtid og til ulike grader av nyskaping. Aleida Assmann påpeker dette når hun sier at tradisjon ofte blir forstått som “ett kommunikationens särfall, genom att meddelanden i detta fall inte förmedlas växelvis och horisontellt, utan vertikalt längs en generationslinje.”¹⁶² Tradisjon blir i dette resonnementet et resultat av overføringer vertikalt gjennom generasjoner og representerer noe varig. Dermed blir forståelsen av tradisjon blir redusert til en slags fortidig fiksert tilstand, basert på en forestilling om at eldre tider var statiske.¹⁶³

Assmanns eget syn på tradisjon er inspirert av 1980-tallets forståelse av begrepet, slik det blant annet kommer til uttrykk i bøkene til Eric Hobsbawm og Terence Ranger og Benedict Anderson, henholdsvis *The Invention of Tradition* (1983) og *Imagined Communities* (1983).¹⁶⁴ Hobsbawm og Ranger fokuserer særlig på hvordan moderne materielle og immaterielle kulturelle symbol oppfinnes og utbres. Anderson er på sin side opptatt av hvilke forhold som påvirker fremveksten av moderne nasjonale og etniske grupper. Begge disse studiene understreker imidlertid at tradisjon er noe som gjenopptas eller oppfinnes og at fellesskap er forestilte. Historikeren Dagfinn Slettan tar utgangspunkt i disse studiene og hevder det er problematisk å bruke ”oppfunnet” om tradisjon. Han mener det er mer fruktbart å se på hvordan Anderson ser på tradisjon som et resultat av en kreativ prosess der kulturell konstruksjon kan betraktes som en ”historisk skapende prosess der elementer skiftes ut, mens andre består, eller rettere der elementer i ulik grad refortolkes innenfor nye rammer.”¹⁶⁵ Videre hevder han at det dermed ikke er et spørsmål om ”varighet eller endring, kontinuitet eller brudd, men begge deler. Relasjonen mellom dem blir det interessante.”¹⁶⁶ Assmann hevder også en lignende tilnærming til tradisjonsbegrepet som Slettan. Hun mener at tradisjon ikke er noe som løses opp og avskaffes i det moderne samfunnet, men er noe som blir overført, opprettet og gjenskapt på nytt.¹⁶⁷

¹⁶¹ Eriksen og Selberg 2006: 215.

¹⁶² Assmann 2004: 88.

¹⁶³ Bjerkli 1999; Bjørklund 2003: 61.

¹⁶⁴ Hobsbawm og Ranger [1983] 1989; Anderson [1983] 1991.

¹⁶⁵ Slettan 1999: 8.

¹⁶⁶ Slettan 1999: 8.

¹⁶⁷ Assmann 2004: 112.

Tradisjon kan også representere noe foranderlig. Ifølge Assmann *endrer* ofte kulturuttrykk betydning og reproduseres retrospektivt i det øyeblikk de holder på å forsvinne.¹⁶⁸ På den måten blir ikke tradisjon tilintetgjort, men reaktivert og tilvirket. Tradisjon og minne har det til felles at de opprettholder en relasjon til fortiden gjennom å gi plass til det fortidige i nåtiden. På den måten kan tradisjon defineres som en kontinuerlig kulturell konstruksjon av identitet. Denne kontinuiteten påvirkes imidlertid stadig av tid, avbrudd, glemsel og forandring.¹⁶⁹

Produksjon av minnesteder må ses i lys av at de er forankret i tradisjon som en form for autentisitetstempel, men også at tradisjon er begrep som omfatter en foranderlig prosess. I den videre gjennomgangen av minneteknologier er dette et vesentlig poeng. Forankring i tradisjon kan dermed innebære ulike grader av dokumentasjon, rekonstruksjon og konstruksjon. Jeg vil her vise hvordan fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet kan karakteriseres og tas i bruk som minneteknologier. Det innebærer å undersøke de ulike minstedene med vekt på deres materialitet og særegne karakter. Er minneteknologiene foranderlige eller ”fastfrosne” representasjoner?

3.1.2 Fotografiet som minneteknologi

Som minneteknologi er fotografiets funksjon knyttet til dets egenart som en materiell og visuell artefakt. Utgangspunkt for erindringene er det fotografiske motivet (selve avbildningen), men de er også knyttet til fotografiets materialitet (det fysiske objektet). Historiske fotografier har ofte en autentisk og dokumentarisk karakter som gir følelse av kontinuitet og sammenheng med fortiden. I mange sammenhenger blir også fotografiet oppfattet som ”kikhol inn i røyndomen” og ubearbeidede ytringer.¹⁷⁰ Denne forståelsen av den fotografiske sannhet har sitt opphav i mediets barndom, da det eksisterte en oppfatning av at fotografiet i motsetning til maleriet kunne vise hvordan virkeligheten faktisk var.¹⁷¹

Bakgrunnen lå dels i fotografiets gjengivelse av detaljer og dels i at det kan forstås som noe

¹⁶⁸ Assmann 2006: 125.

¹⁶⁹ Assmann 2004: 113–114.

¹⁷⁰ Reiakvam 1997: 24–25; Burke 2001: 25.

¹⁷¹ Larsen og Lien 2007: 160; Louis Jacques Mandé Daguerres oppfinnelse av daguerreotypi ble offentliggjort i 1839. Denne oppfinnelsen fikk seinere stor betydning for den videre tekniske utviklingen. Daguerres metode gikk ut på å lage et bilde på en polert sølvovertrukket kopperplate. Resultatet var en avbildning som både var en positiv og en negativ på samme tid, etter hvilken vinkel lyset falt inn på platen. På 1840-tallet får imidlertid H. F. Talbots oppfinnelse av negativ/positivprosessen, med glassplater påført emulsjon som negativer, stor betydning, og denne metoden danner grunnlag for seinere fotografering. Fordelen med denne metoden var at man kunne lage flere kopier av ett negativ. Erlandsen 2000: 22–25.

som danner seg selv, ved hjelp av et kamera og en kjemisk prosess.¹⁷² Selve eksponeringen fryser fast et øyeblikk, og det blir ugjenkallelig til fortid. Fotografiet har derved et tvetydig forhold til tid, det et utsnitt av verden som fantes foran kameraet i fotograferingsøyeblikket, og det representerer det forgangne. Fotografiet innehar også en dobbeltsidighet som rasjonelt og realistisk, men som også er knyttet til tapserfaring.¹⁷³ Det vil si at fotografiet representerer noe som er fraværende, noe tapt – et øyeblikk som er over. Dette fraværet kan kobles til erindringene. Et fravær og et tap som filosofen Roland Barthes har knyttet til døden, fordi fotografiene bærer med seg et budskap om noe som er i ferd med å bli eller allerede er borte.¹⁷⁴

Som minneteknologi fungerer også Samuli Paulaharjus fotografier som visuelle minner om en tid som er borte. De bidrar til å fremvise kvenenes bakgrunn og deres historie, og de representerer varige forbindelser til fortidige liv og bekrefter fortidens eksistens.¹⁷⁵ Som dokumentasjon blir fotografiene viktige, de forteller om levd liv i kvenske bygder og viser detaljer fra kvenenes hverdagsliv. Dermed blir Samuli Paulaharjus fotografier også kollektive minner for kvenkulturen; gjennom stadig bruk av disse fotografiene blir de lett gjenkjennelige og nærmest obligatoriske når kvensk kultur skal minnes i for eksempel bøker eller utstillinger.

De fysiske fotografiens egenskaper som tredimensjonale objekt, det vil si som gjenstand, har også betydning. Analysen av hvordan Samuli Paulaharjus fotografier fungerer som minneteknologi innen kvenkulturen innebærer derfor også en vending mot å undersøke det materielle ved fotografiet og ikke bare motivet (lystegningen). Fotografiens utforming og plassering er viktig. For eksempel har kopiering på ulike typer papir og hvilket album eller arkiv det enkelte fotografi inngår i betydning for tolkningen. Fotografiets materielle representasjonsform inngår som et viktig ledd i forståelsen og kan oppfattes som et dialektisk forhold mellom avbildning og materiell form.¹⁷⁶ I boken *80 millioner bilder. Norsk kulturhistorisk fotografi 1855-2005* har nettopp fotografiens materialitet fått spille en vesentlig rolle. Her er det ikke gjort utsnitt av fotografiene, men det enkelte fotografiet er gjengitt i originalt format med arkivkortet det er klistret på eller på albumsiden slik det er

¹⁷² Hoel 2005: 290.

¹⁷³ Sandbye 2001: 11.

¹⁷⁴ Barthes [1980] 2001: 79–80.

¹⁷⁵ Fritzsche 2001: 110.

¹⁷⁶ Edwards og Hart 2004a: 2.

lagret i arkivet.¹⁷⁷ Fotografiet som en minneteknologi innebærer også å undersøke hensikten bak fotograferingen, selve fotograferingsprosessen, lagringen, distribueringen, bruken, kasseringen og resirkuleringen.¹⁷⁸

Forståelsen av fotografiene blir også fornet av ulike og skiftende praksiser. For eksempel setter fotoarkivene fotografiene inn i et nytt rammeverk gjennom sine rutiner for arkivering, distribuering og tilgjengeliggjøring på Internett.¹⁷⁹ Da Samuli Paulaharjus nordnorske fotografier ble skilt fra den originale samlingen i Finland, ble den etablert som et eget minneste i Norge. Den ble et sted for kollektive minner om Nord-Norge og for den kvenske minoriteten.

Peter Larsen og Sigrid Lien har i *Norsk fotohistorie* vist hvordan fotografi både har blitt brukt til å identifisere individet (forbryterfotografiet) og til å illustrere grupper (den kriminelle typen), og at ett og samme fotografi har vært brukt på begge måter.¹⁸⁰ Paulaharjus fotografier av mennesker kan virke identitetssettende på to ulike måter: På den ene siden individualiserende og på den andre avindividualiserende. Samuli Paulaharju var opptatt av enkeltpersonene han møtte. Opplysningene til fotografiene inneholder i mange tilfeller navn, sted og årstall. Denne typen opplysninger til det enkelte fotografi bidrar til å individualisere motivene. Imidlertid har personnavn i mange tilfeller hatt en underordnet rolle, mens dokumentasjon av arbeidsprosesser trolig har vært det viktigste. Opplysningene til denne typen fotografiene er for eksempel ”Klesvask”, ”Veiarbeid” og ”Bøting av flyndregarn” og representerer arbeidsprosessen på et generelt grunnlag, mens personen som demonstrerer selve arbeidsprosessen ofte er anonymisert.¹⁸¹ Paulaharjus fotografier blir også brukt på måter som gjør at de avbildede menneskene blir avindividualisert, for eksempel er identifiserende opplysninger i mange tilfeller fraværende. I noen tilfeller blir de av Paulaharjus fotografier som i utgangspunktet var portretter av individer og personlige møter, til illustrasjoner av det typiske og det resulterer i bildetekster som ”Kvenbarna leker”. Denne avindividualiseringen av fotografiene har medført at de også blir tolket som eksempler på ”det typisk kvenske”, – de er også representasjoner av en folkegruppe.

¹⁷⁷ Se Ekeberg og Lund 2008.

¹⁷⁸ Edwards og Hart 2004a: 1.

¹⁷⁹ Edwards og Hart 2004b: 47–49.

¹⁸⁰ Larsen og Lien 2006: 181–184. Se også Hoel 2005: 303.

¹⁸¹ Se Fotoarkivet ved TMU, samlingsnummer: TSNF8101, TSNF8096 og TSNF8028.

Jeg har vist hvordan bruken av fotografiene som minneteknologi særlig preges av at de har en dokumenterende og tilbakeskuende karakter og at de kan forstås som fastefrosne representasjoner av det kvenske. På samme tid viser bruken av fotografiene at de også åpner for ulike tolkninger og betydninger, de representerer en foranderlig minneteknologi. Fotografiens ”gjenbruksverdi” medfører at de kan få verdi som representasjoner av det kvenske, på den måten blir de også gjort til kvenske symboler. Når det samme motivet har blitt brukt om igjen, har det medført at for eksempel fotografiet av Nils Johan Nutti (se fig. 13, artikkel I) har blitt et ikon for markedsplassen i Skibotn. Samtidig har fotografiens materialitet og tolkninger vist seg å være foranderlige, deres betydning kan endres etter hvordan de passer inn i skiftende kontekster. Fotografiene viser hvordan disse skiftende kontekstene, sammenhengene og bildetekstene åpner for ulike og vidt forskjellige tolkninger av samme materiale, som for eksempel av fotografiet av jenta og melkebunkerne (se fig. 12, artikkel I).

3.1.3 Monumentet som minneteknologi

Monumenter karakteriseres av de er skapt i et spenningsfelt mellom autentiske plasser og konstruerte fortellinger, fortellinger som formidles i korte trekk på selve monumentene (plakett). Imidlertid oppstår monumentets autenticitet i et spenningsfelt mellom sted, skapere av monumentet, opplevelsen av monumentet og hendelsen som monumentet markerer.¹⁸² Som minneteknologi må monumentet ses i lys av dets forhold til et sted, symbolikk, fortid og opplevelse.

Stedet for oppsetting av et monument er meningsbærende i seg selv. Det innebærer at etablering av et konkret minne på et sted også har symbolsk betydning og implikasjoner.¹⁸³ For Innvandrerm Monumentet/kvenmonumentet var det stedet som skapte størst uenighet, der den symbolske verdien av den fysiske plasseringen førte til uenighet. Siden selve monumentet ikke refererer til ekstakt sted eller årstall, men til en lengre periode da innvandring pågikk til en landsdel, åpnet dette for flere mulige plassalternativer. Valget av Vadsø ble begrunnet med de mange finskspråklige innvandrerne som hadde kommet hit og at byen var fylkets administrasjonsby. Ved å plassere monumentet i bakken over sentrum av byen fikk det den trolig mest mulig dominerende plassering i bybildet i Vadsø. Det ble satt opp i en bydel

¹⁸² Aronsson 2005: 10.

¹⁸³ Nora 1996 bd 1: xvii.

(Midtbyen/Nordmannsbyen) som lenge hadde vært forbeholdt nordmenn og plassert foran fylkesmannsboligen og Statens hus. Det bidro igjen til å stedliggjøre kvensk kultur på et nytt sted og en ytterligere anerkjennelse av kvenene og deres rolle i lokalsamfunnet.

Med sin 8 meters høyde og sin symbolikk utgjør monumentet en kraftig manifestasjon i uttrykk og på stedet det er plassert. Bruk av og fortellinger om monumentet kan endres, men monumentet i seg selv er uforanderlig og bestandig (med mindre det blir revet ned).

Monumentet i Vadsø har en naturalistisk utforming og forteller om viktige hendelsesforløp i kvenenes historie, om innvandring og integrasjon. Likevel kan monumentet tolkes som en fastfrossen representasjon i stein og bronse som gjennom sin utforming søker å unndra seg historisk spesifisitet. Her er ikke en navngitt person eller et stedsnavn angitt, årstallet refererer kun til tidspunktet monumentet ble satt opp. I stedet er dette en representasjonsform i retning av stilisering, stereotypisering og avindividualisering. Monumentets symbolikk forteller om en familie med tilknytning til primærnæringene. Den eldre mannen representerer jordbrukeren og innvandrerens som kom til det nye landet. Datterens giftermål med den norske fiskeren forteller at innvandrerne ble integrert i det norske samfunnet og at det unge ekteparets sønn skulle representerer fremtiden i det nye landet. Fortellingen i monumentet er en konstruksjon der symbolikken skal fortelle om innvandrerne som kom og slo seg ned og skal hedre den innsatsen de gjorde for sitt nye fedreland. På oppfordring hadde kunstneren Ensio Seppänen utarbeidet fem forslag til monumentet. Monumentkomiteen valgte ut det av utkastene som de syntes var best egnet. Det finnes ingen nedtegnelser utover dette om hvorfor nettopp det ene forslaget ble valgt fremfor de andre, men de utkastene som ble forkastet av NFF er også interessante. For eksempel viser en av skissene den samme familien, men den norske fiskeren er fraværende. Kvinnen har vind i utslått hår, med en bredbeint positur og rød bakgrunn gir dette utkastet nærmest kommunistiske og ”revolusjonære” hentydninger. Trolig var dette ikke en ønskelig kobling til kvenene på 1970-tallet, da forestillingene om den ”finske fare” fortsatt eksisterte.

Hensikten med et monument er ofte å minnes episoder eller hendelser, og det skal dermed reflektere over fortiden. Monumentet kan forstås som en konstruksjon forankret i tradisjon, hvor skaperne ønsker å gi inntrykk av autentisitet i form av en figurativ utforming og plakett med en inskripsjon over hendelser som det vises til.

Innvandrermonumentet/kvenmonumentets skapelsesprosess eksemplifiserer at tradisjon og erindring også har en funksjon som tjener nåtidige forhold, som Trond Thuen sier. Han

påpeker at "[f]elles forestillinger om viktige kollektive begivenheter i fortiden er uttrykk for gruppeidentifisering".¹⁸⁴ Oppsettingen av dette monumentet fikk ringvirkninger utover å hedre de finske innvandrerne og deres etterkommere. Minnene monumentet referer til er også et minne over sin samtid, dermed også over hvilke begivenheter som skal være relevante for samtidsforståelsen, og hvordan de skal tolkes. 1970-tallet var en tid da etniske brytninger ble tydeligere etter en lang periode hvor dette hadde vært et ikke-tema.

På tross av at monumentet kan forstås som et fastfrosset og stereotyp uttrykk, bidro monumentet likevel til individualisering av det kvenske minnet. Selve avdukningsseremonien ble en slik opplevelse for mange. Selve avdukningen av monumentet representerte individualisering av minnet om monumentet, egne minner ble knyttet til arrangementet ved for eksempel da det ble tatt gruppeportrett eller familieportrett foran monumentet. I *Finnmarken* kunne en i uka etter avdukningen også lese takkebrev fra innbyggere med finsk innvandrerbakgrunn.¹⁸⁵

Monumentet kan forstås som minneteknologi som kan brukes til innskrivning i det lokale minnet, men også i det nasjonale. Lokalt har monumentet en funksjon som en konstant påminner, men representerer også et sted som for eksempel markeres ved ulike jubileer og begivenheter. Dette er også en minneteknologi som bidro til å skape nasjonal oppmerksomhet under selve avdukningsarrangementet og ved blomsternedleggelse av kronprinsparet i 2005.

3.1.4 Museet som minneteknologi

I analysen av museet som minneteknologi kan en stille spørsmål ved denne typen institusjoner og hvilke samfunnsbehov de fyller. ICOM definerer et museum som en "permanent institusjon, ikke basert på profitt, som skal tjene samfunnet og dets utvikling og være åpent for publikum; som samler inn, bevarer/konserverer, forsker i, formidler og stiller ut materielle vitnesbyrd om mennesker og deres omgivelser i studie-, utdannings- og underholdningsøyemed."¹⁸⁶ Disse institusjonenes særart er knyttet til et generelt fellestrekk som skiller dem fra for eksempel arkiv og bibliotek, de håndterer artefakta. Fokuset på gjenstander og materielle verdier er særlig viktig for deres virksomhet. Museenes arbeid med

¹⁸⁴ Thuen 2001: 13.

¹⁸⁵ *Finnmarken* 26.6.1977.

¹⁸⁶ ICOMs statutter, artikkel 2, paragraf 1. ICOM står for International council of museums. <http://www.icom-norway.org/definisjon.html> (17.6.2008); se også Hudson 1999 for ICOMs definisjon av museum.

innsamling, bevaring og formidling bidrar til å forme museet som minneteknologi. Deres særlige fokus på materiell kulturarv bidrar til at de blir oppfattet som tradisjonsbærere, og at de formidler tradisjon. Men hva innebærer det at samfunnet musealiserer, konserverer og restaurerer kvenkulturen?

For å avdekke museenes karakter som minneteknologi er det vesentlig å se nærmere på hvordan de som institusjoner forteller og hvordan de fremstiller hva historien handler om.¹⁸⁷ Kvenmuseene er eksempler på at minnesteder kan være både fastfrosne og foranderlige representasjoner på samme tid. De kvenske museenes fortellinger er særlig knyttet til gårdsanleggene. De er institusjoner som drar sin egen historie med seg i egen formidling ved at de er lokalisert til eldre bygningsmasse som utgjør selve rammen for museene. Museene er også en minneteknologi som stedliggjør historien.¹⁸⁸ Gjennom museene blir kvenenes historie og tilstedeværelse ytterligere knyttet til et steds historie gjennom museet. Ved å betrakte de kvenske museene som slike minnesteder, slik Pierre Nora betrakter museer,¹⁸⁹ kan de forstås som bidrag til en identitetsskapende prosess, både lokalt og regionalt. Deres funksjon er å være fysiske steder en kan komme til, men også symbolske steder som rommer et utvalg av minner. De kvenske museene Vadsø Museum/Ruija Kvenmuseum og Nord-Troms Museum har siden de ble åpnet på begynnelsen av 1980-tallet forvaltet kvensk kulturarv. De formidler kollektive minner om kvenkulturen i form av fortellinger om innvandring og levd liv gjennom bygninger, fotografier og gjenstander. De er eksempler på hvordan dimensjoner som tid og sted blir koblet sammen.¹⁹⁰ Her blir innvandring og gårdsanlegg til en fortelling om det kvenske.

Gjennom sine utstillinger er de kvenske museene også produsenter av forestillinger om historiske sammenhenger, de forutsetter at det finnes en kvensk historie.¹⁹¹ Ved gårdsanleggene formidles kvensk historie og kultur ved at det fortelles om ulike næringstilpasninger i de forskjellige områdene. De viser også de særegne praksisene som innvandrerne hadde med seg, som for eksempel bruk av spesielle vedfyrte bakerovner og av sauna.

¹⁸⁷ Amundsen 2003: 70.

¹⁸⁸ Eriksen 1999: 95.

¹⁸⁹ Nora 1996 bd 1.

¹⁹⁰ Amundsen 2003: 70.

¹⁹¹ Amundsen og Brenna 2003: 18.

Museene er også åpne for endringer, utvidelser og suppleringer både når det gjelder organisering, materiell utforming og fortelling. Presentasjonsform med vekt på materiell autentisitet innen museumsverdenen nådde et høydepunkt mot slutten av 1970-tallet.¹⁹² På 1970- og 1980-tallet var museumsbevegelsen i Nord-Norge inspirert av globale ideologier og ideer som gikk nye veier. Økomuseumsbevegelsens forsøk på nærmest å avinstitusjonalisere museene og delaktiggjøre dem i lokal bevisstgjøring medførte et særlig fokus på det lokale publikumet og på at de gjennom bygninger og aktiviteter skulle få en tredimensjonal opplevelse av fortid og tradisjon.¹⁹³ Med disse aktivitetene har museene delvis vært opptatt av å gjenoppta og formidle tradisjon og praksiser som ikke lenger er levende. På den måten fungerer museene som nærmest bindeledd mellom fortid og nåtid. På samme tid blir også tradisjon tilført nye praksiser og innhold, og satt inn i nye sammenhenger. Ved museene ble levendegjøring i form av iscenesetting veldig populært på 1980-tallet, etter mal fra amerikanske friluftsmuseer.¹⁹⁴ Levendegjøring av kvensk kultur og historie gjennom ulike aktiviteter har og blitt brukt som en formidlingsstrategi ved de kvenske museene. Når bakerovnene blir brukt til for eksempel å steke laks eller en somalisk kyllingrett, viser det at tradisjon er dynamisk og foranderlig, som Aleida Assmann og Dagfinn Slettan også påpeker.¹⁹⁵ Formidling til publikum gjennom den typen praksiser kan betegnes som overføring av minner gjennom handling, som kroppsliggjorte erfaringer (bodily practices) som Paul Connerton betegner det.¹⁹⁶ Ved å delta i for eksempel brødbaking blir minner fysiske og sanselige og dermed kroppsliggjort. Overføring av tradisjon gjennom denne typen praksiser kan betraktes som prosesser hvor minner overføres som former for minneriter som Maurice Halbwachs var opptatt av.¹⁹⁷ Slike minneriter er et eksempel på nettopp det Jan Assmann betegner som det kommunikative aspektet (communicative memory) ved erindringene.¹⁹⁸

I dag medfører skiftende behov i samfunnet at museumsvirksomheten og dermed også fortellingene endres. I 2008 viser planlegningen av nytt museumsbygg og utstilling i Vadsø at det skjer en dreining bort fra økomuseumsideen. Nytt bygg blir planlagt, og nye typer arrangement tar i bruk museenes kvenske gårdsanlegg. De eksisterende anleggene ved museet blir likevel beholdt og vil fortsette å være åpne for publikum med mange av de samme

¹⁹² Skougaard 2005: 110.

¹⁹³ Amundsen og Brenna 2003: 19.

¹⁹⁴ Skougaard 2005: 110–111.

¹⁹⁵ Assmann 2004; Slettan 1999.

¹⁹⁶ Connerton 1989: 72.

¹⁹⁷ Halbwachs [1925 og 1941] 1992.

¹⁹⁸ Assmann 2006: 3; Connerton 1989: 38.

praksisene, men med lokalisering i nytt bygg og med ny og permanent utstilling om kvensk historie og kultur vil dette museets formidling ikke være knyttet til bygningene i samme grad.

3.1.5 Drakten som minneteknologi

I mange samfunn har klær spilt en viktig rolle i konstruksjon av etnisk identitet og for å opprettholde etniske grenser, men også som et opprør mot stereotypier om etniske minoriteter ved for eksempel å konvertere til majoritetens klær.¹⁹⁹ Som minneteknologi kan drakter, som inngår i bunadskategorien, karakteriseres som en type klær som gjerne tas i bruk ved høytider eller ulike arrangementer hvor det er vanlig å ikle seg denne formen for bekledning. I Norge har bunaden i lang tid vært tatt i bruk som festantrekk, men også som politisk uttrykksform. Den har blant annet vært symbol for hvilke side man stod på i unionskampen, av norskdomsrørsla, av Nasjonal samlings kvinneorganisasjon under krigen, mens etter krigen ble den igjen til et symbol på det nye frigjorte Norge.²⁰⁰

Bruk av kvendrakten innebærer et personlig valg om å fremvise etnisk identitet. På samme måte som en ikler seg norsk identitet ved å ikle seg bunad eller samisk ved å ta på seg samisk kofte, ikler en seg kvensk identitet ved å ta på seg kvendrakten. Drakt er en sterkt individualiserende minneteknologi fordi det innebærer et personlig valg av tilhørighet å ta i bruk en etnisk drakt. Denne individualisering kan knyttes til ulike former for minneriter, der bruken av kvendrakten kan inngå i en slik rite. Et eksempel er den norske nasjonaldagen der nasjonens kollektive erindringer blir vedlikeholdt og videreført blant annet med bruk av bunad. I en sekvens av Sirkka Seljevolds antropologiske film *The language of My Heart* vises forberedelser til 17. maifeiring i Børselv.²⁰¹ I denne filmen blir det å ikle seg kvendrakten fremstilt som en nærmest rituell handling før kvenene skal ut og gå i 17. mai toget i bygda. Som en parallell og en lignende beskrivelse forteller den tidligere lederen for Riddu Riddu festivalen, Lene Hansen, om sin opplevelse av å ta på seg lyngenkofta for første gang. Hun omtaler selve handlingen som en overgang fra å være usynlig sjøsme til synlig sjøsme, og hun beskriver kofta slik: ”Kofta er fin. Den er enkel, lang og i farger som hører kysten til. Noe annerledes og midt i mellom indre finnmark og den norske bunaden.”²⁰² Begge beskrivelsene av å ikle seg etniske drakter (i dette tilfellet kvendrakten og den samiske lyngenkofta) forteller

¹⁹⁹ Lentz 1995: 269.

²⁰⁰ Haugen 2006 bd 1: 34–39.

²⁰¹ Seljevold 2007.

²⁰² Hansen 2007: 60.

om hvordan en slik handling fremhever et individuelt og bevisst valg om eksempelvis kvensk eller sjøsamisk identitet. På samme tid kan etnisk drakt også bidra til å avindividualisere identitet. Ved å bruke denne typen drakter viser en tilhørighet til etnisk gruppe. Drakter som brukes i sammenhenger når andre bruker bunad innebærer også å vise en tilhørighet til det nasjonale fordi bunadbruk etter hvert har blitt en så sterk norsk tradisjon.

Kvendrakten kan betraktes som en konstruksjon. Den ble laget ut fra et sterkt ønske om at kvener, som ikke tidligere hadde hatt en felles drakt, skulle få det. Denne typen konstruksjoner har også vært vanlig å gjøre innen norsk bunadtradisjon, for eksempel er tromsibunaden en slik konstruksjon. Både kvinne- og herredrakten for Troms er laget for et område som aldri tidligere har hatt en felles drakt.²⁰³ Kvendrakten representerer noe foranderlig og dynamisk ved tradisjon, den viser hvordan det skapes rom for nye kulturuttrykk. Ved å ta i bruk Bunad- og folkedraktrådets retningslinjer fikk kvendrakten ytterligere legitimitet og autenticitet. For skaperne av drakten var det viktig at konstruksjonen var forankret i det man oppfattet som kvensk tradisjon. Noen av plaggdelene er rekonstruert ut fra gamle plagg, mens andre draktelementer har ny form og en begrunnelse i mer generelle tradisjonskarakteristikker som for eksempel jordbruk, fiske, religion eller renslighet. Som minneteknologi opprettholder kvendrakten en relasjon til fortiden ved å gi tradisjon og minne plass i nåtiden, som Aleida Assmann har påpekt.²⁰⁴ Kvendrakten er også interessant fordi den gir kunnskap om hva kvener selv forstår som tradisjon. Arbeidet med grunnlagsmaterialet for drakten viser hvordan draktens samtid omarbeidet dette til draktform. Resultatet kan tolkes som et uttrykk for samtidens behov for å understreke kvenenes bånd til Finland, samhandling med og avstand til det samiske, kontakt med østlige områder, tilknytning til læstadianismen, men også en kobling til det norske ved å velge bunadformen.

Kvendrakten i seg selv er en fastfrossen representasjon og gir i utgangspunktet ikke rom for endringer. Men bruken av drakten er ikke nødvendigvis fastlåst. Som ellers åpner bunad- og draktbruk for individuelle valg og nye måter å sette sammen draktelementer osv. Brukerne kan også ha egne tolkninger og forståelser av de ulike draktelementenes betydning. Likevel ligger draktens hovedbudskap fast – den er kvensk. I tillegg gir det mulighet for fremvisning av kvensk identitet og etnisitet i sammenhenger der kvenene tidligere var ”usynlige”.

²⁰³ Stewart 2006: 137; Haugen 2006 bd 3: 148–150.

²⁰⁴ Assmann 2004: 113.

3.1.6 Arkivet som minneteknologi

Som minneteknologi karakteriseres arkivet av dets innhold, bruk og tilgjengelighet. Arkivet er i seg selv en vesentlig kulturinstitusjon. Etablering av et arkiv kan forstås som et ledd i et samfunns institusjonaliserte erindringsarbeid. I arkivet oppbevares levninger fra nåtid og fortid med det formål at det skal bevares for ettertiden.²⁰⁵ Dermed kan arkivene fungere nærmest som reservoar eller forråds kamre for samfunnets erindringer, som igjen kan tas i bruk til ulike formål av befolkningen. Kvenarkivet er lokalisert til TMU som er en offentlig institusjon med arkivfaglige rutiner, og innholdet er plassert i magasinet for arkivalia med gode oppbevaringsforhold.

Som fotografiet har innholdet i arkivet en dokumentarisk karakter. Arkivet representerer en vesentlig kunnskapskilde til kvensk historie og tradisjon, som navnet Kvenarkivet også indikerer. Materialet som er samlet her kommer fra ulike forskere som har gjort feltarbeid hovedsakelig i kvenske miljøer i Nord-Norge. Arkivet kan også betegnes som en viktig kilde til nordnorsk historie, fordi dette ikke er dokumentasjon som begrenser seg til bare å omfatte det kvenske. Her er også norsk og samisk kultur undersøkt. Imidlertid har arkivet hovedfokus på de finske innvandrernes og deres etterkommeres kultur og historie. Her eksisterer også en stor andel intervju som er utført på finsk/kvensk og som i dag utgjør et viktig språkmateriale for utvikling av kvensk som skriftspråk. Denne dokumentasjonen er samlet inn i perioden fra 1920-årene og frem til slutten på 1980-tallet, i tillegg er arkivet åpent for utvidelser og er dermed ikke statisk. Det innebærer at arkivet blir tilført nytt arkivmateriale i form av forskjellige samlinger som inneholder forskningsmateriale eller dokumentasjon av kvensk språk, historie og kultur. Etableringen av Kvenarkivet skjedde imidlertid først på slutten av 1980-tallet som en fortsettelse av Kvenprosjektet.

I stor grad inneholder Kvenarkivet transkriberte intervjuer fra ulike feltarbeid. Resultatene fra samtale med de enkelte informantene er samlet, og til sammen utgjør de en kulturhistorisk samling. Dermed er de individuelle fortellingene av stor betydning som kilde til kunnskap om kvensk kultur og historie. Kvenarkivet representerer også en avindividualisering av de individuelle fortellingene. Som samlet enhet innbyr Kvenarkivet til fortolkning av de individuelle fortellingene som representasjoner for det ”typisk kvenske”. Som en samlet kulturarv utgjør arkivet dermed en kollektiv fortelling om kvensk kultur.

²⁰⁵ Jensen 2003: 96.

Arkivets materialitet har også betydning. I denne sammenhengen innebærer det at arkivets innhold og mening er påvirket av den fysiske organiseringen. Om arkivmaterialet for eksempel hadde inngått i Tromsø museums ordinære arkiv, og ikke blitt skilt ut som et eget kvensk arkiv, ville denne dokumentasjonen ikke hatt den samme posisjonen som det har i dag. Arkivmaterialet ville trolig vært ”usynlig” som kvensk. Arkivets legitimitet som kvensk kan også forstås som styrket ved at det også inneholder kopier av feltnotater, tegninger og brev fra Samuli Paulaharjus samling i Helsinki.

Hvordan arkivet fungerer som minneteknologi avhenger av hvordan det tas i bruk. Det er åpenbart at det gir en svært viktig signaleffekt at det eksisterer et eget arkiv som defineres som kvensk. Dermed blir dette arkivet konsultert når forskning skal dreie seg om kvenkultur eller -språk. Det har imidlertid ikke blitt ført besøksstatistikk for Kvenarkivet før i løpet av 2005. Oversikten for de tre siste årene viser at arkivet var besøkt syv ganger av ulike akademikere, de hadde enten tilknytning til Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum, Kvensk institutt – Kainun institutti eller et universitet. Arkivet kan, slik det er brukt de siste tre årene, betegnes som et forskerarkiv for forskere. I prinsippet er Kvenarkivet likevel åpent og tilgjengelig for alle som ønsker å få innsyn. Men på samme tid er selve arkivet vanskelig tilgjengelig som minnested. For å få innsyn i arkivet må man ta kontakt med TMU og ha en begrunnelse for bruk. Dermed fungerer også dette minnestedet som en nærmest slumrende kulturarv, som bare blir aktivisert i forskningsprosjekt eller lignende.

3.1.7 Minnstedenes materielle, symbolske og funksjonelle dimensjon

Som en oppsummering av fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet som minneteknologier kan det fremheves at de innehar særskilte karakteristika. De utgjør representasjonsformer som skiller seg fra hverandre, og de har flere likhetstrekk. Pierre Noras påpekning av at minnsteder inneholder tre vesentlige dimensjoner – en materiell, en symbolsk og en funksjonell – gjør seg også gjeldende ved de kvenske minnstedene.²⁰⁶

Den materielle dimensjonen er knyttet til hvordan minnstedene er innskrevet i tid og rom. Deres utforming, materialiteten, legger også føringer eller begrensinger på minnstedenes symbolske og funksjonelle dimensjon. Minnstedene har det til felles at de alle er offentlige i en eller annen form. Monumentet ble avduket under en offentlig seremoni og har i ettertid

²⁰⁶ Nora 1996 bd 1: 14.

stått på en åpen og tilgjengelig plass for publikum. Fotografiet og arkivet tilhører TMU, som er en offentlig institusjon og åpen for publikum, det samme er de kvenske museene. Drakten har en offentlig godkjenning fordi det er tatt patent på navnet på drakten, og alle som ønsker det kan skaffe seg den og bruke den.

Den symbolske dimensjonen omfatter hvordan minnestedene utgjør minner om det fortidige og er betydningsfulle symboler i et samfunn. Minnestedene kan særlig knyttes til den ”kulturelle sjekklisten” som Orvar Löfgren har lansert, der fotografi, monument, museum, drakt og arkiv kan inngå som viktige punkt i en nasjons eller gruppes symbolproduksjon.²⁰⁷ I kvensk sammenheng dreier det seg ikke om nasjonsbygging, men om vitalisering av kultur for å styrke denne minoriteten i det nasjonale. De kvenske minnestedene kan ses på som paralleller til symboler som allerede eksisterer i det norske samfunnet, men Samuli Paulaharjus fotografier, Innvandrermønumentet/kvenmønumentet, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, Nord-Troms Museum, kvendrakten og Kvenarkivet er kvenske varianter som gruppen selv i stor grad har vært med på å utforme. De kan sies å utgjøre kvenkulturens ”auto-etnografiske” tegn.²⁰⁸

Den funksjonelle dimensjonen omfatter hvordan minnestedene tas i bruk og henger dermed nært sammen med deres grad av dokumentasjon eller foranderlighet. Fotografiet karakteriseres særlig av dets dokumenterende funksjon og at det ofte forstås som et fastfrossent minne om en tid som er borte. Som minnested er det likevel åpent for tolkninger som ikke nødvendigvis er fastfrossent i noe bestemt mønster. Som minnested innehar arkivet en særlig dokumenterende karakter i form av tekster. Den omfattende dokumentasjon som inngår her gjør at arkivet trolig er den mest differensierte representasjonen av kvenkulturen. Men på samme tid er arkivet det mest lukkede, udemokratiske og utilgjengelige minnestedet. I andre enden av skalaen er mønumentet trolig det mest demokratiske minnestedet ved at det er åpent for besøk når som helst. Drakten og mønumentet har karakter av å være konstruksjoner, mens museene befinner seg et sted mellom dokumentasjon og konstruksjon. Mens mønumentet er statisk i utforming, åpner både arkivet, museene og drakten for endringer og utvidelser.

²⁰⁷ Löfgren 1993: 218.

²⁰⁸ Dorst 1989.

3.2 Forholdet mellom minnestedene

Minnestedene har til dels kommet til på ulike tidspunkter, men det er likevel interessant å undersøke om og hvordan de eventuelt forholder seg til hverandre. Jeg vil undersøke hva de har til felles og hvordan de kan forstås som former for minnefellesskap.

3.2.1 Verdiregime?

Forholdene mellom de kvenske minnestedene kan belyses ved å se nærmere på estetikken betydning. Estetikk er en viktig faktor når kultur og tradisjon utformes i materielle objekter. Når fortidige elementer skal fremstilles, forhandles og materialiseres også estetikk, sier etnologen Charlotte Hyltén-Cavallius. Det innebærer at form har og får betydning. Hvordan tingene utformes kan være en nøkkel til forståelse og tolkninger.²⁰⁹ I denne sammenhengen vil jeg forstå og bruke begrepet estetikk i en utvidet betydning, som en samlebetegnelse for det som har med form og utseende å gjøre. Dermed omfatter det ikke nødvendigvis bare det som har med det vakre å gjøre.

I materialiseringen av kvensk kultur i form av minnesteder har særlig Samuli Paulaharjus fotografier og hans feltnotater og bøker fra reisene i Nord-Norge hatt stor betydning. Fotografiene kan ses på som visuelle påminnelser, de gir informasjon om for eksempel hva som eksisterte av materielle verdier på 1920- og 1930-tallet i de bygdene og byene som Paulaharju besøkte og fotograferte. På samme tid vitner de også om bygningsmasse og andre kulturtrekk som er betydelig eldre. Fotografiene kan leses som ”ladet” med flere betydningsaspekter. Som representasjoner forteller de om et samfunn som ikke var rikt på materielle verdier, men rikt på ressurser i form av arbeidsomhet, dyktighet og flid som ble tatt i bruk i de områdene de kom til. Det er nærliggende å tolke Paulaharjus fotografier dit hen at de er uttrykk for hans syn på kvenene. På samme tid er det viktig å ha klart for seg at det ikke bare er fotografen som styrer meningsproduksjon gjennom utvelgelse av motiv. Objektene for fotograferingen bidrar med en selvrepresentasjon som er vanskelig å styre. I fig. 9 (artikkel I) kan en spore en mors bestrebelser i motivet – guttene er alle nyvasket og kledd i søndagsstasen. Eldstemann har den nyeste finskjorta, mens nest yngstemann har den mest slitte etter at den har gått hele arverekka. Guttenes tilbakeholdne smil tyder på at de kanskje ikke var helt fortrolige med å bli fotografert, og at de var litt motvillig til å bli stilt opp på den måten.

²⁰⁹ Hyltén-Cavallius 2007: 20–21.

Paulaharjus fotografier har hatt betydning for den estetiske utforming av alle de materielle kulturuttrykkene jeg har undersøkt. Monumentkunstneren Ensio Seppänen brukte Paulaharjus materiale som inspirasjon, i tillegg var dette materialet viktig i utformingen av kvendrakten. Kvendrakten for kvinner har også klare fellestrekk med kvinnen i monumentets bekledning. Den stripete stakken og det broderte forkledet til kvendrakten og kvinnens drakt i monumentet er svært like. Ved Nord-Troms Museum og Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum har fotografiene hatt betydninger som illustrasjoner i utstillinger, kataloger og internettpresentasjoner. I Varangerregistreringene var disse fotografiene og bøkene viktige som bakgrunnsmateriale for feltarbeidet. I artikkel V viser jeg hvordan flere av motivene som ble fotografert i løpet av Varangerregistreringene kan betraktes som nesten kulturelle refotograferinger av Paulaharjus fotografier. I Kvenprosjektet ble Paulaharjus materiale benyttet som et såkalt målingsmateriale for funn i feltarbeidet. Hvordan dette skulle fungere i praksis fremgår ikke av Kvenprosjektet, men det indikerer at materialet ble sett på som vesentlig for forskningsprosjektet. Den omfattende bruken av Paulaharjus fotografier har ført til at dette materialet nærmest har fått en posisjon som et slags ”verdiregime” (regime of value), som antropologen Arjun Appadurai har uttrykker det.²¹⁰ Paulaharjus fotografier blir sett på som estetiske, tradisjonelle, autentiske og genuine. De fleste materialiseringer av kvensk kultur i perioden fra 1970-tallet og frem til i dag er forankret i dette materialet og kan betraktes som en form for *Paulaharju-verdiregime*. Denne omfattende bruken av Paulaharju kan også betegnes som en form for monumentalisering og har blitt en viktig del av kulturen, og bruken bidrar til å opprettholde synet på en felles fortid.²¹¹ Eksemplene viser at den estetiske utforming av kvenske kulturuttrykk representerer en inngang til forståelse av tradisjon og kultur, som Hyltén-Cavallius har påpekt.

Den finske fotografen Sonja Siltalas fotoprojekt, blant annet formidlet i fotoboken *Fjellens og havets folk*, er også interessant sett i lys av et Paulaharju-verdiregime.²¹² I løpet av en femårsperiode har Siltala portrettert kvener på deres hjemsteder i Nord-Troms og Finnmark. Hun har forsøkt å synliggjøre den kvenske kulturen først og fremst gjennom portretter av enkeltindivider, men også gjennom landskapsbilder. Siltala har vært klar over vanskelighetene ved et slikt prosjekt og sier at ”[e]in kan sjå dei kvenske røtene på bileta, men det er vanskeleg

²¹⁰ Appadurai 1986: 4.

²¹¹ Akman 2007: 60.

²¹² Siltala 2007; *Dag & tid* 7.12.2007.

å setja ord på kva det er.”²¹³ Fotografiene til Siltala er dokumentasjoner fra kvenske miljøer og omgivelser og innehar en eksplisitt kobling til Samuli Paulaharju. Siltala sier at Paulaharju har vært en viktig inspirasjonskilde og at hun til dels har gått i hans fotspor; hun betegner da også prosjektet som ”kreativ etnografisk dokumentarisme.”²¹⁴ Siltala har oppsøkt og fotografert jenta på fig. 12 i artikkel I. Smørkjerna på bildet eksisterer også fortsatt. Siltala har fotografert den hjemme i stua hos jenta som nå har blitt en godt voksen dame. Nå er den hvitmalt og brukes som blomsterbord.²¹⁵ Siltalas fotografier har vært utstilt på Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, og på museets hjemmeside finnes flere av hennes kvenportretter.²¹⁶ Fotografiboken viser helt konkret hvordan Paulaharjus fotografier fortsatt bidrar til å forme kvenske representasjoner.

3.2.2 Minnefellesskap?

Minnestedene forholder seg til hverandre på flere måter enn bare via Samuli Paulaharju og et Paulaharju-verdiregime. De henger også sammen i tid, sted, bruk og fortellinger.

Innvandrermønumentet/kvenmønumentet i Vadsø er det tidligste av de undersøkte minnstedene som ble ferdig og fikk sin endelige form. Det fokuserer både på selve innvandringen, innvandrernes harde slit i landet de kom til og deres betydning for utviklingen av Finnmark. Mønumentet forteller også at innvandrerne har vært viktige – de har fått et eget mønument plassert på et ikke hvilket som helst sted. I Vadsø tar Vadsø museum/Ruija kvensmuseum over fortellingen der mønumentets fortelling slutter. Her fortelles det blant annet om de finske innvandrerne som kom, om bosetting, næring, kultur, om deres etterkommere og om hvordan de tilpasset seg og til slutt ble den del av den nordnorske kystkulturen. Nord-Troms Museums kvengård preges av den samme metafortellingen som Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, men her er likevel åpenbare skiller i fortelling og bakgrunn. På Tørrfosstunet ved Nord-Troms museum er skogen og elva viktige elementer, mens havet og jordbruket har fått en fremskutt plass på Tuomainengården. Fortellingene er nært knyttet til innvandrernes lokale næringstilpasning henholdsvis i varangerområdet og i Reisadalen. Fellestrekkene er likevel tydelige i fortellinger om nøysomhet, flid, dyktighet, sauna og bakerovn. Ved begge museene er virksomheten knyttet til de materielle rammene for

²¹³ *Dag & tid* 7.12.2007.

²¹⁴ Siltala 2007: 204.

²¹⁵ Siltala 2007: 202–204.

²¹⁶ <http://museumsnett.no/vadsomuseet/?Bilder:Kvenportretter> (15.11.2008).

museet der de bevarte gårdsanleggene iscenesetter og huser utstillingene. Felles for museene er at fortellingene tar utgangspunkt i de to kvenske gårdene Tuomainengården og Tørrfoss. Dette har medført et fokus på materiell kulturarv ut fra økomuseumsideens prinsipper om at dette skulle utgjøre rammen for formidling med de besøkende som aktive deltagere. Begge de to gårdene er også dokumentert i Kvenarkivet. Tuomainengården ble besøkt i løpet av Varangerprosjektet, og Tørrfossgården i Kvenprosjektet (se fig. 2.–4. i artikkel III).

I Varangerregistreringene, som ble utført i løpet 1973 og 1974, ble det lagt stor vekt på å registrere og beskrive den materielle kulturens utforming. Opptegninger av hvordan hus og eiendommer var plassert i forhold til hverandre i bygdene, tegninger av hvordan boligdel og fjøsdel hang sammen og plantegninger av husenes indre organisering var vesentlig i registreringen. Et slikt fokus var preget av datidens forskningstradisjon og måten å utføre feltarbeid på. Men det innebar også at de finske innvandrernes kultur på 1970-tallet særlig ble knyttet til materiell kultur og da spesielt bygninger. I det omfattende registreringsarbeidet ble form og funksjon ved husene godt dokumentert, seinere ga Håvard Dahl Bratrein denne hustypen betegnelsen ”Varangerhus”. Årsaken var at registreringsarbeidet viste at dette var den vanligste hustypen i store deler av varangerområdet.²¹⁷ Imidlertid omfattet ikke betegnelsen bare én hustype, men flere varianter. Fellestrekket var at bygningen hadde flere sammenbygde funksjonsenheter med indre forbindelser mellom disse. Bratrein skrev i 1980 en artikkel basert på disse registreringene der han delte variantene inn i fire ulike typer.²¹⁸

Registreringene som ble gjort av Varangerhus, spesielle bygningsdetaljer (for eksempel skrå vinduskarmer) og kvenbygdenes landsbylignende strukturer (for eksempel Skallelv i østre del av Vadsø kommune) har bidratt til å hevde en særegen kvensk bosetning og byggemåte.²¹⁹ På 1970-tallet ble arkitekturen, bygningsdetaljene og bosetningsmønsteret oppfattet som kvensk og som interessant fordi dette skilte seg ut fra det norske og samiske i samme område. Opplysninger og nedtegnelser fra dette registreringsprosjektet ble senere viktig som grunnlagsmateriale for formidlingen ved museene, for eksempel ved restaurering av hus. Kvenarkivet fungerer dermed som en kunnskapsbase for andre minnesteder og bidrar til å sikre deres autentisitet. Arkivet har også vært vesentlig og viktig som kildemateriale og

²¹⁷ Bratrein 1974: 6; Bratrein 1980.

²¹⁸ Bratrein 1980.

²¹⁹ Se f. eks. Hage 2007.

ressurs for museenes formidlingsarbeid, og arkivet har blitt konsultert i flere sammenhenger.²²⁰

Minnestedene forholder seg også til hverandre gjennom praksiser, der de ved ulike anledninger minnes hverandre. Innvandrermemorialen/kvinnememorialen ble ikke plassert ved siden av Tuomainengården og det planlagte museet, men museet og memorialen har likevel vært nært knyttet til hverandre. Til Innvandrermemorialens/kvinnememorialens 25-årsjubileum ble det laget en utstilling om memorialens tilblivelse på Vadsø museum/Ruija kvinnemuseum, og den ble satt opp i Tuomainengården. Memorialkunstneren Ensio Säppänens fem opprinnelige forslag til utforming av memorialen ble utstilt sammen med vedtakene som førte frem til oppsetting av memorialen, og i tillegg diverse avisoppslag om selve avdukningsbegivenheten. Fotografier av memorialen blir også ofte brukt i museets trykksaker.²²¹ Kvindrakten kan tolkes som et minne om memorialen. Kvinnedrakten har, som nevnt, tydelige likhetstrekk med kvinnens bekledding i memorialen. Den visuelle likheten er åpenbar for de som kjenner til memorialen og drakten, og gjenkjennelsen bidrar til at de to minnestedene gir legitimitet til hverandre.

Kvinnemuseene har også vært viktige arenaer for bruk og fremvisning av kvindrakten. Både kvinne- og herredrakten har vært utstilt ved Vadsø museum/Ruija kvinnemuseum. I tillegg var guiden som viste kronprinsparet rundt på dette museet, ved deres besøk ved museet i 2005, iført kvindrakt. Ved Tørrfoss har kvindrakten også blitt tatt i bruk når museet har arrangert åpen dag under den hittil årlige kvenske Baaskifestivalen. På festivalen blir drakten vist frem i klesshowet, og flere av de besøkende har deltatt på festivalen ikledd sine kvindrakter.

De kvenske minnestedene kan forstås som et sett med minneteknologier som bidrar til å forsterke det kvenske kollektive minnet. Som representasjoner av kvinkulturen er ikke minnestedene motstridende i funksjon, form eller innhold, de bygger på de samme fortellingene knyttet til innvandring og den betydningen innvandrerne fikk for områdene de kom til. Gjennomgangen viser at minnestedene kan knyttes til hverandre på flere vis – de fungerer som minnefellesskap innen kvinkulturen og som samlende symboler for kulturen utad.

²²⁰ Personlig meddelelse Sigrd Skarstein, september 2008.

²²¹ Se for eksempel Skarstein (u.å); Skarstein og Maliniemi 2004.

3.3 Tre faser i kvensk etnifisering og revitalisering?

Som en oppsummering vil jeg se på hele undersøkelsesperioden fra 1970–2001 under ett. Hensikten er å vise hvordan de kvenske minnestedene henger sammen med realhistoriske hendelser, vise hvem som har vært sentrale aktører og hvordan minnestedene har bidratt til kvensk etnifisering og revitalisering.

Einar Niemi og Teemu Ryymin har tidligere delt denne tidsperioden i tre forskjellige faser. Niemis inndeling er særlig basert på utviklingen innen forskning, men også ut fra den politiske og allmenne interessen for kvenene.²²² Med kriterier som offentlig satsning og forskningsaktiviteter i seg selv, sier han at 1970-tallet kan ses på som en *runwayfase*, 1980-tallet som en *take-off-fase* og 1990-tallet som en mer uoversiktlig og *pluralistisk fase*.²²³ Ryymin bygger delvis videre på Niemis faseinndeling og har delt den kvenske identitetsbyggingsprosessen inn i tre. Denne inndelingen starter med første fase i 1960- og 1970-årene og karakteriseres som en *kulturell fase*, andre fase strekker seg over 1980-årene og betegnes som en *organisasjonsfase*, mens tredje fase er konsentrert om 1990-årene og forstås som en *etnopolitisk kampfase*.²²⁴ Jeg viser til Niemis og Ryymins faseinndeling for å undersøke hvordan de kvenske minnestedene kan inngå i forståelsen av kvensk historie som en utviklingsprosess i faser. Hvordan passer minnestedene inn i disse fasene, gir de grunnlag for endring eller til å opprettholde denne faseinndelingen?

Analysen av prosessene knyttet til de kvenske minstedenes tilblivelse gir også tilgang til kunnskap om involverte aktører. I slike skapelsesprosesser har aktører viktige funksjoner som praktiske planleggere og gjennomførere av et prosjekt, men aktørperspektivet er også knyttet til makt.²²⁵ I denne sammenhengen dreier det seg for eksempel om definisjonsmakt i det kollektive minnet, hvem bestemmer hva som skal hentes frem og hva som skal glemmes? Det handler også om å bestemme innholdet i kvenkulturen og om å skaffe en minoritet en politisk stemme, som Aleida Assmann har påpekt.²²⁶

I de enkelte artiklene fremgår det hvilke personer, grupperinger, organisasjoner eller offentlige instanser som har vært pådrivere og sentrale aktører i skapelsesprosessene av de

²²² Jeg viser også til Niemis inndeling i faser i artikkel V.

²²³ Niemi 2001: 17.

²²⁴ Niemi 2001; Ryymin 2007: 135.

²²⁵ Jensen 2003: 208–9.

²²⁶ Assmann 2004: 144.

forskjellige minnestedene og dermed kan betraktes som minneaktører. Jeg vil her se nærmere på noen av de mest sentrale aktørene med det formålet å skissere hovedlinjer i denne perioden, men uten å gi en biografisk eller total oversikt over hvem eller hva de forskjellige aktørene har gjort. Flere av de involverte aktørene har også bidratt til kvensk revitalisering på mange felt, men jeg vil her begrense gjennomgangen og analysen til de forhold som har hatt direkte innvirkning på de behandlede kvenske minnestedene.

3.3.1 Første fase: Runway- og kulturell fase

Første fase omfatter 1970-tallet. På begynnelsen av dette tiåret økte fokuset på urfolks- og minoritetsspørsmål både i Norge og ellers i verden. Dette var også en brytningstid for samisk identitetsbygging med organisering av organisasjoner som arbeidet for samiske rettigheter og protestaksjonene mot utbyggingen av Alta—Kautokeinoelva, der den første planen ville resultere i neddemming av den samiske bygda Masi.²²⁷ Den eskalerende konflikten om Alta-vassdraget satte også indirekte fokus på det kvenske. I 1972 kom de første to hovedoppgavene i historie ved norske universiteter med kvenske tema, og utover 1970-tallet begynte forskerne for alvor å interessere seg for de kulturelle og språklige sporene som fortsatt fantes etter de finskspråklige innvandrerne.²²⁸ 1970-tallets historieskrivning om innvandring og flere andre fagområders interesse for det regionale minoritetsperspektivet bidro etter hvert til en økt bevissthet blant kvener om egen historie, etnisitet og språk. Overgangen til 1970-tallet markerer at kvensk identitetsbygging tar til.

Med fokus på minnestedene har oppsettingen av Innvandrermonumentet/kvenmonumentet særlig betydning i dette tiåret. Monumentet kan betraktes som et viktig steg på vei mot etnifisering og revitalisering av kvensk kultur. Ideen om monumentet – at det skulle hedre de finskspråklige innvandrerne – var ikke et konflikttema, men plasseringen av monumentet skapte stor debatt, som vist i artikkel II. Gjennom talene Kong Olav og Uhro Kekkonen holdt under avdukningen, ble kvenene fremhevet som gruppe, og de to statsoverhodene bidro dermed til å gi denne gruppen en sterkere legitimitet ved blant annet i noen grad å bruke kvenbetegnelsen. 1970-tallet karakteriseres imidlertid av flere parallelle prosjekter. I 1971 ble Vadsø museumslag stiftet og ble en forløper til etableringen av Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum i 1980. Gjennom hele 1970-tallet ble det arbeidet for at Tuomainengården skulle

²²⁷ Hætta 2002. Norske Samers Riksforbund ble dannet i 1968.

²²⁸ Henninen 1972; Niemi [1972] 1977; Niemi 2001: 18.

bli et eget museum i Vadsø etter at eierne hadde gitt gården i gave til kommunen. Driften av Tuomainengården, den materielle kulturen som fantes her og eierne ble grundig dokumentert i forsknings- og registreringsprosjektet Varangerregistreringene (1973-1974), som ble utført i regi av TMU. 1970-tallet var også en tid da det innen forskning ble satt søkelys på det særegne ved den nordnorske regionen, der det etnografiske kartet ble ansett for å fortsatt ha ”hvite flekker”. Registreringsarbeidet og forskningen innebar dermed også et fokus på lokalhistorie i Nord-Norge, og derigjennom kvenkulturen. Varangerregistreringene var det første prosjektet av større omfang som tok sikte på blant annet å undersøke det som var igjen av finskspråklig kultur i varangerområdet. Prosjektet fikk støtte fra både Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF)²²⁹ og Norsk kulturråd og kan betegnes som en ytterligere anerkjennelse av kvensk kultur. I denne perioden ble også den kvenske kulturen gjenstand for en første offentlige utredning uttrykt ved *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, ferdigstilt i 1976 etter oppdrag av Norsk kulturråd. I 1979 ble vedtaket som førte til opprettelsen av Nord-Troms Museum gjort, blant annet som en tiltenkt arena for formidling av kvensk kultur og historie.

1970-tallet er preget av flere aktører med ulike bakgrunner, motiver og interesser. En av dem var Norsk finsk forening (NFF) og dens medlemmer. Foreningen var en initiativtaker, pådriver og ”eier” av monumentprosjektet. Som det fremgår av artikkel II, III og IV var Ida Tuomainen, en av eierne av Tuomainengården, en sentral person. Hun var medlem i NFF og hadde vært med på å stifte foreningen i 1964. I 1975 var hun den første som fikk Vadsø kommunes kulturpris, for ”uegennyttig formidling av lokalhistorie med vekt på det finske innslaget.”²³⁰ Prisen viste at hun hadde et sterkt engasjement for å ta vare på og synliggjøre denne kulturen. Ida Tuomainen var involvert i flere av minnstedenes skapelsesprosesser, både monumentet, museet og arkivet. Hennes engasjement artet seg på forskjellige måter. Sammen med broren, Alf Tuomainen, eide hun gården som seinere ble en del av Vadsø museum/Ruija kvenmuseum. Ved å donere denne gården, som også var deres barndomshjem, til museumsdrift var hun med på å forme innholdet i dette minnstedet. Artikkel IV viser også hvordan søskenparet fortsatt er tilstede i fortellingene ved museumsgården. Det at både Ida og Alf ble intervjuet og fotografert i Varangerregistreringene og i Kvenprosjektet medførte at

²²⁹ Norges allmennvitenskapelige forskningsråd ble opprettet i 1949, rådet ble i 1993 fusjonert med de øvrige forskningsrådene til Norges forskningsråd.

²³⁰ *Finnmarken* 26.4.1976.

søskenparet var viktige informanter i innhenting av dokumentasjon av kultur i begge forskningsprosjektene, og dermed for den seinere forståelsen av kvenkulturen.

Et annet medlem i NFF var Einar Niemi, som var formann i foreningen i 1970 da monumentprosjektet tok til. Som medlem i NFF deltok han i det praktiske arbeidet med monumentets tilblivelse, men også i diskusjoner omkring Tuomainengården og Esbensengårdens fremtid som museum.²³¹ Niemis hovedoppgave i historie fra 1972 om innvandring til området omkring Vadsø utgjorde en grunnlagstekst for den faglige bakgrunnsbeskrivelsen i oppropene for økonomisk støtte til monumentet. I arkitekturvernåret 1975 satte han fokus på ”det som var igjen av det finske miljøet” ved å publisere en serie artikler om temaet i *Finnmarken* sammen med daværende fylkesreguleringsarkitekt Arvid Sveen.²³² To år tidligere hadde han vært Håvard Dahl Bratreins kontaktperson i Vadsø i forbindelse med forundersøkelsene for Varangerregistreringene. Det medførte at Niemi deltok i planleggingen, forarbeidet, besøkte aktuelle bygder for feltundersøkelsene og introduserte Bratrein for flere aktuelle informanter. I denne perioden arbeidet Niemi med *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, i dette utredningsarbeidet var også Sverre Nilssen, Ida Tuomainen og Håvard Dahl Bratrein medvirkende – den førstnevnte i arbeidsgruppen, de to sistnevnte i referansegruppen.

Med sin konservatorstilling ved TMU involverte Håvard Dahl Bratrein seg i kvenrelaterte forskningstema. Hans interesse for området rundt Varangerfjorden førte til det første større registreringsarbeidet der restene etter den finskspråklige kulturen ble dokumentert. Allerede før Varangerregistreringene startet, hadde Bratrein sammen med Venke Åsheim Olsen tatt et initiativ overfor Museiverket i Helsinki for å få overført kopier av Samuli Paulaharjus fotografier fra Nord-Norge til TMU. Varangerregistreringene ble anledningen som medførte at disse planene endelig ble realisert. Den finske feltmedarbeideren og etnologen Pekka Poutanen ordnet med de praktiske sidene ved overføringen av kopier av fotografiene via sine kontakter, og dermed ble Samuli Paulaharjus fotografier overført til TMU på slutten av 1970-tallet.

²³¹ F/I: 1/5. Referat fra: Internt møte om ”Tuomainengården”, ”Esbensengården” og plassering av ”Kvenmonumentet” 14.5.1975.

²³² Se for eksempel *Finnmarken* 10.6.1975; 14.6.1975; 21.6.1975; 9.7.1975; 11.8.1975; 26.8.1975; 4.9.1975; 1.10.1975; 6.10.1975; 13.10.1975.

I ferdigstillingen av monumentet i Vadsø var det særlig to aktører som fikk stor betydning, sjefredaktør i *Finnmarken*, Sverre Nilssen, og fylkesmann Anders Aune i Finnmark. Sverre Nilssen lanserte ideen om et innvandrermønument i offentligheten, og han ble etter hvert med i monumntkomiteen. Han hadde kommet fra Tromsø til Vadsø i 1950 for å overta stillingen som sjefredaktør, og avisen spilte en viktig rolle under monumntets tilblivelsesprosess ved å trykke både redaksjonelle reportasjer og leserbrev som angikk saken.²³³ I selvbiografien *Redaktør i grenseland* omtaler Nilssen også monumntet i kapitlet ”Gå bort i fred”, og her fremhever han sitt engasjement for kvenenes sak i Finnmark.²³⁴ Hans fokus på samtidens fremmedfiendtlighet overfor særlig det finske har blant annet blitt ansett som viktig for endring av synet på denne gruppen hos de norske myndighetene.²³⁵

Anders Aune bodde til sammen 40 år i Finnmark og hadde flere forskjellige stillinger og posisjoner i løpet av denne tiden. Han var utdannet jurist og arbeidet som fylkesfullmektig, ordfører, sykehusdirektør, fylkesskolesjef, fylkesmann (1963–1965 og 1974–1989) og seinere stortingsmann i to perioder, for henholdsvis Arbeiderpartiet (1969–1973) og Aunelista (1989–1993). For denne innsatsen ble han hedret med et eget minnesmerke i form av et relieff foran rådhuset i Vadsø august 2008.²³⁶ Aune har også omtalt arbeidet med monumntet i sin selvbiografi og forteller i kapitlet ”Innvandrermønument og statsbesøk” og i et seinere intervju at han ble svært beæret over å bli spurt om å bidra i monumntetsaken.²³⁷ Det er åpenbart at hans inntreden i denne skapelsesprosessen også bidro til at saken fikk et større omfang. For eksempel bidro hans ide om å invitere de tre statsoverhodene til avdukingen til en ytterligere vektlegging av det nasjonale og transnasjonale perspektivet ved monumntet.

Varangerregistreringene, Innvandrermønumentet/kvenmønumentet og kopisamlingen av Samuli Paulaharjus fotografier inngår i karakteristikken av 1970-tallet som egen fase. I forhold til perioden før innebar dette en vesentlig endring og kan stemme overens med perioden som en *runwayfase*. Minnstedene som kommer til i denne perioden er nettopp preget av at dette er en pionertid med økende bevissthet omkring etnisitet. Minneaktørene kan karakteriseres som representanter fra ulike grupper. Dette dreide seg i hovedsak om personer som var etterkommere etter de finske innvanderne som blant annet var medlemmer NFF,

²³³ Bones 2007: 237.

²³⁴ Nilssen 1990.

²³⁵ Bergh og Eriksen 1998 bd 2: 205.

²³⁶ http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.6163062;http://www.vadso.kommune.no/default.aspx?menu=617&id=250 (16.9.08).

²³⁷ Aune 1996; intervju med Anders Aune 4.5.2007.

forskere ved TMU og Universitetet i Tromsø (UiT) og offentlig og politisk forvaltning med redaktøren for *Finnmarken* og fylkesmannen i Finnmark. Flere av de samme aktørene skulle fortsette sitt engasjement utover på 1980-tallet.

3.3.2 Andre fase: Take-off- og organisasjonsfase

Andre fase omfatter 1980-tallet. En hovedtendens i løpet av dette tiåret er at kvenbetegnelsen ble rehabilitert og igjen vanlig i bruk. Teemu Ryymin har som nevnt karakterisert 1980-tallet som en organisasjonsfase og vektlegger etableringen av NKF som viktig i den kvenske etnifiseringsprosessen.²³⁸ Da denne organisasjonen ble stiftet 4. desember i 1987, var det et resultat av en langvarig prosess. Arbeidet for å få innført undervisning av finsk språk i skolen på 1970- og 1980-tallet var én viktig bakgrunnsfaktor. Språkarbeidet var særlig inspirert av den kulturelle og etniske mobiliseringen som hadde foregått i Tornedalen og av at Svenska Tornedalingars Riksförbund (STR-T)/Tornionlaaksolaiset var blitt stiftet i 1981.²³⁹ Arbeidet med språksaken var også foranledningen for at det i 1984 hadde blitt startet en lokal kvenforening i Børselv, som seinere ble utgangspunktet for etablering av den landsomfattende kvenorganisasjonen.

Organiseringen av NKF var også forårsaket av at det på 1980-tallet ble fokusert på det særegent kvenske innen forskningen. Det første faglige internasjonale kvensemialet ble arrangert i Rovaniemi i 1980, og dette markerte en ny fase i utviklingen av en kunnskapsbasis for kvenkulturens revitalisering. For første gang ble faglige krefter fra Norge, Sverige og Finland som arbeidet med forskning knyttet til kvenske tema samlet. Sammen med Nordisk råds medlemsforslag om økt satsning på kvenforskning og NAVF sitt første forskningsprogram om samisk og kvensk forskning, *Samisk og kvensk: språk, historie og kultur*, fikk stor betydning. Et konkret resultat av dette arbeidet ble gjennomføringen av Kvenprosjektet (1982-1987) i regi av TMU og organiseringen og oppbyggingen av Kvenarkivet ved samme museum i andre halvdel av 1980-tallet. Niemi påpeker at dette tiåret er preget av at kvenforskningen i perioden generelt er preget av den økte veksten i bredde og i volum og at kvenforskningen virkelig fikk sitt gjennombrudd.²⁴⁰

²³⁸ Ryymin 2007: 137.

²³⁹ Ryymin 2007: 137–138; Sundelin 2008: 15.

²⁴⁰ Niemi 2001: 17 og 23.

Dette tiåret er preget av flere av de samme aktørene som det foregående. For eksempel var Håvard Dahl Bratrein ved TMU pådriver for å sette i gang Kvenprosjektet, og han var prosjektleder under gjennomføringen av dette prosjektet og Kvenarkivet. Det førte til at TMU ved overgangen til 1990-tallet ble et slags kompetansesenter for kvenkultur. Einar Niemi var også en sentral aktør gjennom sine stillinger som henholdsvis fylkeskonservator i Finnmark (1977–1989) og som professor II ved UiT (1984–1989). Han var involvert i etableringen av museet i Vadsø og i det utrednings- og forskningsarbeidet som foregikk ved UiT på oppdrag fra NAVF. Niemi og Bratrein var blant de 15 forskerne som ble bedt om å utarbeide hvert sitt fagnotat i forbindelse med planene om et forskningsrådfinansiert program. Historikeren Narve Bjørge (UiT) brukte så disse notatene som grunnlagsmateriale for å skrive notatet ”Faglig utviklingsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur” på oppdrag fra NAVF.²⁴¹ Notatet var det sentrale utgangspunktet for forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur (1981–1990), der for øvrig Niemi var medlem av programstyret.²⁴² Et ledd i forskningsprosjektet Kvenprosjektet, finansiert av programmet, var blant annet å kopiere Samuli Paulaharjus arkivalia som omhandlet nordnorske tema og som seinere ble innlemmet i Kvenarkivet. Det medførte at alt av Paulaharjus fotografier, tegninger, brev og feltnotater fra Nord-Norge ble samlet ved TMU. Innen historieskrivningen ble også Paulaharjus bilder tatt i bruk som illustrasjoner i bøker om nordnorsk historie.²⁴³

På 1980-tallet inntraff flere betydningsfulle hendelser av interesse for mitt prosjekt, der særlig åpningen av de to kvenske museene kan fremheves. De nyetablerte museene åpnet sine utstillinger på 1980-tallet, og det ble jobbet med å sette i stand den kvenske kulturarven gjennom bygningsvern og restaurering. Etter hvert representerte Vadsø museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum, gjennom sin ledelse og ansatte, særlig viktige aktører innen dette feltet. Museene påtok seg funksjoner som produsenter og formidlere av kvensk kultur og historie, en oppgave som ingen andre museer hadde hatt eller tatt tidligere. For første gang ble det mulig å se kvensk kultur på museum, i tillegg ble disse institusjonene viktige aktører i lokalt kulturliv. Men dette museumsarbeidet hadde ikke bare betydning innen eller for kvenkulturen. På 1980-tallet var museumsarbeidet i Finnmark fortsatt preget av å være i en slags startfase. Åpningen av museet i Vadsø var dermed også et viktig ledd i

²⁴¹ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD, oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørge.

²⁴² *Jf Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*. RHF/NAVF 1992.

²⁴³ Se f. eks. Eriksen og Niemi 1981; Hauge, Solheim, Sivertsen og Hauglid 1986; Hanssen 1986; Balsvik 1989; Hanssen 1990.

utviklingen av museumssektoren generelt i fylket.²⁴⁴ I Nord-Troms mente lederen for museet, Anders Ole Hauglid, at museet kunne betraktes som resultat av den samfunnsbevisstgjøringen som motstanden mot EEC på 1970-tallet hadde medført. Han omtalte også regionen Nord-Troms som ”selve museet” og som museets ”basisutstilling”. Nord-Troms Museum var særlig preget av datidens museumsideologi, og Hauglid satte på 1980-tallet likhetstegn mellom ”økomuseum” og ”totalmuseum”. Det innebar at museet skulle bidra til at etniske grupper i regionen Nord-Troms også skulle få mulighet til å styrke sin identitetsfølelse, men det skulle også føre til styrking av ”helheten – kulturblandingene.”²⁴⁵

1980-tallet som organisasjonsfase kan oppsummeres med at kvenene selv kom sterkere på banen med dannelsen av NKF. Imidlertid var ikke denne organisasjonen involvert i de kvenske minnestedene som kom til i denne perioden. Vadsø museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum var følgelig resultat av at offentlig forvaltning (kommune- og fylkesadministrasjon) opprettet og bevilget midler til oppstart og drift av museene. Imidlertid var museet i Vadsø resultat av en langvarig innsats blant annet av NFF, mens i Nord-Troms var museet initiert av et vedtak i Nord-Troms historielag. 1980-tallet som take-off-fase er altså tydelig på flere felt – det vises gjennom nye utredninger, forskningsprosjekt og seminar. Forskningsmiljøets satsning på kvenforskning førte til etablering av Kvenarkivet som et minnested, det første minnestedet som var direkte var initiert fra akademisk hold. 1980-tallet kan dermed karakteriseres som en tid da kvenkulturen får et mer etablert fotfeste innen kultur, forskning og organisasjonsmessig.

3.3.3 Tredje fase: Pluralistisk og etnopolitisk fase

Tredje fase omfatter 1990-tallet, og nå fortsatte satsningen på kvenforskningen med blant annet et internasjonalt kvenseminar ved UiT i 1994 og en kvensatsning fra Norges forskningsråd med utlysning av midler fra og med 1996. Forskningen i denne fasen var preget av å være pluralistisk i den forstand at kvenforskningen foregikk innen flere fagfelt og omhandler ulike tema.²⁴⁶ Ryymin anser dette tiåret som en etnopolitisk kampfase ut fra diskusjonene som foregikk med særlig henblikk på bruken av kvenbetegnelsen.²⁴⁷ Starten på utviklingen av en egen drakt for kvener kan ses på som et ledd i en slik etnopolitisk kamp,

²⁴⁴ Niemi: 1979: 99–100.

²⁴⁵ Hauglid 1988: 167–170.

²⁴⁶ Niemi 2001: 21–22.

²⁴⁷ Ryymin 2007: 138–139.

som resultat av et ønske om å styrke gruppens identitet innad og utad. Utviklingen av en drakt som skulle brukes på lik linje med andre bunader, og navngivningen av den som ”kvendrakten”, kan dermed anses som et argument i den pågående etnonymstriden. 1990-tallets etnopolitiske kampfase kan sies å ha kulminert ved at kvener ble anerkjent som en nasjonal minoritet i 1999. Det året ratifiserte Norge Europarådets konvensjon for beskyttelse av ”nasjonale minoriteter”. Det innebar at kvenene endret status fra å være ”innvandrere” til å bli anerkjent som en av Norges fem nasjonale minoriteter, sammen med jødene, sigøynere (rom), skogfinnene og taterne (romani/de reisende).

Da arbeidet med kvendrakten tok til på midten av 1990-tallet, kom NKF og Kompetansesenteret for husflid og småindustri med som nye aktører. På denne tiden ble markørene for kvensk identitet utfordret, og et hovedtema i denne fasen var å redefinere den kvenske offisielle statusen som ”innvandrere” og få aksept som nasjonal minoritet. At perioden var en etnopolitisk kampfase, med NKF som en viktig aktør, har betydning for forståelsen av kvendrakten som et minnested innen kvenkulturen. Selv om det var Jens Stark og ikke NKF som i utgangspunktet hadde ideen til kvendrakten, var foreningen med på å bestemme utforming og symbolikk i drakten. Både i skapelsesprosessen og etter at kvendrakten ble ferdigstilt, har NKF hatt ”eierskapet” til drakten og arbeidet for at den offisielt skulle stadfestes, for eksempel ved å ta patent på navnet ”Kvendrakten” og utvikle en egen logo som skal sys inn i de ferdige eksemplarene av drakten. I etterkant av utviklingsprosessen har NKF opprettet et eget Kvendraktutvalg. Med den pensjonerte lederen og forfatteren Reidun Mellem i spissen har dette utvalget arbeidet med å få drakten kjent og tatt i bruk, blant annet ved at kvendrakten ble omtalt i *Norsk bunadleksikon* (2006).²⁴⁸

Kvendrakten ble som nevnt til i et samarbeid med Kompetansesenteret for husflid og småindustri, der kompetansesenteret stod for utviklingsarbeidet med den praktiske utførelsen og det administrative. Kompetansesenterets fokus på det sømtekniske, drakthistoriske og estetiske bidro til at både kvinne- og herredrakten fikk det en kan kalle en ”bunadestetisk” karakter. Med denne arbeidsdelingen kunne NKF konsentrere seg om innhold og overlate utforming til kompetansesenteret. Kompetansesenteret var særlig motivert ut fra at drakten skulle ha håndverksmessige kvaliteter og skape arbeidsplasser i distriktene.

²⁴⁸ Se Haugen 2006 bd 3: 324–327; Mellem 2006: 324–327.

Kvendrakten oppsummerer den pluralistiske og etnopolitiske kampfasen på 1990-tallet. I arbeidet med drakten involverer NKF seg i arbeidet med å definere innholdet i den kvenske kulturen, og deres rolle som minneaktører kan ses på som en form for etnopolitisk kamp. Denne fasen kulminerer med at kvener blir anerkjent som en nasjonal minoritet. Karakteristikken av 1990-tallet som en pluralistisk og etnopolitisk kampfase blir dermed styrket av å inkludere materialiseringen av kvenkulturen i kvendrakten.

3.3.4 En fjerde fase?

Niemi og Ryymin stopper sin faseinndeling ved overgangen til årtusenskiftet. Men tiden etter år 2000 og frem til i dag er også interessant fordi den preges av fortsatt etnopolitisk strid og konsolidering. Kvendrakten ble ferdigstilt i 2001, og ved å ta patent på navnet ”Kvendrakten” representerer dette kulturuttrykket en manifestering av NKF's ønske om å fortsette å bruke kvenbetegnelsen. I 2005 ble som nevnt også det kvenske språket anerkjent som et eget språk, og ikke lenger betraktet som en finsk dialekt.²⁴⁹

Nå mot slutten av 2010-tallet er imidlertid ikke striden om kvenbetegnelsen avsluttet. Anerkjennelsen av kvensk som eget språk førte trolig til en eskalering av navnedebatten. Kvener selv bidro til denne debatten ved å gi Kventunet i Børselv navnet *Kvensk institutt – Kainun institutti* ved åpningen i 2007. Vinteren 2007/2008 foregikk det også en opphetet navnedebatt vedrørende navnet på museet i Vadsø, og det ble arrangert en underskriftskampanje hvor målet var å fjerne ”kvenmuseum” fra museets navn. Imidlertid ble det vedtatt å beholde navnet i et bystyremøte i Vadsø i juni 2008.²⁵⁰ Denne fasen er likevel også preget av konsolidering. Anerkjennelsen nasjonalt av kvenenes minoritetsstatus og kvensk som eget språk har betydd mye for etnifisering, og det bidro til realiseringen av *Kvensk institutt – Kainun institutti*, et eget kvensk språkråd, språkting og undervisning i kvensk ved UiT. Gjennomgangen av tiden fra overgangen til et nytt tusenår og frem til utgangen av 2008 tyder på at den etnopolitiske kampfasen kan utvides til å betegne perioden fra 1990-tallet og helt frem til i dag. Utvikling i de nærmeste åene vil imidlertid vise om dette tiåret kan betraktes som en fjerde fase som preges av både etnopolitisk strid og konsolidering.

²⁴⁹ Niemi 2006; Niemi 2008.

²⁵⁰ http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3405432.ece?service=print;
http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3116602.ece;
http://www.finnmarken.no/lokale_nyheter/article3613057.ece (6.5.2008).

Oppsummeringen av perioden 1970–2001 viser at minneaktørene som kan knyttes til minnstedene representerer ulike grupper. De kan karakteriseres som representanter for kvener selv, for forskningsmiljø og for forskjellige offentlige instanser. Fokuset på kvenkulturens materialisering kan betraktes som et bidrag til utdypning av de tre lanserte fasene, men endrer likevel ikke innhold eller karakteristikken av disse fasene. Hendelsene i de tre fasene viser imidlertid at det har foregått store endringer i fokuset på kvenkulturen politisk, innen forskning og kulturelt. Med denne gjennomgangen som bakteppe vil jeg analysere nærmere noen av de minneagendaene som har vært gjeldende i denne perioden, og om minnstedene kan forstås som uttrykk for en mer generell *kvenifiseringsprosess*.

3.3.5. Minneagenda og kvenifisering?

Innvandrermonumentet/kvenmonumentet og kvendrakten utgjør ytterpunktene i undersøkelsen av de kvenske minnstedene i perioden 1970-2001, og jeg har her valgt å fokusere ytterligere på disse. Hensikten er å undersøke hvilke minneagendaer som lå til grunn for skapelsen av minnstedene, og hvordan dette kan ses som et uttrykk for etnifisering i perioden. Minneagendaer handler om hvilke motiver som lå bak og til grunn for skapelsene av minnstedene. For å avdekke disse agendaene er det vesentlig å se på hvordan kollektive minner ofte tjener ulike og nåtidige formål, som Maurice Halbwachs påpeker.²⁵¹ Eller som historikeren Ola Svein Stugu sier: ”Der er ikkje fortida som skal forklarast, det er notida som ser bakover og bruker fortida som retorisk arsenal.”²⁵²

Når det gjaldt monumentet eksisterte det i stor grad enighet om oppsetningen og av at det skulle hedre de finske innvandrenerne. Men det var også motivert av andre hensyn enn bare å hedre denne gruppen. I monumentsaken kan medlemmene i NFF, som nevnt, forstås som representanter for den etniske gruppen selv. De argumenterte særlig for at monumentet skulle reises i Ytre kvenby, blant annet for å styrke planene om museet her, men også ut fra argumentet om ”naturlig” tilhørighet i et genuint kvensk bosettingsområde. Med Anders Aune i spissen hadde noen av aktørene en politisk agenda hvor siktemålet var å sette Vadsø og Finnmark på kartet, blant annet ved å gjøre dette til en stor begivenhet i samtiden.

²⁵¹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 182–183.

²⁵² Stugu 2008: 33.

På den ene siden ga monumentsaken styrke, inspirasjon og fokus på etnisitet og derigjennom etnisk mobilisering. Selv om den samiske mobiliseringen da var kommet mye lengre enn den kvenske, var dette imidlertid ikke uproblematisk i samtiden. Trolig kan deler av engasjementet for og oppslutningen om kvenmonumentet ses på som en oppdemming mot den pågående samiske mobiliseringen. Einar Niemi har påpekt at det i plasseringsdebatten kom frem synspunkter som tydet på dette, blant annet i radioprogram hvor oppsettingen av monumentet i Vadsø ble debattert.²⁵³ Dette synet kan tolkes dit at kvenene i samtiden ble sett på som mer assimilert og fornorsket enn samene, og arbeidet med monumentet kan dermed forstås som en forsterkning av dette perspektivet. For eksempel nevnte Kong Olav i sin tale under avdukningen at kvenene hadde gått lettere opp i den norske befolkningen enn samene, og Anders Aune sa at innvandrerne selv hadde som målsetning å bli ”gode nordmenn”.²⁵⁴ Talene som ble holdt var naturlig nok rundt formulert, men de tyder også på at det ikke var konfliktfritt å hedre de kvenske innvandrerne. I et intervju med Anders Aune fortalte han om ”røster blant norske som kanskje syns det ble for mye heder og skryt av kvenene.”²⁵⁵ I samme intervju kom det også frem at det var derfor han i talen hadde understreket nordmennenes og samenes rolle i utviklingen av Finnmark.

På den andre siden var monumentet i seg selv oppsiktsvekkende i sin samtid, fordi det ble satt opp i en periode da forestillingen om den finske fare i noen grad fortsatt eksisterte. Monumentet kan dermed forstås som et forsøk på å fornorske kvenene ytterligere. Som James Young påpeker, kan et monument representere en anledning til å glemme, fordi det ikke lenger er behov for å huske begivenheten som har fått sitt minnesmerke.²⁵⁶ Dette kan forstås slik at det å lagre kollektive minner i et monument er en måte å forsegle minnet på; når minnene er plassert her, kan en gå videre. Young sier at Holocaust-minnesmerker kan oppfattes som slike anledninger til å glemme. Gjennom monumentet blir minnene materialisert, og de skal derved gjøre minnearbeidet for oss. Monumentet kan på den måten like mye være et resultat av et ønske om å glemme. I et slikt perspektiv kan monumentet forstås som et siste ledd i en streng fornorskningsspolitikk, det skulle minnes en kultur som allerede var i ferd med å bli borte. I sin biografi refererer Sverre Nilssen til en hendelse som viser at monumentet også kan bidra til å konservere fortiden og derved fremme glemselen.

²⁵³ Personlig meddelelse Niemi 2008. NRK opptakene av debattprogram fra denne tiden er slettet.

²⁵⁴ F/I: 4/5 H. M. Kong Olavs tale ved avdukningen; fylkesmann Anders Aune sin tale under festmiddagen. Se også artikkel I hvor sitatene fra talene er gjengitt.

²⁵⁵ Intervju med Anders Aune 4.5.2007.

²⁵⁶ Young 1993: 5.

Etter avdukningsbegivenheten hadde han truffet en kvinne som han beskriver som ”en gammel kvenkone”. Hun hadde sagt: ”Takk for at jeg fikk oppleve dette og at vi kvener fikk en slik anerkjennelse. Det hadde jeg håpet, men ikke våget å tro på. Takk til hele komiteen”. Deretter hadde den gamle kvinnen tilføyd: ”Nå kan jeg gå bort i fred.”²⁵⁷

Arbeidet med en egen drakt for kvener kom i gang omtrent 20 år etter Innvandrermemorialen/kvenmemorialen. Mens det i memorialen hovedsakelig ble fokusert på innvandringskultur, ble det særegent kvenske fremhevet i arbeidet kvendrakten. Med kvendrakten ville NKF skape en type festdrakt for kvener som de ikke hadde hatt tidligere, og den skulle være basert på det man anså som kvensk tradisjon. Kvendrakten er interessant fordi den eksplisitt skulle uttrykke hva som kjennetegnet kvensk identitet og kultur, forskjellig fra finsk, norsk og samisk. Som jeg har vist i artikkel IV har kvendrakten flere fellestrekk med norsk, samisk og finsk drakttradisjon. Fellestrekkene finnes i måten drakten ble konstruert på, i grunnlagsmaterialet og i den ferdige drakten. Fremgangsmåten var basert på de retningslinjene Bunad- og folkedraktrådet tilrår. Siden 1980-tallet har også flere sjøsamiske drakter kommet til på denne måten og blitt rekonstruert eller konstruert etter ulike typer kildemateriale, som et resultat av økt interesse for og ønske om å styrke samisk identitet.²⁵⁸ Grunnlagsmaterialet for kvendrakten var beskrivelser av tidligere draktskikk gjort av Samuli Paulaharju, bevarte draktelementer fra Tornedalen og i tillegg ble finsk drakttradisjon konsultert. Den ferdige drakten fremstår også visuelt som en kombinasjon mellom norsk (hvit bunadsskjorte, formen med stakk, liv, vest og forklede), samisk (kalott, kofteform, komager og reinskinn) og finsk (stripete stoff med svart renning og bjekso) kultur.

Kvendrakten som etnopolitisk markør kommer som nevnt til uttrykk med navnevalget med vekt på *kven*, men òg med vekt på *drakt*. NKF og kompetansesenteret valgte å bruke *drakt* og ikke *kofte* eller *bunad*. Trolig var det en bevisst strategi for å finne en plass mellom det samiske (*kofte*) og norske (*bunad*). På den ene siden representerer *kofte*betegnelsen i seg selv et sterkt etnosymbol (om en ser bort fra *kofte* i betydningen ”lusekofte”) som i dag hovedsakelig forbindes med det samiske. Bruk av *kofte*betegnelsen ville kunne signalisere et nært fellesskap med samisk kultur og på den måten undergrave det særegent kvenske. I utviklingsprosessen var det imidlertid viktig at drakten ikke fikk for mange fellestrekk med samisk drakttradisjon. På den andre siden har bunad vært sterkt forankret i norsk

²⁵⁷ Nilssen 1990: 105.

²⁵⁸ Guttormsen 2006: 199.

drakttradisjon siden Hulda Garborgs grunnleggende arbeid. I *Norsk bunadleksikon* argumenteres det for å bruke bunad som en felles betegnelse for alle typer drakter ut fra felles bruksmåte.²⁵⁹ Bunad kunne derfor også vært brukt på kvendrakten, og *kvenbunad* ville vært en legitim betegnelse. Bunadbetegnelsen innebærer imidlertid en form for ”fornorskning” fordi den i så stor grad forbindes med norsk drakttradisjon. Valget av betegnelsen *drakt* kan forstås som nærmest nøytralt, så å si midt i mellom det samiske og det norske.

Etter at kvendrakten ble ferdigstilt, har den fått en viktig etnopolitisk markørfunksjon. En årsak er at drakt skaper et stort engasjement i forhold til spørsmål omkring identitet og etnisitet. ”Utkledd som samer” var for eksempel et utsagn som kunne leses på Kåfjord kommunes internettbaserte diskusjonsforum i 2006. Dette utsagnet var forårsaket av at Kåfjordkoret skulle opptre i Lyngenkofta under en TV-overført gudstjeneste i Ishavskatedralen i Tromsø, også de medlemmene som ikke hadde samisk opphav.²⁶⁰ Debattantens utspill fikk ikke mye støtte, men medførte en debatt som pågikk over flere dager og økte i intensitet etter at avisen *Nordlys* omtalte denne saken og karakteriserte den som en ”kofte-debatt”.²⁶¹ De fleste innleggene i diskusjonsforumet antydte en mer avslappet holdning til koftebruk, men viser likevel hvordan dette temaet engasjerer fordi draktbruk innebærer fremvisning av etnisitet. Etniske drakter kan karakteriseres som en synlig markering av gruppetilhørighet som kommuniserer en særegen identitet innad i gruppen og utad overfor andre samhandlende grupper.²⁶² Definisjonen har basis i Fredrik Barths teori om identitet, som han lanserte i forordet til boken *Ethnic groups and Boundaries*.²⁶³ Barth fremhever særlig at identitet er noe som skapes der grupper møtes og i grenselandet mellom dem, der etnisk identitet utvikles i kontrastering til andre grupper. Markering av slike grenser kan komme til uttrykk som i kofte-debatten. Her hevdet en av debattantene med kallenavnet ”kvengutten” at den samiske Lyngenkofta var en konstruksjon og dermed et falsum. Svaret han fikk var: ”Klart du som kven har fått deg en nesestyver med at det samiske kom for fullt mens dere sov ut og ikke ivaretok deres identitet. Synes dessverre ikke at det skal gå ut over sjøsamisk popularitet bare fordi at dere sov da bussen gikk.”²⁶⁴

²⁵⁹ Haugen 2006 bd 1: 15.

²⁶⁰ Generelt diskusjonsforum, <http://www.kafjord.kommune.no/> (24.9.08).

²⁶¹ *Nordlys* 6.11.2006.

²⁶² Eicher og Sumberg 1995: 301.

²⁶³ Barth 1969.

²⁶⁴ Generelt diskusjonsforum, <http://www.kafjord.kommune.no/> (24.9.08).

I flere samiske områder har kofta aldri gått ut av daglig bruk, og i de seinere år har også de sjøsamiske områdene tatt opp igjen koftetradisjonen. Det har også blitt vanlig å bruke enkelte draktdeler som etnosymbol i forskjellige sammenhenger, for eksempel er det mange som bruker rødrotete sjal, sølje eller luhka som en tydelig og visuell markering av etnisitet. Innen kvenkulturen har det skjedd en lignende utvikling. Menn bruker for eksempel vesten og silkeskjerfet til herredrakten ved flere anledninger når det kanskje ikke er vanlig å bruke bunad.

Innvandrermonumentet/kvenmonumentet og kvendrakten som start og endepunkt i analysen utkrystalliseres en dreining i fokus fra ”finsk” og ”innvandring” til det særegne ”kvenske”. Undersøkelsen av fotografiet, museet og arkivet som minnesteder viser også dreiningen i fokus. Samuli Paulaharjus fotografier har vært brukt som illustrasjoner på nordnorsk kultur, men også på kvensk kultur. Tendensen er imidlertid at de i større grad blir brukt som illustrasjoner knyttet til kvenske temaer. Museene har bidratt til aktiv formidling av blant annet kvensk tradisjon, håndverk og byggetradisjon. De har vært sentrale bidragsytere i revitaliseringen av kvenkulturen. Ved museene har særlig finsk innvandrerkultur blitt fortalt, men museene har også gjennomgått en gradvis kvenifisering. For eksempel har Tørrfosstunet ved Nord-Troms Museum blitt ytterligere kvenifisert ved at gården blir tatt i bruk som arena for Baaskifestivalen. Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum vil med nytt museumsbygg for første gang få en omfattende kvensk basisutstilling. Kvenarkivet viser hvordan dokumentasjonsmaterialet fra de to feltprosjektene Varangerregistreringene og Kvenprosjektet ikke bare representerer en overgang fra registrering av materiell til immateriell kultur, men også en vesentlig dreining mot det etniske og kvenske. På 1970-tallet var forskerne særlig opptatt av å spore restene etter den finske kulturen og samhandlingen med den norske, mens på 1980-tallet hadde man fokus på finne det særegent kvenske. Kvenifiseringen av minstedene har dermed foregått på flere måter og ulike nivåer. Minstedenes skapelsesprosess viser til en mer generell etnifisering i samme periode. I dette tilfellet kan etnifiseringen betegnes som en kvenifisering som har pågått særlig i de siste 20 årene. Oppkomsten og bruken av de fem minstedene har i så måte bidratt til denne utviklingen. Monumentet kan forstås som et ikon for det fortidige kvenske, i mange sammenhenger blir fotografier av monumentet hentet fram som en illustrasjon til ulike tekster som omhandler det kvenske. Drakten har ført til at kvensk etnisitet er mer synlig i nye sammenhenger og er en tydelig artikulering av kvenskhet. Omleggingen av internettsidene til NKF visualiserer denne kvenifiseringen: Fotografier av monumentet har blitt valgt bort til

fordel for fotografier av drakten. Innvandrermønumentet/Kvenmønumentet kan slik ses på som et symbol på *finskhet* som har blitt byttet ut med kvendrakten som et symbol på *kvenskhet*.

3.4 Død eller levende?

I avhandlingen har jeg undersøkt representasjoner av kvensk kultur i perioden 1970-2001, slik de fremgår i de fem minnstedene Samuli Paulaharjus fotografier, Innvandrermønumentet/kvenmønumentet i Vadsø, kvenmuseene Vadsø Museum/Ruija kvenmuseum og Nord-Troms Museum, kvendrakten og Kvenarkivet. Jeg har lagt til grunn en bred forståelse av minnstedsbegrepet der fotografiet, moneumentet, museet, drakten og arkivet inngår. Det kan fastslås, som Eva Reme skriver, at tingenes betydningspotensiale og meningsinnhold har vært vesentlige, i dette tilfellet for kvenkulturens identitet og fellesskap.²⁶⁵ Ved å gå inn på disse særskilte materielle uttrykkene i kvenkulturen, har jeg vist hvordan de med sine egenartede karakterer som minneteknologier kan forstås som betydningsfulle minnsteder.

Kvenkulturens minnsteder utgjør representasjoner av kvensk kultur. *Fotografiet* har fått en sentral rolle i kvensk revitalisering siden kopisamlingen av Samuli Paulaharjus fotografier ble innkjøpt til TMU på slutten av 1970-tallet. De har fått en posisjon som ligner det Arjun Appadurai kaller et *verdiregime* innen kvenkulturen.²⁶⁶ *Moneumentet* hedrer innvandrerne. Det utgjør et stedlig minne som førte til fokus på kvensk kultur, også på et nasjonalt nivå. Moneumentet fikk en viktig signaleffekt for kvenkulturen langt utover 1970-tallet. *Museet* materialiserer de kvenske minnene gjennom bygninger og utstillinger. Her inviteres publikum til å delta i tradisjoner og praksiser og representerer på den måten en kroppsliggjøring av kvenkulturen som Paul Connerton og Barbro Klein påpeker.²⁶⁷ *Drakten* har blitt et viktig etnosymbol, den markerer etnisk identitet, forskjellighet og tilhørighet.²⁶⁸ Kvendrakten har særlig fått en viktig funksjon i kvensk revitalisering og som identitetsmarkør; den sikrer at det nå er mulig å kle seg kvensk. *Arkivet* utgjør et reservoar for dokumentasjon av immateriell og materiell kvenkultur. Det er et betydningsfullt ledd i kvenkulturens institusjonaliserte

²⁶⁵ Reme 1999.

²⁶⁶ Appadurai 1986.

²⁶⁷ Connerton 1989; Klein 1997.

²⁶⁸ Smith 2001; Eicher 1995.

erindringsarbeid. Dokumentasjonsmaterialet i kvenarkivet ligger der slumrende, men åpent for utvidelser, tolkninger og bruk i ulike sammenhenger.

Skapelsesprosessene viser hvordan kollektive minner blir til i et spenningsfelt mellom det å hente frem og det å glemme. Hva som skal minnes og hva som skal glemmes, henger nært sammen med at de kollektive minnene også tjener enhver samtids formål, som Maurice Halbwachs påpeker.²⁶⁹ I prosessene har det blitt gjort mer eller mindre bevisste valg som har formet produksjonen av minnstedene. Som minnsteder har fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet vært vesentlige i prosessen med å skape kollektive minner innen den kvenske kulturen. De er både brukt for å hente frem minner, men også for å glemme. For eksempel kan monumentet forstås som et siste ledd i en fornorskningsprosess, der hensikten var å konservere minnet om en avsluttet epoke, en strategi James Young hevder blir brukt for å forsegle minnet slik at en kan gå videre.²⁷⁰ Denne formen for *Erinnerungskultur* innebærer, som Jan Assmann og Pierre Nora påpeker, å sette noe i skyggen for at andre vesentlige poeng skal fremtre.²⁷¹ Undersøkelsen viser at minnstedene har bidratt til etnifisering, bevisstgjøring og synliggjøring innad i den etniske gruppen, men også på lokalt, regionalt og nasjonalt plan. Minnstedene utgjør på hver sin måte bruddstykker i det kollektive minnet om kvenkulturen. De innehar naturlig nok en plass i det personlige minnet hos menneskene, men de har også bidratt til å skape plass til det kvenske i det nasjonale minnet. De materielle skapelseshistoriene viser en sterk forankring i det fortidige, der tradisjon og minne har vært vesentlig. De kvenske minnstedene bidrar dermed til å fylle en funksjon som tradisjon kan ha; Å bidra til gruppesamhold ved hjelp av felles og kollektiv symbolikk.²⁷²

Avhandlingen representerer en videreføring av den tidligere forskningen som særlig har tatt for seg kvensk identitetsbygging, og den utgjør et forskningsprosjekt som har hatt til hensikt å avdekke hvordan minnsteder i perioden 1970–2001 kan anses som identitetsbyggende prosjekter. Einar Niemi hevder at det eksisterer tre mulige utviklingsalternativer for identitetsbygging innen kvenkulturen. Det første alternativet er *forvitring*, som han mener kan bli utfallet om minoritetspolitiske og etnopolitiske tiltak avvikles. Det andre alternativet er *fossilisering* der kulturbevaringsarbeid gjennomføres med det Niemi kaller et reliktperspektiv på kulturen, dvs. at kulturen bevares slik den opprinnelig var. Det tredje alternativet kaller han

²⁶⁹ Halbwachs [1925 og 1941] 1992: 182–183.

²⁷⁰ Young 1993.

²⁷¹ Assmann 2006; Nora 1996 bd 1.

²⁷² Hobsbawm og Ranger [1983] 1898 jf Assmann 2004: 110.

rehabilitering og det innebærer at ulike tiltak gjennomføres i en vid og romslig skala.²⁷³ Min undersøkelse viser at kvenkulturens utviklingsalternativer ikke er entydige, men man kan spørre om ikke elementer fra alle de tre utviklingsalternativene har gjort seg gjeldende – at det i den kvenske identitetsbyggingen inngår både forvitring, fossilisering og rehabilitering av kulturelementer.

Identitetsbyggende prosjekter handler om å gjøre kulturen synlig og levende. Det har ofte blitt brukt metaforer som ”det hviskende folket”, ”det tause folket”, ”den døde kvenkulturen”, ”det døde finske språket” eller ”tiet i hjel” om kvener, kultur og språk, noe som etnologen Marjut Anttonen også hevder i sin avhandling. Anttonen sier dette innebærer en essensialistisk forståelse av kultur, hvor kultur blir sett på som statisk og uforanderlig.²⁷⁴ Fortsatt i dag blir det brukt uttrykk som ”taust”, ”når et språk holder på å dø”, ”stille død”, ”døende kultur”, ”reminisenser” eller ”det hviskende folket” når kvensk språk og kultur blir omtalt.²⁷⁵ Innenfor et maktperspektiv er det åpenbart viktig om en kultur fremstilles som død eller levende.²⁷⁶ Dette har også betydning for revitalisering av kultur. En vitaliserings- eller revitaliseringsprosess handler nettopp om å gjøre kulturen mer vital, livskraftig, levende og om å ta i bruk kulturelementer i en nåtidig sammenheng. Mitt fokus på fotografiet, monumentet, museet, drakten og arkivet er et bidrag som utdyper forståelsen av kvenkulturens vitalisering i denne perioden. De fem minnstedene viser at selv om kvenkulturen nærmest kontinuerlig siden 1970-tallet har vært omtalt som død eller døende, er den langt fra avgått med døden.

Ved å skrive minnstedenes biografi understrekes det hvordan den materielle kulturen har betydning for revitalisering og identitetsskaping i en minoritetskultur, der både krefter innenfra og utenfra har bidratt. Folkloristene Anne Eriksen og Torunn Selberg sier at kollektive minner er viktige i bygging av nasjonal kultur med den hensikt å ”bekrefte at nasjonen eksisterer som et reelt fellesskap – den minnes, altså finnes den.”²⁷⁷ En slik beskrivelse kan også omfatte kvensk minnekultur: *Kvenkulturen minnes – altså finnes den*. Etableringen av de kvenske minnstedene viser hvilken betydning kollektivt minne har for en nasjonal minoritets muligheter til å få plass i det nasjonale minnet. De må kunne utfylle

²⁷³ Niemi 2004a: 117–118.

²⁷⁴ Anttonen 1999: 498.

²⁷⁵ Se for eksempel: Mikkelsen 2005; Seljevold 2007; *Dagbladet* 9.11.2007; konferanseprogram for ”Kvener i fortid og nåtid – språk, identitetsforvaltning og strategier” 22.–23.11.2007.

²⁷⁶ Brottveit, Hovland og Agedal 2004: 31.

²⁷⁷ Eriksen og Selberg 2006: 247.

vesentlige punkter på Orvar Löfgrens sjekklister, der symbolproduksjon i form av for eksempel fotografi, monument, museum, drakt og arkiv inngår. Siden 1970-tallet har det skjedd store endringer, og Egil Sundelin har omtalt årene etter at NKF ble stiftet i 1987 som ”uhyre begivenhetsrike”.²⁷⁸ Fra å være en gruppe som nærmest var assimilert, er kvenene nå anerkjent som en egen nasjonal minoritet med eget språk. Det kan fastslås at de kvenske minnstedene jeg har undersøkt har vært viktige bidrag i prosessen frem til kvenkulturens anerkjennelse som en særegen etnisitet.

Avhandlingen belyser vesentlige sider ved prosesser rundt revitalisering og etnifisering av minoritetskultur, og hvordan materielle strukturer inngår i slike prosesser. De kvenske minnstedene har siden 1970-tallet og frem til i dag blitt til etablerte og viktige symboler innen kvensk kultur, og opprettelsen av nye minnsteder fortsetter. Nytt museum i Vadsø og Kvensk institutt - Kainun institutti er nye steder som trolig vil få viktige symbolfunksjoner innen kvensk kultur. I tillegg har symbolproduksjonen blitt utvidet til å omfatte også sport. Tidligere har dette begrenset seg hovedsakelig til omtale av fotballspilleren Sigurd Rushfeldt, men med oppslaget ”Verdens raskeste kven” fortalte *Ruijan Kaiku* om sprinttalentet Henrik Johnsen som hadde kvensk bakgrunn og kvenkulturen beveget seg dermed inn på en ny arena.²⁷⁹

Imidlertid er identitetspolitikk og økende etnifisering et universelt og globalt fenomen. En videre analyse av Norges nasjonale minoriteters minnsteder er interessant ikke bare ut fra et komparativt perspektiv, men også for å avdekke mer generelle etnifiseringsprosesser i det norske samfunnet.

²⁷⁸ Sundelin 2008: 18.

²⁷⁹ *Ruijan Kaiku* nr 3 25.4.2008.

4. Referanser

- Aarekol, Lena og Ryymin, Teemu 2006. "Bilder i bruk. Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonenes tjeneste", *Heimen* nr 4, Trondheim.
- Aarekol, Lena 2007a. "A regional northern Identity – from past to future. Monument of the past, Argumentation for the Future", *Challenges of Globalisation and Regionalisation*. Luleå Tekniska Universitet.
- Aarekol, Lena 2007b. "Monument og minne. Mobilisering av fortid – argument for fremtid?", *Tidskrift for kulturforskning* nr 4, Novus Forlag, Bergen.
- Aarekol, Lena 2007c. "Å kle seg kvensk", i Lindgren, Anna-Riita, Niemi, Einar, Hauna, Marit Anne, Niirranene, Leena og Thuen, Trond (red.). *Rapport fra seminaret "Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitetsforvaltning og strategier"*, Vadsø oktober 2005, *Speculum Boreale* no 9, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Aarekol, Lena 2008a. "Kven Culture and history in museum terms", in Goodnow, Katherine and Akman, Haci (ed.). *Scandinavian museums and cultural diversity*, UNESCO Berghahn Books, New York and Oxford.
- Aarekol, Lena 2008b. "Om å kle seg kvensk", *Ottar* nr 1, Tromsø.
- Aarekol, Lena (u.å.) "Kvendrakten – om å kle seg kvensk", upublisert.
- Aarekol, Lena (u.å.) "På sporet av den tapte samtid. Arkiv, Feltarbeid og kvenforskning", upublisert.
- Aarekol, Lena (under publisering). "Innvandrermonumentet/kvenmonumentet i Vadsø. Kollektivt minne og minnested", *Speculum Boreale*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Akman, Haci 2007. "Monumentalisering av diasporaidentitet. En studie av kurdiske migranter i London", *Tidsskrift for kulturforskning* 1-2, Novus Forlag, Bergen.
- Amundsen, Bugge Arne 2003. "Museet som fortelling. Sted, rom og fortellingsunivers", i Amundsen, Bugge Arne, Rogan, Bjarne og Stang, Margrethe C. (red.). *Museer i fortid og nåtid*, Novus Forlag, Oslo.
- Amundsen, Bugge Arne og Brenna, Brita 2003. "Museer og museums kunnskap. Et innledende essay", i Amundsen, Bugge Arne, Rogan, Bjarne og Stang, Margrethe C. (red.) *Museer i fortid og nåtid*, Novus Forlag, Oslo.
- Anderson, Benedict [1983] 1991. *Imagined communities*, Verso, London – New York.
- Andreassen, Irene (u.å.) "Etymologien til 'kven'. Kven og kainu(lainen)", <http://www.kvenskinstitutt.no/kvener/etymologien-til-kven.html> (16.11.2008).

- Anttonen, Marjut 1999. *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*, Helsinki.
- Anttonen, Pertti 2001. ”Etnopolitikk, Nord-Norge og Finsk kulturforskning. To doktoravhandlingar om kvenspørsmålet”, i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.) *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000, Speculum Boreale no 2*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Appadurai, Arjun (ed.) 1986. *The social life of things*, Cambridge University Press, USA.
- Aronsson, Peter 2005. ”Monument i historiekulturer: föränderlig mening i klassisk ram”, *Tidskrift for kulturforskning* nr 1-2, Novus forlag, Bergen.
- Assmann, Aleida 2004. *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier*, Bokförlaget Nya Doxa.
- Assmann, Jan 2006. *Religion and Cultural Memory*, Stanford University Press.
- Aune, Anders 1996. *Kongens mann i nord*, Aschehoug, Trondheim.
- Balsvik, Randi Rønning 1989. *Vardø. Grensepost og fiskevær 1850-1950*, Dreyer bok, Stavanger.
- Barth, Fredrik 1969. *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*, Universitetsforlaget, Bergen.
- Barthes, Roland [1980] 2001. *Det lyse kammer*, Pax Forlag, Oslo.
- Berg, Roald 2001. ”Russofobiens røtter 1820-1855”, i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000*, Speculum Boreale no 1, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Berggreen, Brit 1989. *Da kulturen kom til Norge*, Aschehoug, Oslo.
- Bergh, Trond (ed.) 1981. *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965*, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- Bergh, Trond og Eriksen, Knut Einar 1998. *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997*, bd 1: *Overvåkingssystemet bygges opp 1914-1955* og bind 2: *Storhetstid og stormkast 1955-1997*, Cappelen Akademiske forlag, Oslo.
- Berkaak, Odd Are og Frønes, Ivar 2005. *Tegn, tekst og samfunn*, Abstrakt Forlag, Oslo.
- Bjerkeli, Bjørn 1999. ”Hva er tradisjon? Begrepsbruk, forståelse og rettighetsdebatt”, i Bjørklund, Ivar *Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold. Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokal sedvaner i Sápmi*, Ad notam Gyldendal, Oslo.
- Bjørklund, Ivar 1978. *Kvæn – same – norsk. En sosial-antropologisk analyse av ”De tre stammers møte”*, magisteroppgave i sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.

- Bjørklund, Ivar 1985. *Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980*, Universitetsforlaget, Tromsø-Oslo-Bergen-Stavanger.
- Bjørklund, Ivar 2003. "Sedvaner og «tradisjon» i det kystsamiske samfunn – et eksempel fra Spildra", i Hauan, Marit Anne, Niemi, Einar, Wold, Helge A. og Zachariassen, Ketil (red.). *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder*, Tromsø Museums skrifter, Tromsø Museum Universitetsmuseum, Tromsø.
- Bones, Stian 2007. *I oppdemningspolitikken grenseland. Nord-Norge i den kalde krigen 1947-1970*, avhandling for dr.art., institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
- Bratrein, Håvard Dahl 1974. "Varanger – en kulturhistorisk smeltedigel. Om kulturforskning ved Nordishavets rand", i *Forskningsnytt* nr 7, Oslo.
- Bratrein, Håvard Dahl 1980. "«Varanger huset». En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner", i *Norveg* nr 23, Oslo.
- Brenna, Brita 2003. "Verdensutstillinger: Å se er å lære", i Amundsen, Bugge Arne, Rogan, Bjarne og Stang, Margrethe C. (red.) *Museer i fortid og nåtid*, Novus Forlag, Oslo.
- Brottveit, Ånund, Hovland, Hovland, Brit Marie og Agedal, Olaf 2004. *Slik blir nordmenn norske: bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*, Unipax, Oslo.
- Bull, Edvard [1982] 1990. *Norgeshistorien etter 1945*, Cappelens Forlag, Østerås.
- Burke, Peter 2001. *Eyewitnessing. The use of Images as Historical Evidence*, Reaktion Books, London.
- Carpeland, Christian 1993. "Kvänerna", i *Finlands historia 1*, Esbo.
- Connerton, Paul 2006 "Cultural memory", in Tilley, Chris, Keane, Webb, Küchler, Susanne, Rowlands, Mike and Spyer, Patricia (ed.) *Handbook of Material culture*, Sage, London.
- Connerton, Paul 1989. *How societies remember*, Cambridge University press, Cambridge University Press.
- Dorst, John D. 1989. *The Written Suburb. An American Site, An Ethnographic Dilemma*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Edwards, Elizabeth and Hart, Janice 2004a. *Photographs Objects Histories. On the materiality of images*, Routledge, London and New York.
- Edwards, Elizabeth and Hart, Janice 2004b. "Mixed box: The Cultural biography of a box of 'ethnographic' photographs", in Edwards, Elizabeth and Hart, Janice 2004a (eds.) *Photographs Objects Histories. On the materiality of images*, Routledge, London and New York.
- Eicher, Johanne B. 1995. "Introduction: Dress as Expression of Ethnic Identity", in Eicher, Johanne B. (ed.): *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, Oxford, Washington.

Eicher, Johanne B. and Sumberg, Barbara 1995. "World Fashion, Ethnic, and National Dress", in Eicher, Johanne B. (ed.): *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, Oxford, Washington.

Ekeberg, Jonas og Lund, Harald Østgaard (red.). *80 millioner bilder. Norsk kulturhistorisk fotografi 1855–2005*, Press, Oslo.

Eriksen, Anne. 1999. *Historie, minne og myte*, Pax forlag, Oslo.

Eriksen, Anne og Selberg, Torunn 2006. *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*, Pax forlag, Oslo.

Eriksen, Knut Einar 2001. "Gjensyn med den finske fare: Finland og Nord-Norge under den kalde krigen", i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000. Speculum Boreale no 1, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.*

Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar 1981. *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetsproblematikk i nord 1860-1940*, Universitetsforlaget, Oslo.

Erlandsen, Roger. 2000. "Pas nu paa! Nu tar jeg fra Hullet". *Om fotografiens første hundreår i Norge 1893-1940*, Forlaget Inter-View i samarbeid med Norges Fotografforbund.

Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur 1992, RHF/NAVF.

Finstad, Bjørn-Petter og Valen, Gerd Johanne 2002. "De kom fra nesten alle himmelstrøk!", *Ottar* nr 4, Tromsø.

Floris, Lene 1999. "På Museum – på landet", i Floris, Lene og Vasström, Anette. *På museum*, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

Flå, Vibeke 1995. *Utvandring og intern flytting. Emigrasjonen fra Vardø 1864-1920*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Fritzsche, Peter 2001. "The case of modern memory", *The journal of modern history* 73.

Gjestrup, John Aage [1993]. 2001 "Fra folkemuseum til økomuseum. Økomuseumsbegrepet – en fornyelse av museumsinstitusjonen og et viktig instrument for lokalsamfunnet", *Nordisk Museologi* 1-2, Umeå.

Gjestrup, John Aage og Maure, Marc (red.) 1988. *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*, Norsk ICOM, Tromsø.

Gullestad, Marianne 2007. *Misjonsbilder. Bidrag til norsk selvforståelse*, Universitetsforlaget, Oslo.

- Guttorm, Gunvor 2006. "Den samiske drakten i historiens løp", i Haugen, Bjørn Sverre Hol (red.). *Norsk Bunadleksikon*, bd 3, Damm, Oslo.
- Hage, Ingebjørg 2007. "Kvenenes bosetting og byggemåter", i Hage, Ingebjørg, Haugdal, Elin Ruud, Bodil og Hegstad, Sveinulf(red.) *Arkitektur i Nord-Norge*, Fagbokforlaget, Bergen.
- Halbwachs, Maurice [1925 og 1941] 1992. *On collective memory*, University of Chicago Press, Chicago and London.
- Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar 2004. *Samenes historie fram til 1750*, Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Hansen, Lene 2007. *Liten storm på kysten. Samisk identitet mellom en lokal og internasjonal arena*, hovedfagsoppgave i pedagogikk, Universitetet i Tromsø.
- Hanssen, Einar Richter 1986. *Porsanger bygdebok*, bd 1, Porsanger kommune, Lakselv.
- Hanssen, Einar Richter 1990. *Nordkapp en fiskerikommune. Fra de eldste tider til i dag*, Nordkapp kommune, Gjøvik.
- Hauge, Tore, Solheim, Finn, Sivertsen, og Hauglid, Anders Ole 1986. *Her bor mitt folk. En bildefortelling fra gamle Lyngen*, Lyngen bygdeboknemd/Nord-Troms museum, Lyngseidet.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol 2006. *Norsk Bunadleksikon*, bd 1-3, Damm, Oslo.
- Hauglid, Anders Ole 1988. "Nord-Troms", i Gjestrum, John Aage og Maure, Marc (red.). *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*, Norsk ICOM, Tromsø.
- Helseth, Tor 1999. "Levende bilder som historisk kilde", *Historisk tidsskrift* nr 3, Trondheim.
- Helle, Knut 1991. "Fotografiet som historisk kilde", i Erlandsen, Roger, Espeland, Else Halvorsen, Vegard Skuseth og Spiten, Astri (red.). *Fotografi medium – middel – mål. Rapport fra nordisk konferanse om fotobevaring, Sandefjord 15.-17. nov. 1991*, Oslo.
- Henninen, Terje 1972. *Den kvenske innvandringen til Alta*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Trondheim.
- Henriksen, Bente Ann 2001. *Kvensk, finsk eller norsk? Om forvaltning av etnisk identitet i Skibotn. En analyse av tre generasjoners sjøloppfattelse*, hovedfagsoppgave i sosiologi, Universitetet i Tromsø.
- Hirn, Sven 1991. "Stillbildene publisert og eksponert – et finländskt perspektiv", i Brändström, Anders og Åkerman, Sune (red.). *Icke skriftliga källor. XXI Nordiska Historikermötet*, Umeå Universitet, Umeå.
- Hobsbawm, Eric and Ranger, Terence (eds) [1983] 1989. *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hoel, Aud Sissel 2005. "Fotografisk mening og makt. En fremstillingsfilosofisk kritikk av postmodernistisk fototeori", *Norsk medietidsskrift* nr. 4, Universitetsforlaget, Oslo.

Hudson, Kenneth 1999. "Attempts to define 'Museum'", in Boswell, David and Evans, Jessica. *Representing the Nation: A Reader. Histories, heritage and museums*, Routledge, London.

Hyltén-Cavallius, Charlotte 2007. *Traditionens estetikk. Spelet mellom inhemsk og internasjonell hemslojd*, Kristianstads Boktryckeri AB, Kristianstad 2007.

Hætta, Odd Mattis 2002. *Samene. Nordkalottens urfolk*, Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Jensen, Bernard Eric 1996. "Historieformidling og erindringspolitikk – i mindefesternes æra", i Jensen, Bernard Eric, Nielsen, Carsten Tage og Weinreich, Torben (red.). *Erindringens og glemselens politikk*, Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg.

Jensen, Bernard Eric 2003. *Historie – livsverden og fag*, Gyldendal, København.

Johannesson, Lena 1991. "Om bilden som illustration og om bilden som historisk källa", i Brändström, Anders og Åkerman, Sune (red.). *Icke skriftliga källor. XXI Nordiska Historikermötet*, Umeå Universitet; Umeå.

Kjeldstadli, Knut 1992. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Universitetsforlaget, Oslo.

Kjeldstadli, Knut 2008. "Fotografier og historie", i Ekeberg, Jonas og Lund, Harald Østgaard (red.). *80 millioner bilder. Norsk kulturhistorisk fotografi 1855-2005*, Press, Oslo.

Klein, Barbro 1997. "«Skatter frå hemlandet? » – Om föremål, seder og svensk-amerikanske resor", *Tradisjon, Tidsskrift for folkeminnevitenskap* nr 2, Vett & Viten.

Kritzman, Lawrence D. 1996. "Foreword", in Nora, Pierre (red.). *Realms of Memory. The construction of the French past*, bd 1, Columbia University Press, New York.

Kvalnes, Martin 2000. *Utvandring fra Skjervøy prestegjeld til Amerika 1865-1914*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

"Kvæner – en ursprungsbefolkning i norr", utgitt av Kvenlandsförbundet/kveenimaayhistys, 23.5.2006.

Larsen, Peter og Lien, Sigrid 2006. *Norsk fotohistorie. Frå daguerreotypi til digitalisering*, Det Norske samlaget, Oslo.

Lentz, Carola 1995. "Ethnic Conflict and Changing Dress Codes: A Case study of Indian Migrant Village in Highland Ecuador", in Eicher, Johanne B. (ed.): *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, Oxford, Washington.

Löfgren, Orvar 1993. "The Cultural Grammar of Nation-Building. The Nationalization of Nationalism", i Anttonen, Pertti and Kvideland, Reimund. *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Countries*, NIF Publications nr 27.

Maliniemi, Helena 2007. "Etniske og historiske perspektiver på hestehold I Varangerområdet 1840-2000. En prosjektskisse", i Lindgren, Anna-Riita, Niemi, Einar, Hauna, Marit Anne, Niirranene, Leena og Thuen, Trond (red.). *Rapport fra seminaret "Kvener og skogfinner i fortid og nåtid – identitetsforvaltning og strategier"*, Vadsø oktober 2005, *Speculum Boreale* no 9, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Mathisen, Stein R. (red.). 2000. "Kulturens materialisering – en innledning", i *Kulturens materialisering: identitet og uttrykk*, Kulturstudier nr 13, Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Megard, Bjørn Olav. 1999. *Kvener og Finskætta: En undersøkelse av betegnelsene "kvener" og "etterkommere etter finske innvandrere" i politisk diskurs og i utforming av identitetstilknytning*, hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.

Mellem, Reidun (red) 1998. *Kvenane – minoritet i motbakke*. Norske kveners Forbund/Ruijan kveeniliitto, Tromsdalen.

Mellem, Reidun 2006. "Kvendrakta", i Haugen, Bjørn Sverre Hol, *Norsk Bunadleksikon*, bind 3.

Mikkelsen, Anstein 2005. *Det tause folkets stille død? En reise i kvenenes verden – i fakta og følelser*, DVD, Idut.

Myklebost, Kari 2002. *Muntlige fortellinger som kilder. Refleksjoner rundt teoretiske og metodiske aspekter ved bruk av muntlige kilder som inntak til identitet*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Nielsen, Jens Petter 1990 *Altas historie. De glemte århundrene (1520-1826)*, bd 1, Alta kommune, Alta.

Nielsen, Jens Petter 1995. *Altas historie, Det arktiske Italia (1826-1920)*, bd 2, Alta kommune Alta.

Nielsen, Jens Petter 2001. "Tsar-Russland: potensiell trussel eller god nabo? Et gjensyn med 'den russiske fare'", i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000*. *Speculum Boreale* no 1, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Niemi, Einar. 1977. *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845-1855*, Vadsø kommune.

Niemi, Einar 1979. "Museumsarbeid i Finnmark", *Museumsnytt* nr 3, Oslo.

Niemi, Einar 1987. "Nord-norsk lokalhistorie – kulturaktivitet, vitenskap og politisk redskap", *Heimen* nr 24, Trondheim.

Niemi, Einar 1989. "Norsk lokalhistorie på 1970- og 1980-tallet - paradigmeskifte eller kontinuitet?", *Heimen* nr 26, Trondheim.

- Niemi, Einar 1991. "Kven – et omdiskutert begrep", *Varanger årbok*.
- Niemi, Einar 1999. "Kven", *Norsk historisk leksikon*. Cappelen akademiske forlag, Oslo.
- Niemi, Einar 2001. "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.). *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000, Speculum Boreale no 2, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø*.
- Niemi, Einar 2003a. "Del I. 1814-1940", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 2, Pax forlag, Oslo.
- Niemi, Einar 2003b. "Kvenene – fra innvandrere til utvandrere", i Mellem, Reidun (red.). *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport Tromsø mars 2002*, Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto, Tromsdalen.
- Niemi, Einar 2004a. "Kvenene – innvandring og kulturmøte", i Alsvik, Ola (red.). *Kulturmøter: lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*, Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo.
- Niemi, Einar 2004b. "Region, fortidsforestillinger, etnisitet" i Berg, Bård A. og Niemi, Einar (red.). *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie. Rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy 27.-29. 2002. Speculum Boreale no 4, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø*.
- Niemi, Einar 2006. "National Minorities and Minority Policy in Norway", in Åkermark, Sia Spiliopoulou (ed.): *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*, The Åland Islands Peace Institute.
- Niemi, Einar 2007. "Fiendebilder og norsk minoritetspolitikk. Et historisk perspektiv", i Raaen, Per Steinar og Skevik, Olav (red.) *Fiendebilder: historie og samtid: foredrag i 2005 og 2006*, Stiklestad nasjonale kultursenter, Verdal.
- Niemi, Einar 2008. "Hvem var kvenene?", *Ottar* nr 1, Tromsø.
- Nilssen, Sverre 1990. *Redaktør i Grenseland*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.
- Nora, Pierre 1996 (red.). *Realms of Memory. The construction of the French past*, bd 1-3, Columbia University Press, New York.
- NOU 1984: 18 Om samenes rettsstilling*, vedlegg 5a.
- Olsen, Venke Åsheim [1985] 2005. "Summary: Ingroup and outgroup names in communication between ethnic groups. A theoretical approach to the analysis of cultural forms in ethnology." Inngruppe- og utgruppenavn i kommunikasjon mellom etniske grupper. En teoretisk tilnærming til etnologisk analyse av kulturelle former", i Michael Jones (ed). *Multiculturalism in the North, selected papers by Venke Åsheim Olsen*, Tapir academic press, Trondheim.

Opsahl, Erik 2003. "Del I. 900-1537", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 1, Pax forlag, Oslo.

Ortner, Sherry B. 1973. "On Key symbols", *American Anthropologist*, vol. 75, no. 5, Washington.

Paulsen, Trude Iren 2003. *Kan norske myndigheters forskjellsbehandling av samer og kvener forsvares ut fra normativ teori? En analyse av norsk minoritetspolitikk sett i lys av teoriene til Will Kymlicka og Brian Barry*, hovedfagsoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Reiakvam, Oddlaug 1997. *Bilderøyndom, røyndomsbilde. Fotografi som kulturelle tidsuttrykk*, Samlaget, Gjøvik.

Reme, Eva. 1999 *De biografiske rom. Konstruksjon og konservering av selvbilder*, avhandling for dr.art., Universitetet i Bergen.

Ryymin, Teemu 2001a. "«Den norske fare» - minoritetspolitikk overfor kvenene sett fra Finland" i Fagertun, Fredrik, Myhre, Jan Eivind og Ryymin, Teemu (red.). *Det farefulle nord. Trusler, og trusseloppfatninger knyttet til Nord-Norge gjennom tusen år. Rapport fra det 25. nordnorske historieseminar, Tromsø 29.9-1.10.2000. Speculum Boreale no 1*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Ryymin, Teemu 2001b. "Creating Kveeness: identity building among the Arctic Finns in northern Norway", *Acta Borealia* nr 1, Novus Forlag, Tromsø.

Ryymin, Teemu 2002. "Kvenene – en taus minoritet? Kvenske kulturelle mobiliseringsforsøk i Vadsø ca 1880-1910", *Heimen* nr 3, Trondheim.

Ryymin, Teemu 2003a. "De nordligste finner" Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentlighet 1800-1939", avhandling for dr.art., Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Ryymin, Teemu 2003b. "Kvensk kulturell mobilisering i Vadsø 1977-1908", i Mellem, Reidun (red.). *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport Tromsø mars 2002*, Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto, Tromsdalen.

Ryymin, Teemu 2004a. "Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging" i Berg, Bård A. og Niemi, Einar (red.). *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie. Rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy 27.-29. 2002. Speculum Boreale no 4*, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Ryymin, Teemu 2004b. "Narrating the Arctic Finns: Samuli Paulaharju's representations of the kvens", *Acta Borealia*, nr 1, Novus Forlag, Tromsø.

Ryymin, Teemu 2005. "The Rise of Nationalism and Development of Northern Norway", in Lähteenmäki, Maria og Pihlaja, Päivi Maria (ed.). *The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of northernmost Europe*, Helsinki.

- Ryymin, Teemu 2007. "The making of an Ethnic Identity – From Finns to Kvens", in Lamberg, Marko (ed.). *Shaping Ethnic Identities. Ethnic Minorities in Northern and East Central European States and Communities, c. 1450-2000*, East West Books, Helsinki.
- Ryymin, Teemu 2008. "«De nordligste Finner»: Kvenene sett fra finsk side", *Ottar* nr1. Tromsø.
- Sandbye, Mette 2001. *Mindesmærker. Tid og erindring i fotografiet*, Rævens Sorte bibliotek, København.
- Saresallo, Lassi 1996. *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Tampere.
- Saresallo, Lassi 1998. "Grunnlaget for en egen kvensk etnisitet i Nord-Norge med bakgrunn i den kvenske minoritetens språk, historie og kultur", i Guttormsen, Helge (red.). *Kvenenes historie og kultur, seminarrapport, Nordreisa 19.-21 september 1997*, Nord-Troms historielag, Skjervøy.
- Selberg, Torunn 2002a. "Tradisjon, kulturarv og minnepolitikk. Å iscenesette, vandre i og fortelle om fortiden.", i Eriksen, Anne, Garnert, Jan, Selberg, Torunn (red.) *Historien inn på livet*, Nordic Academic Press, Lund.
- Selberg, Torunn 2002b. "Livet på Finnskogen. Fra konflikt til kulturarv", i Eriksen, Anne, Garnert, Jan, Selberg, Torunn (red.) *Historien inn på livet*, Nordic Academic Press, Lund.
- Seljevold, Sirkka 2007. "The Language of my Heart", Visual Cultural Studies, University of Tromsø.
- Siltala, Sonja 2007. *Tunturin ja meren kansa. Fjelllets og havets folk*. Trane forlag, Vadsø.
- Skarstein, Sigrid (u.å). *Vadsø Museum – Ruija Kvenmuseum. Et museum blir til*, Vadsø.
- Skarstein, Sigrid og Maliniemi, Helena. 2004. *Kven i går – kven i dag? Utstilling i kammerset på Tuomainengården*, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, Vadsø.
- Skougaard, Mette 2005. "Folkekulturen på museum", i Ingemann, Bruno og Larsen, Ane Hejlskov (red.). *Ny dansk museologi*, Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Slettan, Dagfinn 1999. "Det mangfoldige stedet", i Mæhlum Brit, Slettan, Dagfinn og Stugu, Ola Svein (red.). *Stedet som kulturell konstruksjon*, Skriftserie fra historisk Institutt nr 27, Trondheim.
- Smith, Anthony 2001. *Nationalism, Key concepts*, Polity press, England.
- Sogner, Sølvi 2003. "Del II. 1537-1814", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie* bd 1, Pax forlag, Oslo.
- Soleim, Marianne Neerland 1998. *Emigrasjon og etnisitet. Utvandring fra Vadsø til Amerika 1860-1914*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

- Stewart, Linda 2006. "Mannsbunad fra Nordland og Troms", i Haugen, Bjørn Sverre Hol. *Norsk Bunadleksikon*, bd 3, Damm, Oslo.
- Storaas, Kari 2007. *Finland er bak oss, Norge er vårt land. Konteksters betydning for etniske endringsprosesser i Sør-Varanger*, avhandling for ph.d, Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.
- Stugu, Ola Svein 2008. *Historie i bruk*, Det Norske Samlaget, Oslo.
- Sundelin, Egil W. 2008. "Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto. Fra idé til virkelighet", *Ottar* nr 1 Tromsø.
- Svendsen, Thorleif 1997. *Amerikafeber i ishavsbymen. Emigrasjon fra Tromsø til Amerika 1860-1925*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Tilley, Chris, Keane, Webb, Küchler, Susanne, Rowlands, Mike, and Spyer, Patricia (eds). 2006. *Handbook of Material culture*, Sage, London.
- Tjelmeland, Halvard 2002. "Norsk og nordnorsk innvandringshistorie etter 1945", *Ottar* nr 4, Tromsø.
- Tjelmeland, Halvard 2003. "Del I. 1940-1975", i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 2, Pax forlag, Oslo.
- Tjelmeland, Halvard 2004. "Aviser som historiske kjelder", *Pressehistoriske skrifter*, Norsk pressehistorisk forening, Oslo.
- Tjelmeland, Halvard (u.å.): "The making of a Sub-Artic region: Northern Norway, 1900-2000".
- Thuen, Trond 2001. "Fortiden: forståelser, forestillinger, fremstillinger", i Thuen, Trond (red.). *Fortidsforståelser*, Kulturstudier nr 18, Høyskoleforlaget, Kristiansand.
- Ulrich, Thomas 2003. *Mellom kvensk identitet og anerkjennelse. Opplevelser og holdninger blant norske kvener*, hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Oslo.
- Varine, Hugues de 1988. "Om økomuseet", i Gjestrum, John Aage og Maure, Marc (red.). *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse. En arbeidsbok om ny museologi*, Norsk ICOM, Tromsø.
- Vahtola, Jouko 1994. "Kvenerne – vem var de ursprungligen?" i Strøm, Anne Torekoven (red.) *Rapport fra seminaret «Kvenene en glemt minoritet?» mandag 14.11.94, ved Universitetet i Tromsø/Tromsø museum*, Universitetet i Tromsø.
- Wallerström, Thomas 1995. *Norrboten , Sverige och medeltiden: problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi*, Lund studies in medieval archaeology 15, Lund.
- Wallerström, Thomas 1997. "De historiska källornas 'folknamn' som analysenheter och projektet 'State, Religion, and Ethnicity in the North A.D. 700-1900' ", i Finstad, Bjørn-Petter, Hansen, Lars Ivar, Minde, Henry, Niemi, Einar og Tjelmeland, Halvard (red.). *Stat*,

religio, etnisitet. Rapport fra Skibotn konferansen 27.-29. mai 1996, Skriftserie nr. 4, Senter for samiske studier. Tromsø.

Warring, Anette 1996. "Kollektiv erindring – et brukbart begrep?", i Jensen, Bernard Eric, Nielsen, Carsten Tage og Weinreich, Torben (red.). *Erindringens og glemselens politikk*, Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg.

Wedin, Maud 2007. *Den skogfinska kolonisationen i Norrland*, avhandling for ph.d, NTNU, Geografisk institutt, Trondheim.

Welinder, Stig. 1993. *Miljö, kultur och kulturmiljö*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Young, James E. 1993. *The Texture of Memory. Holocaust Memorials and Meaning*, Yale University Press, New Haven and London.

Zachariassen, Ketil 2003. "Det eneste stedet har av goder er telefon, riktignok en talestasjon", i Hauan, Marit, Niemi, Einar, Wold, Helge og Zachariassen (red.). *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder*, Tromsø museums skrifter xxx, Tromsø.

Zachariassen, Ketil 2004. "Vegen til modernisering", i Nilsen, Gøril (red.). *Kulturmøter i Nord-Troms*, Nord Troms museum.

Ågotnes, Hans Jakob 2007. "Eit industrisamfunn ser tilbake. Monument og forteljing i industristadsmuseet", *Tidsskrift for kulturforskning* 1-2, Novus forlag, Bergen.

Åse, Georg. *Modernisering, etnisitet og emigrasjon. Utvandring fra Hammerfest prestegjeld til Nord-Amerika 1865-1925*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Arkiv

F/I: Finmarksbiblioteket/Innvandringsmonument, boks 1/1-1/5, Finmarksbiblioteket, Vadsø.

Fotoarkivet ved Tromsø Museum Universitetsmuseet, <http://www.unimus.no/foto/>

Kvenarkivet, Tromsø Museum Universitetsmuseet, Tromsø.

Intervju

Intervju med Anders Aune, 4.5.2007.

4.1 Forkortelser

F/I – Finmarksbiblioteket/Innvandringsmonument

KHS – Kompetansesenteret for husflid og småindustri

NFF – Norsk finsk forening

NKF – Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto

NYK – Fagenhet for nyere kulturhistorie

TMU – Tromsø Museum Universitetsmuseet

UiT – Universitetet i Tromsø

ANDRE DEL
ARTIKKELSAMLING

Artikkel I:

Bilder i bruk: Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonens tjeneste¹

Av Teemu Ryymin og Lena Aarekol
Rokkansenteret/Universitetet i Bergen
Universitetet i Tromsø

Images in use: Samuli Paulaharju's photographs in the service of documentation and illustration

Since the late 1970s, Norwegian historians have debated the standing of photographs in historical research. Efforts have been made to establish photographs as sources, not merely illustrations in historical narratives. The present article discusses the use of photographs taken in Northern Norway in the 1920s and 1930s by the Finnish author Samuli Paulaharju, best known for his research on Finnish folk culture. Paulaharju's photographs have been, and still are, used to tell many different stories. While Paulaharju himself used these photographs in his books to illustrate Finnish culture and history as it manifested itself among the Finnish-speaking minority on the shores of Arctic Ocean, in Norway his photographs have been used to illustrate and partly also document Northern Norwegian cultural and social history and Kven history. The analysis also shows that the photographs are widely used in a positivistic manner: they are seen as representing historical reality, whereas in practice the meaning ascribed to the photographs is contingent on the context of their deployment. In a consequence, we argue that the position of photographs as a source must be reinforced, and that the usual rules of source criticism must also be applied to photographs.

Ingress

Den finske folkelivsgranskeren Samuli Paulaharjus fotografier fra Nord-Norge fra 1920- og 1930-årene er i stor utstrekning tatt i bruk i norske historiske verk. Gjennom å analysere hvordan Paulaharju brukte fotografiene i sine egne verk, hvordan de ble gjort tilgjengelig i Norge i slutten av 1970-årene og hvordan de er blitt brukt i en rekke norske historiske verk, viser vi hvordan de samme fotografiene kan bli investert med ulik mening gjennom deres tilrettelegging i fotoarkiv og ulike bruksmåter i historiske tekster. Selv om bildenes mening i praksis kan vises å være kontekstavhengig, brukes de ofte som om de avspeilet en historisk virkelighet.

Fotografier inngår som en vesentlig del i en rekke historiske verker i ulike sjangere. I slike verk kan fotografier brukes for å underbygge argumenter som fremsettes i teksten, det vil si som dokumentasjon på linje med andre typer kildemateriale. Men fotografier kan også brukes

¹ *Heimen* nr 4 2006, Trondheim.

som illustrasjoner, uten dokumentariske pretensjoner. På slutten av 1970-tallet var norske historikere opptatt av innsamlings-, bevarings- og formidlingsarbeid av fotografisk materiale og at spesielt eldre fotografier måtte bli aktivisert som kildemateriale. Det ble også konstatert at fotografier vanligvis ble brukt som illustrasjon og ikke som kildemateriale.² Vi vil her sette fokus på nettopp hvordan fotografier brukes i historiske verk. Den finske folkelivsgranskeren og tradisjonsbeskriveren Samuli Paulaharju (1875-1944) etterlot seg 1115 fotografier fra Nord-Norge. Vi skal ta utgangspunkt i disse bildene, som Paulaharju tok i 1920- og 1930-årene, se nærmere på hvordan han anvendte fotografiene i egne verker og hvordan de er blitt tatt i bruk i norske sammenhenger fra 1970-tallet og utover.

Den tidligere forskningen om Paulaharjus fotografier har rettet oppmerksomheten mot hans overordnede folkelivsgranskningsprosjekt og fotografienes rolle i dette prosjektet – hva Paulaharju fotograferte, når og hvorfor.³ Vi skal imidlertid konsentrere oss om hvordan disse fotografiene er blitt anvendt. På tross av at Paulaharjus fotografier i stor utstrekning har blitt og fortsatt blir brukt som dokumentasjon og illustrasjon, blant annet i lokalhistoriske arbeider, har bruken av dem i liten grad vært gjenstand for analyse eller diskusjon. Hvilken mening får fotografiene og hvilken fortelling blir de gitt i de skiftende brukskontekster? Med andre ord, får de samme fotografiene ulik betydning i skiftende kontekster?

Analyse av fotografier kan foregå på flere nivåer. En tradisjonell historiefaglig tilnærming til fotografier kan ta utgangspunkt i hvordan fotografiene kan betraktes som levning og/eller beretning. Dette perspektivet åpner for å studere det fysiske fotografiet som avtrykk og uttrykk, hvor fotografiet både er et bilde fra en tid og på en tid.⁴ Imidlertid krever både systematisk avkoding av det enkelte fotografi og fortolkning av fotomateriale som uttrykk for motiv- eller temagrupper mer presise verktøy enn historiefagets tradisjonelle fokus på levning og beretning. Det eksisterer ingen mal for slike tolkninger, men en hovedretning innen bildeanalyse har vært Erwin Panofskys modell. Modellen tar utgangspunkt i tre betydningsnivå ved fotografiet: Det pre-ikonografiske, det ikonografiske og det ikonologiske nivået. På det pre-ikonografiske nivået dreier analysen seg om å gjenkjenne og beskrive

² Se for eksempel L.H. Boe, "Fotografier - illustrasjoner eller også kilder?", *Heimen* 1980: 445 og E. Niemi, "Fotografiet som lokalhistorisk kildemateriale", i *Bildene lever. Norsk fotohistorisk årbok* 1980: 20.

³ Se for eksempel V. Olsen, "Samuli Paulaharju i Nord-Norge. Bildene og mennesket bak", *Ottar* 1984, 4: 28–41 og M. Harju, Samuli Paulaharju. Ruijanrannan reppuherra, Helsinki 1989.

⁴ K. Helle, "Fotografiet som historisk kilde", i R. Erlandsen, E. Espeland, V. Skuseth Halvorsen og A. Spiten (red.), *Fotografi. Medium - middel - mål. Rapport fra nordisk konferanse om fotobevaring, Sandefjord 15.–17. november 1991*, Oslo, 1991: 84.

motivet i fotografiet, mens analysen på det ikonografiske nivået handler om klassifikasjon av elementene i fotografiet. Den egentlige fortolkningen foregår på det ikonologiske nivået, hvor analysen handler om å sette fotografiet inn i en videre kulturhistorisk kontekst. En slik analyse forutsetter kunnskaper om personer, samfunn, kultur og historie. En annen inspirator innen bildeanalyse har vært Roland Barthes og hans semiologiske metode, som skiller mellom to analytiske nivåer: Det denotative og beskrivende nivået, som tilsvarer det pre-ikonografiske og ikonografiske nivået hos Panofsky, og det konnotative nivået som tilsvarer det ikonologiske. Det er den konnotative eller ikonologiske analysen som er vårt hovedanliggende: Å forsøke å avdekke hvilke tolkninger fotografiene blir tillagt når de anvendes i publikasjoner. I denne sammenheng er også Barthes' påpekning av nødvendigheten av å studere fotografiet i sammenheng med den teksten som omgir fotografiet, sentralt.⁵

Ifølge etnologen Oddlaug Reiakvam er den dokumenterende bruken av fotografier knyttet til to måter å se mediet på, den "positivistiske" og den "postmodernistiske". I den positivistiske betraktningssmåte, som fortsatt eksisterer, blir fotografiet sett som virkelighetsbilde og "kikkhol" til fortida.⁶ Grunnlaget for denne betraktningssmåten er en forestilling om fotografiene som en mekanisk avspeiling av virkeligheten, ikke en tolkning av den. Mens den kildekritiske tilnærmingen ut fra dette perspektivet vil dreie seg om å verifisere hvorvidt bildet er "sant" eller "usant", vil den andre betraktningssmåten være styrt av den kritiske mistanken til alt som er "kameraskapt". Det innebærer at en først har grunnlag for å tolke fotografiet når en har avdekket alle rammefaktorer, både tekniske betingelser, mulige manipulasjoner og konstruksjoner, som er med på å forme fotografiet.⁷ Ved å se nærmere på hvordan Paulaharjus fotografier blir brukt, vil vi forsøke å avdekke hvilken betraktningssmåte av fotografiene som er den dominerende. Blir det tatt høyde for fotografienes rammebetingelser eller blir de brukt som kikkhull til historien?

En viktig rammefaktor for analyse av fotografiene er arkivenes bearbeiding av dette materialet. Ved de ulike institusjonene som samler og oppbevarer fotografisk materiale blir samlingene bearbeidet for bevaring og tilgjengeliggjøring. Fotoarkivene omskaper fotografiene til gjenstander og den positivistiske betraktningssmåten kan bli forsterket ved at

⁵ Jf. R. Barthes, *Image, Music, Text*, London 1977: 16, 25–27.

⁶ O. Reiakvam, *Bilderøyndom, røyndomsbilde. Fotografi som kulturelle tidsuttrykk*, Gjøvik 1997: 24–25.

⁷ *Ibid.*: 24–25.

fotografiene i fotoarkivene ofte klassifiseres ut fra motiv.⁸ Arkivenes metode med klassifisering og tolkninger er nødvendige for å kunne håndtere store mengder fotografi og for gjenfinning, men er også med på å viske ut og dekke til den historiske sammenhengen fotografiene ble til i. Dette får betydning for den videre bruken av fotografiene. Gjennom ”tilpassing” av fotografisk materiale til arkivet foregår en klassifisering og analyse av fotografiene på det pre-ikonografiske og ikonografiske (det vil si det denotative, beskrivende) nivået. Opplysningene som knyttes til de enkelte bildene er nødvendige for systematisering og lettere bruk, men samtidig kan lesemåten av fotografiene bli homogenisert.⁹ For eksempel er den informasjonen som er knyttet til hvert enkelt bilde nødvendig for gjenfinning, men teksten kan også bli styrende for eventuelle tolkninger og bildetekster i illustrasjonssammenheng.

Samuli Paulaharju og bruken av fotografiene i egne verker

Samuli Paulaharju var utdannet som sløyd- og tegnelærer, og arbeidet lenge ved Døveskolen i Uleåborg i Nord-Finland, men det er som formidler av den finske folkelige kulturen i og utenfor Finland han er best kjent i ettertiden.¹⁰ Hans store livsprosjekt var å skildre og dokumentere den finske folkekulturen, i og utenfor Finlands grenser, gjennom skrift, tegning og fotografi. Paulaharjus interesse rettet seg først og fremst mot det han oppfattet som den ”gamle”, ”autentiske” folkekulturen, som Paulaharju ønsket å beskrive for det finske folket. Folkets ”autentiske” åndelige og materielle kultur holdt på å forsvinne i byer og bygder i det sentrale Finland, mente Paulaharju, men det ekte, opprinnelige og uforfalskede finske fantes fremdeles, i gamle menneskers erindringer og i periferiene.¹¹ Gjennom å gjøre det finske folket kjent med sin egentlige kultur, skulle byggesteinene til det kommende Finland legges, på trygg, finsknasjonal grunn.

Dette nasjonalromantisk pregede prosjektet førte Paulaharju ut på omfattende samlings- og dokumentasjonsreiser. Under sine vandringer samlet han enorme mengder tradisjons- og språkstoff. I det Finske Litteraturselskapets arkiv finnes det 65.000 numre feltnotater, 4000 sider etnologisk materiale og tusenvis av tegninger etter ham. I tillegg har det finske Museiverket over 8000 negativer fotografert av Paulaharju. Paulaharjus rutiner for arkivering

⁸ Ibid: 49.

⁹ Ibid: 49.

¹⁰ Det følgende er basert på T. Ryymin, *'De nordligste finner'. Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939*, Speculum Boreale no. 6, Tromsø 2004.

¹¹ Jf. Paulaharjus negative syn på kulturens skjebne i byene, Harju 1989: 148; P. Hakola, *Samuli Paulaharjun työli. Keskeisiä syntaksin ilmiötä*, Helsinki 1974: 25.

av fotomaterialet indikerer at dette materialet var viktig for ham. Negativene var nøye nummerert og systematisert med opplysninger til hvert enkelt motiv.¹² Den holistiske innsamlingsmetoden bidro til omfanget: Alt skulle med, ingenting var for lite eller uinteressant til å unnsnippe hans oppmerksomhet. Metoden hang sammen med målet, som var å skape et helhetsbilde av det finske folkets kultur.¹³ Til sammen publiserte Paulaharju 21 bøker, de aller fleste basert på innsamlinger og vandringsreiser.¹⁴

Ishavskysten med dens finskspråklige befolkning var også et relevant målområde for Paulaharjus virksomhet. Her levde kunnskapene om den gamle finske kulturen videre i erindringene til gamle mennesker i norske aldershjem, og Paulaharju besøkte ulike deler av Nord-Norge, først og fremst Finnmark, i 1921, 1925, 1926, 1927, 1930, 1931 og 1934.¹⁵ På disse reisene deltok som regel også Paulaharjus andre kone, Jenny Simelius. Resultatene av de første turene kom dels i form av boken *Taka-Lappia* (1927, på norsk Bak-Lappland), dels i det omfattende verket *Ruijan suomalaisia* (1928, oversatt til svensk som *Finnmarkens folk* i 1973, egentlig på norsk Ruijas finner), i tillegg til en rekke avis- og tidsskriftartikler.¹⁶ På ekteparets to siste reiser i Nord-Norge, konsentrerte de seg om øyene utenfor Finnmarkskysten, særlig Magerøy. Disse reisene resulterte i boken *Ruijan äärimmäisillä saarilla* (1935, oversatt til svensk i 1982 med tittelen *På Finnmarkens yttersta öar*).

Fotografier spilte en viktig rolle i Paulaharjus bøker, også i dem fra Nord-Norge. Den selvlærte fotografen utstyrte *Ruijan Suomalaisia* med over 200 av sine egne bilder, mens *Ruijan äärimmäisillä saarilla* hadde 77 fotografier tatt av forfatteren. Paulaharju valgte selv ut bildene som ble brukt, og avgjorde også hvor i boken de skulle plasseres. Som regel ble fotografiene plassert tett i sammenheng med tekst som omhandlet motivene, og fungerte som underbygging eller dokumentasjon i forhold til teksten. Dermed er det nærliggende å tolke Paulaharjus fotografier som en integrert del av hans hovedprosjekt som bøkene formidlet, nemlig fremstillingen av finsk folkekultur i Nord-Norge. I det følgende skal vi se nærmere på boken *Ruijan Suomalaisia* og bruken av fotografiene i den.

¹² V. Olsen, ”Med penn, blyant og kamera. Den finlandske kulturskildreren Samuli Paulaharju”, gjengitt i M. Jones (red.), *Multiculturalism in the North. Selected papers by Venke Olsen Åsheim*, Trondheim 2005: 124. (Opprinnelig i *Bildene lever!* Bidrag til Norsk fothistorisk årbok 5, 1988.)

¹³ Harju 1989: 71, 262.

¹⁴ Jf. Paulaharjus bibliografi i Harju 1989: 309–325.

¹⁵ Harju 1989: 181, særlig note 84.

¹⁶ Ruija er et tradisjonelt finsk navn for det norske området mellom Malangen-fjorden i vest og Sør-Varanger i øst. Alle oversettelser til norsk er gjort av T.R.

Paulaharjus fremstilling av den finskspråklige befolkningen i Nord-Norge var sterkt idealiserende i *Ruijan Suomalaisia*. Særlig tre egenskaper ved denne befolkningen ble fremhevet: Dens rolle som sivilisasjonens pionerer ved Ishavskysten, dens karakter av å være ekstraordinært virtuose, dyktige og sterke nybyggere, og deres vitalitet eller livskraft. Paulaharju fremstilte finnenes jordbruksvirksomhet som det avgjørende bidraget til at kulturen og sivilisasjonen i det hele tatt hadde kommet til Finnmark. I svensk språkdrakt ser dette slik ut:

”Till stor del är det finnen som har befolkat Finnmarken. Men ett ännu större verk har han utfört med att rödja på Ishavets kulna stränder så att de blivit beboeliga för folk. För det är den sega mannen från storskogarna som har odlat upp alla Finnmarkens avlägsnaste fjordslut och allra värsta stränder, Lyngenfjorden, Reisen och Kvenangen, Alten och Porsanger, Laksfjorden, Tana älvs mynning och Varangerfjorden och Neidens bortersta ända, ja, som först av alla har låtit yxan gå även i Malangens bortersta skogar söderpå, liksom i Balsfjord. Nära nog överallt i Finnmarken, där det bara syns ett spår av åkerbruk, är det kvänen som har varit först med ett redskap i högsta hugg.”¹⁷

Det første fotografiet som fulgte denne passasjen i *Ruijan Suomalaisia* dokumenterte finnenes sivilisatoriske jordbruksvirksomhet med et eksempel fra Vadsø (bilde 1):

¹⁷ S. Paulaharju, *Finnmarkens folk*, Uddevalla 1973: 166. De svenskspråklige sitatene er hentet fra denne oversettelsen. Originalteksten: S. Paulaharju, *Ruijan suomalaisia*, Helsinki 1928: 262.

Bilde 1. Paulaharju 1928: 264. Billedteksten fremhevet nasjonaliteten til jordrydderne: ”Suomalaisten raivaamaa niittymaata Vesisaaren takana” (”Åker ryddet av finner bak Vadsø”). Alle bildene i denne artikkelen er fra Tromsø Museum/Museiverkets bildarkiv, Helsingfors.¹⁸

Paulaharju tilskrev de fleste finnene dyktighet i all slags håndverksvirksomhet, som smiing, tømring, tjærebrenning, samt fiske og jordbruk. For eksempel var finnene i Nordreisa ”smedkunniga mark- och skogrödjare”, i Porsanger ”kunniga järnsmidare och över huvud taget förfarna i att tillverka de redskap och verktyg som behövdes på en gård, även båtar.”¹⁹ Bildet av finnenes dyktighet og dugelighet ble underbygget gjennom henvisninger til anerkjennende karakteristika av ulike norske forfattere.²⁰ Fotografiene som ledsaget slike beskrivelser viste gjerne portretter av etterkommere av de dyktige gamle finner, men også deres praktiske virksomhet ble dokumentert, for eksempel som vist i bilde 2.

¹⁸ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7524.

¹⁹ Paulaharju 1973: 35, 88.

²⁰ Ibid: 63, 328–329.

Bilde 2. Paulaharju 1928: 60. Billedtekst: ”Raisilainen karhitsee peltoaan risukoivuilla.” (En reisaværing harver sin åker med bjørkekvist).²¹

Teksten forut for fotografiet koblet denne jordbruksvirksomheten tett til finnenes nasjonale bakgrunn:

”[G]ammelfolket som var kommet från skogsbyar där det växte bröd, om än knappt, ville också i sitt nya hemland känna lite grand av hembröds känslan och få åtminstone en doft av brödbak i pörtet. Och mangen bökade upp åt sig en liten barmarksteg och sådde korn i den. Mången lyckades också få hemgröt på bordet, en och annan fick ett bröd till på köpet då och då.”²²

En rekke fotografier som var nærmest kombinasjoner av portretter og arbeidsprosesser ledsaget fremstillingen av de finske nybyggernes ekstraordinære egenskaper og virtuositet. En slik utvelgelse av motiver - mennesker avbildet i arbeidssituasjoner, omgitt av redskap -- var imidlertid ikke særegent for Paulaharju. Ifølge Venke Olsen var Paulaharju trolig påvirket av den finske arkeologen og folkelivsforskeren Sakari Pälsi, som i 1914 hadde utarbeidet en veiledning for ”hjembygdsforskeren”. Her hadde Pälsi nettopp fremhevet slike motivers

²¹ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7508.

²² Paulaharju 1973: 43. Jf. Paulaharju 1928: 60.

fortreffelighet.²³ Eksemplene under (bilde 3, 4 og 5) er fotografier fra Børselv, Vadsø og Storfjord som viser hvordan Paulaharju forsøkte å fange inn mennesker i arbeidssituasjoner - ofte nettopp omgitt av redskaper av ulike typer.

Bilde 3. Paulaharju 1928: 120. Billedtekst: ”Josuan emäntä, Priitta, kehräämässä.” (Josuas kone, Priitta, spinner).²⁴

Bilde 4. Paulaharju 1928: 260. Billedtekst: ”Niemen Jalmari turvetta kaivamassa. Vesisaari.” (Jalmari Niemi graver torv. Vadsø).²⁵

²³ V. Olsen 2005: 121–122.

²⁴ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7363.

²⁵ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7305.

Bilde 5. Paulaharju 1928: 261. Billedtekst: ”Saltjärven Kostamon emäntä uunirisuja noutamassa.” (Konen til Kostamo fra Saltjern henter ovnskvister).²⁶

Særlig finnenes pionerrolle som potet- og korndyrkere og husdyrholdere i Finnmark ble fremhevet av Paulaharju:

”Sina egna gårdstun har finnmarksfinnarna sedan långliga tider bökat upp till potatisland, och också i det avseendet har de varit finnmarkingarnas läromästare och på många orter varit de första att sätta potatis i jorden. ... Den kreatursskötsel och potatisodling som finnarna har satt i gång har medfört en stor förändring i Finnmarkens mathållning och ställt fram både kött, mjölk och smör samt potatis på annars ensformig dukade bord.”²⁷

Fotografiet av kvinne fra Skibotn i Lyngen i full sving i potetåkeren (bilde 6) fikk dokumentere finnenes pionergjerning:

²⁶ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7316.

²⁷ Paulaharju 1973: 171–172. Jf. Paulaharju 1928: 271, 273.

Bilde 6. Paulaharju 1928: 272. Billedtekst: ”Perunankylvöä Jyykeän Markkinasta”. (Setting av potet fra Skibotn i Lyngen).²⁸

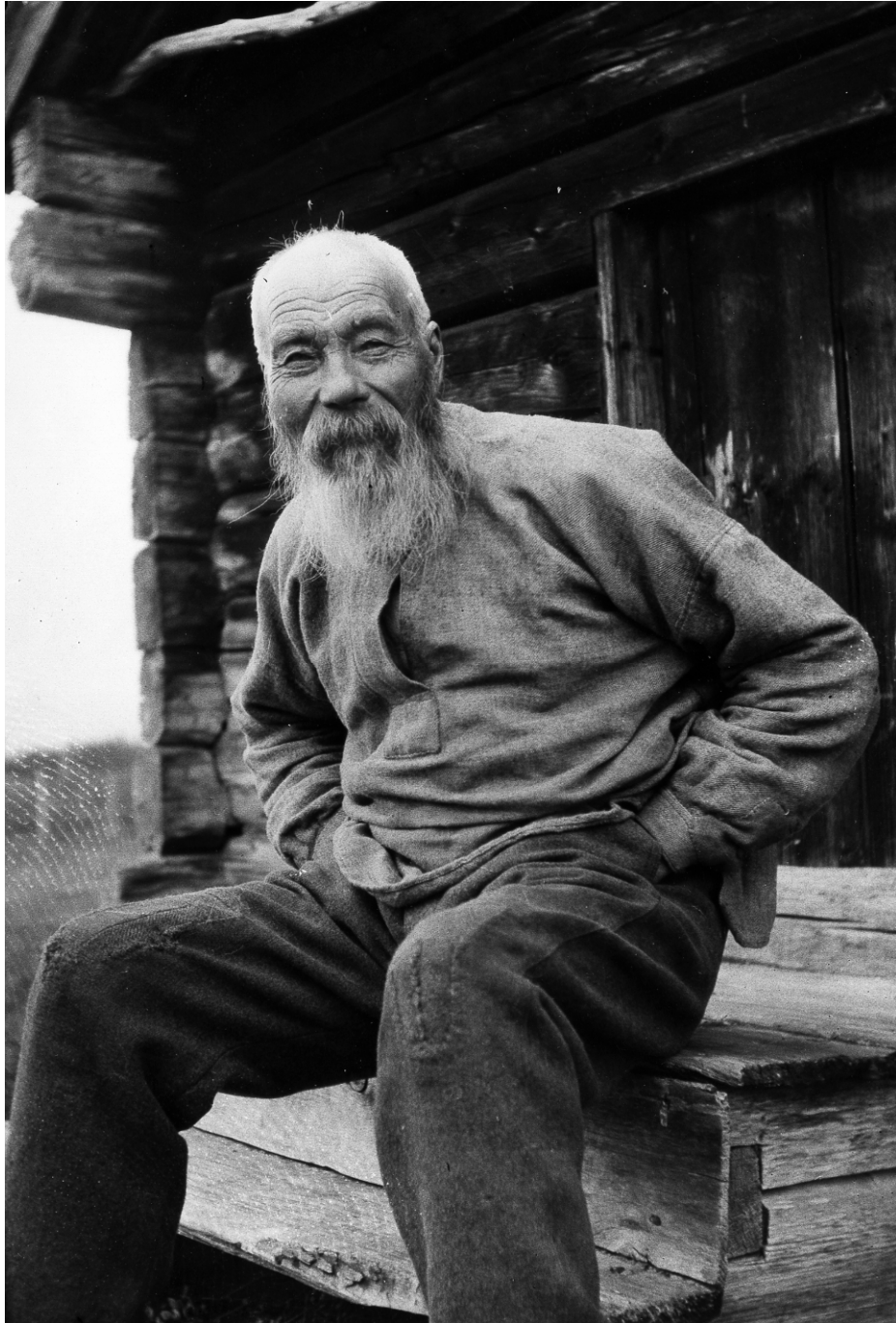
I *Ruijan suomalaisia* fremstod de finske menn i Nord-Norge gjennomgående som tøffe og harde folk, som hyppig ble beskrevet med epiteter som ”gammaldags skogsbjørnar”.²⁹ Slike karakteristika understreket ytterligere finnenes styrke og hardførhet og deres autentisitet som representanter for det ”gamle folket” som Paulaharju var så opptatt av. I boken ble den ene harde finnen etter den andre trukket frem. For eksempel var gamle ”Piera-far” av slekten Lampinen i Nordreisa ”en sådan karl att han bar en tjärtunna på axeln lätt som en surmjölksättning och kunde trykka ihop rätt stora karlar med ett livtag och stoppa dem under en bänk.”³⁰ Hans etterkommere gjorde ikke skam på sine forfedre: ”En stor skogsbjörn är också den nulevande gubben Lampinen, Pieran-Juntti, bleknad i skägget och grå, men rak i ryggen.”³¹ Fotografiet av vedkommende dokumenterte dette (bilde 7).

²⁸ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7539.

²⁹ Se for eksempel Paulaharju 1973: 156.

³⁰ Ibid: 35–36, se også 137.

³¹ Ibid: 36; jf. Paulaharju 1928: 46.

Bilde 7: Paulaharju 1928: 46. Billedtekst: "Pieran-Juntti, Lampisen äijä Raisinvankasta." (Pieran-Juntti, gubben Lampinen fra Nordreisa).³²

Flere harde og dyktige finske menn ble portrettert i *Ruijan suomalaisia*, både i tekst og i foto. Karl-Johan Meethi fra Vadsø (bilde 8), representant for den tallrike Methi-slekten i denne byen, visualiserte hele slektens evner og egenskaper: "Alla Meetharna var flitige arbetare till lands och till havs, skickliga fiskare också, och allting gick Meetharna väl i händer, till och med deras betesmarker frodades bra, och välståndet växte."³³

³² Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7546.

³³ Paulaharju 1973: 155; jf. Paulaharju 1928: 244.

Bilde 8. Paulaharju 1928: 244. Billedtekst: ”Karl-Kohan (sic) Meethi. Vesisaaren Sisäpää.” (Karl-Johan Meethi. Indrebyen i Vadsø).³⁴

Kvinnene ble også fremstilt som seige slitere - som dessuten fikk enorme barneflokker, som et tegn på deres vitalitet og livskraft. Kvinnene skilte seg lite fra mennene når det gjaldt deres kapasitet til å slite.³⁵ For eksempel Sofia-mor i Skallelv hadde i sin tid vært ”stark nog att åka skidor från Pudasjärvi till ishavskusten, [og] har burit mjölmattor som en karl och knogat på hövålmar där många karlar tappat orken.”³⁶ Kvinnenes slit kom likevel først og fremst til uttrykk i de tallrike barnefødsler. Helena Kaukonen i Kåfjord, ”en arbeidsam mora”, fikk for eksempel elleve barn, mens en nybyggerkone i Lakselv ”kunde ha fört åtta, nio barn till dop i sina dar, och därutöver inte vetat hur många som slagit fel för det hårda arbetets skull.”³⁷ De tallrike barnekullene illustrerte kvenenes livskraft og vitalitet: ”[D]et kraftiga kvänsläktet växer och förökas och uppfyller jorden med allt flere nya torvgrävare, havsroddare och torskpilkare.”³⁸ Vitaliteten var stor blant kvenene, i motsetning til for eksempel hos skoltesamene, Neidens urfolk, som

”i århundraden förblivit samma sakta svinnande rest av ett större skogsfolk från forna tider. ... Ofta druknade deras män på havet, och inga barn skänktes mororna i byn, trots att kvänfolket begåvades med tiotal, där det i ett lämmeltåg kom strömmande

³⁴ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7617.

³⁵ Paulaharju 1973: 207.

³⁶ Ibid: 113, se også 138.

³⁷ Ibid: 67, 93.

³⁸ Ibid: 113–114.

över fjällen och myrarna och erövrade skolternas gamla ödemarker och fiskevatten...”³⁹

Bilde 9. Paulaharju 1928: 165. Billedtekst: ”Harilan seitsemän veljestä: Karl-Andreas 10 v., Leif-Arnet, Laurits-Ingvar, Erling-Ludvig, Otto-Ingeman, Hans-Valdemar, Haakon, ’den syvende’, 1 v. Annijoki. Karjeli.” (Harilas syv brødre, Vestre Jakobselv, Kariel.)⁴⁰

Fotografiet av de syv brødrene fra Vadsø (bilde 9) visualiserte fremtiden og fremgangen for den finske befolkningen i Nord-Norge:

”Och den stora kvänbyn i Varanger växer alltjämt. Det allra yngsta släktledet av dessa fiskare är en tät och talrik brodd. Til och med en femåring i tredje ledet Harila är med i oljerock på sjumila havsfärder, rensar och fläker fisk som andra karlar och är inte ens rädd för den sturska stenbiten. ... Det blir ishavskarlar och fiskdråpare av dem alla, för redan nu springer denna sjuhövdade brödraflock omkring på fjären största delen av sina somrars dagar.”⁴¹

Valget av motivet var neppe tilfeldig. Som billedteksten antyder, var Paulaharju antagelig inspirert av romanen *Sju Brødre (Seitsemän Veljestä)* av Aleksis Kivi (1834-1872). Romanen fra 1870 var den finske romanprosaens første klassiker, og forfatteren har på grunn av den

³⁹ Ibid: 140–141.

⁴⁰ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7280.

⁴¹ Paulaharju 1973: 107; jf. Paulaharju 1928: 165–166.

blitt opphøyet til et nasjonalmonument.⁴² Boken skildrer syv foreldreløse brødre på en gård langt utenfor storsamfunnet som ikke lar seg sivilisere av prestens forsøk på å lære dem å lese, skrive og leve som kristne folk.⁴³

Samuli Paulaharjus fotografier i en nordnorsk kontekst

Selv om Samuli Paulaharjus bøker fra Nord-Norge i en viss grad også ble lest i Nord-Norge, forble de finskspråklige verkenes nedslagsfelt og leserkretsen i Norge relativt liten frem til *Ruijan Suomalaisia* ble oversatt til svensk i 1973. I denne utgaven var antallet fotografier kraftig redusert, og de ble også trykket løsrevet fra den opprinnelige plasseringen i teksten. Fotografiene ble på den måten gitt en annen betydning enn Paulaharju selv ga fotografiene i originalutgaven og skiller seg klart fra de andre Paulaharjus utgivelser hvor han selv hadde vært med på å bestemme layouten. I *Ruijan Suomalaisia* ga plasseringen av bildene dem en implisitt argumentativ dimensjon, men i oversettelsen er denne dimensjonen fraværende. Her fungerer fotografiene som illustrasjoner.

Paulaharjus fotografier fra Nord-Norge ble imidlertid ”oppdaget” av vitenskapsfolk i landsdelen på slutten av 1960-tallet, altså før oversettelsen og utgivelsen av *Finnmarkens Folk*. Etnologen Venke Olsen ved Tromsø Museum satte i 1969 i gang arbeid for å tilgjengeliggjøre bildene i Norge.⁴⁴ Imidlertid ble ikke kopisamlingen en realitet før i 1977, da 1115 papirkopier ble overført til Tromsø Museum. Hensikten med å få overført kopier av disse fotografiene til Norge var flere. Daværende konservator Håvard Dahl Brattrein ved Tromsø Museum, var midt i en fase hvor han og Fagenhet for nyere kulturhistorie ønsket å bygge opp et eget fotoarkiv for den nordnorske landsdelen. I samme periode fikk også arkivet overført en manuell katalog med kontaktkopier av Anders B. Wilse sine fotografier fra Nord-Norge.⁴⁵ Ved Tromsø Museum hadde man lenge kjent til fotografiene i originalutgavene av Paulaharjus bøker, og det hadde åpnet for en nysgjerrighet for hva det resterende fotomaterialet inneholdt. Man så også for seg at dette materiale ville ha en allmenn interesse i Nord-Norge.⁴⁶ I følge Venke Olsen var det ”innlysende at kopiarkiv var tingen om bildene var

⁴² <http://www.oktober.no/forfattere/forfattere/220f.html>. Forfatteren Aleksis Kivi har også fått sin egen dag i Finland, ”Aleksis Kiven päivä” 10. oktober, se <http://www.finnguide.com/calendar/oct.asp>.

⁴³ <http://kirjasto.sci.fi/akivi.htm>.

⁴⁴ Olsen 1984: 31.

⁴⁵ Anders B. Wilse besøkte Nord-Norge flere ganger i perioden 1905–1948 og har etterlatt over 4000 fotografier fra landsdelen. Motivene er hovedsakelig ”turistbilder”, Lofoten-motiv og samiske motiv, jf. H. A. Wold, ”På første klasse gjennom «Midnatsolens land»”, *Ottar* 1984, 4: 13.

⁴⁶ Intervju med Håvard Dahl Brattrein 22.12. 2005.

svar på et åpent behov i forskningen og et tilbud til folk i sin alminnelighet, særlig på grunn av alle portrettene.”⁴⁷

Det ”åpne behovet” for Paulaharjus fotografier i forskningen må vi anta stammet fra den kraftige veksten i forskningen omkring de nordnorske lokalsamfunn, blant historikere, etnologer og andre forskere. I følge Einar Niemi representerte 1970-årene en ”nybrottsid for lokalhistorien”, særlig i Nord-Norge, hvor lokalhistorieskrivingen ble tett sammenkoblet med en politisk ”utkantsideologi”.⁴⁸ Særlig det etniske mangfoldet i landsdelen fikk sterk oppmerksomhet fra lokalhistorisk og annet forskerhold i 1970-årene, og i denne sammenhengen oppstod det altså etterspørsel etter nettopp den type materiale som Paulaharjus fotografier representerte. Man kan trolig se det store Varanger-prosjektet som Tromsø Museum gjennomførte i 1973-1974 (i de samme områder hvor Paulaharju hadde vært om lag 40 år tidligere), med feltarbeid bestående av både dokumentasjon og fotografering, som ett av mange uttrykk for aktivitetene i denne ”nybrottsiden”. I Varanger-prosjektet deltok også den finske studenten Pekka Poutanen, som til slutt gjennom sine kontakter fikk ordnet med overføringen av fotografiene fra Helsinki til Tromsø.

Da samlingen var vel i hus i Tromsø på slutten av 1970-tallet, var neste steg å legge ned et stort arbeid i organiseringen av dette materialet, slik at tilgjengeligheten til materialet ble forenklet. Samlingen ble organisert etter datidens nye kommuneinndeling, og alle opplysningene som Paulaharju hadde nedtegnet til hvert enkelt fotografi, ble oversatt fra finsk til norsk. Imidlertid ble ikke Paulaharjus tekster fra bøkene om Nord-Norge, hvor mange av fotografiene ble brukt, lagt til. Opplysningene er stort sett sentrert rundt personnavn, familieforhold, tid og sted og det ble derfor i tillegg laget en fritekst til alle bildene for museumsbruk.⁴⁹ Denne tilretteleggingen av fotografimaterialet ved Tromsø Museum innebærer at den pre-ikonografiske analysen er gjennomført og delvis også den ikonografiske. I 1997 ble også Paulaharjus samling digitalisert sammen med resten av den kulturhistoriske samlingen ved Tromsø Museum.⁵⁰ I 2001 ble samlingen publisert på Internett og den er nå tilgjengelig og søkbar for alle, mens originalene i Finland ikke er tilgjengelige i samme

⁴⁷ Olsen 1984: 31.

⁴⁸ Jf. E. Niemi, ”Nord-norsk lokalhistorie - kulturaktivitet, vitenskap og politisk redskap.” *Heimen* 1987: 58–72; E. Niemi, Norsk lokalhistorie på 1970- og 1980-tallet – paradigmeskifte eller kontinuitet? *Heimen* 1989: 195–204.

⁴⁹ Olsen 1984: 32

⁵⁰ Digitaliseringen av fotosamlingen var en del av det nasjonale Dokumentasjonsprosjektet (nå Museumsprosjektet, <http://www.muspro.uio.no/>) hvor formålet var å digitalisere ulike samlinger ved de fire universitetsmuseene.

grad.⁵¹ Men hva gjør selve dannelsen av et slikt kopiarkiv med fotografiene? Kopisamlingen ved Tromsø Museum er løsrevet fra resten av Paulaharjus samling og fra Paulaharjus opprinnelige prosjekt. Paulaharjus fotografier er ikke skilt ut som en egen kategori og inneholder heller ingen informasjon om fotografen eller hans formål med fotograferingen utover navngiving. Eneste kriteriet for konstrueringen av denne samlingen var at bildene var fotografert i Norge. I den nye arkivkonstruksjonen blir fotografiene fristilt fra den konteksten Paulaharju fotograferte i, og de får en mer allmenn funksjon som kilde til nordnorsk historie. Som vi skal se, har fotografiene til Paulaharju vært tatt i bruk nettopp som dokumentasjon og illustrasjon av både nordnorske lokalhistoriske forhold og kvensk historie. Den tette koblingen mellom det finsknasjonale og fotografiene ble oppløst dels gjennom den fysiske atskillelsen av fotografiene i kopisamlingen, dels gjennom den mangslungne bruken av fotografiene i ulike nordnorske historiske prosjekter.

Bruken av fotografiene

De bildene som Paulaharju en gang tok og formidlet i sine verker, har fortsatt sin eksistens gjennom nye medier og i nye sammenhenger. Fotografienes visuelle karakter gjør at de lar seg bruke til mange formål, samtidig som det dokumentariske aspektet ved fotografiene gjør at de lett lar seg bruke som kilde til historieskrivning. Ett særtrekk ved bruken av fotografiene i nordnorsk kontekst etter 1970-årene er bruken av dem som kilder til eller dokumentasjon av kvensk historie og kultur. Mens Paulaharju var opptatt av å dokumentere det han oppfattet som finsk folkekultur i Nord-Norge, er hans bilder blitt hyppig brukt som dokumentasjon av kvensk kultur. Kvensk kultur blir gjerne oppfattet som noe atskilt og ulikt det finske, i sammenheng med den etniske vitaliseringsprosessen blant etterkommere av de finskspråklige innvandrere i Nord-Norge.⁵² Da arbeidet med en egen drakt for kvener startet i 1995 ble Paulaharjus materiale gjennomgått med tanke på bekledning. Den ferdige drakten har ingen elementer som direkte er kopiert ut fra fotografiene, men de ble brukt som grunnlag for å velge stripete stoff i stakken. Kunstneren Ensio Seppänen, som utformet det såkalte Innvandrermønumentet/Kvenmønumentet i Vadsø på 1970-tallet, brukte også blant annet Paulaharjus fotografier som inspirasjonskilde.

⁵¹ <http://www.muspro.uio.no/fag/kulturhistorie/fotosamlingen/forside.html>

⁵² Jf. T. Ryymin, "Creating Kvenness: identity building among the Arctic Finns in northern Norway", *Acta Borealia* 2001, 1: 51–67.

Den mest omfattende bruken av Paulaharjus fotografier er imidlertid som dokumentasjon av nordnorsk kulturhistorie i ulike typer publikasjoner. Tilførselen av kopiene av Paulaharjus fotografier fra Nord-Norge til Tromsø Museum lettet tilgangen til materialet betraktelig, og fotografiene i denne kopisamlingen har vært svært attraktive. Årsaken ligger dels i nedbrenningen av Troms og Finnmark i sluttfasen av 2. verdenskrig, som i tillegg til uhyre omfattende materielle skader også førte til at mye av fotografisk materiale i landsdelen gikk tapt. Hovedårsaken til fotografiernes tiltrekningskraft ligger likevel i materialets karakter. Paulaharju var opptatt av menneskene han reiste blant, også når han fotograferte. Om lag en tredjedel av fotografiene fra Nord-Norge har mennesker som hovedmotiv og halvparten igjen av disse kan karakteriseres som portrett. Komposisjonen i mange av portrettfotografiene har klare likhetstrekk til tidligere antropologers dokumentasjon av ”primitive folk”.⁵³ Selv om Paulaharjus intensjoner ikke var å kvantifisere eller systematisere mennesker ved hjelp av fotografiet, har portrettene klare paralleller til denne typen fotografier. Paulaharjus bakgrunn som lærer ved Døveskolen gjenspeiles i hans interesse for barn når han fotograferte barna i form av portretter, gruppebilder og i lek. Gjennom reisene i Nord-Norge har det å dokumentere husdyrhold, næringstilpassning og arbeidssituasjoner utgjort en vesentlig del av Paulaharjus fokus. Setting av potet, torving, klesvask, sløying av fisk, tørking av not, bygging av tjæremile, tømmerfløting og arbeid med klippfisk er noen av de arbeidsprosessene som er godt dokumentert. På sine reiser har Paulaharju også latt seg inspirere av naturen han reiste gjennom og han har fotografert både rene naturmotiv og selve reisen med bratte stier, kløvhester og båtskys. Samtidig ble bebyggelsen i området dokumentert med oversiktsbilder av bygd, by og gårdsbruk, enkelthus, uthus, torvgammer, bedehus og interiørbilder. Selv om Paulaharju hadde sitt fokus på etterkommerne etter de finske innvandrerne, har han også fotografert den samiske og norske befolkningen. Selv om opplysninger om etnisitet så å si er fraværende i fotografiene samlet i Tromsø Museum, gir personnavn likevel en indikasjon om den etniske tilhørigheten til de avbildede menneskene.

For å avdekke hvordan Paulaharjus fotografier blir brukt, har vi undersøkt 21 ulike publikasjoner, gitt ut i perioden 1979-2005.⁵⁴ De spenner over et vidt spekter med tilknytting

⁵³ Se for eksempel fotografisamlingene etter: Carl S. Lumholtz (1851-1922), Jens Andreas Friis (1821-1896) og Roland Bonaparte (1858-1924).

⁵⁴ Følgende verk, artikler og andre trykksaker er undersøkt (sortert etter utgivelsesår; antall fotografier av Paulaharju i parentes): I. Kristoffersen, *Troms, bygd og by*, Oslo 1979, (1); K.E. Eriksen og E. Niemi, *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*, Oslo 1981 (8); T. Hauge, F. Solheim, B. Sivertsen og A. O. Hauglid, *Her bor mitt folk. En bildefortelling fra gamle Lyngen*, Gjøvik 1986 (5); E. Richter Hanssen, *Porsanger bydebok bd 1. Fra eldre steinalder til 1910*, Lakselv 1986 (21); R. Rønning Balsvik,

til den nordlige landsdelen, og kan karakteriseres som byhistorie, bygdehistorie, lokalhistorie, regionhistorie, oversiktsverk, historiske verk med ulik tematikk (polarhistorie, kvinnehistorie, tekstilhistorie og minoritetshistorie), utstillingskatalog, tidsskrift og seminarrapporter. I gjennomgangen av publikasjonene har vi sett på antallet fotografier av Paulaharju, hvilken kontekst fotografiene er plassert i, hvilken fortelling fotografiene blir gitt i form av bildetekst og om, eventuelt hvordan, etnisitet blir omtalt. Til sammen er 178 fotografier fra Paulaharjus samling brukt i disse publikasjonene. Variasjonen i hvordan fotografiene er anvendt er omtrent identisk med antallet publikasjoner, men det er likevel mulig å se noen hovedtendenser. I *lokalhistoriske* verker har lokaliteten for motivene ofte vært styrende og det henvises svært sjelden til kvensk kultur eller etnisitet. For eksempel inneholder bygdeboka *Nordkapp - en fiskerikommune* (1990) 81 av de 301 bildene Paulaharju tok i Nordkapp-området. Paulaharjus bilder er i hovedsak knyttet til lokalitetene som blir omtalt i teksten. Ingen av bildetekstene referer til befolkningens etnisitet og fotografen har fått en marginal rolle ved at han kun blir referert til med initialene ”SP”, uten noen videre forklaring eller presentasjon av hans prosjekt.⁵⁵ I mer *tematisk orienterte* verker blir fotografiene ofte anvendt ut fra fotografiens motiv. For eksempel er boka *Kystkvinner i Norge* (2004) illustrert med tre foto av Paulaharju hvor det er kvinner og barn som vasker og bærer vann, uten at personene identifiseres som kvenske.⁵⁶ I publikasjoner som tar for seg mer spesifikt *kvensk historie* blir fotografiene imidlertid ofte omtalt som kvenske. Et fotografi av to jenter i lek blir omtalt som ”kvenbarna leker” i både seminarrapporten *Kvenens historie og kultur* og utstillingskatalogen *Kven i går - kven i dag?* fra Vadsø Museum - Ruija Kvenmuseum.⁵⁷

Vardø. Grensepost og fiskevær, Stavanger 1989 (3); E. Richter Hanssen, *Nordkapp - en fiskerikommune. Fra de eldste tider til i dag*, Gjøvik, 1990 (81); R. Mellem, *Ei hiva tötta*, Tromsø 1997 (0); E.A. Drivenes, M.A. Hauan, E. Niemi og H. A. Wold, *Nordnorsk kulturhistorie*, bd 1 og 2, Oslo 1994 (1); A. Petterson, *Småfolk og drivkrefter. Porsanger bygdebok, bd 2. Fra 1900 til 1960-årene*. Lakselv 1994 (3); H. Guttormsen (red.), *Kvenenes historie og kultur. Seminarrapport, Nordreisa 19.-21 september 1997*, Skjervøy 1997 (23); Å. Elstad, *Moteløvar og heimføingar*, Stamsund 1997 (1); K. R. Eikeset, *Altas historie*, bd 3, Alta 1998 (6); B. Henriksen, ”Tre generasjoner kvener i Skibotn”, i R. Mellem (red.), *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport, Tromsø, mars 2002*, Hansnes 2002: 163-174 (1); O. Grepstad, K. M. Torheim og G. Dahl, *Fotefar mot nord. En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Namdalen*, Oslo 2003 (2); S. Taavetti, ”Arkivnotater om døden, Jenny og Samuli Paulaharju i Ruija”, *Museumsskrift* 2003, 3: 81-88 (3); E. Niemi, ”Kvenene i nord -- ressurs eller trussel?” i K. Kjeldstadli (red.), *Norsk Innvandringshistorie*, bd 2, Oslo 2003: 11-176 (1); *Kven i går - kven i dag? Utstilling i Tuomainengården*. Utstillingskatalog fra Vadsø Museum -- Ruija kvenmuseet, Vadsø 2004 (6); G. Nilsen og R. Sundelin (red.), *Kultur møter i Nord-Troms. Jubileumsbok for Nord-Troms museum 1978-2003*, Tromsø 2004 (3); E. A. Drivenes og H. D. Jølle (red.), *Norsk Polarhistorie*, bd 3, Oslo 2004 (1); Å. Elstad, *Kystkvinner i Norge*, Kristiansund 2004 (3); H. Guttormsen, *Lyngen regionhistorie. Fra istid til Læstadius*, Lyngseidet 2005 (5).

⁵⁵ Se for eksempel Richter Hanssen 1990: 298, 357, 369, 429-432.

⁵⁶ Elstad 2004: 20, 22, 89.

⁵⁷ Guttormsen 1997: 39; *Kven i går - kven i dag?* 2004: 16.

For å gi et klarere innblikk i hvordan Paulaharjus fotografier anvendes, skal vi se nærmere på seks ulike fotografier og bruken av disse.

Gutten og lina

Det er ikke uvanlig at enkeltfotografi fra Paulaharju sin samling knyttes til tekstbolker som omhandler det kvenske i en eller annen kontekst. Da *Norsk polarhistorie* ble skrevet ble den kvenske deltakelsen i ishavsfangsten omtalt. I slike sammenhenger hvor man ikke har tilgang på fotografier hvor motivet er direkte knyttet til tekstens innhold, er Paulaharjus fotografier av barn populære. Både fordi svært få av samtidige fotografer i Nord-Norge var spesielt opptatt av barn, men også fordi Paulaharjus fotografier av barn er gode motiver. I bind 3 av *Norsk Polarhistorie* (2004) illustrerer et bilde av en gutt i arbeid med linestampen (bilde 10) den kvenske dominansen i ishavsfangsten.⁵⁸ I *Ruijan Suomalaisia* var dette fotografiet ledsaget av teksten ”Pieni Kukon poika liinoja klaavaamassa” (”Kukkos lille sønn henger line til tørk”).⁵⁹ Bildet var gjengitt i kapittelet om vårfiske og illustrerte en arbeidsprosess i linefisket som særlig kvinner og barn deltok i. Gutten som ”greier” lina har ingen direkte tilknytting til ishavsfangsten; lina blir derimot klargjort for egning til bruk i det lokale fjordfisket. Artikkelforfatteren i *Norsk Polarhistorie* forklarer i teksten det store antallet kvener innen ishavsfangsten blant annet med nordmennes manglende interesse, mens kvenene gjerne tok denne typen arbeid. Fotografiet får stå som en tilleggsforklaring, tilsiktet eller ikke, hvor tidlig utviklet arbeidsmoral i den kvenske befolkningen lanseres som en årsaksfaktor. Bildeteksten som er valgt er med på å understreke dette poenget: ”Samuli Paulaharju dokumenterte dagliglivet blant kvenene i Nord-Troms og Finnmark på 1920-tallet. Barna måtte tidlig være med på arbeidet, her en gutt med linestampen i Vadsø”.⁶⁰ I utgangspunktet er fotografiet her ikke tillagt noen vekt som kilde, men fungerer utelukkende som en illustrasjon og som eksempel på en etnisk gruppe. Men gjennom billedteksten får bildet også en argumentativ dimensjon i forhold til teksten.

⁵⁸ Drivenes og Jølle 2004: 82.

⁵⁹ Paulaharju 1928: 337; Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7601.

⁶⁰ Drivenes og Jølle 2004: 82.

Bilde 10. Sønnen til Kukko på 6 år klaver lina, Skallelv.

Brødrene i Vadsø

Det finnes mange flere eksempler på bruk av Paulaharjus tallrike barneportretter. Ett av de mest kjente er kanskje motivet av brødrene i Vadsø (bilde 9). Arnt og Aurora Harila fikk til sammen 10 sønner og i 1928 fotograferte Paulaharju de syv første.⁶¹ I bind 1 av *Nordnorsk Kulturhistorie* (1994) visualiserer dette fotografiet et avsnitt om befolkningsutvikling i Nord-Norge i perioden 1801-1930.⁶² Bildet er relatert til overskriften ”Befolkningseksplasjon” og bildeteksten er ”Arnt og Aurora Harilas sønner i Vadsø”. Bildet skal illustrere befolkningsveksten generelt og de syv brødrene er et visuelt eksempel på årsakene til den generelle befolkningsutviklingen, nemlig synkende mortalitet og økende fertilitet. Bildet av de syv brødrene er også brukt i *Fotefar Mot Nord* (2003), og det samme bildet var ett av to som illustrerte Aftenpostens presentasjon av boka i mars samme år.⁶³ I *Fotefar Mot Nord* er de syv brødrene plassert i en rammetekst om Vadsø som omhandler ”Den første

⁶¹ Olsen 2005: 114.

⁶² Drivenes, Hauan, Niemi og Wold 1994 (bd 1): 94.

⁶³ Aftenposten 30. mars 2003. <http://www.aftenposten.no/viten/article518759.ece>

innvandrerghetto: Kvenbyen”.⁶⁴ Bruken av dette fotografiet viser hvordan ett og samme fotografi blir brukt til å dokumentere både en generell samfunnsutvikling og historien til en etnisk gruppe spesielt. Sammenhengen fotografiet blir satt inn i blir avgjørende for meningsinnholdet i fotografiet.

Bilde 11. Børselvmenn sløyer fisk. Hestnes.

Fisken i fjorden

I flere sammenhenger blir Paulaharjus fotografier oppfattet som tidløse. Bind 1 av *Porsanger bygdebok* (1986) omhandler perioden 1718-1910 og er illustrert med blant annet 21 fotografier av Paulaharju. Under avsnittet ”Finnene (kvenene) kommer” forteller forfatteren om da de første kvenene kom til Porsanger-området på 1700-tallet. I denne sammenheng er også Samuli Paulaharju avbildet og fotografiene hans blir omtalt slik: ”Samuli Paulaharju har sørget for et unikt bildemateriale fra de kvenske miljøene i Porsanger”.⁶⁵ Denne omtalen, og måten å illustrere boken på, gir ikke bare inntrykk av at Paulaharjus fotografier er tidløse, men også at de kvenske miljøene har vært uforandret siden slutten av 1700-tallet. Bind 2 av *Porsanger bygdebok* (1994) tar for seg perioden fra 1910 til 1960-årene og er også illustrert med tre fotografier av Paulaharju, hvorav to også er brukt i det første bindet av bygdeboken.

⁶⁴ Grepstad og Thorheim 2003: 781.

⁶⁵ Hanssen 1986: 114.

Ett av fotografiene som er brukt i begge bindene, tok Paulaharju i 1926 og viser menn i Børselv som sløyer fisk (bilde 11).⁶⁶ I *Ruijan Suomalaisia* har Paulaharju gitt dette bildet bildeteksten: ”Pyssyjokelaisia kesäisellä kalarannallaan” (Børselvværingene på deres sommerlige fiskestrand) og bildet er plassert i kapitlet som omhandler fiske om sommeren, særlig seifiske.⁶⁷ I bind 1 av *Porsanger bygdebok* har kveita på bildet vært det avgjørende for bruken av bildet; bildeteksten forteller at ”[d]en som hadde salt kveite var velstående”.⁶⁸ I bind 2 av bygdeboken vektlegger bruken og bildeteksten et annet aspekt ved fisket:

”Fjordfisket var av stor betydning, og mange mistet en vesentlig del av inntekten da flyndra ble utryddet ved rovfiske. På bildet menn fra Børselv i arbeid med fisken på Hestnes. Fotografen, Samuli Paulaharju, skrev på finsk: Pyssyjoen miehet kaloja korjaamassa 1926, Hestaniemi. Med på bildet: Johan Aronsen, Johan Mikkel Andreassen, Samuel Samuelson, Salomon Johansen og Erik Salamonsen(?)”⁶⁹

Bruken av dette bildet er relativt lik i begge bind: Det er den avbildede fisken og lokaliteten som styrer fortellingen, selv om kveita/flyndra både dokumenterer rikdom og tap av inntekt. Her er det lokale fjordfisket og betydningen av dette fisket som er betont og fotografiets kildeverdi er begrenset til fisken i motivet. Det blir ikke gjort noe poeng av at de avbildede mennenes klesdrakt kunne antyde en samhandling mellom ulike etniske grupper innen fisket. Konteksten for fotograferingen eller Paulaharjus bakgrunn for å ta disse bildene blir heller ikke nevnt.

Kvinnen, jenta og melkebunkere

Paulaharjus fotografier blir altså brukt og tolket på mange og innbyrdes ulike måter. I noen tilfeller får ett og samme motiv forskjellige fortellinger knyttet til seg. I 1934 fotograferte Paulaharju en kvinne og et barn inne i et hus i Børselv i Porsanger (bilde 12).

⁶⁶ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7356.

⁶⁷ Paulaharju 1928: 364.

⁶⁸ Hanssen 1986: 242.

⁶⁹ Petterson 1994: 62. Det finske sitatet her lyder oversatt til norsk: ’Børselvens menn sløyer fisk 1926, Hestnes.’

Bilde 12. Kona og datteren til Treetin Jouni i Børselv inne i huset.

Den pre-ikonografiske analysen av dette fotografiet ved Tromsø museum resulterte i denne teksten:

”Kvinne i mørk kofte og blomstret kyse, jente i stripet kofte. Sitter på benk ved bordet i hjørnet av upanelt tømret rom med åpen takstol. På langveggen hylle med over 20 laggede melkebunker med riebånd. Smørkjerne i forgrunnen med metallbånd. Lagget bømme, kiste med buet lokk. Vekkerklokke på veggen.”⁷⁰

I bind 1 av *Porsanger bygdebok* er det melkebunkerne i motivet som er det sentrale og fotografiet illustrerer teksten med overskriften ”Drikker”. Avsnittet starter med et sitat: ”Paulaharju forteller at finnene i gamle dager alltid startet dagen med surmelk”.⁷¹ Her blir fotografiet brukt til å underbygge at drikking av surmelk var vanlig blant kvener. Bildeteksten er formulert slik: ”Fra kvensk hjem i Børselv. På hylla melkebunker. Surmelk var vanlig kost blant de fleste.”⁷² Dette på tross av at det vanlige var å bruke melkebunkere til å lagre rømmekolle og ikke surmelk. I boken *Lyngen Regionhistorie* (2005) er dette fotografiet også brukt, men har fått en helt annen betydning med bildeteksten: ”Frykten for hva som kunde

⁷⁰ Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7946.

⁷¹ Hanssen 1986: 240.

⁷² Ibid: 240.

hende om russiske eller andre soldater under krigen stakk innom var sterk hos familien. Det manglet ofte mat i slike tider. Her ei mor med barn.”⁷³ Krigen det her refereres til er krigen mellom Sverige og Russland i årene 1741-43, da mange flyktet til Norge og bosatte seg i Lyngen-området.⁷⁴ Slik dette fotografiet er plassert, sammen med bildeteksten, blir frykten befolkningen i den svenske Tornedalen må ha følt på midten av 1700-tallet overført til fotografiet av ei kvinne og et barn i Børselv på 1920-tallet. Bruken av dette fotografiet viser hvordan samme motiv på den ene siden illustrerer etnisitet og matkultur og på den andre siden at en følelse som frykt blir lest ut av et fotografi.

Jenta på bildet ble intervjuet i godt voksen alder i 1984. Hun erindret fotograferingen slik:

”Det er jeg og tante Grete. Jeg var litt over fem år. Det er om sommeren. Jeg hadde gebursdag om høsten. Om vi hadde akkurat så mye rømmekolle husker jeg ikke. Men han [Samuli Paulaharju] ba oss sette alle de som vi hadde oppå hverandre. Jeg husker meget godt da han tegnet det huset. Men det bildet har jeg ikke sett.”⁷⁵

Jentas opplysninger tyder på at fotografiet er arrangert, med den hensikten å få frem hvordan melk ble konservert og gi et inntrykk av ressursrikdom. Paulaharjus opplysninger til dette fotografiet var: ”Kona og datteren til Treetin Jouni i Børselv inne i huset”.⁷⁶

Mannen med staven

I *Ruijan Suomalaisia* ble dette fotografiet (bilde 13), med teksten ”Jaahku-Piettar, Ruotsin tunturilappalainen, Jyykeän Markkinan kadulla” (Jaahku-Piettar, fjellsame fra Sverige, i gaten i Skibotn i Lyngen), presentert i kapittelet om ”Tre folk i berøring”, hvor Paulaharju redegjorde for sameksistensen av samer, finner og nordmenn i Finnmark.⁷⁷ De tre folkegruppene ble beskrevet slik:

”Den korte lappen, med krumma ben och hö i skorna, är satt att med sin halvvida kamrat renen ströva i tusen år i fjäll och öde dalar. Den långe nordmannen, barn av långa kuster, vaggad sedan grå forntid vid fjärdoft och fjärdväder, är havsfararen

⁷³ Guttormsen 2005: 285.

⁷⁴ Ibid: 281–283.

⁷⁵ Anna Johnsen referert i Olsen 1984: 29.

⁷⁶ Tromsø Museum, Universitetsmuseet, TSNF7946.

⁷⁷ Paulaharju 1928: 507.

framom andra. Men den satte och brede finnen, senig av barkbröd i sina milsvida ödeskogar, är även här på dessa trädlösa utmarker den bäste jordvändaren.”⁷⁸

Fotografiet av Jaahku-Piettar var altså en illustrasjon av reindriftssamene, en av de ”väderbitna mörkhyade fjällborna” som man fra tid til annen kunne møte på i byene.

Bilde 13. Piettar Nils Jakobsen fra Karesuando, Skibotn.

Fem av de 21 publikasjonene som inngår i denne undersøkelsen, har brukt dette fotografiet. Publikasjonene er gitt ut over en tjuårsperiode (1986-2005) og fotografiet er knyttet til tekster om Skibotn-markedet som fungerte i ulike former i perioden ca. 1550-1950. I bildeboka *Her bor mitt folk* (1986) pryder dette bildet forsida, men er også gjengitt inne i boka med bildeteksten: ”En av markedsdeltakerne, Nils Jakobsen Nutti har pakket sin sekk og drar hjem til Karesuando.”⁷⁹ I seminarrapporten *Kvenenes historie og kultur* (1997) har dette bildet fått hele baksiden og bildeteksten: ”Pietter Nils Jakobsen Nutti fra Karesuando på

⁷⁸ Paulaharju 1973: 325.

⁷⁹ Hauge, Solheim, Sivertsen og Hauglid 1986: 119.

Skibotnmarkedet i 1927.⁸⁰ I *Fotefar mot Nord* (2003) blir samme historie fortalt i bildeteksten ”Nils Jakobsen Nutti fra Karesuando med oppakking klar for hjemreisen. Her fotografert i Skibotn i 1927 av den finske folkelivsgranskeren Samuli Paulaharju (1875-1944).”⁸¹ Mens i *Kultur møter i Nord-Troms* (2004) blir personen bare omtalt som ”Skreppehandler Nutti på marked”, blir han i *Lyngen Regionhistorie* (2005) omtalt slik: ”Både birkarlene og andre handlende i Lappmarkene måtte være sterke og rørslige for å klare de lange reisene til de ulike markedene. Her Pietter Niels Jakobsen Nutti fra Karesuando som i 1927 besøkte Skibotnmarkedet.”⁸² Fotografiene i Paulaharjus samling er mye brukt og mange motiver er utsatt for gjenbruk i ulike sammenhenger, men det er ingen andre motiver som i samme grad har blitt knyttet til et historisk fenomen som dette fotografiet. Publikasjonene som gjengir ”Nutti” på markedet gjennom de siste 20 år, utpeker nærmest han som et symbol eller ikon for markedsplassen i Skibotn, selv om han kanskje ikke hadde noe med markedet å gjøre. Gjenbruken av dette fotografiet viser tydelig hvor mange bruksområdet disse fotografiene har, og hvordan et fotografi blir knyttet til ett lokalt historisk fenomen som har pågått fra 1500-tallet til ut på midten av 1900-tallet.

Kvinnene og klesvasken

I *Ruijan Suomalaisia* inngikk dette bildet (bilde 14), med teksten ”Pykeijan tyttäret pyykillä” (Bugøynes jentene i klesvask), i et kapittel om bygden Bugøynes som omhandler innvandringen fra Finland til bygden på 1800-tallet.⁸³ Boka *Kystkvinner i Norge* (2004) bruker dette bildet som illustrasjon til avsnittet ”Reinhold og vask”. Teksten i dette avsnittet forteller om hygiene knytta til reinhold og vask i perioden fra 1850- til 1950-tallet. Kvinner ved kysten måtte i denne perioden på grunn av økonomiske forhold prioritere livberging fremfor vasking og de hygieniske forholda var preget av dette.⁸⁴ I tillegg fortelles det om kvinner og barns slit med å hente vann og få unnagjort klessvask under ulike forhold. Bildeteksten referer ikke til at dette var kvener, men kun til at det dreier seg om ”Klesvask i Bugøynes, 1927”.⁸⁵ Fotografiet skal her illustrere generell kvinnehistorie, men siden det er kjent at Bugøynes har vært en kvensk bygd, bryter denne bruken av bildet med den allmenne oppfatningen om det kvenske. I diskursen om kvensk kultur blir det ofte fremhevet at kvenene var reinslige og kvenske kvinner blir ofte omtalt som ”flinke, reinslige og ordentlige i

⁸⁰ Guttormsen 1997: 181–182.

⁸¹ Grepstad og Thorheim 2003: 610.

⁸² Nilsen og Sundelin 2004: 90; Guttormsen 2005: 229.

⁸³ Paulaharju 1928: 199; Tromsø Museum Universitetsmuseet, TSNF7485.

⁸⁴ Elstad 2004: 19–22.

⁸⁵ Ibid: 22.

husstellet”.⁸⁶ Tittelen på en seminarrapport fra 1991 om kvenske kvinners situasjon uttrykker også dette i tittelen *De vaska både hygga og "livet" ut av sine hjem, men de gjorde det i beste mening*.⁸⁷ En slik omtale av kvener reflekteres også i utformingen av den nye kvendrakten: Begrunnelsen for valget av de hvite elementer i drakten skal referere til at kvenene var spesielt reinslige. Fotografiet av kvinnene kan uansett være en kilde til hvordan kvinners hverdag var på 1930-tallet. I tillegg understreker de to herrene i bildet, med hendene godt plassert i lomma, at denne typen arbeid var rent kvinnearbeid. I boka *Den finske fare* (1981) er også dette bildet brukt som illustrasjon med bildeteksten ”Arbeidsliv i Bugøynes 1927.”⁸⁸ Bildeteksten kan tyde på en annen tolkning av motivet, fordi det i norsk sammenheng ikke har vært vanlig å omtale kvinner i arbeid med klessvask som arbeidsliv.

Bilde 14. Klessvask i Bugøynes.

Konklusjon

Samuli Paulaharjus fotografier fra Nord-Norge, tatt i 1920- og 1930-årene, er blitt brukt og brukes fortsatt som kilder til mange ulike historier. For det første ble fotografiene i

⁸⁶ Balsvik 1989: 38.

⁸⁷ *De vaska både hygga og "livet" ut av sine hjem, men de gjorde det i beste mening. Rapport fra seminaret 'Kvenske kvinners situasjon i et likestillingsperspektiv' i Alta 2.-3. november 1991, Alta 1993.*

⁸⁸ Eriksen og Niemi 1981: 309.

Paulaharjus egne verker fra 1920- og 1930-årene brukt først og fremst som dokumentasjon av finsk folkekultur i Nord-Norge og finske nybyggeres egenskaper, og fremsto slik som uttrykk for *finskhet*. I 1970-årene ble fotografiene imidlertid gitt betydning som potensielle kilder til *nordnorsk* historie gjennom en atskillelse av Nord-Norge-bildene fra Paulaharjus øvrige materiale i det finske Museiverket og innlemmelse av dem i Tromsø Museums fotografisamlinger. I tiden etter dette har disse fotografiene i stor utstrekning blitt tatt i bruk som dokumentasjon av og illustrasjoner i mange *ulike* nordnorske historier. Årsaken til dette ligger særlig i materialets karakter. Samlingen består av gode fotografiske motiver som har et potensial som kilemateriale til historier på flere plan, både nordnorsk og kvensk historie.

Den varierte bruken Paulaharjus fotografier, der de samme fotografiene er blitt investert med ulik mening, er muliggjort av flere forhold. Dels ligger årsaken til den varierte bruken av og meningstilskrivningen til fotografiene i måten historikere og andre brukere betrakter fotografiet på, som et umiddelbart vindu eller kikkhull til en fortidig virkelighet. Bruken av Paulaharjus fotografier i de analyserte verkene vitner om at den ”positivistiske” betraktningmåten av fotografiene i stor grad dominerer. Som illustrasjoner blir fotografiene og bakgrunnen for fotografiene eller fotografen i de fleste tilfeller stående ukommentert. I noen tilfeller (for eksempel *Norsk Polarhistorie* og *Fotefar mot nord*) har man i billedteksten lagt til at folkelivsgranskeren Samuli Paulaharju er fotografen, men hans overordnede prosjekt blir ikke nevnt. I mange tilfeller blir det lagt til tolkninger, men selve motivet blir stående uproblematisert. Men dels har også måten bildene er gjort tilgjengelig og organisert i fotoarkiv på, lagt til rette for denne betraktningmåten og den mangslungne bruken av fotografiene. Utskillelsen av Paulaharjus nordnorske fotografier fra deres opphavelige kontekst, gjennom opprettelsen av kopisamlingen, i Tromsø Museum og den senere videreutviklingen av kopisamlingen blant annet gjennom digitalisering av fotografiene, har på den ene siden løsrevet dem fra deres historiske tilblivelseskontekst, og på den andre siden gjort dem til kilder til nordnorske historier.

Fotografiene fra Paulaharjus feltarbeider i Norge ble tatt i den hensikt å skulle være med på byggingen av den finske nasjonen, mens i ettertida brukes fotografiene til å si noe om nordnorsk historie, lokalhistorie og kvensk historie. Fotografiene har både vært anvendt som middel i vitalisering av kvensk kultur, og som dokumentasjon og illustrasjon på det kvenske i mange sammenhenger. Paulaharjus fotografier har ikke på noen måte vært de eneste fotografiene som er anvendt i de 21 publikasjonene: Fotografer som Annie Giæver, Ellisif

Wessel, Anders B. Wilse, Axel Lindahl og mange andre er også representert. Men det er ingen av disse fotografene som gjennomgående er brukt så mye eller er i nærheten av å ha samme posisjon som Paulaharjus fotografier. Det spørres om ikke bruken av disse fotografiene også kan forstås som en form for garanti på autenticitet og ekthet i sluttproduktet, enten det er en bok, utstillingskatalog eller forskningsrapport?⁸⁹ Autentisitetstemplelet er ikke bare knyttet til det kvenske, men også nordnorsk kulturhistorie og identitet. Gjennom bruken av fotografiene får de som levninger virkning som ”sannhetsvitne” i de historiske fortellingene de inngår i, fordi problematisering av bruken er så å si fraværende.

Et allment problem som kan reises på bakgrunn av den mangfoldige bruken av Paulaharjus fotografier, er knyttet til spørsmålet om hva slags rolle fotografiene er tiltenkt i de tekstene de inngår som deler i. I enkelte tilfeller er fotografiene ment å fungere som illustrasjon, mens i andre sammenhenger inngår de mer eller mindre direkte i tekstens argumentasjon. Disse bruksmåtene er begge i og for seg legitime, men en bevissthet og refleksjon over hvordan og hvorfor fotografiene har blitt til er på sin plass når fotografier brukes i historiske sammenhenger. Det er en tendens til at fotografier som brukes i historiske publikasjoner, blir omgjort til rene illustrasjoner. Fotografienes posisjon som kilde må derfor forsterkes. De kildekritiske krav historikere stiller til andre typer av materiale, arkivalia eller tekster, må altså gjelde også når det gjelder fotografisk materiale, og særlig viktig er dette når pretensjonene i bruken av fotografier overskrider det illustrative.

Teemu Ryymin

Dr. art., postdoktor

Adr.: Rokkansenteret/Universitetet i Bergen,
Nygårdsgaten 5, 5015 Bergen

Lena Aarekol

Stipendiat

Adr.: Tromsø Museum,
Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø.

⁸⁹ Jf. bruken av Petter Dass og *Nordlands Trompet* i diskursen om det nordnorske, se M. A. Hauan, ”Petter Dass på djevelrygg inn i den moderne nordnorske diskursen”, i Sigmund Nessel (red.), *Herr Petter 350 år: Et festskrift fra Universitetet i Tromsø*, Tromsø 1997: 70.

Artikkel II:

Monument og minne.

Mobilisering av fortid – argument for fremtid?¹

Lena Aarekol
Tromsø Museum Universitetsmuseet
Universitetet i Tromsø
Lena.Aarekol@tmu.uit.no

Abstract

In 1977 a monument in memory of the Finnish immigrants was erected in Vadsø, the capital town of the county of Finnmark. The unveiling ceremony of the monument was an exceptional event, where the Norwegian king Olav, the Swedish king Carl Gustav and the Finnish president Uhro Kekkonen attended. The purpose of the monument was to pay tribute to the Finnish immigrants and their contribution to the North Norwegian communities. These immigrants were also known as Kven, an old Scandinavian term for people with a Finnish cultural background who moved to North Norway in the eighteenth and nineteenth centuries. By going back to the memorial-making process, I have reinvested the monument with the memory of its acquired past. It is argued that the construction of the monument in Vadsø was not only a kind of reconstruction of the past and a kind of public mnemonic technique, but also a contribution to the discourse about the present and the future. This monument may be seen as a process where the immigrant's identity was tied to the place, both the geographical space and as an ethnic group in a multiethnic society. The monument may also be interpreted as a first "battle" to draw attention to the Kvens, and a first attempt to revitalize Kven culture and identity.

Nøkkelord: Monument, minne, sted, kvener, Finnmark

Bak på planet av en lastebil ankom en ung kvinne, hennes sønn, mann og far Vadsø. Det var våren 1977. De kom fra Finland til Vadsø som så mange innvandrere hadde gjort tidligere. Siden ble den lille familien værende på torget i byens sentrum. Med en bekymret mine sitter den unge kvinnen og ammer sitt barn. Hennes mann som er fisker står og skuer utover Ishavet. Ved kvinnens side sitter en gammel skjeggete mann, hennes far, med et godt grep rundt en spade og betrakter barnet. Familien utgjør et 8 meter høyt monument, plassert på en sokkel med plakettinskripsjonen: "År 1977 ble dette monument reist i erkjennelse av den betydning den finske innvandring har hatt for Finnmark fylkes utvikling og vekst." Teksten forteller at monumentet ble reist for å hedre de finske innvandrerne og for å minnes deres innsats.

¹ *Tidsskrift for kulturforskning* nr 4 2007, Novus Forlag, Bergen.

Monumenter er ofte storslåtte i komposisjon og stil, verdig i form og uttrykk, med verdi utover øyeblikket.² Men de færreste monumenter blir besøkt bare på grunn av utforming eller estetikk, de oppsøkes ofte på bakgrunn av de minner som monumentet referer til. I dette tilfelle viser monumentet til de finskspråklige innvandrerne som kom fra Finland og Nord-Sverige til Norge på 1700- og 1800-tallet. De bosatte seg hovedsakelig i Nord-Norge og betegnelsen *kven* blir brukt om denne gruppen og deres etterkommere (Megård 1999, Niemi 1991:26, Niemi 2003a:45 og Ryymin 2003:3). Monumentet i Vadsø blir omtalt som både Innvandrermønumentet eller Kvenmønumentet.

Monumenter blir gjerne definert som minnesmerker. Oppmerksomheten er rettet mot begivenheter eller hendelser som ikke lenger er til stede, og hensikten er å vise til noe utenfor det rent fysiske uttrykket. Monumenters formål er ofte å være offentlige huskelapper til fortidige hendelser. De viser sjeldent til eller bærer med seg minner om hvordan de ble til, men tilblivelsesprosessen har tilført historie og verdi. En undersøkelse av hvordan et monument kommer til og hvilke valg som blir gjort i denne prosessen, fra ide til ferdig monument, vil gi et innblikk i hvilke faktorer som blir tillagt betydning. Samtidig vil det kunne gi en forståelse utover det ikonologiske og estetiske. Har monumentets formål eller innhold endret seg i løpet av denne prosessen? Selve skapelsesprosessen kan si noe om hvilken mening som blir generert når temporære hendelser blir konvertert til materiell form, og når tid blir til rom (Young 1993:15). Prosessen vil også kunne fortelle om politiske og sosiale disponeringer i tilblivelsens samtid. Arbeidet med monumentet i Vadsø pågikk på 1970-tallet, en periode da problemstillinger omkring etnisitet stod på dagsordenen (spesielt det samiske). De finske innvandrernes språk og kultur var i ferd med å forsvinne etter en lang periode med hard fornorskning og modernisering av Nord-Norge (Eriksen og Niemi 1981). Samtida representerte imidlertid en periode med oppsving i distrikts- og lokalengasjementet generelt, koblet sammen med en politisk utkantideologi. I disse årene var det stor aktivitet i lokalhistorieskrivingen med fokus på blant annet etnisitet og det flerkulturelle Nord-Norge, der kvensk språk og kultur ble gjenstand for en ny forskningsinteresse (Niemi 1987, 1989 og 2000).

I denne artikkelen vil jeg se nærmere på hvordan monumentets tilblivelsesprosess kan plasseres innenfor diskurser om kollektivt minne og sted. Ved å fokusere på opphav og

² Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon 1985.

tilblivelse vil tolkningen av monumentet inkludere historiske og politiske realiteter, uenigheter, den ferdige formen i det offentlige rom og dets plass i det nasjonale minnet (Young 1993:14). For å avdekke denne prosessen har jeg undersøkt arkivet ved Finnmarksbiblioteket i Vadsø, aviser fra denne perioden og intervjuet en av hovedaktørene.³

Kollektivt minne

Monumentet i Vadsø innehar en retrospektiv orientering, det er et kollektivt minne om tilbakelagt tid og hendelse. De seinere års forskning og forståelse av kollektivt minne er særlig inspirert av den franske sosiologen Maurice Halbwachs (1877-1945) og hans arbeider. Ifølge Halbwachs er det kollektive minnet ikke er gitt, men er heller en sosialt konstruert forestilling. Det har en sosial basis og er utviklet i samhandling mellom mennesker. Halbwachs så på erindringer som grunnleggende for det kollektive minnet (Halbwachs 1992:43). Jeg skal se på hvordan monumentet i Vadsø både ble en anledning til å hente frem minner, men også å glemme eller fortrenge andre (Assmann 2006:1-4 og Nora 1996:3). Her var det bare utvalgte episoder som kunne være med.

I tillegg til det retrospektive elementet har monumentet i Vadsø et fremtidsrettet perspektiv (Eriksen 2001:140 og Nora 1996:3). Ved å se på tilblivelsesprosessen ønsker jeg å fokusere på hvordan utformingen og oppsetting av monumentet er knyttet til sin samtid, fordi eierforholdet til fortiden i mange tilfeller handler om tilhørighet og posisjoner i nåtiden (Thuen 2001:13). Gjennom monument blir den kollektive erindringen materialisert og representerer det samtida ønsker skal minnes i framtida. Enhver gruppe eller minoritet kan skaffe seg politisk stemme eller makt over en felles symbolverden på den måten (Assmann 2004:114). Prosessen fra ide til ferdig avduket monument vil bidra til å sette fokus på de ulike strategiene som ligger til grunn for politisk makt og utforming av historie og minne.

Et sted for en annen tid?

Oppsetting av monumentet i Vadsø handlet også om ”å stedliggjøre historien.” (Eriksen 2001:36). Her ble historien og stedet sammenkoblet. Stedet har betydning for hvordan et monument oppfattes, samtidig tilfører monumentet stedet en ny dimensjon.

³ Finnmarksbiblioteket/Innvandrermonument (F/1); *Finnmarken* og *Finnmark Dagblad* 1971-1977; intervju med Anders Aune 4.5.2007.

Begrepet sted har blitt definert og problematisert innenfor en rekke ulike disipliner. Historikeren Dagfinn Slettan har vært opptatt av stedet som forskningsobjekt og konkluderer med at dette har stor betydning for et lokalsamfunns selvforståelse. Han har gitt en svært forenklet definisjon av stedet som ”noe lokaliserbart der det foregår menneskelig aktivitet.” (Slettan 1999:11). Men, som Slettan selv hevder, begrepet er mer komplekst og dreier seg i stor grad om forholdet mellom sted og kultur. Stedet blir formet gjennom menneskelig aktivitet, og ”[d]et er dialogen mellom mennesker på stedet og mennesker utenfor stedet, som skaper stedet.” (Greve 1999:23). Dette perspektivet er overførbart til monument og sted. Gjennom et monument kan fortiden bli brukt til å gi betydning og mening til samtida, utvalgte begivenheter eller epoker representerer fortiden og gir stedet identitet (Garnert 1994:102 jmf Selberg 2002:11). Folkloristen Anne Eriksen har hevdet at ”[d]et å reise et monument betyr å slå fast en mening, en tolkning, på den mest konkret tenkelig måte: Ved bokstavelig og fysisk å erobre og holde et sted.” (Eriksen 1999:95) Men det å sette opp et monument binder nødvendigvis ikke et sted fast til en bestemt tolkning. Nye tolkninger av monumentet eller nye monument kan komme til, og dermed bidra til en utdyping av en tematikk eller endre et steds perspektiv på historien.

Gjennom monumentet blir stedet en møteplass mellom historien og minnet, det skaper forbindelse mellom den kollektive historien og det individuelle minnet (Eriksen 2001). Et monument kan få betydning som fortelling både på det nasjonale, regionale og lokale plan. I Vadsø er det naturlig å tenke seg at dette monumentet fikk særlig betydning lokalt, men også regionalt og nasjonalt. Reisingen av dette monumentet kan ses på som en kulturell prosess hvor innflytternes identitet blir knyttet til stedet, både som en markering i relasjon til det geografiske stedet, men også som en etnisk gruppe. Her er det sentralt å se på hvilket sted som ble valgt for oppsetting av monumentet og hvorfor nettopp dette stedet ble valgt. Hvilke implikasjoner hadde stedsvalget og hvilke aktører og interesser var involvert? Jeg vil nå se nærmere på hvordan monumentet i Vadsø kom til, ideen, finansiering, symbolikk og plassering.

Et monument blir til

Selve ideen til monumentet i Vadsø skal ha blitt unnfanget sommeren 1970 under en kaffepause i redaksjonen til lokalavisa *Finnmarken*. En journalist refererte til en begivenhet på Finnskogen den sommeren, hvor en minnestein til ære for finsk innvandring til dette området på 1600-tallet ble avduket. I løpet av den påfølgende diskusjonen ble ideen om et

monument lansert: ”Da utbrøt redaksjonssekretær Erling Arvola, som selv er av finsk herkomst, at et skikkelig monument til minne om den finske innvandringen rettelig hørte hjemme i Vadsø” (Nilssen 1990:103).⁴ Sverre Nilssen, daværende redaktør i avisa *Finnmarken* og formann i Finnmark fylkes kulturnemnd, ”tente” på ideen. Han ble en viktig aktør og en pådriver i den videre prosessen. Sverre Nilssen tok snart et initiativ overfor Norsk-finsk forenings (heretter omtalt som NFF) lokallag i Vadsø, og fikk i gang et samarbeid om monumentsaken.⁵ På eget initiativ hadde han allerede drøftet ideen om et eventuelt monument med direktøren for Norsk kulturråd og fått tips om hvordan han skulle gå frem videre. For å kunne få støtte av kulturrådet måtte han klare å skape både et lokalt engasjement for saken og lokal finansiering.⁶ På Vadsø Hotell den 6. desember 1970, under den årlige feiringen av Finlands selvstendighetsdag, ble ideen om et monument første gang offentlig lansert, og man så for seg at monumentet kunne stå ferdig på byens torg i løpet av 1973.⁷ Styret i NFF bestemte seg for å engasjere seg i prosjektet og et første steg var ”å få nedsatt et utvalg med oppdrag å redigere et interessevekkende opprop med oppfordring til økonomisk støtte til løsning av saken. Det bør innhentes underskrifter til støtte for ideen hos kjente kvinner og menn.”⁸ Oppropet ble utarbeidet og publisert i aviser under tittelen ”Reising av innvandrermonument i Vadsø”, med 87 underskrifter av blant annet ordførere, stortingsrepresentanter, disponenter, skoleinspektører, småbrukere og husmødre.⁹ Underskriftene viser at det lokale engasjementet var stort og at mange stilte seg bak denne ideen. Samtidig bidro underskriftene kanskje til å forebygge eventuell kritikk av initiativet. I oppropet ble det understreket at de finske innvandrerne innsats hadde betydd mye for Finnmark fylkes utvikling på flere områder. Monumentet ble forklart å skulle være ”et verdig minne over innvandrerne og deres innsats – og som et symbol på de sterke bånd mellom våre to folk på Nordkalotten.”¹⁰ Det ble også fortalt at Vadsø var det naturlige valget av plassering på grunn av de mange finske innvandrerne og at dette var fylkets administrasjonsby. Oppropet kan også betraktes som starten på en innsamlingsaksjon; det inneholdt også et kontonummer med oppfordring om å gi økonomisk støtte til monumentet. Her åpnet den planlagte monumentreisingen for deltagelse og lokal storhet, lojalitet og identifikasjon. Alle ble invitert til å bli eier av monumentet ved å gi penger og bli deltaker i minnestedet, uten at det ble stilt

⁴ F/I: 3/5. Udatert notat.

⁵ F/I: 1/5. Brev fra Sverre Nilssen til NFF, 27.1.1971; brev fra NFF v/Bjarne Olsen 29.1.1971.

⁶ F/I: 1/5. Brev fra NFF v/Bjarne Olsen 29.1.1971.

⁷ *Finnmarken* 7.12.1970; *Finnmarken* 18. 6.1977.

⁸ F/I: 1/5. Brev fra Sverre Nilssen til NFF 27.1.1971; brev fra NFF v/Bjarne Olsen 29.1.1971.

⁹ F/I: 1/5.

¹⁰ Ibid.

store krav (jmf Eriksen 2004:38 og Aronsen 2005:11). Ved å aktualisere kollektive minnetradisjoner gjennom monument, kunne den enkelte ta del i og minnes fortiden (Selberg 2002:18). Det neste steget var å starte prosessen med å utarbeide selve monumentet.

Utforming

Det eksisterte ulike oppfatninger om hvordan valg av kunstner skulle foregå, og hva slags kunstnerisk uttrykk monumentet skulle få. Norsk kulturråd ville at det skulle lyses ut en kunstnerkonkurranse, og i oppropet fra 1971 ble det også antydnet at det ville bli utlyst en slik konkurranse for norske og finske kunstnere.¹¹ Sverre Nilssen ville derimot at både utforming og symbolikk i monumentet måtte bestemmes lokalt, noe han også foreslo i et møte med Norsk kulturråd. Dette synspunktet fikk ikke udelt positiv mottakelse, og Nilssen skal ha blitt lettere irritert og uttalt følgende:

”Et monument over den finske innvandringen skal være slik utformet at gammelkvenene og deres slekt skal kjenne seg igjen. Det skal være noe som folk forstår umiddelbart og ikke noe som de må ha en lang utredning for å begripe. Derfor må monumentet i det minste være tilnærmet figurativt. Noe sammensveiset jernskrammel vil vi ikke ha. Den slags har vi ennå nok av etter krigen i Finnmark, og til et eventuelt slikt arbeid trengs det bare en grovsmed. Det kan vi lett greie selv!”
(Nilssen 1990:104)

Nilssen antyder at han anså dette som et lokalt prosjekt, uten ønske om innblanding av kulturbyråkratiet i hovedstaden. Han fikk også støtte av banksjefen i Tornio, Veli Arrela, som også var en kjent kulturpolitiker i Finland. Arrela foreslo å sløyfe kunstnerkonkurransen fordi han mente den ville komplisere og forsinke prosessen. Han oppfordret NFF til å ta kontakt med den finske billedhuggeren Ensio Seppänen i Kemi og bestille noen gipsutkast fra han fordi han både var ”en anerkjent billedhugger og er dessuten rimelig og snar.”¹² NFF fulgte dette rådet, og i januar 1975 godkjente NFF en av de fem modellene som Seppänen hadde blitt invitert til å utarbeide.

Finansiering

¹¹ Ibid.

¹² F/I: 1/5. Brev fra Veli Arrela 1971.

Da kontrakten om levering av monumentet ble underskrevet i 1975 hadde innsamlingsaksjonen vært i nærmere fire år og resultert i ca 7 800 kr. NFF hadde forpliktet seg til å betale 360 000 kr for det ferdige monumentet, og det viktig å få sikret full finansiering. Dette var en medvirkende årsak til at den daværende lederen av foreninga, Einar Niemi, tok kontakt med fylkesmannen Anders Aune (Aune 1996:106-107). I tillegg var man i NFF bekymret for at arbeidet med monumentet skulle bli en for stor sak for en liten lokalforening.¹³ Etter initiativ fra Niemi og Aune ble den videre progresjon i arbeidet med monumentet diskutert i Vadsø kommunestyre, der det ble besluttet å sette ned en monumentkomité. Dette utvalget skulle bestå av to representanter fra kommunen, to fra NFF, to fra Finnmark fylkeskommune og ha fylkesmannen som formann. Dermed ble også Aune en viktig aktør i arbeidet med å sette opp monumentet. Monumentkomiteen fikk fullmakt, uten innblanding fra kommunale organer, til å jobbe videre med å få reist monumentet, inngå avtaler, sikre finansieringen, trekke retningslinjer og organisere avdukingen.¹⁴ Endringen i hvem som skulle stå ansvarlig for prosjektet fikk stor betydning for det videre arbeidet og resultatet. Men fylkesmannen i spissen fikk prosjektet økt legitimitet, gjennomslagskraft og omfang.

Den nyopprettede komiteen utarbeidet et nytt opprop, denne gangen med tittelen ”Monument over den finsk/svenske innvandringen til Finnmark”.¹⁵ I tillegg til annonsering i aviser, ble dette oppropet også trykket som en egen folder. Det inneholdt en lengre tekst på norsk og en kortversjon på finsk. Her ble det tydeliggjort at komiteen mente dette ikke bare var noe som angikk Vadsø, men at det var ”en sak for hele Finnmark. Ja, det er en betydelig Nordkalottsak”.¹⁶ Ved å flytte fokus fra byen til fylket åpnet komiteen for økt støtte fra regionen og ikke bare lokalsamfunnet. Folderen ble vedlagt de ulike finansieringssøknadene til offentlige instanser, men ble også brukt for å samle inn penger fra privatpersoner. Det nye oppropet ble laget for å få fart på innsamlingsaksjonen og for å skape oppmerksomhet omkring prosjektet i regionen.

Dette andre oppropet, fra 1975, skiller seg ikke vesentlig innholdsmessig fra det første og kan betraktes som en revidert utgave, men med enkelte nyanseforskjeller vedrørende

¹³ NFF var en liten og ny organisasjon som ble etablert i 1964.

¹⁴ Intervju med Anders Aune 4.5.2007; F/I: 1/5. Brev fra Vadsø formannskap til NFF 3.9.1975. (Sverre Nilssen og Arnold Dørum Persen ble utpekt som kommunens representanter)

¹⁵ F/I: 3/5.

¹⁶ Ibid.

argumentasjonen for hvorfor monumentet skulle settes opp. Her blir innvandrerne betegnet som finske og deres kultur som norsk-finsk. I oppropet fra 1975 ble det fremtidige monumentet imidlertid navngitt som ”Kvænmonumentet”, og det argumenteres for at det må plasseres i Vadsø fordi byen ”har et spesielt ansvar når det gjelder å bevare reminisenser av finsk kultur på norsk jord.”¹⁷ Det første oppropet vektla særlig innvandrernes slit, nød, oppbrudd og tilpasning til det nye fedrelandet, mens det nye oppropet i større grad fremhever innvandrernes betydning for området de kom til, både kulturelt og materielt: ”Det er ikke for mye sagt at den finsk/svenske innvandringen kom til å bli en mektig løftestang for utviklingen i Finnmark på de fleste av samfunnslivets områder.”¹⁸ I oppropene er det særlig minnene fra tida da innvandrerne kom og slo seg ned i Finnmark som har fått fokus, og kan fortolkes som et utslag av at etniske minoriteter gjerne søker sine røtter for å redefinere egen identitet ved hjelp av fortiden (Nora 1996). Det planlagte monumentet kan betegnes som et ledd i en *Erinnerungskultur*, hvor en gruppe produserer minner for egen kultur som en form for husketeknikk eller mnemoteknikk (Assmann 2006:1-4). I en slik sammenheng kan monumentet som et fabrikkert minne fordi det å hente frem eller konstruere felles minner for en gruppe er et viktig vikemiddel for å bli sett og hørt. Oppropene skulle bevisstgjøre befolkningen om hva som skulle minnes i monuments form, men også skape konsensus om prosjektet.

Det har i ettertid blitt fremstilt slik at det først ble fart på finansieringen av monumentet etter at monumentkomiteen og fylkesmannen overtok ansvaret.¹⁹ Men flere av søknadene som ble innvilget var allerede sendt da komiteen ble oppnevnt. Anders Aune satte derimot i gang en mer omfattende innsamlingsaksjon ved hjelp av sine kollegaer landshøvdningene Ragnar Lassinanthi og Asko Oinas, i henholdsvis Norrbotn (Sverige) og Lappland (Finland).²⁰ Det samlede resultatet var at monumentet var fullfinansiert før det stod ferdig. I tillegg til innsamlede midler i Norge, Sverige og Finland bidro Norsk kulturråd, Finnmark fylkeskommune, Vadsø kommune og Nordisk kulturfond med midler. Totalt fikk monumentkomiteen inn 467.000 kr, iberegnet billettinntekter fra avdukingsarrangementet og honorar fra NRK for sending under begivenheten. Da kunstneren var betalt og avdukingsarrangementet var over, satt komiteen igjen med et overskudd på 34.000 kr. Restbeløpet ble overført til NFF i Vadsø. Det ble ikke stilt noen betingelser for bruken av

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Se Nilssen 1990:104; Aune 1996:106–107.

²⁰ Intervju med Anders Aune 4.5.2007.

disse midlene, bortsett fra at det ble ytret et ønske om at midlene skulle brukes til å fremme kultursamarbeid på Nordkalotten.

Monumentet heises på plass. Foto: Arvid Sveen, 1977.

Et sted for monumentet?

Parallelt med arbeidet for å skaffe finansiering, pågikk det en heftig debatt om hvor det åtte meter høye monumentet skulle plasseres. Å bli enige om det best egnede stedet var ikke uproblematisk.

Den geografiske plasseringen av byen langs Varangerfjorden og bosetningsmønsteret lokalt i Vadsø hadde betydning for diskusjonen om hvor monumentet skulle plasseres. De finske innvandrerne hadde siden 1830-tallet slått seg ned i egne bydeler. På 1970-tallet eksisterte fortsatt denne inndelingen av Vadsø i tre bydeler; Midtbyen (Nordmannsbyen), Indre kvenby og Ytre kvenby (Niemi 2003b:139-140). Ytre kvenby var det området hvor de første finske innvandrerne slo seg ned og dette området blir også benevnt som Kvenbyen eller Ytrebyen. NFF ønsket at monumentet skulle reises nettopp i dette området, nært den kvenske gården Tuomainengården. De daværende eierne av, Ida og Alf Tuomainen, hadde overdratt gården til kommunen med ønske om at den kunne bli et fremtidig kvenmuseum. Kunstneren hadde vært på befaring i området og tatt på seg oppdraget under den forutsetning at monumentet skulle plasseres her.²¹ NFF mente at "[i] sentrum vil monumentet virke malplisert, i Ytrebyen vil det bli plassert i sitt naturlige miljø."²² Plasseringen av monumentet her kan samtidig betraktes som et ledd i en strategi fra NFF om å styrke museumsplanene for Tuomainengården. Ida Tuomainen var dessuten medlem i NFF og sterkt engasjert i både monumentsaken og museumssaken.²³

Allerede i februar 1975 tok NFF et initiativ overfor kommunen for å starte en dialog om hvor i Vadsø monumentet kunne plasseres. Bakgrunnen var at det eksisterte en viss bekymring i NFF for at kommunen hadde innlemmet monumentet i reguleringsplanen for sentrum.²⁴ Dette ble også opptakten til en debatt som skulle gå over ett og ett halvt år. Da monumentkomiteen startet sitt arbeid i september 1975, overtok den oppgaven med å klargjøre hvor monumentet skulle plasseres. Dette arbeidet lå dødt frem til sommeren 1976, da etterlyste NFF igjen en debatt og et engasjement omkring denne problemstillingen.²⁵ Monumentkomiteen var imidlertid i tvil om at Ytrebyen ville innebære den mest hensiktsmessige plasseringen, men

²¹ F/I: 1/5. Brev fra NFF v/ formann Einar Niemi til Vadsø byingeniørkontor 24.2.1975.

²² F/I: 1/5. Referat fra møte 14.5.1975; brev fra NFF v/ formann Einar Niemi til Vadsø bygningsrådet 6.6.1975.

²³ Se for eksempel F/I: 1/5. Referat fra: Internt møte om "Tuomainengården", "Esbensengården" og plasseringen av "Kvenmonumentet" 14.5.1975.

²⁴ F/I: 1/5. Brev fra NFF v/ formann Einar Niemi til Vadsø byingeniørkontor 24.2.1975.

²⁵ *Finnmarken* 7.6.1976.

ønsket likevel ikke noen offentlig diskusjon.²⁶ Både komiteen og NFF mente imidlertid at monumentets utforming hadde betydning for hvor det skulle plasseres. De var enige om at fiskeren i monumentet måtte kunne skue utover havet, uenigheten dreide seg om hvor fra. Det eksisterte også enighet om at menneskene i monumentet måtte sees forfra og ikke bare ”ræva” som en representant fra NKP uttrykte det i en seinere kommunestyredebatt.²⁷ Samtidig var det ønskelig at monumentet måtte bli godt synlig i bybildet, og ikke gjemmes bort.

Monumentkomiteen så for seg tre mulige alternativer, som alle lå i Midtbyen. Etter en befaring i dette området ble komiteen enige om at det beste alternativet var øvre del av Tollbugata. Her, i bakken foran fylkesbygget, ville det få en dominerende posisjon.²⁸ Forslaget om plassering i Ytre kvenby ble dermed eliminert og komiteen bestemte seg for at ”[e]n må se bort fra det lokale miljø da denne saken ikke bare angår Vadsø, men hele fylket.”²⁹ Komiteen var opptatt av at kunstneren skulle bli tatt med på råd, og Ensio Seppänen ble hentet til Vadsø for å være med på å befare de ulike alternativene. Underveis i befaringen av Tollbugata endret han oppfatning, og uttalte: ”Her vil monumentet ut fra et kunstnerisk helhetssyn komme til sin fulle rette, og jeg ville være glad og takknemlig om de kommunale myndigheter så seg råd til å avsette dette området til innvandrermonumentet.”³⁰ Seppänen så for seg at monumentet eventuelt kunne flyttes om nødvendig, noe som ble behørig kommentert i ulike leserinnlegg i avisa *Finnmarken*. Det ble blant annet foreslått at monumentet kunne settes på hjul og flyttes ved behov.³¹ NFF var representert i monumentkomiteen og var derfor orientert om komiteen og kunstnerens preferanser når det gjaldt stedsvalg. Nå endret også NFF synspunkt og hevdet at de tidligere drøftingene var gjort ut fra hva de kalte mer beskjedne vurderinger og at ”noe forslag om plassering i Tollbugata turde man antagelig ikke tenke på engang da. Det var først etter at monumentet var blitt en fylkessak (eller kanskje rettere en nordkalott-sak) at denne dristige plasseringen kom inn i billedet.”³²

21. oktober 1976 ble plasseringen av monumentet tatt opp til politisk behandling i kommunestyret i Vadsø. Ifølge *Finnmarken* skapte de to alternativene voldsom debatt:

²⁶ F/I: 1/5. Referat fra møte i komiteen 26.7.1976.

²⁷ *Finnmarken* 23.10.1976.

²⁸ Intervju med Anders Aune 4.5.2007.

²⁹ F/I: 1/5. Referat fra møte i komiteen 26.7.1976.

³⁰ *Finnmarken* 19.8.1976, se også F/I: 2/5. Brev fra Anders Aune til ordfører i Vadsø 18.8.1976.

³¹ Se for eksempel *Finnmarken* 27.8.1976 og 23.10.1976.

³² F/I: 2/5. Brev fra NFF til Vadsø formannskap 24.10.1976.

”Plasseringen av innvandrermemorialen i Vadsø utløste en nærmest beinhard og uforsonlig strid i bystyret der man hele tiden hadde fryktet ble en realitet: En bydelsstrid mellom «indreby- og ytrebykvenene».”³³ Dermed fikk striden en ny dimensjon. Den ble nå tolket som et internt oppgjør mellom kvener bosatt i de ulike bydelene, representert ved de ulike personene involvert i debatten.”

Siden utfallet av plasseringssaken kunne føre til reguleringsendring av byplanen, ble det foretatt en prøvevotering hvor det var nødvendig med et kvalifisert flertall for et av alternativene. Voteringen endte opp med 15 stemmer for plassering i sentrum mot 13 stemmer for Ytrebyen.³⁴ Møtet ble imidlertid avsluttet, før endelig votering ble avholdt, fordi det ble for sent på kvelden. Ifølge *Finnmarken* bidro behandlingen av denne saken til å skape ”byhistorie” fordi det var første gang kommunestyremøtet hadde avbrutt sine forhandlinger.³⁵ Da saken kom opp til andre gangs avstemming den 25. oktober hadde flere av dem som stemte imot endret oppfatning, og sentrumsalternativet fikk nå 21 mot 8 stemmer.³⁶ En mulig medvirkende årsak til dette var at både Anders Aune, Sverre Nilsen og NFF offentlig uttalte at sentrum var det beste alternativet.³⁷ Nøyaktig åtte måneder før memorialen ble avduket var det endelig besluttet hvor memorialen skulle plasseres. Komiteen fikk memorialen oppført der de mente det hørte hjemme; på en bakketopp midt i Vadsø, tronende i front av Finnmarks fylkesbygg, skuende utover havet og med fronten vendt mot byens sentrum.

Den endelige plasseringen i sentrum kan også ses i sammenheng med den pågående planleggingen av avdukingen. En måned før saken ble behandlet i kommunestyret ble det klart memorialen skulle avdukes av Kong Olav, og at den finske presidenten og det svenske kongeparet var invitert.³⁸ Det kan tenkes at memorialkomiteen anså det som mer passende å få kongen til å avduke et memorial i sentrum av byen enn utenfor. Selve arrangementet ville med konger og president til stede få et langt mer offisielt nasjonalt og internasjonalt preg. Dermed ville oppmøte og interessen fra pressen øke oppmerksomheten rundt selve arrangementet og memorialen. Dette var samtidig en anledning til å vise frem Vadsø, noe som også talte for sentrumsalternativet. I samme periode kunne en dessuten lese om

³³ *Finnmarken* 23.10.1976.

³⁴ F/I: 2/5. Særutskrift fra Vadsø kommunestyres forhandlingsprotokoll 23.10.1976.

³⁵ *Finnmarken* 23.10.1976.

³⁶ F/I: 2/5. Særutskrift fra Vadsø kommunestyres forhandlingsprotokoll, 23.10.1976 og *Finnmarken* 21.10.1976.

³⁷ *Finnmarken* 23.10.1976 og F/I: 2/5. Brev fra NFF til Vadsø formannskap, 24.10.1976.

³⁸ *Finnmarken* 6.9.1976.

landskapsarkitekt Kaarina Aas sitt "[f]orslag til innvandrerparken og byens torg" i *Finnmarken*.³⁹ Her var monumentet tegnet inn som midtpunkt i et større parkanlegg, mens det aldri ble publisert eller fremvist noen tegninger for ytrebyalternativet.

Monumentet ble fra starten satt inn i et nordkalottperspektiv. Dette ble ytterligere betont i siste runde av prosessen med å skaffe finansiering og var også med på å fremme en plassering i sentrum av byen. I lokalsamfunnet ble plasseringen av monumentet også diskutert blant annet i form av leserbrev i lokalavisa. Mange mente at "gammelkvenene" som alltid hadde "gått med lua i hånda" i midtbyen burde få sitt monument plassert i sitt eget miljø og at en slik plassering ville være mer riktig. Monumentkomiteen så imidlertid for seg at det innebar en enda større anerkjennelse av kvenene og deres betydning for byen med en plassering i Midtbyen.⁴⁰

Monumentet innebar, jmf Anne Eriksen, en stedliggjøring av historien som både åpner for en "intellektuell forenkling, men samtidig en opplevelsesmessig forsterkning" (Eriksen 1999:92 og 2001). Her ble stedet ble gitt ny identitet gjennom de aktiviteter og hendelser som oppsettingen av monumentet medførte. (jmf Slettan 1999, Garnert 1994 og Greve 1999). Historien ble knyttet til et konkret sted som ikke hadde noen spesiell betydning for selve hendelsen eller den historiske epoken det refereres til. Plassering i Midtbyen innebar at monumentet ble flyttet fra det som tradisjonelt hadde vært en kvensk bydel til en norsk bydel. Om monumentet hadde blitt plassert i Ytrebyen ville det bidratt til en anerkjennelse og styrking av dette områdets autentisitet som et kjerneområde for kvensk kultur. Ytrebyen kunne fått legitimitet som minnested sammen med det planlagte museet. Lokalisering i sentrum medførte en annen betydning for området og monumentet. Midtbyen som tradisjonelt hadde vært et norsk bosettingsområde, ble nå ved hjelp av monumentet erobret av de finskspråklige innvandrerne og deres etterkommere. Plasseringen foran fylkesbygget i sentrum av Vadsø medførte at byen fikk et nytt parkområde og et nytt landemerke. Stedet ble viktig for monumentet og monumentet for stedet. Hadde monumentet blitt plassert der det opprinnelig var tenkt ville det fått en mindre sentral plassering i byen. Nå ble det et monument for Vadsø by – og ikke bare den bydelen kvenene tradisjonelt hadde bosatt seg i.

³⁹ *Finnmarken* 2.10.1976. I artikkelen ble det understreket at arkitekten var fra Kemi i Finland, men at hun var gift og bosatt i Norge, for på den måten å gi planene ytterligere legitimitet – det var en finsk innvandrer som hadde tegnet parken for monumentet.

⁴⁰ Samtale med Arvid Sveen 26.02.07.

Symbolikk

Maurice Halbwachs har påpekt ethvert samfunns behov for kollektive minner og monumentet i Vadsø kan betraktes som et slikt kollektivt minne (Halbwachs 1992). Fortiden ble mobilisert for å skape et varig minne for ettertida og var et resultat av et ønske om å fremheve innvandringa som en viktig epoke i historien. I tillegg til oppdragsgivernes formål, innarbeidet kunstneren sin versjon av symbolikken i utforming av monumentet. I *Finnmarken* ble det, på dagen for avdukingsseremonien, publisert en artikkel hvor det ble redegjort for kunstnerens symbolikk i monumentet. Både Samuli Paulaharju og Kurt Matti Wallenius sine bøker om Nord-Norge skal ha vært viktige inspirasjonskilder for kunstneren gjennom hele prosessen. I kunstnerens egen fortelling har alle elementene i monumentet fått en bestemt betydning. Monumentets sokkel ble laget av finsk granitt med en sort kile som ”kløyver” fronten i to. Dette skulle symbolisere ”finlenderen som gjennom svart nød blir tvunget til å søke inn i det nordlige Norge – det harde og karrige landet.”⁴¹ I monumentet er finlenderen representert ved en gammel mann med en spade i hånden. Spaden skulle symboliseres at det var ”han og hans likesinnede som kom med jordbrukskunnskapene til Finnmark.”⁴²

Kunstneren har også gjort et poeng av at de finske innvandrerne tilpasset seg området og ressursene der: ”De brøt ny jord, de bar opp tare og tang fra strendene. De kultiverte og gjødslet jorden ved hjelp av landets egne ressurser. Lua han bærer er derfor en typisk fiskerlue”.⁴³ Den gamle mannens blikk er rettet mot datteren og barnet hun holder. Barnet skal representere framtida. Kvinnens mann og barnets far er plassert bakerst av personene i monumentet og skal være en norsk fisker som skuer utover havet. På den måten symboliserer dette ekteskapet også integrering av innvandrerne og de nære båndene mellom Norge og Finland. Men ambisjonene i monumentet går enda lengre: ”Ankeret som er plassert bak, symboliserer at finlenderne til slutt kastet anker. De slo seg ned her i Finnmark.”⁴⁴ Familien i monumentet representerer tre generasjoner og symbolisere generelle aspekter som innvandring, næringstilpassning, integrering og framtid.

Meningsdimensjonene som kunstneren har lagt inn, åpner for muligheter til å se monumentet som et uttrykk for kulturelle prosesser som har foregått over tid. De ulike elementene og symbolikken i monumentet strider ikke mot, men sammenfaller med den allmenne oppfatningen av de finske innvandrerne eller den kvenske kulturen. Kvenene ble ansett som

⁴¹ *Finnmarken* 18.6.1976.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

hardt arbeidende og som med monumentet fikk anerkjennelse for sin innsats. Monumentet har et uttrykk som både representerer nød, slit og hardt arbeid. Denne karakteristikken av menneskers vandring på Nordkalotten, som resultat av dramatiske hendelser, er med på å underbygge den seiglivede forestillingen om at kvensk historie er preget av katastrofefortellinger (Niemi 2003a:43). Kunstnerens arbeid og fortelling om hvordan monumentet ble til er óg omtalt som smertefull:

”Det er vel få monumenter som er «født i smerte» som innvandrermemorialen i Vadsø. Brann og arbeidsuhell, beinbrudd og transportvansker har bragt kunstneren Ensio Seppänen mange ganger til randen av fortvilelse. Hans følsomme sinn har fått tårene til å renne uhemmet. Hardest følte han da to steinblokker lå knust ved sokkelen i Tollbugata i Vadsø. Fullstendig sammenbrudt var han i ferd med å gi opp. Han «fryktet» ikke minst nordmennes reaksjon og en tordentale av maaherra, fylkesmannen. Men så skjedde det at alle som søkte ham, bare viste ham vennlighet. Den som også denne gangen løste floken var fylkesmannen som bare hadde trøst å gi og ingen bebreidelse.”⁴⁵

Fortellingen om kunstnerens fortvilelse og uhell ga monumentet en ytterligere meningsdimensjon. Seppänens atelier brant og forsinket produksjonen i lang tid. Så falt han ned under støpingen av sokkelen og knakk foten. I tillegg ble deler av sokkelen ble knust under reisingen av monumentet. Hendelsene forsterket dermed monumentets symbolverdi, ved at det kom til og ble produsert ”i smerte”, både i fysisk og overført betydning.

Avduking og tre statsoverhoders møte

Ved oppsetting av monumentet var en avdukingsseremoni en viktig prosess for å delaktiggjøre hele samfunnet i det kollektive minnet og dets budskap (Eriksen 1999:99). 18.-19. juni i 1977 var det klart for avdukingsseremoni i Vadsø. Dette var en stor begivenhet, samtidig var det kanskje en enda større hendelse at tre statsoverhoder fra Norge, Sverige og Finland skulle møtes i Vadsø for første gang på Nordkalotten. Både norsk og finsk presse omtalte arrangementet som en folkefest og ”[e]n av århundrets begivenheter på Nordkalotten”.⁴⁶ Det var lagt opp til et omfattende program med høytidelig avduking, festmøte og festmiddag på lørdag og gudstjeneste og kirkekaffe på søndag. Etter endt program

⁴⁵ *Finnmarken* 18.6.1977; se også F/I: 3/5.

⁴⁶ *Ukeslutt* 18.6.1977; *Finnmark Dagblad* 18.6.1977; *Nordlys* 18.6.1977.

i Vadsø skulle Kong Olav og Kong Carl Gustav reise videre til Kirkenes og Nordkapp, mens Uhro Kekkonen skulle reise videre til Bugøynes for å treffe lokalbefolkningen der. På grunn av Kong Olav, Kong Carl Gustav og Kekkonens tilstedeværelse under arrangementet var oppmøtet av pressefolk, både norske og finske, stort. Lokalavisene i Finnmark dekket i likhet med riksdekkende aviser hele begivenheten. Arrangementet ble omtalt i positive ordelag med særlig fokus på de tre statsoverhodenes besøk i landsdelen, og i *Arbeiderbladet* begivenheten beskrevet som ”17. mai for tre land.”⁴⁷

Men ikke alle var udelt positive til den planlagte seremonien. Under den tidligere omtalte plasseringsdebatten i kommunestyret, skal en av representantene fra NKP ha hevdet at både størrelsen på monumentet og den planlagte avdukingen var et uttrykk for ”gigantomani”.⁴⁸ Verken representanter fra NFF eller monumentkomiteen var enige i denne beskrivelsen og forsøkte å dementere utsagnet i ulike avisinnlegg i *Finnmarken*, men betegnelsen gigantomani festet seg likevel i den videre debatten.⁴⁹ Lokallaget til SV i Vadsø fant denne beskrivelsen passende, og i partiavisa ble avdukingsarrangementet kritisert for å være misbruk av ressurser, og at arrangementet ikke var rettet mot det brede lag av folket.⁵⁰ Det ble særlig lagt merke til i riksdekkende aviser at Vadsø SV i samme avis skrev at ”ikke så rent få kostet på seg et aldri så lite skadefro smil den ettermiddagen uhellet skjedde.”⁵¹ Uhellet som det vises til var da sokkelen ble knust under monteringen av monumentet, noe SV framstilte som til pass for monumentkomiteens stormannsgalskap. Denne kritikken ble reist de siste dagene før avdukingen, men fikk verken særlig støtte eller noen innvirkning på selve arrangementet.

Arrangementet – et minne om minnestedet?

Monumentkomiteen hadde i samarbeid med Vadsø kommune lagt ned en stor innsats for at avdukingsarrangementet skulle bli en folkefest for de mange tilreisende (i ettertid beregnet til ca 4000 mennesker) og byens borgere. Denne begivenhetsrike helgen skulle bli et minne i seg selv. Det ble arrangert gammeldansfest, ungdomsfest, fotballkamp, flyoppvisning med fallskjermhopping og finske seilere var invitert for å demonstrere seilspport. I tillegg ble det lagt ned mye arbeid for å få det praktiske til å fungere under arrangementene. I gymsaler og kantiner ble det lagt til rette for bespisning, og det ble etablert egne plasser for camping. Røde

⁴⁷ *Arbeiderbladet* 20.6.1977.

⁴⁸ *Finnmarken* 23.10.1976. Ifølge Norsk Ordbok, Kunnskapsforlaget 1998, er gigantomani: ”Det å legge overdreven vekt på størrelsen.”

⁴⁹ Se *Finnmarken* 23.10.1976; *Finnmarken* 9.11.1976.

⁵⁰ Partiavisa for Sv sitt lokallag i Vadsø, fra juni 1977.

⁵¹ Sitatet er gjengitt i *Adresseavisen* 17. 6. 1977. Se også: *Aftenposten* 16. 6.1977; *Finnmark Dagblad* 18.6.1977.

kors var involvert og stilte med døgnkontinuerlig beredskap. Det ble opprettet et eget informasjonskontor og et pressesenter. Politiet oppfordret folk om å ikke kjøre inn i ”kjerneområdet” på lørdagen.⁵² Ifølge *Norsk ukeblads* utsendte journalist ble begivenheten uforglemmelig: ”Folkefesten i dagens anledning vil aldri bli glemt av oss «søringer» som fikk være med.”⁵³ I tillegg var man imponert over forberedelsene: ”Hus ble malt, gater vasket, flaggstenger reist, bilvrak kjørt bort, byens borgere åpnet gjestfritt sine hus for tilreisende, ja, om det så var været så viste det seg fra sin beste side.”⁵⁴ Men dagen etter at avdukingshøytidlighetene var over startet et forferdelig uvær med snø og vind, helt uvanlig for årstiden. Den begivenheten ga de tre statsoverhodene og andre gjester en minnerik retur med en kraftig snøstorm i midten av juni.

Avduking og de øvrige arrangementene bidro til både det kollektive og det individuelle minne. For eksempel ble det tatt mange hundre gruppebilder foran monumentet etter at avdukingshøytidligheten var overstått. Fotografen Arvid Sveen var blitt engasjert av monumentkomiteen for å dokumentere begivenhetene. I Kirkenes ga de tre statsoverhodenes besøk opphav til et nummer i byens revy året etter. Ennå i dag fortelles det historier som relateres til begivenheten. For eksempel blir det av lokalbefolkningen i Vadsø fortalt at veien på finsk side av Tanaelva først ble oppgradert etter at Kekkonen hadde erfart den dårlige standarden på sin reise til byen. Siden det var første gangen at de tre statsoverhodene møttes i Finnmark, ble det også etablert et offisielt minne over begivenheten. Ved siden av kirka, i nærheten av monumentet, ble en «kongestein» reist med alle tre sine signaturer innrisset. Men i likhet med reisingen av monumentet gikk ikke alt som det skulle, steinen som skulle brukes var av for dårlig kvalitet og måtte erstattes med en ny.⁵⁵ I tillegg til minnesteinen ble det laget flere suvenirer eller minneprodukter. Det ble produsert en egen minnemynt, en miniatyrmodell av monumentet, en medalje til et skolemusikkstevne og Samvirkelaget i Vadsø fikk laget et minnefat med monumentet som motiv.⁵⁶ En finsk fotograf kom til Vadsø og laget film om monumentet. NRK radio og tv var på plass og både avduking og minnegudstjeneste ble direktesendt. På den måten ble hendelsene tilgjengeliggjort for de som selv ikke kunne være deltagere i høytideligheten, samtidig som begivenheten fikk nasjonal oppmerksomhet (Fulsås 2003:165-166). I oktober etter at monumentet var avduket kom det på

⁵² *Finnmarken* 17.6.1977.

⁵³ *Norsk ukeblad* nr 31-1977.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ F/I: 2/5.

⁵⁶ Fatet ble produsert i 400 eksemplarer i et samarbeid med Vadsø-kunstneren Arvid Sveen og Porsgrunn Porselen. Se også *Finnmarken* 21.6.1977; F/I: 2/5.

nytt i medias søkelys. Denne gangen på grunn av manglende innbetaling av merverdiavgift til tollkontoret for innføring av kunstverk direkte fra kunstner i utlandet.⁵⁷ Etter kraftig press fra Anders Aune fikk imidlertid NFF innvilget avgiftsfritak for monumentet.

Et av de noen hundre gruppebildene som ble tatt etter avdukingen. Foto: Arvid Sveen, 1977.

Etnopolitisk mobilisering?

Under avdukingen av monumentet og de påfølgende arrangementene ble det holdt mange taler av både prominente gjester og representanter fra henholdsvis arrangørene og kommunen. Innholdet i de ulike talene gir en indikasjon både på hvordan monumentet ble tolket i samtida og på synet på innvandrerne. De fleste talerne fremhevet innvandringen og dens historiske betydning for Finnmark. Kong Olavs tale var godt forankret i lokalhistorien, noe som ble lagt merke til: ”Kongen er som kjent svært historisk interessert og sitter inne med kunnskaper som mang en historiker kunne misunne ham. Det kom tydelig frem i talen han holdt under høytidligheten.”⁵⁸

I talene ble de som skulle hedres i hovedsak omtalt som innvandrere, finner eller finlendere. Kong Olav brukte imidlertid betegnelsen kvener: ”Først lang tid etter kom den store

⁵⁷ *Sør-Varanger avis* 20.10.1977; F/I: 4/5. Brev fra Tollvesenet til NFF 13.10.1977.

⁵⁸ *Norsk ukeblad* nr 31-1977.

innvandring fra Finland av folk som nordmennene alt fra 800-årene hadde kalt kvener. De talte et sprog vidt forskjellig fra norsk, men i slekt med samisk”.⁵⁹ Kekkonen brukte også denne betegnelsen i sin tale og understreket at ”[i] norsk-finskt samarbeide har nu oppførts ett minnesmärke för dessa invandrare, kvänerna.”⁶⁰ På 1970-tallet hadde ennå ikke den etnopolitiske mobiliseringen blant innvandrernes etterkommere startet, og kvenbetegnelsen hadde i hovedsak vært brukt som et utgruppenavn. Den norske kongens og den finske presidentens bruk av betegnelsen kven var i tråd med datidas oppfatning av begrepet og ble brukt på lik linje som finlendere eller finskspråklige innvandrere. Men bruken av betegnelsen kven i talene medførte likevel en anerkjennelse fra offentlig hold.

Innvandrerne tilpassning til sitt nye hjemland ble kommentert i talene. Kong Olav tok opp innvandrernes valgmuligheter: ”To tendenser gjør seg normalt gjeldene blant innvandrere, to tendenser som kan løpe side om side og vel forlikes, men som også kan kollidere og skape konflikt.”⁶¹ Han henviste her til at innvandrerne kunne velge mellom å bli integrert i landet de kom til eller å opprettholde og bevare språk og kultur. Videre konkluderte han med at ”[b]egge disse tendensene har gjort seg gjeldene i Finnmark. Det man kan se, er at finnene har hatt lettere for å gå opp i den norske befolkningen enn samene.”⁶² Her ble det antydning at de finske innvandrerne ble mer integrert i den norske samfunnet enn den samiske befolkningen. Utsagnet kan også tolkes som en brodd mot den pågående samiske organisering og identitetskamp. Anders Aune trodde at oppsetting av monumentet kunne bli en potensiell kilde til konflikt mellom den norske, samiske og kvenske befolkningen. I sin tale forsøkte han å komme eventuelle slike konflikter i forkjøpet.⁶³ Han understreket, etter å ha rost innvandrerne for deres innsats for Finnmark, at det ikke bare er:

”finnene som har gjort gagns arbeid i Finnmark de siste 150 år. Det er ikke mannjevning vi er ute etter. Alle grupper har gjort sitt, hver på sin plass. Og nettopp i bevisstheten om egen innstas og eget verd et det at også nordmenn og samer er med og reiser dette minnesmerke.”⁶⁴

⁵⁹ F/I: 4/5. H. M. Kong Olavs tale ved avdukingen.

⁶⁰ F/I: 4/5. Urho Kekkonens tale ved avdukingsfesten.

⁶¹ F/I: 4/5. H. M. Kong Olavs tale ved avdukingen.

⁶² Ibid.

⁶³ Intervju med Anders Aune 4.5.2007.

⁶⁴ F/I: 4/5. Fylkesmann Anders Aunes tale under festmiddagen.

Men i talene ble det også bemerket at det var ønskelig med en bevaring av det kulturelle mangfoldet i Finnmark. Kong Olav uttalte at myndighetene var "[...] villige til å støtte innvandrerne i deres strev for å holde den gamle kulturen i hevd."⁶⁵ Kekkonen nevnte spesielt betydningen av bevaring av kulturelle og språklige særtrekk:

"Det nu avtäckta Kvänmonumentet är sålunda förutom en hyllning till det finska nybyggjarfolket och deras efterkommande även en symbol för det sätt på vilket varje minoritet i vart och ett av Nordkalottländerna med stöd av statsmakten kan bevara sina egna särdrag och kulturella traditioner samt odla sitt eget språk."⁶⁶

Disse uttalelsene var oppsiktsvekkende i en tid da fornorskningspolitikken var avsluttet, og norske myndigheter førte en nærmest non-policy holdning overfor denne gruppa. Den tidligere fornorskningspolitikken var heller ikke et tema i talene. Anders Aune snakket om de finskspråklige barnas problemer i skolen, men samtidig understreket han innvandrernes bestrebelser på å bli norske: "[m]en foreldrene ville at norsk skulle de lære og nordmenn skulle de bli! Det ble de da også, så godt som noen."⁶⁷ Disse uttalelsene kan tolkes dit hen at oppsettinga av monumentet representerte et grunnlag for eller en kime til konflikt mellom den norske, samiske og kvenske befolkningen. Slike konflikter kommer ikke til uttrykk i aviser fra denne perioden, men det utelukker likevel ikke at de kan ha vært tilstede i lokalsamfunnet.

I ettertid har Aune gitt uttrykk for at monumentet ikke var planlagt eller satt opp med den hensikten å skulle revitalisere kvensk kultur. I et intervju i mai 2007 uttalte han at: "[d]et har aldri vært aktuell politikk".⁶⁸ Selv om det ikke var en bevisst strategi underveis i prosessen, fikk fokuset på og anerkjennelsen av innvandrerne og deres etterkommere delvis den virkningen. Gjennom monumentet ble problemstillinger omkring innvandring og kveners bakgrunn løftet frem.

Samhørighet og brorskap

Monumentets mening og betydning i samtida ble nevnt av de mange talerne. Anders Aune var som de andre opptatt av monumentets samfunnsrelevans og ønsket at det skulle bli en inspirasjonskilde for fremtidig kontakt og samarbeid på Nordkalotten og poengterte det i sin

⁶⁵ F/I: 4/5. H. M. Kong Olavs tale ved avdukingen.

⁶⁶ F/I: 4/5. Urho Kekkonens tale ved avdukingsfesten.

⁶⁷ F/I: 4/5. Fylkesmann Anders Aunes tale under festmiddagen.

⁶⁸ Intervju med Anders Aune 4.5.2007.

tale: ”Monumentet retter seg imidlertid ikke bare mot fortiden, men like mye mot nåtid og framtid”.⁶⁹ Kong Olav avduket monumentet med å be om at monumentet skulle ”for all tid stå som et symbol på svundne og fremtidige tiders brorskap og samhørighet mellom våre tre land mot det ytterste nord.”⁷⁰ Denne avslutningen ble lagt merke til og brukt i avisoverskrifter som ”samhørighet og brorskap i nord” og ”et symbol på samhørighet” i omtalen av avdukingen.⁷¹ Ordfører Roger Jenssen i Vadsø understreket dette poenget ytterligere ved å si at monumentet skulle være ”et symbol på det nære vennskap og naboskap knyttet sammen med blodets bånd.”⁷² Han henviste til at befolkningen i Finnmark følte seg sterkt knyttet til Finland og Sverige gjennom slektsbånd. Både Kong Carl Gustav og Kekkonen talte om hva innvandringen hadde betydd og hva den ville komme til å bety for videre samarbeid og utvikling på Nordkalotten, mens Statsråd Bjartmar Gjerde i sin tale var særlig opptatt av å fremheve viktigheten av det gode samarbeidet mellom de tre landene i forbindelse med eventuell olje- og gassutvikling utenfor kysten av Nord-Norge. Samtidig understreket han at man i Norge ikke ønsket en ny innvandring som følge av et fremtidig oljeeventyr. Begrunnelsen var at det ikke var ønskelig med en svekkelse av bosettingen nord i Finland eller nord i Sverige.⁷³ Denne uttalelsen må ses i lys av at norske myndigheter hadde innført innvandringstopp i 1975, for å regulere arbeidsinnvandringen (Brochmann 2003:139-140). Innholdet i de ulike talene indikerte at både monumentet og avdukingsarrangementet ble oppfattet som en anerkjennelse av den tidligere samhandlingen på Nordkalotten, og som en ”brekkstang” for videreutvikling av denne.

Monumentet i Vadsø – et sted for kollektivt minne?

Ved utforming og oppsetting av Innvandrermemorialmonumentet/kvenmonumentet ble erindringer fra fortiden materialisert. Monumentet understreker Halbwachs sitt poeng om at et samfunn trenger kollektive minner som er fundert på det sosiale minnet. Gjennomgangen av opphav og tilblivelsesprosess viser hvordan ulike aktører stod sammen i realiseringen av prosjektet som hadde til hensikt å konstruere et monument for de finskspråklige innvandrerne og for lokalsamfunnet. Innvandrerne og deres etterkommere, som var representert gjennom NFF, hadde som hovedmål å fremheve og sette denne gruppen på dagsordenen. Norske myndigheter støttet opp om prosjektet, gjennom både kommune og fylket i monumentkomiteen. Monumentets formål var hovedsakelig å hedre en bestemt gruppe, men

⁶⁹ F/I: 4/5. Fylkesmann Anders Aune sin tale under festmiddagen.

⁷⁰ F/I: 4/5. H.M. Kong Olavs tale ved avdukingen.

⁷¹ *Adresseavisen* 20.6.1977; *Tromsø* 20.6.1977.

⁷² F/I: 4/5. Ordfører Roger Jenssens tale.

⁷³ *Finnmarken* 21.6.1977; F/I: 4/5. Statsråd Bjartmar Gjerdes tale ved kommunens lunsj.

også å fremme samarbeid på Nordkalotten og å fokusere på Finnmark i nasjonal sammenheng. Både Sverre Nilssen og Anders Aune, som begge var viktige aktører i denne prosessen, har særlig antydnet dette i ettertid (Nilssen 1990:103-106 og intervju med Aune 4.5.2007). Formål med monumentet endret seg ikke vesentlig i prosessen, men aktørene i monumentkomiteen bidro til at det ble en mer omfattende sak enn opprinnelig planlagt. Monumentreisningen kan tolkes som et uttrykk for samtidas disponeringer og behov (jmf. Eriksen 2001 og Nora 1996). For eksempel ble avdukingsbegivenheten med nærværet av de tre statsoverhodene kanskje mer betydningsfull i seg selv, enn monumentet i junidagene i 1977. Monumentet og stedet ble et minne over den store avdukingsbegivenheten og de tre statsoverhodenes møte. Denne folkefesten og pengeinnsamlingen i forkant bidro til en demokratisering av monumentet, her ble alle som ønsket det deleiere. Det ser ut til at det var sterk konsensus om oppsettingen av monumentet, men det var derimot stor uenighet om hvor monumentet skulle plasseres. Denne striden handlet særlig om samtidas bruk og strategier for de ulike bydelene i Vadsø og hvor historien skulle stedliggjøres. Den endelige og fremtredende plasseringen i Vadsø by kan tolkes som en større anerkjennelse av de finskspråklige innvandrerne og minnene som monumentet refererte til. Som Anne Eriksen påpeker var monumentet med på å fysisk erobre og holde et sted (Eriksen 1999). Men Innvandrermonumentet/kvenmonumentet er ikke lengre det eneste i dette området i Vadsø. Det kommet flere monumenter til, selv om ingen har fått en like dominerende plassering. Tolkningene av monumentet eller stedet er således verken fastlagt eller erobret.

Den ensidige fokuseringen på de finskspråklige innvandrernes innsats og positive betydning som oppsettingen av monumentet medførte, må ses i lys av samtidas behov for å hedre en gruppe som hadde vært gjenstand for en fornorskingsprosess over lang tid. Som mange andre monumenter eller minnesmerker har også dette en tendens til å forsøke å forsones, harmonisere, sentimentaliseres og heroiseres fortida (Fulsås 2003:174). Denne formen for *Erinnerungskultur* var med på å undertrykke andre historiske hendelser (jmf. Assmann 2006 og Nora 1996). Verken de norske myndighetenes strenge fornorskingspolitikk, innvandrerne som ikke klarte seg i Finnmark, emigreringen til Amerika eller de samiske eller norske innbyggernes innsats ble fremhevet. Dermed kan monumentet ses på som et politisert minne, hvor det satt fokus på en utvalgt episode av historien. Monument var et velegnet medium for å skape oppmerksomhet og posisjon, men det er problematisk å se på det som et uttrykk for etnopolitisk mobilisering (jmf Assmann 2004). Denne problematikken var ikke begrepsfestet på samme måte på 1970-tallet som i dag, men oppmerksomheten og forståelsen var åpenbart

til stede. På tross av at oppsettingen av monumentet ikke var ment som et bevisst bidrag til revitalisering, fikk prosessen likevel denne effekten. I løpet av den syv år lange skapelsesprosessen ble de finske innvandrernes innsats som hardt arbeidende bønder og fiskere gitt anerkjennelse i oppropene i forkant, i talene og i avisoppslag i etterkant av avdukingen. Ved hjelp av denne prosessen fikk denne gruppa og deres etterkommere politisk stemme og makt. Monumentet ble viktig i etableringa av et kollektivt minne om denne innvandringen til Finnmark både lokalt og nasjonalt.

I dag markeres ikke monumentet med faste ritualer eller minnehøytidligheter. Men ved spesielle anledninger, sist ved kronprinsparets besøk i 2005, blir det lagt ned blomster. Selve datoen for avdukingen har imidlertid blitt markert, 18. juni 2002 ble 25 års dagen feiret med blant annet tale ved Anders Aune. Fem år seinere ble monumentets 30-års jubileum feiret under de finske kulturdagene arrangert av Finskforbundet. Norske kveneres forbund har brukt fotografier av monumentet både på sine hjemmesider, brosjyre og på forsiden av en seminarpublikasjon.⁷⁴ Finskforbundet og Norske kveneres forbund står mot hverandre i sin fortolkning av de finske innvandrene og etnisitet, men begge organisasjonene bruker likevel monumentet i dag som et symbol i sin virksomhet. Dette forteller at Innvandrerm Monumentet/kvenmonumentet stadig åpner for tolkninger - i et samspill mellom monumentet og menneskene som tar det i bruk.

Referanser

Aronsen, Peter 2005. "Monument i historiekulturer: föränderlig mening i klassisk ram", i *Tidsskrift for kulturforskning*, 1-2, s. 5–29.

Ascheoug og Gyldendal 1985. *Store norske leksikon*, Kunnskapsforlaget, Ascheoug og Gyldendals Forlag, Oslo.

Assmann, Aleida 2004. *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier*, Bokförlaget Nya Doxa.

Assmann, Jan 2006. *Religion and Cultural Memory*. Stanford University Press, California.

Aune, Anders 1996. *Kongens mann i nord*, Oslo, Ascheoug, Trondheim.

Brochmann, Grete 2003. "I globaliseringens tid. Del II 1975-2000". I Kjeldstadli, Knut (red.): *Norsk innvandringshistorie*, bd 3, Pax forlag, Oslo, s. 137–160.

⁷⁴ I løpet av 2007 har NKF endret sin grafiske profil på internettsider og brosjyre, i den prosessen ble fotografiet av Innvandrerm Monumentet/kvenmonumentet fjernet og erstattet med et fotografi av et par i kvendrakt, <http://www.kvener.no/>

- Eriksen, Anne 1999. *Historie, minne og myte*. Pax forlag, Oslo.
- Eriksen, Anne 2001. ”Omsuset af erindringer...” Om dialogen mellom historie og minne”, I Trond Thuen (red.) *Fortidsforståelser*, Kulturstudier nr 18, s. 33–47.
- Eriksen, Anne 2004. ”Polarheltene – minner og monumenter”. I Drivenes, Einar-Arne og Harald Dag Jølle (red.) *Norsk Polarhistorie*, bd 1, Gyldendal, Oslo, s 345–289.
- Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi 1981. *Den finske fare*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Fulsås, Narve 2003. *Havet, døden og vêret. Kulturell modernisering i Kyst-Norge 1850-1950*, Samlaget, Oslo.
- Garnert, Jan 1994. *I dialog med historien. Om samtid och sjöfartshistoria i skärgårdsbyen Marum*. Sjöhistoriska museet, Stockholm.
- Greve, Annikken 1999. “Dette bestemte stedet. Om stedets krav på egen identitet”. I Brit Mæhlum, Dagfinn Slettan og Olav Svein Stugu (red.): *Stedet som kulturell konstruksjon*. Trondheim, Skriftserie fra historisk Institutt, nr 27, s. 21–32.
- Halbwachs, Maurice (1952) 1992. *On collective memory*. University of Chicago, Chicago & London.
- Megard, Bjørn Olav 1999. *Kvener og Finskætta: En undersøkelse av betegnelsen ”kvener” og ”etterkommere etter finske innvandrere” i politisk diskurs og i utforming av identitetstilknytning*, hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.
- Niemi, Einar 1987. ”Nord-norsk lokalhistorie - kulturaktivitet, vitenskap og politisk redskap”. I *Heimen* nr 24, s. 58–72
- Niemi, Einar 1989. ”Norsk lokalhistorie på 1970- og 1980-tallet – paradigmeskifte eller kontinuitet?” I *Heimen* nr 26, s. 195–204.
- Niemi, Einar 1991. ”Kven - et omdiskutert begrep.” I *Varanger årbok*, s. 120–137.
- Niemi, Einar 2000. ”Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv”. I Teemu Ryymin og Elin Karikoski (red.): *Kvensk forskning, rapport fra kvensemminaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000*, s. 7–30.
- Niemi, Einar 2003(a). ”Kvenene – fra innvandrere til utvandrere”. I Reidun Mellem (red.): *Kvensk historie, språk og kultur*, Tromsø, s. 43–58.
- Niemi, Einar 2003(b). ”I nasjonalstatens tid 1814-1940, Del I”. I Knut Kjeldstadli (red.): *Norsk innvandringshistorie*, bd 2. Pax forlag, Oslo, s. 11–176.
- Nilssen, Sverre 1990. *Redaktør i Grenseland*. Oslo, Tiden Norsk Forlag.
- Nora, Pierre 1996. *Realms of Memory. The Construction of the French past, vol I. Conflicts and Division*, Columbia University Press, New York.

Ryymin, Teemu 2003. *De nordligste finner*” Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentlighet 1800-1939. Avhandling for dr.art., Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Slettan, Dagfinn 1999. ”Det mangfoldige stedet”. I Brit Mæhlum, Dagfinn Slettan og Olav Svein Stugu (red.): *Stedet som kulturell konstruksjon*. Skriftserie fra historisk Institutt nr 27, Trondheim, s. 7–14.

Selberg, Torunn 2002. ”Tradisjon, kulturarv og minnepolitikk. Å iscenesette, vandre i og fortelle om fortiden.” I Anne Eriksen, Jan Garnert og Torunn Selberg (red.): *Historier inn på livet*, Nordic Academic Press, s. 7–30.

Thuen, Trond 2001. ”Fortiden: forståelser, forestillinger, fremstillinger”. I Trond Thuen (red.): *Fortidsforståelser*, Kulturstudier nr 18, s. 5–32.

Young, James E. 1993. *The Texture of Memory. HolocaustMemorials and Meaning*, Yale University Press, New Haven and London.

Artikkel III:

Kven culture and history in museum terms¹

“Nations and ethnic groups prove their existence and gain respect through the conservation and preservation of their cultural heritage. This is followed by museum construction [...]”²

Gaining a place in a museum has considerable significance for both the self-awareness of minorities and the perceptions of this group by society at large. But how do ethnic groups and minority cultures gain access to the museum arena? More specifically, how has Kven culture become “museumised”?

The expression “Kven” is primarily used of the Finnish-speaking immigrants, and their descendants, who came to northern Norway (Nordland, Troms and Finnmark) during the eighteenth and nineteenth centuries.³ The vast majority of these immigrants settled down and took up residence in northern Norwegian parts of the country.

In Norway there are two particular museums that include the Kven as an important part of their sphere of action, respectively Vadsø museum/Ruija kvenmuseum in Finnmark and the Nord-Troms Museum in Troms.⁴ Both museums were initiated and established during the 1970s. As in the case of national museums established during the nineteenth century, the growth of minorities’ museums cannot be seen as an isolated phenomenon, but rather in relation to other historical and contemporaneous processes.⁵ The development of Norwegian society, international trends, regional growth and an increasing interest in local history during this period had considerable significance for the foundation of museums of Kven culture.

¹ In Goodnow, K. and Akman, H. (eds) *Scandinavian museums and cultural diversity*, UNESCO, New York and Oxford: Berghahn Books.

² Olsen, B. (2001) ”’...at ikke Fremmede skulle raade over en Jorbund, som gjemmer vore Fædres Been og hvortil vore helligste og ærværdigste Minde ere knyttede.’ Problemer knyttet til bruken av fortid og kulturminner i diskursen om opphav, rettigheter og identitet.” *Kulturstudier* 18, Norway, p. 82.

³ Ryymin, T. (2003) ”*De Nordligste Finner*”. *Fremstillingen av kvenen i den finske litterære offentlighet 1800–1939*. Tromsø: Institutt for historie, p. 3; Megård, B. O. (1999) *Kvener og finskætta: En undersøkelse av betegnelsene 'kvener' og 'etterkommere etter finske innvandrere' i politisk diskurs og i utforming av identitetstilknytning*. Oslo: unpublished thesis; Niemi, E. (1991) ”Kven – et omdiskutert begrep”. *Varanger årbok*, Alta: Vadsø Historielag og Sør-Varanger historielag, p. 126; Niemi, E. (2002) ”Kvenene – fra innvandrere til utvandrere”, in Mellem, R. (ed.) (2002) *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Tromsø: Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto, p. 45.

⁴ The name of the museum Vadsø museum/Ruija museum has both the name of the town Vadsø and the name Ruija. Ruija is the traditional Finnish name for the area of Norway between Malangen-fjorden to the west and Sør-Varanger to the east. The name is also used in a more general sense to denote the land or area adjoining the Arctic Ocean.

⁵ Amundsen, A. B. and Brenna, B. (2003) ”Museer og museumskunnskap. Et innledende essay”, in Amundsen, A. B., Rogan, B. and Stang, M. C. (eds): *Museer i fortid og nåtid*, Oslo: Novus forlag, p. 16.

In this article I look more closely at how Kven culture and history gained their place in museums and what processes led to the foundation of these museums. In addition, I shall attempt to identify how Kven culture and history have been portrayed and which accounts of the Kven have been presented by these museums. In this context it is instructive to look more closely at why these museums may be understood to be upholders of tradition, places of remembrance and narrators.

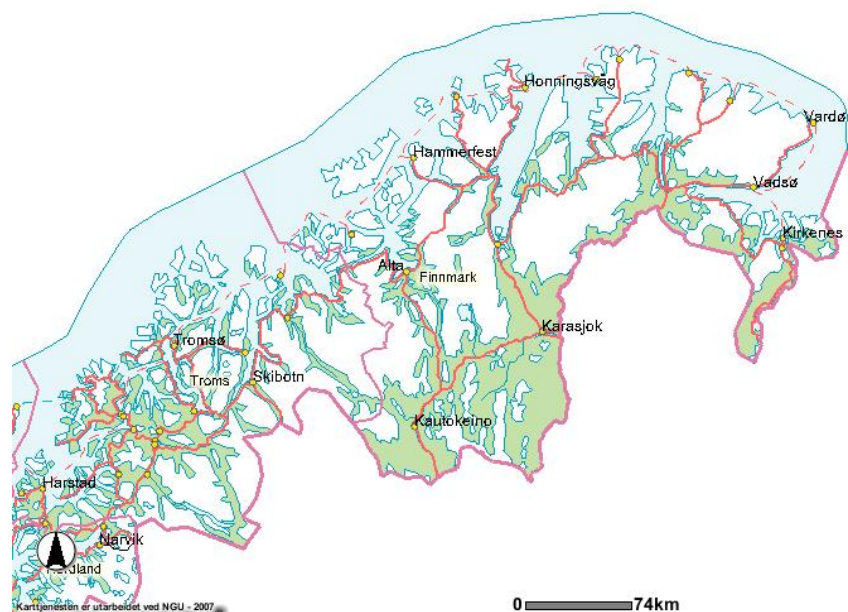

Figure 1. Troms and Finnmark.

Museums as upholders of tradition, places of remembrance and narrators

Museums can be so much and exist in so many different forms with different objectives. The internationally recognised definition of museums is that they are “permanent, non-commercial institutions that collect, preserve, research and impart”.⁶ One of the functions of museums is to be producers of exhibitions of historical frames of reference and these mostly consist of physical spaces that, together with textual, visual and material effects, depict various histories.⁷

Museum liaison between exhibitions and activities is strongly linked to the expression *tradition* and to the paradox of this expression. This paradox is linked to an understanding of tradition as something conservative representing that which is durable but at the same time

⁶ Amundsen and Brenna (2003) op. cit., p. 9.; Hudson, K. (1999) “Attempts to define ‘Museum’”, in David Boswell and Jessica Evans: *Representing the Nation: A Reader*. London: Routledge.

⁷ Amundsen and Brenna (2003) op. cit., p. 18.

open to change and innovation.⁸ Museums' anchoring in tradition may thus be perceived as an attempt to represent what is permanent but also what is undergoing change. A constructivist view of tradition implies that this represents practices that can be invented anew.⁹ Museums promote various activities for the public – at the same time as maintaining traditions. Nor is it unusual to adopt new strategies in order to uphold traditions. Barbro Klein has investigated the traditions of Swedish-American immigrants and their descendants. Her analysis indicates that when the command of language worsens or disappears, it tends to be other, more physically based customs that are brought to the fore to represent culture and identity.¹⁰ Culture and tradition are relived through taste and other sensory activities. The character and position of museums is also connected to the fact that they have changed considerably over the past few years. Since the 1970s, these institutions have gradually taken up the position of cultural centres in their local communities.¹¹ They occupy essential roles as local actors and are important meeting places in the local community, but they are also arenas for activities other than those relating purely to museums. A physical presence in the local community is important for a museum's contact with the outside world.

Establishing museums may be viewed as a specific strategy concerning how the memory of one's own or another's culture should continue and be preserved – as both an individual and a collective memory. French sociologist Maurice Halbwachs has observed that memory is a social phenomenon and that the collective memory contributes to holding a group together.¹² His theoretical stance has been of great significance for a more recent understanding of collective memory. The protection and preservation of inherited items, knowledge and memories can be achieved by museum strategies. Museums are concerned with both collective and individual memory, but also oblivion, in that when one thing is brought forth other events remain in the shadows. Establishing new museums may also be interpreted as establishing what Pierre Nora calls memory places.¹³ In museums traditions gain their place in the present. The past is mobilised in museum exhibitions for the public so that these once

⁸ Jackson, P. and Redin, J. (2004) "Förord", in Assmann, A. *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier*, Sweden, pp.14–17.

⁹ e.g. Hobsbawm, E. and Ranger, T. (1992) *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University press; Anderson, B. (1983) *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London: Verso; Assmann, A. (2004) *Tid och tradition. Varaktighetens kulturella strategier*, Sweden: Bokförlaget Nya Doxa.

¹⁰ Klein, B. (1997) "Skatter från hemlandet? – Om föremål, seder och svensk-amerikanska resor", *Tradisjon, Tidskrift for folkeminnevitenskap* Nr 2, pp. 27–41.

¹¹ Hudson (1999) op.cit. p. 371.

¹² Halbwachs, M. (1992) *On Collective Memory*. Chicago and London: The University of Chicago press.

¹³ Nora, P. (1996) "From Lieux de mémoire to Realms of Memory, in Nora P. (ed.) (1996) *Rethinking the French Past of Memory. Vol I. Conflicts and Division*. Paris: Gallimard.

again become part of the individual and collective consciousness. Keeping this memory fresh is what is essential, as Jan Assmann maintains, with memory rituals.¹⁴

Museums are institutions whose ambition is to narrate and the expression *narrative* is central to museum analysis. This expression is important because we not only think but also communicate and interpret by means of narratives.¹⁵ The historian Hayden White has observed that narratives, in an attempt to reform the fragmentary past into a narrative, consist of a beginning, middle and ending. He calls this a *plot* and characterizes these elements as a kind of basis structure in all narratives. With the help of narratives there is also a focus on what constitutes a culture's past, present and future. White clarifies plot in narratives as a juxtaposition of different relationships, in which the selection of events that will be omitted is central.¹⁶ Each narrative will thus be constructed from a series of events that could have been included but have been omitted. White believes this is because it is continuity that controls the depiction of reality, not discontinuity.¹⁷ What the constitution of narration and memory has in common is that certain events have to remain in the shadows in order for others to be brought into the light. In this context it is important to look at which memories and narratives are depicted in the Kven museums. White has also characterised narrative structure as tragic, comic, romantic or ironic – categories that he in turn has borrowed from the literary critic Northrop Frye.¹⁸ Do the representations of the Kven fit into these categories?

Aesthetic and literary effects are also decisive to the content and meaning of presentations.¹⁹ My concern in this chapter, however, is not to analyse the individual accounts in the museum exhibitions but to attempt to provide an overall view of what is being said about Kven culture by the museums. Is it possible to trace one or more meta-account of Kven culture and history in these museums? Over the past ten years, new centres have been established, apart from the traditional museums. What accounts can be identified here and do they differ from the accounts provided by museums?

¹⁴ Assmann, J. (2006) *Religion and Cultural Memory*, Stanford; Stanford University Press, p. 10.

¹⁵ Berkaak, O. A and Frønes, I. (2005) *Tegn, tekst og samfunn*, Oslo: Abstrakt forlag, p. 125.

¹⁶ White, H. (2003) *Historie og fortelling*, Oslo: Pax Forlag p. 64.

¹⁷ White (2003) op. cit. p. 66.

¹⁸ White see Norland (2003) "Utvalg og innledning", in White, H. (ed) (2003) *Historie og fortelling*, Oslo: Pax forlag p. 33.

¹⁹ *Ibid.*, p 11.

Before I look more closely at the foundation of the Kven museums I offer a short introduction to Kven history.

Introduction to Kven history

The present-day Kven are descendents of immigrants who came from Finland and Finnish-speaking northern Sweden to northern Norway in search of new opportunities. This immigration was the result of several circumstances in Finland and Sweden, such as the Great northern War; limited opportunities for clearing new areas of agricultural land; an increase in population; a lot of shared usage; and periods of need and famine. Opportunities in Norway were attractive for many farmers and others with dismal prospects for supporting themselves. In northern Norway at this time it was still possible to clear new land, take part in seasonal fishing and obtain work in the thriving mining industry.²⁰ For some it was one section of a phase in their migration to America. For various reasons, such as improved economic conditions in Finland and Sweden and new opportunities for emigration to America, this immigration nonetheless dried up towards the end of the nineteenth century.²¹ Up until that time, the Kven had settled throughout Ruija and were involved for the most part with combined use, primarily agriculture and fishing.

Minority policy

The Norwegian state's minority policy and attitude towards the Kven changed considerably during the period from the eighteenth century up to the Second World War. Broadly speaking, this may be summarised as a positive relationship during the eighteenth century, until a growing negative relationship developed from the 1860s onwards. After 1880, positive relations had disappeared and the Kven were regarded as a threat to Norwegian society. Ethnic nationalism ("*Fennomani*") flourished in Finland during the same period. After Finland gained independence in December 1917, the Finnish authorities pursued an expansive foreign policy that aroused disquiet in Norway. This led to the Norwegian authorities fearing that the Kven might collaborate with Finland by integrating northern parts of Norway into a greater Finnish empire.²² At the same time, the Norwegian authorities were worried that the Kven in many places were living in so-called "Kven colonies" and made up the majority of

²⁰ Niemi, E. (2003) *Norsk Innvandringshistorie* bind 2, pp. 130; Nielsen, J. P. (1990) *Altas historie, Bind 1. De glemte århundrene (1520–1826)*, Alta: Alta kommune, pp. 201–204.

²¹ Niemi, E. (1977) *Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845–1855*, Vadsø: Vadsø kommune, p. 162; cf. Ryymin (2003) op. cit., p. 4.

²² Ryymin, (2003) op. cit., pp. 203–212.

the population in certain areas. The expression “den finske fare” (“the Finnish threat”) has been used to characterize the Norwegian authorities’ fear.²³ In order to reduce this threat a minority policy was gradually introduced which was intended to “Norwegianise” both the Kven and the Sami. The Norwegianisation policy was based on a combination of security policy-based, nationalistic and educational ideological motives.

The Post-war period

The Norwegianisation policy softened for the first time after the Second World War but the Kven were still perceived for a while as a threat to the security policy.²⁴ The Norwegian authorities’ view of the northern Norwegian region was now influenced by concerns relating to the Cold War, the region’s common border with the Soviet Union and the dangers of espionage over the border. During the 1950s, Finnish immigrants and their descendants were perceived as a potential ethno-economic threat, which also implies a fear of cultural infection.²⁵ This attitude was a result of the fact that sections of the Finnish population sympathised with the communist movement and was also due to Finland’s particular position regarding the Soviet Union after the war. The security service felt that the Kven, together with recent Finnish immigrants to Finnmark and Troms, might constitute a threat because of their sympathies for communism and the Soviet Union.²⁶ Because of this, a so-called Finn register was set up by the Norwegian security service in 1955.²⁷ Perceptions of “the Finnish threat” and fear of the Russians was of great significance regarding the way in which the Kven population and Finnish citizens in northern Norway were viewed. In 1957, specific passport regulations were introduced for Nordic citizens wishing to travel to Troms and Finnmark, whilst all the other Nordic regions had enjoyed passport freedom since the early 1950s.²⁸ It was only with the abolition of these specific passport regulations in 1975 that “the Finnish threat” was really dispelled.

The 1970s

²³ Eriksen, K. E. and Niemi, E. (1981) *Den finske fare*, Oslo: Universitetsforlaget.

²⁴ *Ibid.*, p. 350; Bergh and Eriksen (1998) *Den hemmelige krigen*, Vol. I–II, Oslo: Cappelen Akademiske forlag.

²⁵ Tjelmeland, H. (2003) “I globaliseringens tid. Del I. 1940–1975”, in Kjeldstadli, Knut (Ed): *Norsk innvandringshistorie*, vol 3, Oslo: Pax forlag, pp. 89–91; Bergh T. and Eriksen K. E. (1998) *Den Hemmelige krigen*, Oslo: Cappelen Akademiske forlag.

²⁶ Tjelmeland (2003) *op. cit.* p. 91.

²⁷ Bergh and Eriksen (1998) *op. cit.*

²⁸ Tjelmeland (2003) *op. cit.* pp. 89–95.

Since the 1970s, Norwegian society has developed in a more open fashion with regards to ethnicity and the minority question.²⁹ During this period, the Sami struggle for identity has taken place, with discussions concerning the question of indigenous people, the development of and encroachment upon nature in Sami areas, and consciousness-raising with regard to cultural issues.³⁰ During this period the Kven people too were the target of new and positive awareness from many sides – among them the Norwegian authorities. In the autumn of 1970, NRK (Norsk Rikskringkasting [Norwegian Broadcasting Authority]) inaugurated *Finsksendinga*, radio transmissions of the news in Finnish; although the transmissions were of less than ten minutes' duration a week, it was at any rate something.³¹ Some years later, in 1976, Norwegian-Finnish cultural relations began to be subsidised by Norsk Kulturråd (Arts Council Norway).³² Within the field of Norwegian research Kven culture was also starting to become a new topic of research during the 1960s and 1970s.³³ The state minority policy was nevertheless mostly characterised by silence and an almost non-policy attitude towards the Kven until the 1990s.³⁴

Changes in society – new museums

During the period prior to the 1970s, Kven culture and history was more or less absent from museums in Norway. Nevertheless change, when it came, occurred in many places throughout the 1970s: amongst other things, the number of newly established museums increased considerably after 1975.³⁵ One reason for this was change in Norwegian cultural policy, with a particular emphasis on decentralisation, self-generated activities and cultural democracy. Among other things, better financial conditions, with a strong increase on subsidy, took place at museums.³⁶

²⁹ Niemi (1991) op.cit. p. 135.

³⁰ Bjørklund, I. (2003) *Sápmi – en nasjon blir til*, Tromsø: Tromsø museum Universitetsmuseet, p. 28.

³¹ Mellem, R. (1998) *Kvenane – minoritet i motbakke*. Tromsdalen: Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto

³² Eriksen and Niemi (1981), op. cit., p. 350; Norsk kulturråd (1976) *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, Oslo.

³³ Niemi, E. (2000) "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", in Ryymin, T. and Karikoski E. (eds): *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000*. p. 17.

³⁴ Eriksen and Niemi (1981) op. cit, p. 350; Niemi (2000) op. cit. p. 17.

³⁵ *SSBs ukestatistikk* Nr 35 (1996): 8, cf. Nilsen, G. (2004) "Nord-Troms Museum 25 år", in Nilsen, G. and Sundelin, R. (eds) *Kultur møter i Nord-Troms*, Jubileumsbok for Nord-Troms museum, Sørkjosen 1978–2003, p. 215.

³⁶ This was partly the result of the county authorities gaining responsibility for establishing the framework for the economic subsidies, Gjestrum, J. (2001) [1993] "Fra folkemuseum til Økomuseum. Økomuseumsbegrepet – en fornyelse av museumsinstitusjonen og et viktig instrument for lokalsamfunnet", in *Nordisk Museologi* 1–2, Umeå, p. 43.

The foundation of the museums for Kven culture and history coincides with area development in the northern Norwegian regions, a process that was both based on and gained significance for northern Norwegian identity and self-comprehension. Prior to the 1970s, regional development had been particularly concerned with the Norwegian authorities' attempts to integrate northern Norway within the nation, with the help of modernisation and industrialisation (regionalisation). By accentuating the significance of this area on development at a national level, it was reckoned that the worth of the regions would be evident. The interest in local history in its own right only really commenced during the 1970s, and was the result of a process where each region strove to develop its own identity (regionalism) through the mobilisation of its own forces.³⁷ This led to a new interest in northern Norway, where the focus was on what was unique to the region, at the same time as questions were asked about the project of modernisation.³⁸ Nor, during the period prior to about 1970, had any notice been taken of the fact that this was a region of multiple ethnicities: both the Kven and the Sami were practically excluded from this process.³⁹ Throughout the 1970s, this ethnic aspect of the region gained its place in historical writings about the region of northern Norway. This decade has also been characterised as a pioneering era for local history in northern Norway and interest in ethnicity and minorities also increased through local history writing.⁴⁰ The period from 1970 to 1990 is considered to be the *identity phase* in northern Norwegian regional development. Whereas the period before this had been distinguished by a focus on growth and modernisation (for example, the reconstruction of northern Norway after the Second World War), local commitment and the struggle against centralisation now became stronger.⁴¹ This resulted in various outcomes, including the foundation of the local history association, the teaching of local history at school and the founding of Hålogaland teater (Hålogaland Theatre) in 1971.

The new and increasing interest in all things local to a particular region was influential to the awareness and interest in ethnicity in the region of northern Norway. It also influenced the foundation of new museums, which may be viewed in turn as links in the regional

³⁷ Niemi, E. (2004) "Region, fortidsforestillinger, etnisitet", in Berg, B. A. and Niemi, E. (eds) *Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie. Rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy 27.–29. September 2002. Speculum Boreale* Nr. 4, Tromsø, p. 175.

³⁸ Tjelmeland, H. (forthcoming) "The making of a Sub-Arctic region: Northern Norway, 1900–2000", p. 12.

³⁹ Niemi (2004) op. cit. p. 190.

⁴⁰ Niemi, E. (1987) "Nord-Norsk lokalhistorie – kulturaktivitet, vitenskap og politisk redskap", *Heimen* Nr 24, pp. 58–72; Niemi, E. (1989) "Norsk lokalhistorie på 1970- og 1980-tallet – paradigmeskifte eller kontinuitet?", *Heimen* Nr 26, pp. 195–204.

⁴¹ Niemi (2004) op. cit. p. 181.

development. The effect of local history and culture on these museums thus contributed to identity development in the region and local community.

Figure 2. Tuomainengården in Vadsø, 1973. Photo: Håvard Dahl Bratrein, Tromsø University Museum.

Figure 3. Alf Tuomainen and his horse, 1973. Photo: Håvard Dahl Bratrein. Tromsø University Museum.

Foundation of Vadsø museum/Ruija kvenmuseum

In the county of Finnmark, local museum work achieved a breakthrough for the first time during the 1970s, and this included work relating to the Kven.⁴² The Museumslaget (Museum Association) in Vadsø was founded in 1971, also considered as the year that the museum was founded. In 1975, a semi-public museum was established in Vadsø, but the museum itself did not open until 1980. Behind this establishment there were several local actors who were heavily engaged in Vadsø acquiring its own museum. The municipality of Vadsø, Norsk-finsk forening (the Norwegian-Finnish Association, NFF) and several central figures of Kven origin in the local community were involved in discussions and preparatory work. In Vadsø municipality at that time there were two properties that were regarded as especially important with regard to the preservation of the town's history and culture. From several quarters the desire was expressed that these properties should become part of a local museum. Vadsø municipality bought one of the properties, Esbensgården, a Norwegian business house dating from c. 1850, from its previous owners. The other property, Tuomainengården, was a Kven farm from the same era (Fig. 2, 3). There are several reasons why that particular farm became a Kven museum. The farm owners, Ida and Alf Tuomainen, who were brother and sister and lived in the house until their deaths in the 1980s, had had a strong desire for their childhood home to become a Kven museum. They bequeathed the farm as a gift to Vadsø museum in the 1970s with the intention that it should become a memorial to Finnish immigration.⁴³

Tuomainengården was regarded as an exceptional farm. In the year of architectural preservation, 1975, there was an article about the farm in the local newspaper, *Finnmarken*, where it was described as follows: "Today, Tuomainengården is an attraction in Vadsø. It is the only one of the old Finnish farms that remains intact. Very little has been changed here over the years. All the surroundings here radiate tradition and authenticity".⁴⁴

Tuomainengården was situated in the area of Vadsø where the first Finnish immigrants settled. Geographically, the town of Vadsø is central within an area along Varangerfjorden, traditionally consisting of three districts: Indre kvenby (Inner Kven Town), Midtbyen (Nordmannsbyen) (Middle Town, Norwegian Town) and Ytre kvenby (Outer Kven Town).

⁴² Niemi, E. (1979) "Museumsarbeid i Finnmark", *Museumsnytt* Nr 3, Oslo, p. 99.

⁴³ *Finnmarken* 29.10.1975; *Finnmarken* 26.04.1976.

⁴⁴ *Finnmarken* 09.07.1975, by Einar Niemi.

Tuomainengården was in Ytre kvenby – an area that has also been described as a kind of “Kven ghetto”, where the Kven language and culture were dominant.⁴⁵

Tuomainengården was also central to an expression of the Finnish-speaking immigrants’ significance for Vadsø and the county of Finnmark when the Innvandringsmonumentet/Kvenmonumentet (Immigration Monument/Kven Monument) was built in 1977. The unveiling of the monument bestowed honour upon Tuomainengården and its owners. The Finnish President, Uhro Kekkonen, who was visiting Vadsø in connection with the unveiling festivities during the summer of 1977, visited the farm, apparently on his own initiative, with Ida and her brother Alf Tuomainen as host and hostess.⁴⁶

The foundation of the museum in Vadsø was the outcome of the objective of preserving the town and region’s history. The museum was to assume particular responsibility for collecting and documenting Kven culture in the Vadsø area but also focus on the multicultural history and culture of Varanger. This was expressed in the museum logo (Fig. 6), in which four different symbols represented four cultures in the local community: Sami, Norwegian, Kven and Russian.⁴⁷ In 1995, Vadsø museum’s area of responsibility was expanded when the museum attained the status of a regional museum with responsibility for Kven culture and changed its name to Vadsø museum/Ruija kvenmuseum. The year 2005 marked another important milestone for the museum, when the Kulturdepartementet (Ministry of Culture) awarded 30 million kroner for the construction of a new museum.⁴⁸ In March 2007, an architectural competition was launched for the new building and work has begun on the new exhibition for the museum, which is scheduled to open during the autumn of 2009.

The founding of Nord-Troms Museum

Like the museum in Vadsø, the founding of Nord-Troms Museum is an example of how community commitment and interest in local history and culture during the 1970s precipitated a chain of consequences. During a seminar given by Nord-Troms historielag (the Nord-Troms History Association) in Kvænangen in 1978, the idea of a museum in Nord-Troms was taken

⁴⁵ Niemi (2003) op. cit., p. 140.

⁴⁶ Aarekøl, L. (forthcoming) ”Monument og minne”.

⁴⁷ The four symbols are: fishing tackle (Norwegian) a samovar (Russian), *badstulim* (birch twigs used in a steam sauna; Kven) and a bone carving (Sámi).

⁴⁸ <http://www.museumsnett.no/vadsomuseet/> (accessed 19.3.2007).

up.⁴⁹ The history association was particularly interested in the museum's potential function in local communities. The idea of a museum was also supported by the county curator in Troms, Jens Storm Munch, who felt that this could become a "modern museum".⁵⁰ He was of the opinion that there was a great need for such a museum, since so little of the material culture in the area had been preserved following the withdrawal of the Germans from the region at the end of the Second World War and the "scorched earth policy" they employed during their retreat.

In 1979, Nord-Troms Museum was founded and, as its name suggests, it was intended to serve as a museum for the northern part of the county of Troms. Its foundation has also been described as the result of "the desire to be part of the remoulding of society that resulted from the opposition to the EEC at the beginning of the 1970s."⁵¹ Since its inauguration, Nord-Troms Museum's sphere of action has been based in six municipalities (which also come under the authority of the regional council): Storfjord, Lyngen, Kåfjord, Nordreisa, Skjervøy and Kvænangen. In each of these six municipalities cultural-historical sites have been established, all of which are designated as being of a special character, and which together offer a cross-section of the region's cultural history.⁵² The Nord-Troms region has also been described as a museum in its own right, and as the museum's fundamental exhibit. Today, the museum continues to focus on the region, with particular emphasis on the Sea Sami and Kven cultures, at the same time as working with "cultural changes in the present and meetings/refraction between the old and new cultures in Nord-Troms."⁵³

Kven culture and history at the eco-museum

Like other museums, the Kven museums represent specific values and practices, formed by different political relationships and development characteristics in society. For these museums, the so-called eco-museum came to be of great significance. The foundation procedures for Nord-Troms Museum and Vadsø museum/Ruija kvenmuseum have several factors in common and both were a child of their time. In a period of significant change in the museum sector, at both national and international levels, the eco-museum movement

⁴⁹ Nilsen (2004) op. cit., p. 8.

⁵⁰ Munch, J. S. (1978) "Et moderne museum", *Menneske og miljø i Nord-Troms, Årbok*, p. 106.

⁵¹ "den vilje til å være med i samfunnsomforminga som motstanden mot EEC resulterte i, i begynnelsen av 1970-åra", Hauglid, A. O. (1988) "Nord-Troms", in Gjestrum, J. A. and Maure, M. (eds) *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse*, Gjøvik, p. 167.

⁵² http://ntrm.no/forsiden/museet/museets_historie (accessed 19.3.2007).

⁵³ "kulturelle endringer i samtiden og møter/brytninger mellom de gamle og nye kulturer i Nord-Troms", http://ntrm.no/forsiden/museet/formaal_og_visjon (accessed 19.3.2007).

established a good foothold in the region of northern Norway. This model has also been labelled “a principal characteristic of regional-local museum collaboration in the whole of northern Norway.”⁵⁴ Whereas Nord-Troms Museum was established according to this model, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum may be said to be a museum that operates according to such a principle, even though there was no such specific strategy at the outset. The eco-museum model was an argument for the foundation of the Kven museums and was strongly influenced by the ideas that this model represented. This model may be said to be characteristic of its time. I shall look more closely at the development of the eco-museum model because this was of great significance regarding the way in which the museums’ narratives concerning Kven culture and history were put together and imparted.

The development of eco-museums during the 1970s and 1980s has been regarded as a critique of the traditional museums, but also as an expansion of their role.⁵⁵ The critique was closely affiliated to societal developments and political trends at that time. Towards the end of the 1960s many people considered that the traditional museums were in a state of crisis and efforts were made to redefine the role and character of museum institutions.⁵⁶ In both Latin America and the U.S.A., the social role of museums and their principle of equality were significant in the foundation of, respectively, “integrated museums” and “neighbourhood museums”.⁵⁷ However, it was the eco-museum movement in France that was of special significance for museum development in Norway. The expression *eco-museum* was launched during the International Council of Museums’ (ICOM) general conference in France in 1971 by Hugues de Varine – one of many who noted the need for museum renewal. The definition and criteria for eco-museums was structured and presented at an international ICOM symposium the following year.⁵⁸ The main criteria were that this type of museum should tackle the environment question and that they should specifically have the local community as their field of work. This implied that the museums were to focus on a series of initiatives: an interdisciplinary approach, embracing both cultural and natural relationships; establishing collections about and documenting the local environment; ensuring a collections policy that

⁵⁴ “et hovedkarakteristikum ved det regionale-lokale museumssamarbeidet i hele Nord-Norge”, Gjestrum (2001) [1993] op. cit., p. 44.

⁵⁵ Ibid., p. 33.

⁵⁶ Ibid., p. 39.

⁵⁷ Ibid., pp. 40–41.

⁵⁸ This occurred as part of an international symposium co-ordinated by ICOM in collaboration with the French Department of the Environment in 1972, at which meeting the first three eco-museums in France were also founded. See Varine, H. (1988) ”Om økomuseet”, in Gjestrum, John Aage og Marc Maure (eds) *Økomuseumsboka – identitet, økologi og deltagelse*, Gjøvik: Norsk ICOM Tromsø museum p. 107.

was representative of the local environment; documentation to be made available and accessible; those living in the local environment to be encouraged to play an active part; and contact to be initiated both within and outside the museum.⁵⁹ To a great extent, these criteria are split between the need for a foundation in the local community and for an interdisciplinary focus. In 1984, the Norwegian experts involved in the eco-museum idea presented their findings at an ICOM seminar, “Økologi og identitet; nye veier i museumsverdenen” (“Ecology and identity: new ways in the museum world”).⁶⁰

The eco-museum model was of significance to the practical, local and physical creation of the Kven museums. One of the main principles in this model was that the buildings included should not be moved or centred in specific locations, as many folk museums and open-air museums had done in the past. One reason for this was that the collective positioning and reconstruction of old buildings at traditional folk museums was deemed to be the result of specific interpretation, and thus worthless as primary source material.⁶¹ By not moving the buildings from their original sites but preserving them *in situ* the museum’s building stock and environment were perceived as more authentic. This principle has been followed by both Vadsø museum/Ruija kvenmuseum and by Nord-Troms Museum.

The construction and exhibits of Vadsø museum/Ruija kvenmuseum

Today, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum consists of seven different sites all around the municipality of Vadsø. Two of the sites, Bietilæanlegget and Tuomainengården (Fig. 2, 3), which are both listed buildings, are used for the purpose of narrating Kven history and culture at the museum. Bietilæanlegget is being restored and will have a particular focus on Kven maritime culture, while Tuomainengården is described as the most central part and the very “heart of the Kven museum”.⁶² As we have seen, Tuomainengården was unique in its relationship with most of the surrounding buildings in Ytre kvenby but at the same time it is reckoned to be a traditional Kven urban farm. The farm is an example of what is termed a “Varangerhus” (“Varanger house”), with combined functions and an internal link between the living quarters and the barn.⁶³ The farm was built in about 1850 by Finnish-speaking

⁵⁹ Varine (1988) op. cit., p.107.

⁶⁰ Gjestrum (2001) [1993] op. cit. p. 42.

⁶¹ Ibid p. 35.

⁶² “Kjernen i kvenmuseet”, Skarstein, S. (2000) *Vadsø museum – Ruija kvenmuseum. Et museum blir til*, Vadsø: Vadsø museum/Ruija kvenmuseum.

⁶³ Bratrein H. D (1980) ”'Varangerhuset'”. En foreløpig presentasjon av nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner, *Norveg* Nr 23; Niemi (2003) op. cit., p. 146.

immigrants and in all it comprises a bakery, forge, sauna, barn and living quarters.⁶⁴ The entire farm site is built on approximately half a *mål* (roughly corresponding to an eighth of an acre) of land in the town, and is therefore a compact site. The interpretation of the Varanger houses is that they are Kven, as the result of the immigrant culture, with an emphasis on both Finnish and Russian building styles.⁶⁵ Tuomainengården has undergone several reconstructions, and by all accounts is a testimony to the previous owners' lives but it also depicts the environment and life in Ytre kvenby at the end of the nineteenth century.⁶⁶

The living quarters, stable, sauna and workshop are central to the farm's history.⁶⁷ The importance of the stable is emphasised because it symbolises that the Kven introduced the keeping of horses to a greater extent than had been the custom in Varanger. Through the horse, the Kven are presented as innovative farmers.⁶⁸ There are no horses at the museum, but the stable building and the harness equipment that remains represent the horse's significance. The sauna on the farm was originally a *røykbadstu* (a steam sauna heated using a wood-burning stove). Until 1932 it was used as a public sauna in Ytre kvenby, where neighbours would meet in the sauna once a week.⁶⁹ During the 1930s the sauna was rebuilt as a workshop and forge, and today it accommodates old tools and other items. The lack of sauna was probably a loss to the farm, for in 1968 the barn was rebuilt as a new sauna and this is still used by the townspeople. A large wood-fired oven, which is not to be found on all farms, has also been reconstructed on the farm. Over a twenty-year period, from the 1930s to the 1950s, the oven was hired out to a baker, which is how the building became known as the bakery. In the main, however, the oven was used by the occupants and neighbours from Ytre kvenby who came regularly to bake their bread there. Everyone would bring a little something in payment and happily leave a loaf as a form of thanks.⁷⁰ There were probably several reasons for this practice, including the fact that ovens with facilities for baking were not commonly found in most homes until well into the twentieth century. Besides, providing wood for the sauna stove and the baking oven used up a lot of resources in an area where wood was scarce. At the same time, both the sauna and the bread baking served a strong social function as a meeting-place in the local community.

⁶⁴ Skarstein (s.l.); Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004).

⁶⁵ Niemi (2003) op. cit., p. 146.

⁶⁶ Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004).

⁶⁷ Skarstein (s.l.); Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004).

⁶⁸ Malliniemi, H. (2007) "Kvensk påvirkning av den materielle hestekulturen i Varanger", *Håløygminne* Nr 2.

⁶⁹ Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004).

⁷⁰ Skarstein (s.l.); Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004).

Today, the wood-fired baking oven and sauna still serve an important function as equipment forming part of the museum's effects. The baking oven is fired up in conjunction with events at the museum and used for cooking bread, pastries, salmon and meat. Vadsø museum/Ruija kvenmuseum is an important actor in the local community and arranges activities that are intended for the local population in general not for any particular ethnic group. These events provide the means for new cultural expressions, such as photo exhibitions, Christmas coffee mornings and cookery. During the annual cultural week in 2006, for example, the baking oven was used to make *pirog* (a Russian pie), pizza and a Somali chicken dish (Fig. 7).

In a small side room

A small side room in Tuomainengården houses the museum's exhibition "Kven i går – kven i dag?" ("Kven yesterday – Kven today?"), which is the sole permanent core exhibition in Norway that focuses on Kven history and culture. The exhibition is, as its location implies, extremely small. Nevertheless, the aim of the exhibition is to supply Kven history documented by Tuomainengården.⁷¹ The exhibition is in a traditional idiom and shows "the lives and history of the Kven through pictures, objects and written documents".⁷² The exhibition uses a lot of space, especially in the form of text, to explain about the background to the Kven, the origins and use of the expression "Kven", who the Kven are, and about the immigration and the emigration to America. Here, too, is a description of Læstadianism, which gradually gained a firm foothold among the Kven.⁷³ The exhibition focuses on both negative and positive aspects of the history and the lives of the Kven in this area. Here they are depicted as hard-working farmers, adept at handicrafts and industrious workers. The exhibition is also concerned with the Norwegianisation policy adopted towards the Kven and the fear of "the Finnish threat". The modernisation of northern Norway as a region after the Second World War is portrayed as being all the more effective because significant components of the Kven culture, such as primary industries and the language, partially disappeared.

⁷¹ Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004), p. 2.

⁷² "Kvenenes liv og historier gjennom bilder, gjenstander og skriftlige dokumenter", Tuomainengården, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum (2004), p. 2.

⁷³ A conservative Christian revival movement, prominent in northern Scandinavia and North America, founded by Lars Levi Læstadius in Sweden during the mid-nineteenth century.

The title of the exhibition indicates that it has a dual focus on the past and the present. In terms of the contents of both the exhibition catalogue and the exhibition itself, however, it is the past that is particularly emphasised.⁷⁴ The present is described by means of present-day challenges and issues linked to identity and focuses on contemporary immigration from Finland.

Figure 4. Tørrfoss in Nordreisa, 1984. Photo: Stein R. Mathisen, Tromsø University Museum.

Figure 5. Tørrfoss in Nordreisa, 2004. Photo: Ola Solvang. Nord-Troms Museum.

⁷⁴ For example, pages 1–19 of the exhibition catalogue are concerned with the period before the Second World War, whereas pages 20–27 are concerned with the post-war period.

The site of Nord-Troms Museum

Nord-Troms has several large and small sites scattered around the six municipalities served by the museum but only two of them are specifically concerned with Kven history. At the old market place in Skibotn (Storfjord municipality), the old market booths bear witness to trade and encounters between ethnic groups. Markets have been organised here since the sixteenth century, with the participation of the Sami, Norwegians and the Kven.

It is principally at Tørfoss Farm in Reisadalen (in Nordreisa municipality) that Kven culture is evident (Fig. 4, 5). The farm is singled out as being both special and a typical Kven farm in an area where the first Kven population settled during the eighteenth century. The farm site was cleared during the 1750s and consists of a farmhouse that was built in 1931, outbuildings dating from 1936, servants' quarters, *røykbadstu*, plus three sheds: a tool shed, a cold store for meat and another one for cheese and clothes.⁷⁵ There is a focus on the fact that “the Finnish influence is reflected in traditions such as tar-burning and the steam sauna culture, and in their tools and building methods”.⁷⁶ The building practice of using tar kilns shows how the Kven made use of woodland and its resources. Woodland provided both tar and timber, which in turn provided a financial income. The *røykbadstu* was built in the Finnish style, using notched logs, and represents the sauna culture which it is assumed the Kven brought with them; it is one of the few saunas of this type that has been preserved in northern Norway. In this area it was usual to build the sauna first and then live in it until the main house was ready.⁷⁷ In addition, the building methods used for the farmhouse and the bread-baking oven are presented as a representation of Kven culture. The bread-baking oven is still used by the museum and is the only one in the area that has been preserved (Fig. 8). The oven is built of granite and clay from Reisaelva, and there is room to bake around twenty loaves of bread at once. Bread has thus acquired a central position and on the museum's Internet site there is a recipe for bread baked called “tjærebrennerbrød”.⁷⁸

Like Tuomainengården, the buildings at Tørfoss have acquired a primary focus. The farmhouse burned down and was built anew during the 1930s, as it now remains. The design

⁷⁵ <http://ntrm.no/forsiden/museet/hovedanlegg/toerfoss> (accessed 16.3.2007); Grepstad, O. Torheim, K. M. and Dahl, G. (2003) *Fotefar mot nord. En kulturhistorisk reise i Nord-Norge og Namdalen*, Oslo: Forlaget Press, p. 630; Nilsen (2004) op. cit., p. 13.

⁷⁶ “[d]en finske påvirkningen gjenspeiles i tradisjoner som tjærebrenning og badstukultur, og i redskaper og byggemåter.” Grepstad, Torheim and Dahl (2003) op. cit. p. 630.

⁷⁷ Haga, I. (1997) ”Rester etter kvenene sin byggeskikk i Troms”, *Fortidsvern* Nr 3.

⁷⁸ <http://www.ntrm.no/> (accessed 16.3.2007).

of this house is unique and is influenced by several different building styles. The two balconies up on the first floor and the veranda along the ground floor form the most eye-catching feature, probably the result of the carpenter having been to the USA. As an indication that this is nonetheless a Kven house, the design of the windowsills inside the house is brought up. The windowsills slope downwards, with a runnel underneath to catch the water from the condensation on the plain glass windows, but because of this there was no room for any flower-pots (this type of window sill is also found in the bakery at Tuomainengården).⁷⁹ The existence of the Tørfoss site has been traced a long way back in time by the fact that the farmstead was probably cleared by the first immigrants who came to the area. Nevertheless, it is as though time has stood still as far as this presentation is concerned. There are few indications of any activity, other than that the various sheds were built during the period between when the farm was cleared and when the new farmhouse and workplace building were constructed. The history of what happened in the meantime or how life on the farm has progressed is absent, other than that we are told that the people on the farm have chopped wood, burned tar and baked bread.

Tørfoss is mainly open for the duration of a short and hectic summer season, and is occupied with various arrangements and activities. Traditional food is served here; there is bread baking and various courses in handicrafts such as weaving bindings for *komager* (soft boots made of reindeer hide) and making vegetable dyes.⁸⁰

Kven culture and history at other museums

In addition to Vadsø museum/Ruija kvenmuseum and Nord-Troms Museum, several other museums exist that may be characterised as local or regional museums, which also have the preservation and narration of Kven culture as a main aim.

Porsanger Museum is a local museum for the municipality of Porsanger and has a tricultural approach to the area's history. The municipality also has a trilingual profile and the museum therefore has a different name in each of the three languages: Norwegian, Sami and Kven.⁸¹ The museum has small exhibitions around the municipality; in particular, these give an

⁷⁹ <http://ntrm.no/forsiden/museet/hovedanlegg/toerfoss> (accessed 16.3.2007), Grepstad, Torheim and Dahl (2003) op. cit. p. 630–631.

⁸⁰ Nilsen (2004) op. cit. p. 13.

⁸¹ Respectively, Porsanger Museum, Porsáŋgu Musea and Porsangin Myseymmin.

account of the Sami shaman Johan Kaaven, the tradition of tar burning in the area and local living conditions during the Second World War.⁸²

Sør-Varanger museum also focuses on the multicultural history of its geographical area, and the main contribution was made during the 1970s in terms of building conservation.⁸³ Today, the museum is presented as follows: “we present the unique natural and cultural history of the borderland between East and West”.⁸⁴ One of the sites has Kven culture as its theme. This site comprises a farm, consisting of a detached house, Labahågården in Øvre Neiden, which was cleared by someone who had emigrated from Finland in 1871.

Tromsø Museum is a university museum, established in 1872, and has worked with Kven culture primarily in the form of assembling documentation. At the beginning of the 1970s, comprehensive fieldwork was initiated, *Varangerprosjekt 1973-1974*, in the area around the Varangerfjorden, with a particular emphasis on documenting daily life, language and culture. The starting point, however, was not primarily to document Kven aspects in particular, but sprang from an interest in local history in Varanger.⁸⁵ This was an area in Finnmark that had not been burnt by the Germans at the end of the Second World War and it was regarded by researchers as a piece of “pre-war Finnmark”. In an attempt to “save as much as possible of the evidence of this distinctive area”, ethnological studies were initiated.⁸⁶ This fieldwork was gradually extended to a new project, *Kvenprosjektet 1984-1985*, primarily in the same geographical region. The material from both projects was later incorporated into the museum’s construction of a Kven archive, but it did not result in any significant museum effect.

Further analysis of these museums may contribute to an expanded analysis of Kven history and culture in museums but I have chosen not to present these or their exhibitions in any more extended form for reasons of space.

⁸² <http://www.karport.no/porsangermuseum/> (accessed 26.3.2007).

⁸³ Niemi (1979) op. cit. p. 103.

⁸⁴ “[v]i forteller om den unike natur- og kulturhistorien til grenselandet mellom øst og vest”, <http://www.sor-varanger.museum.no> (accessed 20.6.2007).

⁸⁵ Interview with Professor Emeritus Håvard Dahl Bratrein who was the project leader for both these fieldwork studies, 20.12.2005.

⁸⁶ “redde mest mulig av viten om det særpregede området”, *A magasinet* Nr 21 (1974), by Asbjørn Klepp.

New minority policies – new voices?

At the turn of the new millennium remarkable changes to the state minority policy took place. Now the framework of reference for the handling of minority questions within national borders was becoming characterised by international trends from the global community.⁸⁷ In 1999, the Norwegian state ratified the Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities, which entailed the Kven, Forest Finns, Jews, Roma (Gypsies) and the Romany people (Travellers) being recognised as national minorities in Norway.⁸⁸ The recognition of these national minorities in 1999 was a turning point in relation to thinking and practice regarding these groups. The process leading up to the ratification had taken several years and led, amongst other things, to an increased awareness of Kven culture.⁸⁹ Now, minorities with lengthy experience within the national borders were raised up from local and local history levels to national and international levels. The ratification of the framework convention placed an obligation on the Norwegian state to make arrangements for the national minorities to preserve and develop their culture, (see Article 5).⁹⁰ This obliged the Norwegian authorities to promote the conditions necessary for the Kven to be able "to maintain and develop their culture, and to preserve the essential elements of their identity, namely their religion, language, traditions and cultural heritage".⁹¹

The national minorities have, traditionally, had a minor role in the Norwegian museum world. In reports to the Norwegian Parliament dated 1999-2001 it was ascertained that the multicultural element had been poorly represented in Norwegian museums and that cultural multiplicity was rendered visible to only a limited and poor extent, especially with regard to the national minorities.⁹² "It is also worth noting that when Norsk museumsutvikling published its *Norsk museumsformidling og den flerkulturelle utfordringen* report (*Norwegian Museum Development and the multicultural challenge*), this did not cover museum

⁸⁷ Bjørklund (2003) op. cit.

⁸⁸ The Sami were not integrated in the ratification of this convention as the Sami Parliament wanted to preserve their status as an indigenous people through the ILO Convention (No. 169) concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries; Niemi, E. (2006) "National Minorities and Minority Policy in Norway", in Sia Spiliopoulou Åkermark (ed) *International Obligation and National Debates: Minorities around the Baltic Sea, Åland*, p. 430.

⁸⁹ Niemi, E. (2006) op. cit., pp. 429-430.

⁹⁰ *The Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities* (1995), Article 5, <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/157.htm> (accessed 16.3.2007).

⁹¹ Ibid.

⁹² St. meld. Nr 22 (1999-2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving*, Chapter 3.4 and St. meld. Nr. 15 (2000-2001) *Nasjonale minoriteter i Norge*, Chapter 6.6.1.

arrangements linked to indigenous people or minorities.”⁹³ In 2003, the Directorate for Cultural Heritage in Norway took the initiative to increase the focus on the national minorities, recognizing that these groups were heavily under-represented in terms of conservation work.⁹⁴ Two years later, in 2005, the Kven language was recognised in its own right and was no longer categorised as a Finnish dialect. In January 2006 it also became possible, for the first time, to study the Kven language at the University of Tromsø.

After the Council of Europe’s framework convention was ratified, other institutions outside museums have become involved in documentation and activities relating to Kven culture. *Kvensk institutt – Kainun institutti* (the Kven Institute) in Porsanger and Halti business centre in the municipality of Nordreisa are under construction and may contribute new or extended studies on Kven history and culture. These centres are far from complete but in the past few years much has happened en route to their realisation.

Kvensk institutt – Kainun institutti in Porsanger

On the day that Crown Prince Haakon celebrated his 31st birthday in 2004, the first, symbolic spade full of earth was dug from the site where the administration building will be located in Børselv in Porsanger. Because it was the Crown Prince’s birthday, flags were flying all over Norway, and both the Mayor of Porsanger and Terje Aronsen, the driving force in Børselv, felt this was an appropriate setting for the start of the building work.⁹⁵ The construction and operation have been principally financed by the state but the initiative and background work on the centre have been carried forward by local forces who want the village of Børselv to have a national centre for Kven language and culture. The original plan was to build a centre that would consist of two courtyards, in addition to an administrative building, which would house offices, course and conference rooms, and an exhibition space. A friendship area was planned, with a main house, an old dwelling relocated from Tornedalen in northern Sweden, a sauna, a *stabbur* (storehouse on pillars), barn, privy and summer cowshed. It was planned to build up this local area using local materials and building traditions that were lost during the Second World War. To date, only the main house from Tornedalen and the administration building are complete.

⁹³ Rekdal, P. B. (1999) ”Norsk Museumsutvikling og den flerkulturelle utfordringen”, *Norsk museumsutvikling*, Nr 7.

⁹⁴ Lampe, F. and Stranden, T. (2005) ”Fra nasjonal enhetskultur til flerkultur”, *Fortidvern* Nr 1, p. 4.

⁹⁵ <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article1187976.ece> (accessed 28.6.2007).

The general running of the centre has commenced to a limited extent. In December 2005, the Kvensk institutt – Kainun institutti at the centre was established and organised as an institution, and in June 2007 the building that houses the institute was officially opened.⁹⁶ At the turn of 2006/2007, several new appointments were made and the institute staff now totals six individuals.⁹⁷

Talks have been held with Vadsø museum/Ruija kvenmuseum to establish that the museum will take on the responsibility for Kven culture in purely museum terms, while Kvensk institutt – Kainun institutti activity will be primarily linked to the documentation, preservation and development of the Kven language.⁹⁸ Preliminary discussions have also been arranged with Høgskolen i Finnmark (Finnmark University College), which are aimed to regulate a collaboration between these two parties.⁹⁹ The original visions were ambitious, aiming to commercialize Kven language and cultural activities, become a catalyst for business development, become a local beacon in tourism development terms and be a source of power in the village of Børselv.¹⁰⁰ For the time being, the institute's particular focus is on a revitalisation of the Kven language through teaching materials for schools, a total immersion language programme for kindergartens, a web site and post-education opportunities for adults.

Halti in Nordreisa

The county of Nord-Troms borders parts of Finland's largest area of wilderness, incorporating Halti, Finland's highest mountain, which has been a source of inspiration for the naming of the Halti Business Park in Nordreisa. Halti will accommodate a business park, nature centre and Kven cultural centre. The first stage of building was completed and opened in 2004; it accommodates various companies, a library, tourist information and a publicly endorsed national park centre for Reisa National Park. The second stage of building is still at the planning stage; this will be a centre for Kven culture and language, with a research environment in nature and culture, and an information and attractions centre. The plans are to focus on "nature and culture in the regions generally and Reisa National Park and Kven

⁹⁶ <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article1867748.ece> (accessed 14.12.2006);

<http://statsbygg.no/Aktuelt/Nyheter/Statsbygg-overleverer-Kvensk-institutt/> (accessed 28.6.2007).

⁹⁷ These posts are Institute Director, Information Assistant, Culture and Language Co-ordinator, Director of Administration, Director of Education and Project Co-ordinator, *Ruijan Kaiku* 18.12.2006.

⁹⁸ Innst. S. nr.46 (2000–2001), <http://www.stortinget.no/inns/2000/200001-046-005.html>.

⁹⁹ <http://www.hifm.no/index.php?ID=1032&lang=nor&displayitem=206&module=news&view=printer> (accessed 14.12.2006).

¹⁰⁰ <http://www.porsanger.kommune.no/index.php?id=164344> (accessed 28.6.2007).

culture in particular”.¹⁰¹ Even though this is still at the planning stage, it has been criticised by several Kvens because it does not comprise any academic content.¹⁰² An initial step in the realisation of the centre was the appointment of a project director who, over the course of six months, was to make Kven culture in Nordreisa a financially viable business reality.¹⁰³ The main aim of this position was, amongst other things, to develop opportunities for the use of Kven culture in future business development and cultural life. So far this has been concretised in the form of an annual Kven festival in Nordreisa. The first festival, Baaskifestivalen, took place from 1 to 3 June 2007 and one of the festival volunteers felt that the festival showed that “young people have the right to call themselves Kvens, even if they don’t speak the language, and even though tar kilns and wood-fired saunas are foreign to them.”¹⁰⁴

Kven traditions: memorial places and narratives?

How should exhibitions and representations at museums and institutions presenting Kven history and culture be interpreted? These museums have never had expansive budgets or locations in which to produce large-scale exhibitions. They are used for other activities instead of traditional, core exhibitions. Because of the eco-museum model, it has not been desirable to incorporate these large-scale types of exhibitions. This has defined the framework of Kven culture and history to a great extent but it has also opened up new understandings and types of exhibition. The entire Nord-Troms region, for example, with its six municipalities, was regarded as the exhibition basis for Nord-Troms Museum during the 1980s. The museum was thus viewed as a complete museum, covering both nature and culture in the region, where human activities ensured a continual updating of the exhibition basis.¹⁰⁵ Such a perspective of the whole region as a museum activity also rendered unnecessary comprehensive and permanent indoor exhibitions. This view has nevertheless changed over time and no longer prevails with regard to Nord-Troms Museum. Today, activities are concentrated on the existing main installations, but efforts are also being made to develop the exhibition areas in sections of the museum.¹⁰⁶

¹⁰¹ “natur og kultur i regionene generelt og Reisa nasjonalpark og kvenkultur spesielt”, <http://halti.no/nh/> (accessed 14.12.2006) and <http://www.suontavaara.se/dokument/Kvenkulturcenter.html> (accessed 16.1.2006).

¹⁰² See *Nordlys* 17.8.2006 and 25.8.2006.

¹⁰³ *Nordlys* 31.10.2006.

¹⁰⁴ “de unge har rett til å kalle seg kvener, selv om de ikke behersker språket, og selv om tjæremile og vedfyrt badstu er fremmed for dem”, *Nordlys* 5.6.2007

¹⁰⁵ Hauglid (1988) op. cit., pp. 169–170.

¹⁰⁶ http://www.ntm.no/forsiden/museet/formaal_og_visjon/rammer/viktige_tiltak (accessed 25.6.2007).

Activity at the museums still, even today, mostly takes place with the help of farm installations and a small permanent exhibition in the small side room at Tuomainengården. The farm installations focus particularly on material objects. With the help of material items, for example, it is possible to see how greater or lesser events in society have been expressed, and how macro-society is reflected at a micro-level.¹⁰⁷ Material remains have exemplified the practice of communal saunas and bread baking at Tuomainengården, but it also represents the re-establishing of traditions. In this way, buildings, material practices and traditions have forged a link with a fragmentary past. Material things also have several functions, in addition to their practical use. The physical world may function as a frame of reflection; we can both recollect and think about things.¹⁰⁸ Material things do not simply constitute physical surroundings, but are also symbols of culture, such as, for example, the stylised drawing of a *badelim* (birch twigs used in a steam sauna) in the Vadsø museum/Ruija kvenmuseum logo (Fig. 6). As a symbol, this is intended to create a recognisable sign of Kven culture. The drawing of the *badelim* is a picture of an object with a concrete function and represents handicraft knowledge of how this should be made in the correct fashion.¹⁰⁹ At the same time, however, this is also a symbol of how the Finnish-speaking immigrants introduced the sauna tradition to northern Norway and how, as a result of this, they were regarded as being more hygienic than other ethnic groups in this part of the country. Former director of Nord-Troms Museum, Rune Sundelin, has observed that “when Kvens and Kven society have sought symbols and expressions of their own culture in the past, they have often adopted the woodlands, farming and the sauna.”¹¹⁰ These expressions of culture have become almost icons in museum representations, at the same time as they help to strengthen stereotypical concepts of culture and tradition.

When activity at the Kven museums is particularly based on material culture, especially in the form of buildings, what is narrated – not unexpectedly – is the past. Through the buildings, the visitor gains entry to the past. The buildings selected express a specific distinction from both Norwegian and Sami culture but also from the present day. Tuomainengården, for example, was already recognised as distinguished and exotic long before it formally became a museum. It already had a museum-type usage and served almost a museum-type function

¹⁰⁷ Palmköld, A. (2003) ”Om tingens betydelse”, *Rig* Nr 2, p. 80.

¹⁰⁸ Larsen, P. (2002) ”Tingenes tale. Meditationer over en brødmaskine”, *Bergen museums skrifter* Nr 12.

¹⁰⁹ See for example *Ruijan Kaiku* 10/2006.

¹¹⁰ “Når kvener og kvensk samfunn har søkt i fortiden etter symboler og uttrykk for egen kultur, har en ofte tatt til skogen, jordbruket og badstua.” Sundelin, R. (2005) ”Kvenenes arv”, *Fortidvern* Nr 1, pp. 20–21.

while the owners were still living on and working the farm. Even today, the last owners have left their mark on the farm activity. There are no biographical details concerning the Tuomainen siblings' life on the farm but, with the help of photographs, possessions, texts and physical traces of their lifelong work on the farm, the visitor gets the impression that they are still there. The narrative is also concerned with a life lived on the farm and the Finnish-speaking immigrants' adaptation to the area they had reached.

Figure 6. Logo.

The form of the buildings also has a tendency to signal to the outside world the category to which they belong.¹¹¹ The wooden buildings at the Kven museums signal that these are special places, and this is further strengthened by the fact that so few pre-war wooden buildings have been preserved in these areas. They are mostly of an old-fashioned character and serve many functions in addition to housing administration offices and shops. The houses both set the scene and contain exhibitions and are utilised when the public takes part in various arrangements. The narration of the buildings' histories testifies to the changes and alterations to a building's function, outlook and reconstruction. However, the buildings also limit the museum narration of Kven culture because this focuses particularly on the past and contains little about how material matters have changed over time.

Ideology concerning activity based on the eco-museum model has influenced how Kven culture and history have been narrated, especially with regard to consideration of the public. The main aim has been to activate the public and one particular target group has been the population in the local community. This has been in stark contrast to the general message imparted by the old, traditional museums. At the eco-museums local people were to be actors in their own present within a specific geographical area, and this would contribute to

¹¹¹ Berkaak (2005) op. cit. p. 146.

strengthening the collective and individual memory.¹¹² In the case of both Vadsø museum/Ruija kvenmuseum and Nord-Troms Museum, the local population has been an important target group and both museums have their own programme of school activity (Fig. 7).¹¹³ The museums may thus be viewed as places that contribute to establishing and maintaining both individual and collective memories in the local community. When traditions are activated at the museums, this also influences knowledge and memories of the place and of people's past.

Figure 7. Immigrants at the adult education programme, Tuomainengården 2006. Photo: Vadsø museum/Ruijan kvenmuseum.

Figure 8. Bread-making, Solveig Tørrfoss, Tørrfoss 2006. Photo: Nord-Troms Museum.

¹¹² Gjestrum (2001) [1993] op. cit., pp. 40–41.

¹¹³ Nilsen (2004) op. cit. p. 13, <http://www.ntrm.no>; <http://museumsnett.no/vadsomuseet/> (accessed 25.6.2007).

Local museums such as Vadsø museum/Ruija kvenmuseum and Nord-Troms Museum have, as Kenneth Hudson has also observed, gained a function in their immediate area as cultural centres that particularly engage participation on the part of the local population. These activities appeal, like the results of Barbro Klein's studies, to other senses than just language and sight. Both physical practices and handicrafts knowledge are used at the museums when, for example, tar is burned or the sauna is fired up. Another example is the so-called Kven bread.¹¹⁴ The bread and the baker's oven have gained a special position both within and outside the museums. Both museums bake rye bread according to an old recipe and tradition in wood-fired ovens, where the public are invited to participate in the baking or watch the process as spectators. In the first Kven film, entitled *Det tause folkets stille død?* (The Silent People's Quiet Death?), the producer searches for traces of the Kven in Vadsø and finishes up at Hildonen the baker's shop buying Kven bread. During *Barentsdagene* (Barents Days) in 2006, in Tromsø, *Norske Kveners Forbund* (the Norwegian Kven Association) took part, with an information stall where, amongst other things, they handed out samples and sold Kven bread.¹¹⁵ Baaskifestivalen also relied on well-known forms of presentation when, amongst other things, people were invited to bread-baking sessions using wood-fired oven and butter churning at Tørfoss in June 2007.

These different activities at the museums, which are repeated on an annual basis, are of a more temporary nature and may be viewed as what Assmann has termed memory rituals, which are held to keep the museums and traditions fresh in the memory – both individual and collective.¹¹⁶ The museums' selection of which stories and traditions are to be highlighted contributes to other traditions becoming obscured and this is in line with Jan Assmann's presentation of the way in which memories are formed. Such events generally have both a social and a local context, and need to be repeated often, such as, for example, the school week and cultural week at Vadsø museum/Ruija kvenmuseum. By viewing the Kven museums as memory places, in the spirit of Pierre Nora, they may also be perceived as a contribution to an identity-shaping process, both local and regional. In this way, as Pierre Nora has observed, the museums' function becomes both a physical place that can be visited and a symbolic place accommodating a selection of memories.¹¹⁷

¹¹⁴ Kven bread is generally a round sourdough bread, baked using rye flour, similar to Finnish rye bread.

¹¹⁵ *Ruijan Kaiku 10/2006*, 18.12.2006.

¹¹⁶ Assmann (2006) op.cit. p. 10.

¹¹⁷ Nora (1996) op. cit.

A metanarrative?

A multiplicity of narratives is unfolding at the museums and new institutions for Kven culture and history. One of my aims has been to examine whether there exists what might be termed a Kven metanarrative at the museums. I have chosen to keep to narratives that contain what Hayden White terms *a plot* and some kind of basic structure. It is obviously problematic to group together the narratives from the various museums and institutions in what Hayden White terms a plot. One reason for this is that the narratives have not been constructed with the primary aim of creating a common narrative of the Kven or as links in forming the basis of such a narrative. The reason why I nonetheless consider this to be appropriate is because such a grouping together may offer a picture of what is aroused in the narrative in terms of Kven culture and what constitutes this culture's past, present and future. I maintain that the plot in the Kven metanarrative – based on the various museum exhibitions – may be identifiable, in spite of the fact that it will become a greatly simplified and generalised narrative.

My interpretation is that the plot's beginning is concerned with the immigration itself and the various reasons why this migration took place. The immigration itself occupies little space in the narrative, despite being a phenomenon that occurred over a long period. The course of the plot involves the Finnish-speaking immigrants' lives and work in the new land. Here, the expectations they brought with them are described as well as how they adapted themselves to a new landscape, climate, livelihood, language and culture. Its progress is then concerned with how life turned out for the immigrants, with particular emphasis on how they upheld their traditions. The Kven are depicted as industrious workers who did well for themselves despite being poor. The course of the plot also mentions the policy of Norwegianisation and modernisation, to a limited extent, to explain why this culture is in the process of disappearing. The plot ends on the day that the farmsteads became museums. The narrative concerning a living Kven culture is then refashioned to a museum account of the Kven. The Kven metanarrative may be perceived to be a narrative about immigration, adaptation, establishment, Norwegianisation, modernisation, and finally museumisation. The metanarrative is portrayed in two farmsteads and an exhibition in a small side room.

Nonetheless, it is even more difficult to fit this metanarrative into one of White's narrative categories – tragic, comic, romantic or ironic. I believe that several categories need to be used to characterise this narrative. The initial link may be characterised as a tragic narrative, which

has also dominated museum presentations of the Sami, where poverty, war and want are prominent reasons for emigration.¹¹⁸ The ensuing and final sections, on the other hand, may be characterised as both tragic and romantic narratives: tragic, because Norwegianisation and modernisation led to a language and cultural loss; romantic, because their adaptation to the land they reached was a successful, almost harmonizing narrative. In addition, the adaptation of the Kven to their livelihood and landscape is also depicted in almost heroic terms. They brought knowledge and traditions which were passed on and further developed in the land that they reached. Although this narrative does not fit within White's four categories, it nevertheless tallies well with the positive and heroising picture of the Kven arrived at in fictional literature during the 1970s at the same time as the museums were being established.¹¹⁹

Conclusion

The principal aim of this article has been two-fold: to show how Kven museums were founded and how Kven culture and history are exhibited and depicted by these museums.

Foundation

Norwegian society and the Finnish-speaking immigrants' situation have both changed considerably since the immigration. During the period following the Second World War, the Norwegian authorities' view of the Kven underwent major changes, with a change in perception from a negative awareness (cf. the Finnish threat) to their recognition as one of Norway's five national minorities. During this long-lasting process, two milestones were of particular significance, during the 1970s and at the turn of the millennium.

A time-shift within the museum sector, at a national and international level, was very significant in terms of Kven culture and access to the museum arena. New ideological trends, linked to new financial arrangements, led to a growth in the number of museums in the region of northern Norway. The museumisation of Kven culture occurred as a combination of many factors: international trends, new museum ideology, regionalisation, local history interest in ethnicity as a subject in its own right and national objectives in the museum sector were all important. Both Vadsø museum/Ruija kvenmuseum and Nord-Troms Museum have had important roles to play in their respective local communities and in the region of northern

¹¹⁸ Olsen, B. (2000) "Sápmi – en nasjon blir til?", *Museumsnytt* Nr 5/6, p. 22.

¹¹⁹ Molund, M. and Pedersen, S. (1982) *Kvenene i litteraturen*, Tromsø: unpublished thesis, p. 152, 155.

Norway as a whole. The portrayal of Kven history and culture in the museums has been clearly significant in terms of both self-awareness and understanding on the part of the majority society. The year 1999 may be viewed as a second milestone in this context. The ratification of the framework convention underlines the shift in awareness of the Kven, from little to local and regional, and now to national interest. Recognition of the Kven as a national minority was of consequence in several respects, including the fact that more money was approved for new initiatives such as buildings, language and culture. These new measures have been accompanied by new objectives on the part of the museums, with increased grants, including the new museum building in Vadsø and new centres in Børselv and Nordreisa, which will also portray Kven culture and history.

Exhibitions and narratives

Museums that portray Kven culture and history have come about as the result of long-term processes in the region of northern Norway. These museums have been, and still are, local museums that primarily portray Kven culture and history through farmstead sites. The eco-museum movement and its ideology were influential in the creation and activities of these museums, and at the same time this ideology was also well suited to the sites that gradually came under the jurisdiction of the museums. Both Tuomainengården and Tørfoss were farm sites that were practically fully-fledged museums from the very instant they became museumised. These sites have undergone restoration and a reclamation of their aesthetic worth but for the most part they have not undergone significant changes since becoming museums. Here is the narrative of the farm and the material cultural history, which is depicted via the individual farm and the families who ran the farmsteads. None of these farms were average Kven farms, however, while they were in operation: each was a special case in its own locality. Nonetheless, they represent Kven culture and history. With the help of building design features, such as Tuomainengården being a Varangerhus and Tørfoss with its sloping windowsills, the farms have become an expression of Kven culture and history. Work tools tell of livelihood adaptations in the form of fishing, agriculture, livestock farming and forestry. Individual aspects of these livelihood adaptations, such as tar burning and the keeping of horses, are also illustrated as being particularly Kven in origin. In addition, other cultural expressions – most particularly those of the sauna and of bread baking – have become symbols of characteristic practice. However, these have also gained a position in the museumised narrative as traditions sustained by the museums' activities for the public. To use Hayden White's understanding of narrative, I believe it is possible to say (in a very

generalised and simplified fashion) that the Kven metanarrative may be characterised as both tragic and romantic. White's terms have not been applicable to every aspect of this narration because I believe it may also be understood as a heroic narrative. This metanarrative is not consciously produced by the museums themselves but it may be interpreted and inferred from the exhibitions already in existence.

The new centres that will deal with Kven language and culture are still in an early phase of their work and it is therefore too early to say whether their activities will be distinct from those of the existing museums. In time, however, these establishments are likely to lead to an expansion of the Kven metanarrative. At Vadsø museum/Ruija kvenmuseum a new and comprehensive core exhibition will open in a new and modern museum building. In this way, the framework for the portrayal of Kven culture and history will most likely be considerably changed; perhaps, too, the metanarrative of the Kven?

Translated from the original Norwegian by Mary Katherine Jones.

Artikkel IV:

Kvendrakten – om å kle seg kvensk

Fig. 1: Kvendrakt for menn og kvinner.

I de seinere årene har bunadbruken hatt et oppsving i Norge, blant kvinner og særlig blant menn. Bunaden har lenge hatt en funksjon som en identitetsmarkør både i forhold til geografi, ideologi og etnisitet. Ved å iføre seg bunad kan en ”presentere seg og se ut som en nordmann.”¹ På samme tid har en kunnet kle seg nordnorsk ved å bruke nordlandsbunad eller kle seg samisk ved å bruke samisk folkedrakt.

Som et resultat av en seks år lang utviklingsprosess ble en egen kvensk drakt ferdigstilt i 2001, og det ble mulig å kle seg kvensk. Uviklingen av denne drakten kan ses på som et ledd i den pågående revitaliseringsprosessen som kvensk kultur er inne i. Til grunn ligger en forståelse av kvensk kultur som en etnisk minoritetskultur som har utviklet seg i møte mellom finsk, norsk og samisk kultur.²

¹ Hauan 2004: 57.

² Niemi 2004: 92–93 og Niemi 2006.

Drakt og identitet

Denne artikkelen har fokus på hvordan og hvorfor kvendrakten ble skapt. Hvordan skriver skapelsen av denne drakten seg inn i norsk folkedrakt- og bunadtradisjon?³ Klær har mange funksjoner, men i denne sammenhengen vil jeg se på det visuelle og identitetsskapende aspektet ved bekledning. I en artikkel om bekledning og identitet på Øst-Grønland skiver Cunera Buijs at "[g]arments are used as images of identity and are visual representations of one's social group or one's sosial position".⁴ All form for bekledning, også bunader, kan dermed betraktes som et bilde på identitet og som visuell representasjon. Astrid Oxaal har sett på hvordan bunad i Norge kan settes i sammenheng med utviklingen av og som et bidrag til fremveksten av en nasjonal identitet i perioden 1760-1917.⁵ I utviklingen av det moderne demokratiske Norge var nasjonalismen en viktig samlende ramme der utvalgte symboler som for eksempel bunad fikk være med i fremstillingen av en tilsynelatende enhetlig kultur. I boken *Portretter av en nasjon* blir det understreket at utviklingen av en felles norsk identitet også handlet om klær.⁶ Bunad- og draktkonstruksjon kan ses som en del av det nasjonale paradigmet og som et element i nasjonsbyggingen.⁷ I Norge skulle kulturnasjonalismen gjenreise kulturen på bygdene og gi ny nasjonal identitet. Hulda Garborg (1862-1934) har blitt utpekt som bunadens mor i Norge, og den var hennes bidrag i det nasjonale dannelsesprosjektet.⁸ Som en del av hennes engasjement for folkeviseleik og folkedans skapte hun ny interesse for norske drakter.⁹

Til bunadsbruken har det lenge vært knyttet et stort engasjement både når det gjelder skrevne og uskrevne normer og regler for hvem som kan bruke hvilken bunad, hvordan den skal settes sammen, bæres og krav til autenticitet. Hver vår, rett før nasjonaldagen skal feires, skriver avisene om "våre vakre bunader", de kårer den vakreste bunaden eller avslører at bunadene som vi oppfatter som spesielt norske kanskje ikke er det likevel. I mai 2007 var for eksempel en overskrift: "Bunadsbløffen. Norske nasjonaldrakter produseres til spottpris i Thailand, Ghana og Russland. Det ville bunadsbransjen holde skjult."¹⁰ Her henvises det spesielt til debatten om at norske bunader helst skal være sydd i Norge, og aller helst av norske hender, for å beholde sitt autentiske norske preg. En annen overskrift var "Drakt langveisfra.

³ Jeg vil komme tilbake til skillet mellom folkedrakt og bunad.

⁴ Buijs 2006: 11.

⁵ Oxaal 2001.

⁶ Hauan 2004: 55.

⁷ Brottveit, Hovland og Agedal 2004: 76; Löfgren 1989 og 1993.

⁸ Hauan 2004: 55.

⁹ Oxaal 1998: 141.

¹⁰ *Morgenbladet* 11.–17.5.2007.

Bunadspolitiet kan snøre igjen kysa: nasjonaldraktene har aldri vært helt norske. Vi feirer 17. mai i flerkulturelle folkedrakter”.¹¹ Her ble det forsøkt å røske opp i vanlige forestillinger om at bunadtradisjonen langt tilbake i tid bare har vært norsk. Videre i artikkelen fremstilles det som om det var et nytt og ukjent faktum at draktstoff ofte har vært importert fra utlandet. Trolig har det store engasjementet i bunadskonstruksjon og bunadsbruk sammenheng med at de fleste nordmenn på en eller annen måte har et nært forhold til bunad. De utgjør en viktig del av festgarderoben, men samtidig innebærer de noe mer. I mange tilfeller handler det om å markere tilhørighet eller identitet.

Tilkomsten av egne bunader for den nordnorske landsdelen har blitt satt i sammenheng med utviklingen av nordnorsk regionalisme. I perioden mellom 1920-tallet og 1940-tallet ble mannsbunad for Nordland og Troms, nordlandsbunad for kvinner og hamarøybunad for kvinner konstruert som resultat av utviklingsarbeid i miljøene ved de frilynte folkehøyskolene i landsdelen. Historikeren Åsa Elstad mener disse draktene ble skapt først og fremst som en opposisjon mot de sørnorske bunadene og skulle bidra til å øke selvfølelsen i landsdelen.¹² Fremveksten av nordnorske bunader kan og ses på som et resultat av et ønske om å fylle ut det nasjonale bunadsbildet, og å skape noe eget for landsdelen. Bunadene ble viktige markører for den nordnorske identiteten, en posisjon særlig nordlandsbunaden fortsatt har. Utviklingen av en egen drakt for kvener kan tolkes som et ledd i et identitetsskapende prosjekt på lik linje med tidligere nasjonale, regionale eller mer lokalartede bunadsprosjekter. Egen klesdrakt for en etnisk gruppe handler om å skape tydelige visuelle kjennetegn. Historikeren Odd E. Lovoll har vist hvordan norskamerikanere i lang tid tatt i bruk etniske symboler på ulike måter for å fremme tilhørighet til norskamerikansk identitet. Blant annet ble det designet en egen Texas-bunad i 1987 som skulle fremme en særegen norsk-texansk etnisk identitet med ”Texas-blåklokker, indianertepper, en spottfuglehale, oljeboringstårn og statens énstjerne, blandet sammen i et mønster av rosemalingssnirkler.”¹³ Det eksisterer også en såkalt Florida-bunad som har elementer fra norsk drakttradisjon, men som er tilpasset det lokale klimaet.¹⁴

Bakgrunns materialet og sammensetningen av kvendrakten kan gi et innblikk i hvordan en minoritet ser på egen historie og kultur. Er det mulig å se på skapelsen av drakten som en

¹¹ *Ny tid* 11.-18.5.2007.

¹² Elstad 2001: 7-8.

¹³ Lovoll 1999: 168.

¹⁴ Lovoll 1999: 49, 52.

materialisering av kvensk kultur og tradisjon i draktform? Min hypotese er at denne bunaden ble laget for å etablere det Anthony Smith kaller ”ethnosymbols” (ethnosymboler) innenfor en kultur med få eksisterende visuelle kjennetegn.¹⁵ Visuelle markører er viktige i en revitaliseringsprosess for å kommunisere tilhørighet innad i en gruppe, og utad. Slike markører kan skape visuelle kontraster til andre grupper, men også skape en sterkere konsensus om gruppens egen kultur.

Bekledning, og dermed også bunader, kan forstås som en del av ikke-verbal kommunikasjon: ”Dress is coded sensory system of non-verbal communication that aids human interaction in space and time.”¹⁶ Bunader og folkedrakter er særegne i så måte fordi de på samme tid kan kommunisere ulik identitet og tilhørighet på ulike nivå, både nasjonalt, regionalt, lokalt og etnisk. Bunader kan defineres som visuelle tegn i seg selv, de består av en rekke budskapsbærende elementer som signaliserer posisjoner og tilhørighet. Som helhet har bunader og drakter betydning, men også enkeltplagg kan ha mening. For eksempel kan særegne hodeplagg eller belter brukes til å signalisere sivil status.¹⁷ Kunsthistorikeren Astrid Oxaal har tatt i bruk kommunikasjonsanalyse og viser hvordan denne metoden kan profilere drakt og samfunn som meningsverk.¹⁸ En kommunikasjonsmodell er en relativt enkel modell som består av å identifisere sender, budskap og mottaker. Mulighetene til kommunikasjon vil ligge i en felles forståelseshorisont av bunader og de tegn som de innehar hos de involverte.

I selve skapelsesprosessen fra ide til ferdig drakt har det blitt gjort mange valg, og identifisering av disse valgene forteller noe om hva kvener selv vektlegger innen egen kultur. Jeg skal her se nærmere på hvordan kvendrakten ble til.

Bakgrunn og ide for kvendrakten

Kunstneren Jens Stark fra Kvæningen hadde lenge hatt et ønske om å utarbeide en egen drakt for kvener, da han i 1995 tok kontakt med Kompetansesenteret for husflid og småindustri (KHS). Hans utgangspunkt var at ”hvorfor skulle ikke kvenene ha sin egen drakt som alle

¹⁵ Smith 2001: 57–61.

¹⁶ Eicher 1995: 1.

¹⁷ Oxaal 2001: 18–27; Guttorm 2006: 224.

¹⁸ Oxaal 2001: 17.

andre?”¹⁹ Stark hadde selv tegnet et forslag til hvordan han så for seg drakten, men trengte hjelp til det sømfaglige arbeidet og finansiering av prosjektet.²⁰

Kompetansesenteret holdt til på Høgtun i Troms og var en bedrift som hadde som formål å styrke nyskaping og konkurransevne innen husflid og småindustri.²¹ Bedriftens virksomhetsfelt var blant annet design- og produktutvikling, og det gjorde Kompetansesenteret til en aktuell samarbeidspartner om draktprosjektet. De fulgte opp initiativet fra Jens Stark ved å utarbeide en prosjektskisse og ved å sende en forespørsel om eventuell finansiering til Norsk kulturråd, med en gjenpart til Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto (NKF).²² Selv om prosjektet ikke var initiert av NKF, valgte foreningen å stille seg positiv til det initiativet som var tatt og inngikk et samarbeid med Kompetansesenteret. For Kompetansesenteret hadde prosjektet en todelt målsetting. Det skulle resultere i en drakt for kvener, og prosjektet skulle bidra til å skape arbeidsplasser for småskalabedrifter gjennom kompetanseheving.²³ De så for seg at produksjon for salg av den ferdige drakten skulle skape arbeidsplasser.

Skissen Jens Stark hadde utarbeidet skal hovedsakelig ha sett ut som en sort kjole og var inspirert av det generelle motebildet ved århundreskiftet. Kompetansesenteret mente imidlertid at ”drakten måtte være mer kvensk og inspirert av kvenske tradisjoner.”²⁴ I det videre samarbeidet var Kompetansesenteret faglig ansvarlig og fant frem og gikk gjennom grunnlagsmaterialet. De utarbeidet forslag og stod for det sømtekniske arbeidet. NKF på sin side satte ned en arbeidsgruppe som jobbet tett sammen med Kompetansesenteret og fungerte som en referansegruppe. De forslagene som Kompetansesenteret utarbeidet ble lagt frem for denne referansegruppa, som igjen lanserte nye ideer, forkastet eller ga sin godkjenning til forslagene som var lagt frem.²⁵

Bunad eller folkedrakt?

Den planlagte drakten ble fra starten av omtalt som *kvendrakten* og kan betegnes som navnet på selve drakten. Betegnelsen drakt kan forstås som bekledning, og dermed vil en definisjon

¹⁹ *Ruijan Kaiku* 23.2.1996.

²⁰ *Ibid.*

²¹ <http://www.kompetansesenter-khs.no> (pr. 20.9.2005). 1. april 2003 ble Kompetansesenteret (KHS) nedlagt på grunn av manglende finansiering til ordinær drift.

²² KHS: Brev til Norsk kulturråd 25.4.1995.

²³ Intervju med faglig ansvarlig ved KHS Britt Sandnes 20.6.2005.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Arbeidsgruppen som ble satt ned i 1995 bestod av: Eira Söderholm, Egil Sundelin og Jens Stark.

være at dette skulle være klær for kvener. Det er interessant å stille spørsmål ved om hvordan en slik drakt passer inn i norsk drakttradisjon. Da det praktiske arbeidet med å utforme kvendrakten startet, formulerte NKF et krav som omfattet hva man ønsket drakten skulle bli. Kravet var at

”man ville ha en drakt som gjorde at de som identifiserte seg med det kvenske skulle kjenne hverandre igjen ved festlige sammenkomster og at man skulle være synlig som gruppe i storsamfunnet. Drakten skulle om mulig ivareta kvenske tradisjoner – den skulle også være en drakt som kunne brukes i dagens samfunn.”²⁶

NKFs forventninger indikerer at de så for seg at drakten kunne bidra til synliggjøring av kvener. Festaspektet tyder på at man ønsket en drakt som skulle brukes på lik linje med bunadsbruk ellers i dagens Norge. Dette skulle med andre ord ikke være et hverdagsplagg, men et slags festplagg.

Ifølge Bunad- og folkedraktrådet, som er en statlig rådgivende institusjon innen bunadsspørsmål, skal en skille mellom bunad og folkedrakt.²⁷ Folkedrakt har blitt definert som drakt som har vært ens innenfor et visst geografisk område (draktområde) og tidsrom, og har representert en særpreget klesskikk som skilte seg fra andre distrikt og samtidsmote.²⁸ I noen draktområder har slike draktskikker vedvart over tid og hatt en sammenhengende utvikling fra folkedrakt til bunad, som for eksempel i Setesdal, i Hallingdal og i samiske områder.

Det var i sin tid Hulda Garborg som tok i bruk betegnelsen bunad, og hennes bruk av bunadsbetegnelsen har blitt karakterisert som ”en *gammel* betegnelse på en ny drakt, samtidig var det en *ny* betegnelse på en gammel drakt, fordi både drakten og betegnelsen var revitalisert til ny bruk.”²⁹ Ettersom Hulda Garborg var knyttet til norskdomsrørsla og arbeidet for landsmålet, tok hun i bruk betegnelsen bunad om både de tradisjonelle folkedraktene og de nye draktene som ble laget med utgangspunkt i gamle folkedrakter. Et klarere skille mellom bunad og folkedrakt ble først utviklet i 1974 av den daværende førstekonservator ved Norsk Folkemuseum, Aagot Noss.³⁰ Hovedsakelig har forskjellen mellom folkedrakt og bunad vært

²⁶ KHS: ”Kvendrakten – dokumentasjon”.

²⁷ De fem bunadkategoriene er gjengitt i Haugen 2006, bd 1: 16 og 25, se også <http://www.bunadraadet.no/>

²⁸ Haugen 2006, bd 1: 14–15.

²⁹ Oxaal 1998: 4.

³⁰ Noss 1988 [1974]: 95–117; Haugen 2006, bd 1: 15.

definert ut fra bruken av draktene. Folkedrakten har vært kvinner og menns daglige klesdrakt som både var tradisjonelle og lokale plagg. Disse draktene var differensierte etter hvem som brukte dem og når. Hovedforskjellene var gjerne mellom gift eller ugift, mellom kirkeklær eller ikke kirkeklær og det var samtidig rom for individuelle variasjoner. Bunaden har kommet i tillegg til brukerens tradisjonelle klær og har vært mer ensarta og uniformert enn folkedraktene de har hatt sitt opphav i. Bunader er i hovedsak rekonstruerte eller komponerte med bakgrunn i eldre draktmateriale eller folkedrakter og de er i hovedsak begrenset til høytids- og festbruk.³¹ Og som Noss har uttalt det: ”Bunad og 17. mai høyrer i hop som skjeia og grauten.”³²

Skillet mellom folkedrakt og bunad kan være uklart for et utrent øye, og til tider komplisert. Men med utgivelsen av *Norsk bunadleksikon* i tre bind i 2006, ble Bunad- og folkedraktrådets definisjon av bunadbegrepet utvidet og forståelsen dermed forenklet. I dette verket har redaktøren Bjørn Sverre Hol Haugen tatt ”eit bunadspolitisk standpunkt.”³³ Her blir betegnelsen bunad brukt om de fleste drakter enten de er nasjonaldrakter, folkedrakter, bunader, bygdedrakter eller festdrakter. Denne utvidede bruken av bunadsbegrepet har av Haugen sjøl blitt omtalt som ”[e]in sikker brannfakkell i det tradisjonelle bunadsmiljøet.”³⁴ Årsaken til denne utvidelsen er at i dag brukes de fleste draktene på lik linje, til 17. mai eller andre høytider. Jeg finner Haugen og *Norsk bunadleksikon* sin begrunnelse og bruk av bunadbetegnelsen hensiktsmessig. Ifølge denne definisjonen kan alle typer drakter som brukes til høytid og fest kalles for bunad, om de er forankret i folkedrakttradisjon eller er nye konstruksjoner. Dermed kan kvendrakten betegnes som en bunad fordi den særlig var ment for de anledninger da det er vanlig å bruke bunad. *Norsk bunadleksikon* omtaler imidlertid verken kvendrakten eller samiske drakter som bunad. De samiske plaggene blir omtalt som drakt eller kofte. De samiske draktene har hatt, og har fortsatt, en funksjon som både hverdags- og høytidsklær, og mange samer har forskjellige kofter og blir innad i miljøet betegnet ut fra bruk som ”konfirmasjonsdrakter, festivalkofte, møtekofte, bryllupskofte, fjellkofte osv.”³⁵ Samiske drakter har på samme måte som kvendrakten etnisk tilhørighet, men det diskvalifiserer ikke fra bunadsbetegnelsen om en definerer begrepet ut fra bruk. Kvendrakten inngår dermed i bunadkategorien selv om den blir betegnet som drakt.

³¹ Noss 1988 [1974]: 104, Noss 1988; Haugen 2006, bd 1: 14–16.

³² Noss 1988: 135.

³³ <http://www.nationen.no/kultur/article2066374.ece> (25.9.2007).

³⁴ Ibid.

³⁵ Guttorm 2006: 224.

Bunadskonstruksjon og materialbruk

Bunad- og folkedraktrådet har utarbeidet fem kategorier for bunader, ut fra hva rekonstruksjonene bygger på.³⁶ Dette klassifikasjonssystemet kan karakteriseres som en hierarkisk inndeling av drakter og ”viser i hvor sterk grad og på hvilken måte bunadene er en videreføring av folkedraktene.”³⁷ Spennet i disse kategoriene er stort, hvor den første kategorien omfatter de mest autentiske, mens femte og siste omfatter de minst autentiske. Den første kategorien betegner bunader som er ledd i en levende drakttradisjon, som for eksempel hardangerbunad for kvinner (se fig 3.), mens den femte kategorien er for drakter som bygger på svært spinkelt materiale eller er fritt komponert, som for eksempel kystdrakt for kvinner og menn. Bunad- og folkedraktrådet mener følgelig at drakter som omfattes av den femte kategorien heller ikke skal kalles bunad. I presentasjonene av de enkelte bunadene i *Norsk bunadsleksikon* har alle blitt plassert i en av kategoriene fra 1-5, utenom de samiske draktene og kvendrakten. Hvorfor disse bunadene ikke er plassert inn de fem bunadskategoriene blir det ikke gitt forklaring på, men det blir konstatert at situasjonen for det samiske er annerledes.³⁸ En årsak kan imidlertid være at Bunad- og folkedraktrådet ikke har hatt samisk draktskikk som arbeidsområde og det finner derfor vanskelig å kategorisere samiske kofter. Teksten om samisk draktskikk og kvendrakten er heller ikke skrevet av redaktøren selv, som har skrevet de aller fleste tekstene om de andre bunadene. Jeg vil komme tilbake til de fem kategoriene, for ved å se nærmere på konstruksjonen av kvendrakten er det mulig å vurdere hvilken av de fem kategoriene denne drakten hører inn under.

Bakgrunnsmateriale

I tråd med Bunad- og folkedraktrådets retningslinjer la Kompetansesenteret og NKF i samarbeid ned et omfattende arbeid for å finne egnet bakgrunnsmateriale til konstruksjonen av kvendrakten. Både Kompetansesenteret og NKF anså det som viktig å identifisere kvenske drakttradisjoner og ”å finne det kvenske kulturuttrykket av i dag.”³⁹ Bunad- og folkedraktrådets retningslinjer åpner for rekonstruksjon av drakter der det ikke har eksistert noen folkedrakt eller bunad tidligere, men det bør i størst mulig grad være kopier av folkedraktmateriale slik det har vært brukt i en viss tidsperiode innenfor et geografisk avgrenset område. Kompetansesenteret og NKF valgte perioden 1880-1920 som historisk

³⁶ Se for eksempel Haugen 2006, bd 1: 16.

³⁷ Bunad- og folkedraktrådet, i Haugen 2006, bd 1: 25.

³⁸ Haugen 2006, bd 1: 17.

³⁹ KHS: Prosjektutkast fra KHS, sendt til Norsk kulturråd i april 1995.

tidsavgrønsing for valg av kildemateriale til drakten, basert på hva de fant av tilgjengelige museale og litterære kilder. Geografisk ble området avgrønsert til der kvenene tradisjonelt hadde bosatt seg, det vil si hovedsakelig Finnmark og Troms, men også Nordland. Det innebar at i motsetning til de fleste norske bunader eller samiske drakter har kvendrakten en s vært utstrakt geografisk tilhørighet. Både Kompetansesenteret og NKF mente det var viktig   investere både tid og krefter på   lete frem egnet bakgrunnsmateriale og argumenterte for at dette var viktig fordi det hadde stor betydning for draktens legitimitet: ”Det er fritt frem for hvem som helst   konstruere en ny drakt. Enhver tradisjon har en gang startet, men når man ønsker   skape en drakt som skal virke forsterkende på felles identitet, er det en fordel at man forholder seg til kilder der det er mulig.”⁴⁰

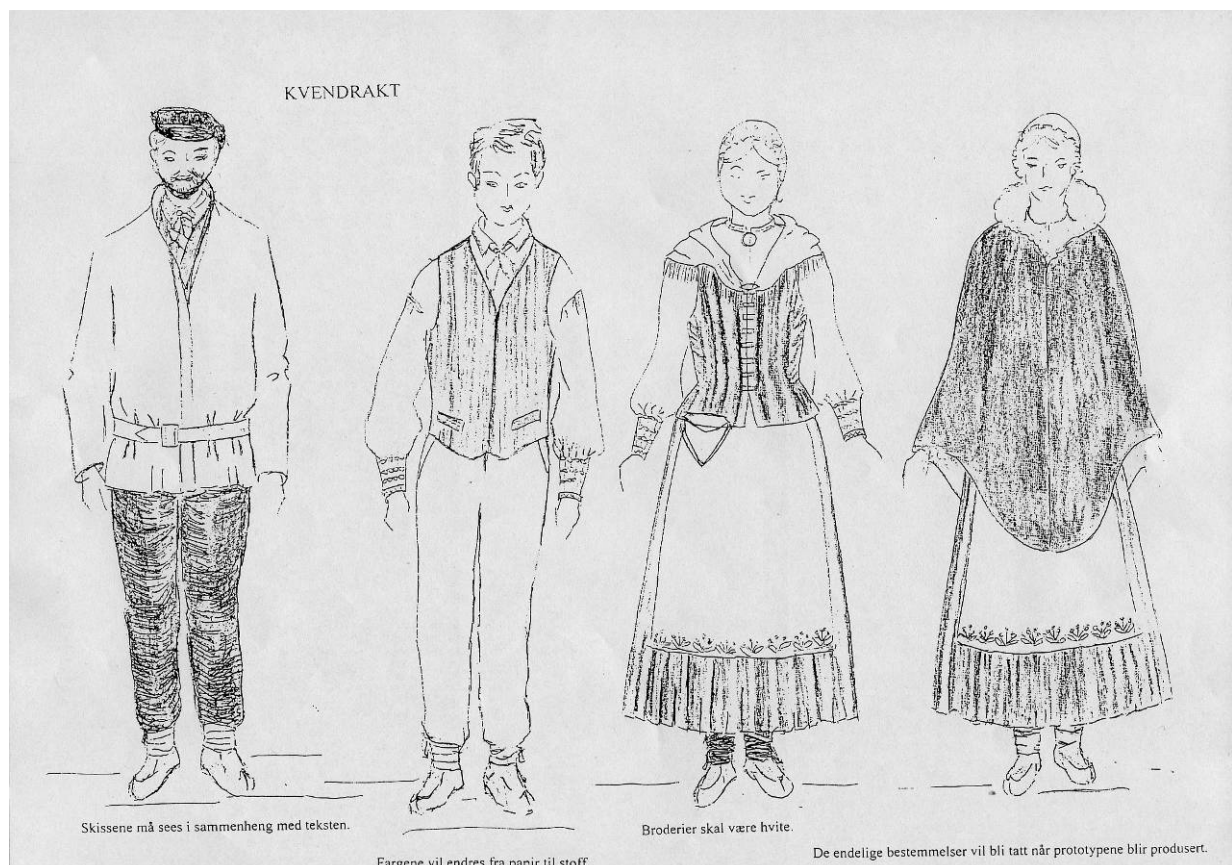

Fig. 2: Tidlig skisse av kvinne- og mansdrakten utarbeidet av Kompetansesenteret.

Underveis i denne prosessen ble det fremhevet at det var vanskelig   finne egnet bakgrunnsmateriale for kvendrakten. En regnet med at mye av det som hadde eksistert av klesplagg med tradisjonsbærende element og fotografi som kunne fortelle om drakttradisjoner, hadde gått tapt under evakuering og nedbrenning av Finnmark og Troms på

⁴⁰ KHS: Heftet: Kvendrakten.

slutten av andre verdenskrig. I samråd kom kompetansesenteret og NKF til den erkjennelsen at det ikke hadde eksistert noen allmenn eller ensartet kvendrakt som nå hadde gått ut av bruk. Ifølge NKF og KHS ble kvendrakten satt sammen ut fra litterære beskrivelser, fotografier av personer med bekleddning som syntes å ha vært alminnelig og finske drakters fargekombinasjoner og fasong. Som et resultat av arbeidet med å finne fram egnet bakgrunnsmateriale, fikk drakten elementer som ble rekonstruert ut fra forskjellige historiske uttrykk. Jeg skal se nærmere på de enkelte plaggdelene i både kvinne- og herredrakten, og de valgene som ble gjort underveis (se fig. 2).

Kvinnebunaden

I 1999 hadde Kompetansesenteret ferdigstilt den første prototypen på en kvinnedrakt og en mansdrakt, og de ble vist frem første gang under en nasjonal konferanse om kvenkultur i Nordreisa. Kvinnedrakten består av stakk, vest, understakk, skjorte, forkle, tørkle, lue, veske, fottøy og sølv. Prototypen på kvinnedrakten som helhet var inspirert av den finske folkelivsgranskeren Samuli Paulaharju sine beskrivelser av hvordan kvinner gikk kledd i Børselv-området på 1920-tallet:

”Fruentimren gick ända fram till nulevandes ungdomstider klädda på det finska viset: jämnrandiga, breda, långa, midtveckade kjolar, halsduk på skuldrorna, stycke med krusad huvudduk og nätta uringade, åtsmitande klädesliv med åtta hakar. De blå, gula, röda och gröna ränderna i kjolen färgade man själv.”⁴¹

Paulaharjus litterære beskrivelser, arkivopplysninger og fotografier blir fortalt å ha vært viktige for utformingen av kvinnedrakten, til tross for at han først kom til Norge i perioden etter 1920. Stakken og vesten er sydd av et håndvevd stoff, hvor stripene er slått inn i veven, som ble utviklet spesielt til kvendrakten. Stoffet har blå, gule, røde og grønne striper med svart renning. I tillegg til at dette samsvarte med Paulaharjus beskrivelser, var stripete stakkestoff vanlig i daglig bruk (se fig. 3 og 4) og et element i nordfinske drakter.⁴²

Utviklingen av stakkestoffet eksemplifiserer synet på forholdet mellom finsk og kvensk kultur i denne prosessen. Det var viktig å fremheve kvendraktens tilknytting til finsk drakttradisjon, men det ble samtidig understreket at drakten ikke var en kopi av finske drakter. Den bygde på

⁴¹ Paulaharju 1973: 79.

⁴² KHS: Heftet: Kvendrakten; manus til presentasjon av prototypen 31.8.1999; Mellem 2006.

beskrivelser fra Børselev. Dermed konstateres det at kvensk kultur har fellestrekk med finsk kultur, men likevel er forskjellig.

Fig. 3 og 4: Eksempler på bruk av stripete stakkestoff.

Det hører med rød understakk til kvinnedrakten, og skjorta, forkledet og lua ble sydd i hvit halvlin med hvite broderier.⁴³ Utgangspunktet for utformingen av lua og broderiene ble tatt i en gammel lue fra Tornedalen (se fig. 7). Ved å bruke denne lua som inspirasjon har drakten blitt knyttet til et geografisk område hvor mange av de finske innvandrerne kom fra. Skjorta til kvinne- og mannsdrakten har blitt fremhevet som spesiell på grunn av ermene med fem sydde legg ved skuldrene og et bredt felt av legg ved handleddet (se fig. 5 og 6). Denne særegne måten å sy ermene på ble kopiert fra skjorteermet til et kvensk par som ble fotografert i 1925.⁴⁴ Herreskjorta har i tillegg en krage som silkeskjerfet kan knyttes under. Selv om utformingen på skjorta er unik, følger den norsk bunadstradisjon, hvor hvit bunadsskjorte er svært vanlig. Til kvinnedrakten ble det designet en trekantet veske, sydd i reinskinn, som var inspirert av formen på komager (se fig. 8). Komager kan også brukes som fottøy til drakten.⁴⁵ Under visningen av prototypen kom det noen kommentarer til kvinnedrakten, blant annet at veska hadde en uvanlig form. Kvinnedrakten ble likevel i liten grad forandret etter visningen, mens flere elementer på herredrakten ble endret.

⁴³ Mellem 2006: 326.

⁴⁴ Mellem 2004; Mellem 2006: 324.

⁴⁵ KHS: Brev fra KHS til NKF, 23.2.2000.

Fig. 5: Kvinnedrakten med sjal.

Fig. 6: Kvinnedrakten.

Fig. 7: Lua til kvinndrakten.

Fig. 8: Veska til kvinndrakten.

Mannsdrakten

Mannsdrakten består av skjorte, vest, halstørkle, bukse, jakke, belte, kalott, fottøy, sølv og slirekniv. Prototypen ble i stor grad utarbeidet for at den skulle passe til kvinndrakten.

Kompetansesenteret og NKF har hevdet at årsaken var at det var vanskeligere å finne særegne kvenske draktelementer som den kunne baseres på. Det kan tenkes at kvinner har tatt mer vare

på særdrag ved påkledning, og at menn har fulgt det generelle motebildet i større grad.⁴⁶ Draktelelementene til prototypen på herredrakten ble endret ut fra flere hensyn, både det estetiske og praktiske. For eksempel ble det til herremodellen først laget grå bukser av tykk vadmel. Kompetansesenteret mente imidlertid at det ville være riktigere ut fra estetiske hensyn med hvite bukser, mens NKF ønsket sorte buker i en lettere ullkvalitet. Den hvite buksa ble tidlig forkastet fordi den ble betraktet som håpløst upraktisk; en mann i NKF uttalte at han ikke ville gå rundt i ”pyjamasen på 17. mai!” Det endelige resultatet ble sorte bukser.

Etter ønske fra NKF ble det brukt sort lue med blank skjerm, såkalt kaskjett, til prototypen (se fig. 9). Under den første visningen av drakten ble det imidlertid gitt flere innspill til nettopp valg av hodeplagg. Kommentarene gikk ut på at det ville være mer naturlig med kalott, og at kaskjett ikke var tidsriktig for perioden som var valgt som utgangspunkt.⁴⁷

Kompetansesenteret og NKF tok disse kommentarene med seg og utarbeidet forslag til kalott (se fig. 11). Som et historisk belegg for dette valget brukte man et litografi som viser to finske menn på ekornjakt en gang tidlig på 1800-tallet (se fig. 10). Med denne henvisningen, til et tidspunkt langt tidligere enn den opprinnelig valgte tidsperioden (1880-1920), kan det stilles spørsmål om valget av kalott var gjort ut fra eksotiske og ikke historiske argument. Kalotten ble utarbeidet i hvit ull ut fra det estetiske: ”Vi syntes ikke den [kaskjett] harmonerte med resten av drakten, så da blei det at man laga kalott som en har i Finland, da syns vi tingan falt mer på plass.”⁴⁸ Bortfallet av kaskjett til fordel for kalott ble også forklart med at kaskjetten hadde for sterk tilknytting til kystkultur, og at den ble brukt som hodeplagg til kystdrakt for menn.⁴⁹ Motivet for å velge kalott kan også ha vært at det virket mer etnisk enn kaskjett. Fotografier fra den utvalgte historiske perioden viser at kaskjett utvilsomt har vært vanlig i bruk blant flere etniske grupper langs kysten, og den har forøvrig i moderne tid lenge vært brukt som vanlig hodeplagg. I så måte var valget av kalott med på å gjøre herredrakten mer unik, men kalott som hodeplagg var trolig ute av bruk blant kvener i den perioden som ble valgt som utgangspunkt.

⁴⁶ Lorenzen 1987.

⁴⁷ KHS: referat fra visningen av prototypene i Nordreisa 1999.

⁴⁸ Intervju med representant fra kvendraktutvalget, Reidun Mellem, 24.6.2005.

⁴⁹ For beskrivelse av kystdrakten, se Haugen 2006, bd 3: 180.

Fig. 9: Prototypen med kaskjett. Fig. 10: Finske menn på ekornjakt. Fig. 11: Ferdig drakt med kalott.

Jakka til mannsdrakten ble også sydd i hvit ull, og denne jakka har sammen med de andre hvite elementene i kvinne- og herredrakten blitt fortalt å være et resultat av at kvenene likte å bruke lyse klær.⁵⁰ I NKF sin brosjyre om kvendrakten står det at de ”lyse fargene i draktene skal vise til at kvenene var spesielt reinslige, og merket seg ut med sine lyskvite klær.”⁵¹ Kompetansesenteret var imidlertid ikke helt enig i denne fortolkningen og mente at årsaken like gjerne kunne være at ufarga ull var billigere enn annen ull og derfor mer brukt. I andre bunader i Norge er det dessuten uvanlig med hvite eller lyse draktelementer. For eksempel har en rekonstruert mansbunad fra Østfold, som ble ferdigstilt i 1990, jakke i hvit ull.

Den hvite jakka har en koftelignende form og holdes sammen med et bredt belte av dobbelt reinskinn (lærbelte) med sølvspenne. Formen ligner på samiske kofter som har et såkalt primærsknitt, som har vært i bruk over hele verden og av ulike folkegrupper.⁵² Her som andre steder har kulturlån mellom ulike etniske grupper foregått. I tillegg gir både bruken av kalott, komager og reinskinn assosiasjoner til samisk draktradisjon. Disse draktelementene forteller også om fellestrekk ved samisk og kvensk klesbruk. I *Finnmarkens folk* har Paulaharju beskrevet den nære tilknytting til samisk klestradisjon, og hvordan samiske plagg ble tatt i bruk av den kvenske befolkningen:

⁵⁰ *Finnmark Dagblad* 15.1.00; *Nye Troms* 23.9.1999; KHS: Manuskript utarbeidet av KHS til fremvisning av bunadene i Nordreisa 1999, Alta 1999, Børselv 1999 og Harstad 2000; Mellem 2006: 324–236; <http://home.no.net/ekbunad/kvendrakt1.htm> (14.6.2008).

⁵¹ Brosjyre utgitt av NKF: *Kvendrakten – Kväänipuku*.

⁵² Elstad 1997: 123; Guttorm 2006: 205.

”Men genom livet i Lapplands utmarker och genom många giften med lappar har börselvsbon anlagt lapska kläder till vardagsdräkt. Både män och kvinnor går som lapparna i kolt, mössa och kängskor. I skorna har man hö på lappvis, plocat under vide.”⁵³

I utviklingsprosessen av kvendrakten var både kompetansesenteret og NKF klar over disse fellestrekkene, og det ble ansett som problematisk fordi det var ønskelig at drakten skulle fremstå som noe eget, forskjellig fra samisk. Det innebar en risiko for å velge bort draktelementer som hadde vært vanlig i bruk blant kvener. Samtidig var en opptatt av at, som en informant sa: ”kvendrakten måtte jo ikke bli for samisk!” Den trekantede veska forsterker nettopp dette poenget, den trekantede formen ble valgt fordi en ikke ønsket en pose av skinn som kunne oppfattes som samisk.

Tilbehør

Til både kvinne- og mansdrakten skal det brukes silketørkle (se fig. 5 og 11). Det ble ikke designet eget tørkle til kvendrakten, men brukerne kan velge farge og mønster ut fra det en synes passer best. Ifølge Samuli Paulaharjus beskrivelser gikk kvinnene i Børselv med ”halsduk på skuldronna”, men forteller ikke om de var av silke, ensfarget eller mønstret.⁵⁴ Til kvinnedrakten skal det brukes et tørkle med frynser, og argumentasjonen for bruken av tørkle er at det ”gjennom tidene [har] vært vanlig kjærestegave når unggutten kom hjem fra fiske”.⁵⁵ Kjøp av silkesjal har gjerne vært knyttet til stereotypen om den sløaktige nordlendingen.⁵⁶ Men her blir denne stereotypien tilskrevet kvensk tradisjon som aldri tidligere har vært knyttet til en slik karakteristikk. Årsaken til at det skal brukes tørkle til mansdrakten står uten forklaring, men er ellers et mer og mer vanlig element i mannsbunader.⁵⁷

De alternative valgene for bruk av sko oppsummerer kvendraktens tilknytting til norsk, finsk og samisk draktradisjon. Det ble bestemt at fottøyet skulle være valgfritt, og at den enkelte skal kunne velge mellom bunadssko, bjekso eller komager som linner med komagbånd. Begrunnelsen for bruk av komager var at de ”har lange tradisjoner i Nord-Noreg. Det var

⁵³ Paulaharju 1973: 79.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Mellem 2006: 326.

⁵⁶ Se for eksempel Elstad 1997: 139.

⁵⁷ Om bruk av silkesjal til bunad, se Haugen 2006, bd 1: 59–61.

gode og lette fotplagg som alle kunne skaffe seg, så sant dei hadde husdyr som kalvar og sauar. Dette passa for kvenane, som i stor grad var eit jordbruksfolk.”⁵⁸

I et samarbeid mellom Målselv sølvsmie og kompetansesenterets designer Marte Frette ble det utarbeidet en egen serie med bunadssølv tilpasset kvendrakten. Denne serien består av sølje og hekter til kvinnebunaden, halsnål til herrebunaden og felles mansjettknapper (se fig. 13, 14, og 15). Sølvets har polert overflate og som siden blir oksidert for å få frem et mer rustikk preg og fremheve detaljer. Designeren av smykkene hadde

”tilstrebet et moderne uttrykk, som samtidig skal gi assosiasjoner tilbake i tid. Smykkene hører til en festdrakt, og det skal smykkene være med på å understreke. De skal være ”levende” og gi lyd. Å få til et harmonisk samspill mellom drakt, smykker og tilbehør har vært vesentlig.”⁵⁹

Inspirasjonen til sølvets ble hovedsakelig hentet fra et halssmykke som ble funnet på gården Eidet i Maursund i Nordreisa kommune (se fig. 12). Smykket er registrert som et skattefunn fra vikingtid eller tidlig middelalder og datert til sent på 1000-tallet. Det økseformede anhenget har en østlig karakter, og det antas at det stammer fra Finland eller Russland.⁶⁰ I tillegg til elementer fra dette smykket har hjerte- og korsmotiv blitt brukt i stilisert form i designet av sølvets. I prosessen med utviklingen av drakten diskuterte kompetansesenteret og NKF hvordan sølvets skulle utformes og ble enige om at sølvets ikke trengte å se fattigslig ut selv om de mente mange av innvandrerne hadde vært det.⁶¹ De ble enige om at drakten skulle ha en rik utforming i form av sølv, siden den skulle brukes på lik linje med andre bunader i dagens samfunn. NKF var fornøyd med det ferdige sølvets og at det ikke hadde ”likhet med samesøljer eller andre bunadssøljer”.⁶² Sølvserien til kvendrakten er interessant fordi designeren har tatt i bruk og kombinert mange ulike elementer. Årsaken til at anhenget fra 1000-tallet ble brukt som inspirasjonskilde, kan være at en ønsket å knytte kvenenes tilstedeværelse langt tilbake i tid, men også å knytte an til østlige kulturer i Finland og til Russland. Kompetansesenteret og NKF fant heller ikke frem til typiske smykker som har vært brukt i de kvenske områdene. Det ble fremhevet at hjerteformen har vært i bruk, selv om den ikke bare var spesiell for de kvenske områdene; den har vært vanlig i både norsk og samisk

⁵⁸ Mellem 2004.

⁵⁹ KHS: ”Kvendrakten – dokumentasjon”.

⁶⁰ Storli 1997: 31; Spangen 2005: 54–55.

⁶¹ Intervju med faglig ansvarlig ved KHS, Britt B. Sandnes 20.6.2005.

⁶² Intervju med representant fra kvendraktutvalget, Reidun Mellem 24.6.2005.

søljetradisjon. I tillegg til forankringen av sølvet langt tilbake i tid, til østlig kultur og bruken av tradisjonell hjerteform, har kvenenes religiøsitet og tilknytting til læstadianismen fått en sentral plass gjennom korset.⁶³

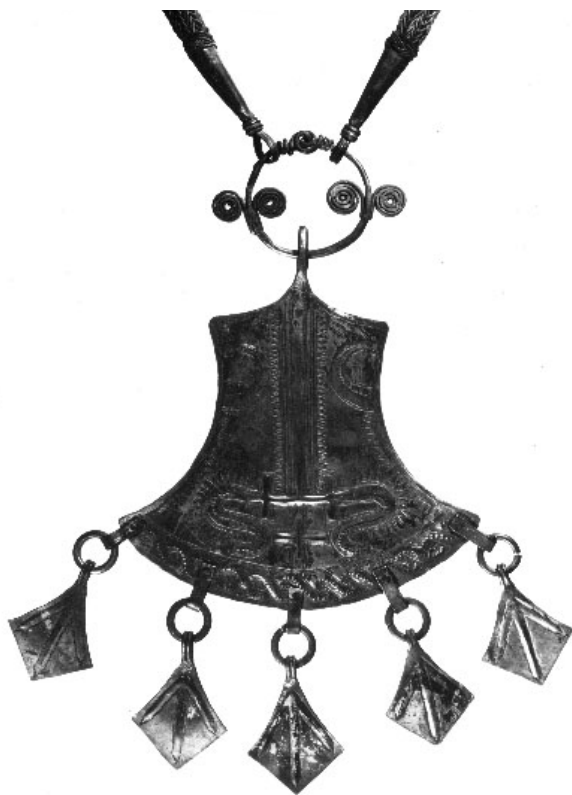

Fig. 12: Halssmykke fra 1000-tallet e. Kr.

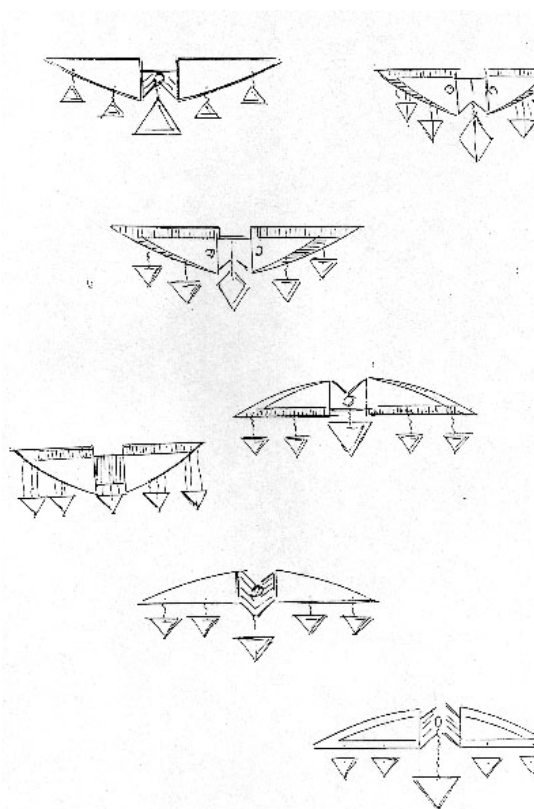

Fig. 13: Designforslag til halssmykke, mansdrakten.

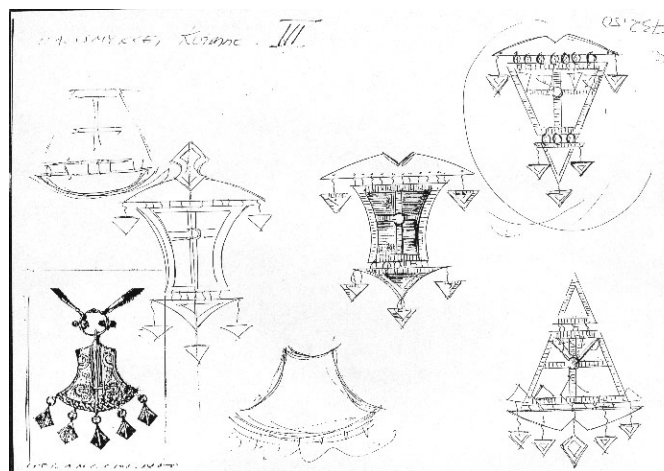

Fig. 14: Designerens arbeid med sølja til kvinnedrakten.

Fig. 15: Den ferdige sølja til kvinnedrakten.

⁶³ KHS: "Kvendedrakten – dokumentasjon".

Kategori 4?

Ut fra grunnlagsmaterialet kvendrakten bygger på, er det mulig å plassere den inn i en av Bunad- og folkedraktrådet fem bunadskategorier. Kategori 1 og 2 vil være utelukket fordi disse er forbeholdt bunader som utgjør et siste ledd i en levende folkedrakttradisjon eller har sterk forankring i en bestemt folkedrakttradisjon. Kategori 3 omfatter bunader som er resultat av systematisk rekonstruksjon utfra bevart folkedraktmateriale fra samme område og tidperiode. Kategori 4 kan betegnes som ”rekonstruksjon-light”.⁶⁴ Denne kategorien favner de bunadene som er laget på grunnlag av et mer tilfeldig og mangelfullt materiale. Der en ikke har funnet forbilder til alle draktkomponentene, har plaggene blitt utformet i stil med resten av drakten. Kompetansesenterets og NKF's arbeid med kildemateriale indikerer at kvendrakten kan komme inn under kategori 4. Kvendrakten har bakgrunn i både litterære kilder, fotografier og plaggbeskrivelser og er derfor delvis kopiert ut fra eldre drakttradisjon. Men både kvinne- og mansdrakten har elementer som er delvis fritt komponert på grunn av manglende kildegrunnlag, og kvendrakten kan derfor defineres som en bunad under kategori 4.

Kvinne- og mannsbunad fra Finnskogen

På 1500- og 1600-tallet ble deler av Skandinavias barskogområder kolonisert av finskspråklige svedjebbrukere, og de fleste av dem kom opprinnelig fra Savolax.⁶⁵ Denne innvandringen er opphavet til navnet Finnskogen, en betegnelse som blir brukt om et område på begge sider av den norsk-svenske grensen. På norsk side blir dette området gjerne avgrenset til Solør-distriktet i Hedmark fylke.⁶⁶ For dette området finnes det en egen kvinnebunad og en mannsbunad. En komparasjon mellom kvendrakten og Finnskogbunaden er interessant fordi de begge er knyttet til finskspråklige innvandrere, men også fordi finnskogbunaden er plassert i Bunad- og folkedraktrådet kategori 4. En sammenligning vil utdype hvordan slike bunader formes. Eksisterer det noen fellesnevnerer når innvandrerkultur materialiseres i draktform? Det er imidlertid usikkert om kompetansesenteret eller NKF kjente til finnskogbunaden. Verken i forklaringer eller i bakgrunns materialet til kvendrakten vises det noe sted til finnskogbunaden.

⁶⁴ Haugen 2006, bd 1:16; Haugen, innlegg på Draktseminar i Tromsø 14.–16.8.2007, arrangert av Norges Husflidslag og Bunad og folkedraktrådet.

⁶⁵ Wedin 2007: 15.

⁶⁶ Selberg 2002: 85.

Finnskogbunadene ble utarbeidet av forfatteren Åsta Holth (se fig. 16). Hun startet arbeidet med draktene før andre verdenskrig og slutførte arbeidet på 1970-tallet. I likhet med arbeidet med kvendraktene var det lite å finne av særegent draktmateriale fra Finnskogen. Bunadene ble derfor utarbeidet ut fra litterære kilder, fotografier og finsk og svensk drakttradisjon.⁶⁷ Utseendemessig har kvinnebunaden fra Finnskogen klare fellestrekk med kvendrakten. Bunaden har stripete stakk i et håndvevd stoff med svart renning og innslag av svarte, røde, grønne og gule striper. Dette stoffet ble kopiert ut fra litterære beskrivelser i Linus Brodins bok om Fryksdalens Finnsoknar fra 1923, supplert med opplysninger om svensk vevetradisjon av stripete stakkestoff fra Hemslöjden i Karlstad.

Fig. 16: Kvinne- og mannsbunad fra Finnskogen. Kvinnen til høyre er Åsta Holth.

Finnskogbunaden har også rød understakk som kvendrakten har. Livet (vesten) til kvinnedrakten er kopiert fra fotografi av en folkedrakt fra Finland, den såkalte Iitti-drakten som er utstilt ved Nasjonalmuseet i Helsinki. Mens skjorta til kvendrakten ble spesiallaget, ble det til både kvinne- og mannsbunaden fra Finnskogen brukt en standard skjorte fra Heimen husflid i Oslo.⁶⁸ Dette var en hvit serk i bomull eller lin, uten halskrage eller håndlinninger. Det hvite forklede med røde og blå striper er laget i bomull og var opprinnelig et finsk husflidsprodukt fra 1900-tallet. Til kvinnedrakten brukt Åsta Holth et rød- og hvitrutete hodetørkle som

ble knytt under haka. Dette var basert på og laget ut fra bevarte tørkle, og en henvisning til Åsta Holms barndomsminner da kvinner brukte slike tørklær som hodeplagg.⁶⁹ I dag legges dette tørkle rundt skuldrene og puttes under utringingen på vesten slik det også gjøres på kvendrakten. Kvinnebunaden fra Finnskogen har en jakke (trøye) i svart ullstoff som er kopiert ut fra et fotografi fra 1919.⁷⁰

⁶⁷ Lange 1980:105-110; Haugen 2006, bd 1: 266–268.

⁶⁸ Heimens vanlige bunadskjorte.

⁶⁹ Lange 1980: 105–110; Haugen 2006, bd 1: 266–268.

⁷⁰ Fotografert av Nils Keyland som drev dokumentasjonsvirksomhet på svensk side av Finnskogen, på oppdrag fra Nordiska Museet.

Mens den kvenske kvinnebunaden og kvinnebunaden fra Finnskogen har flere likhetstrekk, kan ikke det samme sies om mannsbunadene (se fig. 16, 20 og 21). De består riktig nok av lignende draktelementer som vest, jakke, bukse, skjorte og hodeplagg, men de har lite til felles foruten hodeplagget. Mannsdrakten fra Finnskogen er i hovedsak sydd ut fra Brodins beskrivelser fra svensk side av Finnskogen. Buksene som stopper ved knærne, den dobbeltspente jakka, de blå strømpene og den blå vesten er laget på grunnlag av Brodin. Inspirasjon til hvordan jakka skulle syes skal være hentet fra en tegning i et hefte om finske nasjonaldrakter og en mannsbunad fra Tavastland.⁷¹ Mannsdrakten som helhet gir et helt annet uttrykk enn kvendrakten og ligner mer på hvordan andre mannsdrakter fra Hedmark er utformet. Utformingen av hodeplagget til finnskogbunaden har klare fellestrekk med luer som blir brukt i dette området, men er uten skygge og innbrettbare øreklaffer. Denne lua er, som kalotten til kvendrakten, satt sammen av seks kiler. Til finnskogbunadene ble det ikke utarbeidet eget sølv.

Fig. 17 og 18: Foto fra ulike aktiviteter under Finnskogdagene i 2007 viser finnskogbunaden i bruk.

Siden kvinne- og mannsbunaden fra Finnskogen er plassert i kategori 4, gir det også grunnlag for å plassere kvendrakten i denne kategorien. De bygger på samme type kildemateriale og har i stor grad hentet inspirasjon utenfor den norske landegrensa, i både Sverige og Finland. I likhet med kvendraktene var finnskogbunadene utarbeidet i tråd med retningslinjene fra Bunad- og folkedraktrådet, men ikke i et direkte samarbeid. Finnskogbunadene hadde i motsetning til kvendrakten ikke noe klart formulert utgangspunkt om at dette skulle virke identitetsbyggende. Finnskogbunadene ble til over en lang tidsperiode, og det var en tid da minoritetskultur og minoritetspolitikk var nærmest fraværende og hadde en mye mindre uttalt posisjon enn på slutten av 1990-tallet. Men det er åpenbart at dette draktprosjektet også hadde

⁷¹ Lange 1980: 105–110; Haugen 2006, bd 1: 266–268.

en link til kulturen som de finskspråklige innvandrerne hadde med seg. Åsta Holth var en forfatter som gjennom et langt liv blant annet skrev om finsk innvandrerkultur og arbeidet for skogfinsk kulturvern, formidling og husflid. Hun spilte også en vesentlig rolle som initiativtaker til Finnskogdagene, hvor blant annet Finnskogen erklærer seg som en ”egen republikk”.⁷² Bunaden Åsta Holth utformet var definitivt knyttet til den skogfinske kulturen og det geografiske området Finnskogen. I arbeidet med kvendrakten ble det etniske aspektet fremhevet i draktform. Før jeg vil undersøke det etniske aspektet ved kvendrakten nærmere, skal jeg vise hvordan prosjektet ble finansiert.

Finansiering av kvendrakten og juridiske rettigheter

Parallelt med det faglige arbeidet med bakgrunnsmateriale, rekonstruksjon og søm pågikk det et omfattende arbeid for å skaffe tilstrekkelig finansiering av kvendraktprosjektet. Kampen om penger handlet også om kampen om oppmerksomhet. Hvem som innvilget penger, og hvem som avsto, kan indikere hvordan det offentlige Norge så på et slikt prosjekt. En medvirkende årsak til at det ble innledet et samarbeid med Kompetansesenteret var nettopp at det trengtes hjelp til å få finansieringen av prosjektet på plass.⁷³ Verken Jens Stark eller NKF hadde midler til å sette i gang et slikt prosjekt. Arbeidet med å sikre finansiering av utviklingen av kvendrakten foregikk over flere år i et samarbeid mellom Kompetansesenteret og NKF. Den praktiske gjennomføringen av utviklingsprosjektet var også avhengig av økonomiske midler. Kompetansesenteret var delvis avhengig av eksternt finansierte prosjekt for at deres daglige drift skulle gå rundt, samtidig var arbeidet med å utvikle mønstre, sømbeskrivelser, prøvebrodering og produksjon av prototypene kostbart.⁷⁴

I løpet av 1996 forsøkte Kompetansesenteret å få finansieringen på plass, men med relativt nedslående resultat. Søknadene til henholdsvis Troms og Finnmark fylkeskommuner om 65 000 kr fra hver, ble avslått. Kompetansesenteret fikk også avslag fra Foreningen Norden/NORDENLIV i Sverige, Norge og Finland, Norsk-Finsk Kulturfond, Nordisk Kulturfond og Nordkalottens kulturråd.⁷⁵ Imidlertid ble det innvilget 100 000 kr i støtte fra Norsk kulturråd.⁷⁶ Kompetansesenteret søkte også om økonomisk støtte fra i alt 17 kommuner i Troms og Finnmark, men fikk bare innvilget til sammen 19 000 kr fra de fire kommunene

⁷² Selberg 2002: 86–87.

⁷³ *Ruijan Kaiku* 23.2.1996 og 13.12.1996.

⁷⁴ Lillian Magnusson ved Lillma Sømverksted i Målselv ble engasjert av KHS for å utvikle det sømtekniske på kvendrakten.

⁷⁵ KHS: Brev fra KHS 27.11.1997.

⁷⁶ KHS: Brev fra Norsk kulturråd til KHS 6.5.1996.

Kåfjord, Kvænangen, Porsanger og Nordreisa. De fire kommunene begrunnet tilsagnet med det betydelige innslaget av kvensk befolkning i sine respektive kommuner. Kåfjord kommune hadde i 1996 gitt 5000 kr i støtte til utvikling av Lyngenkofta, og fant det riktig å også støtte utviklingen av en kvensk drakt. Porsanger hadde tidligere erklært at den var en tre-språklig og tre-kulturell kommune og mente at det forpliktet til å støtte et prosjekt som var med på å synliggjøre kvensk kultur.⁷⁷

I en ny søknadsrunde i 1997 fikk Kompetansesenteret innvilget 169 500 kr fra Troms fylkeskommune, mens Finnmark fylkeskommune ikke ville støtte et arbeid som foregikk i Troms selv om det impliserte befolkningen i Finnmark. Imidlertid ønsket Finnmark fylkeskommune å yte tilskudd til en seinere fase, når det skulle arrangeres kurs i søm av bunaden, forutsatt at det var kursdeltakere med fra Finnmark.⁷⁸ Mot slutten av 1999 åpnet en ny mulighet seg for å søke finansiering av prosjektet. Da ble det utlyst et tilskudd over statsbudsjettet til nasjonale minoriteter. Kompetansesenteret søkte om prosjektmidler og fikk bevilget 40.000 kr med begrunnelsen at "[u]tviklingen av en egen festdrakt for de som identifiserer seg som kvener vil bidra til økt synliggjøring av kvenene som gruppe. Departementet har merket seg at søkerne ser på denne synliggjøringen som en viktig del av et holdningsskapende arbeid."⁷⁹

I løpet av en fem års periode (1995-2000) hadde Kompetansesenteret og NKF klart å få fullfinansiert prosessen med å utvikle kvendrakten, med en vesentlig modifikasjon. I det opprinnelige prosjektet var det planlagt at det i tillegg til kvinne- og mannsdrakt også skulle utarbeides mønster til en jente- og en guttedrakt. Men på grunn av manglende finansiering av utviklingskostnadene ble det ikke mulig, barnedraktene ble derfor utelatt fra prosjektet.

Kvendrakthåndverkerne

For at kvendrakten skulle komme i produksjon ønsket Kompetansesenteret og NKF å arrangere et kurs for de som ønsket å lære å sy drakten. Men etter at de fikk avslag på støtte til kurset fra både Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag og fra Statens Nærings-

⁷⁷ KHS: Brev fra Kåfjord kommune 10.12.1996; brev fra Kvænangen kommune 22.11.1996; brev fra Porsanger kommune 12.11.1996 og 2.12.1997; brev fra Nordreisa kommune 14.10.1996.

⁷⁸ KHS: Brev fra Troms fylkeskommune til KHS 29.8.1997; brev fra Finnmark fylkeskommune til KHS 12.5.1998; brev fra KHS til Troms fylkeskommune 27.10.1999.

⁷⁹ KHS: Brev fra KHS til Kommunal- og regionaldepartementet 23.11.1999, brev fra Kommunal- og regionaldepartementet til KHS 1.12.1999 og 5.1.2000.

og Distrikstutviklingsfond (SND), måtte strategien legges om.⁸⁰ I samarbeid med NKF ble det satt i gang et initiativ for å organisere draktprodusenter fra Troms og Finnmark i et nettverk som ble kalt *kvendrakthåndverkerne*, og de fikk midler fra Kommunal- og regionaldepartementet til å jobbe med en ny søknadsrunde.⁸¹ Denne gangen ga søknadsprosessen resultater, og SND innvilget støtte til et omfattende sømkurs av kvendrakten på 140 timer. Kurset ble gjennomført i 2002 med 351 000 kr i støtte fra SND, 40 000 kr fra Finnmark fylkeskommune, 62 500 kr fra NKF og egenandel fra håndverkerne på til sammen 328 400 kr.⁸² Totalt ble kostnadene for kurset 781 900 kr, og fem kvinner, fra Storslett, Kirkenes, Målselv, Børselv og Lakselv, gjennomførte kurset og fikk godkjenning som kvendrakthåndverkere.

Til slutt ble prislappen for utviklingen av kvendrakten 1 127 500 kr, iberegnet kurset for kvendrakthåndverkerne. Finansieringen hadde kommet fra Norsk kulturråd, Kommunal- og regionaldepartementet, SND, Troms fylkeskommune, Finnmark fylkeskommune, fire ulike kommuner samt egenandel fra NKF og kvendrakthåndverkerne. Da var imidlertid halvparten av midlene knyttet til sømkurset. Søkeprosessen viser at det ikke var enkelt å skaffe penger til

Fig. 19: Logo

et slikt draktprosjekt, og at planene måtte endres underveis for å tilpasse prosjektet til finansieringskildene.

Juridiske rettigheter og Merket for God Design

Da utviklingen av kvendrakten var ferdigstilt i 2001, var det NKF som skulle eie drakten, og ved hjelp av advokat ble det satt i gang tiltak for å sikre rettighetene. I 2002 ble det søkt om varemerkeregistrering av

”Kvendrakten” i patentstyret, og i den forbindelse ble det utarbeidet egen logo til kvendrakten. Utformingen av logoen er inspirert av fargene i kvendrakten og av formen på kvinnesølja (se fig. 19). Søknaden ble ikke innvilget fordi det ikke var mulig å bli tildelt enerett til selve ordet ”Kvendrakten”.⁸³ Men etter endring av søknaden, slik at den bare

⁸⁰ Under Høgtundagene 17. juni 2000 (nærings- og kulturmarkering) tok daværende leder ved KHS, Britt Sandnes, kontakt med fylkesordfører Ronald Rindestu angående kvendrakten. Ifølge KHS mente Rindestu, som da også var leder for Lansdelsutvalget, at finansiering av kurset i søm av kvendrakten var en oppgave for dette utvalget. KHS så dette som en klar oppfordring om å søke om midler til gjennomføring av kurset; brev fra KHS til NKF 19.6.2000; korrespondanse pr e-post mellom NKF og KHS 10.1.2001.

⁸¹ KHS: Brev fra KHS til kommunal- og regionaldepartementet 5.3.2003.

⁸² KHS: Brev fra SND til kvendrakthåndverkerne 27.11.2001; søknad om opplæringstilskudd til SND u. å. Egenandelen for kursdeltakerne var satt høyt fordi SND bare tildelte 50 % av kostnadene, men i egenandelen var blant annet arbeidsinnsats og kostnader ved bruk av egen symaskin regnet med.

⁸³ KHS: Uttalelse vedrørende varemerkesøknad, brev fra patentstyret 29.11.2002.

omfattet varemerkeregistrering av selve logoen, ble kvendraktens logo varemerkeregistrert i 2003 for 10 år fremover.⁸⁴ I tillegg til varemerkeregistreringen ble det utarbeidet en lisensavtale for syerne av drakten. NKF var opptatt av å kvalitetssikre kvendrakten og sikre at ingen laget kopier. Logoen ble produsert som stoffmerker og skal sys inn i kvendrakten som et bevis på at det er en original. Stoffmerket ble prissatt til 500 kr og inntektene skulle gå til NKF.⁸⁵

Både Kompetansesenteret og NKF var opptatt av å profilere og få anerkjennelse for kvendrakten. I 2002 søkte Kompetansesenteret Norsk Designråd om få prisen *Merket for God Design*. Søknaden ble avslått og begrunnelsen fra juryen var: ”Gjennomført tradisjons- og bunadsprodukt med god kvalitet og meget bra håndarbeid som grenser opp mot brukskunst. Juryen vurderer det ikke som industriell produksjon, og produktet faller derfor utenfor kriteriene.”⁸⁶ På grunn av at kvendrakten blant annet inneholdt håndsøm ble den ikke vurdert som et industriprodukt. Siden smykkeserien til kvendrakten var støpt inviterte juryen Kompetansesenteret til å sende inn denne serien til vurdering året etter.⁸⁷ Noen ny søknad ble imidlertid ikke sendt fordi Kompetansesenteret da var nedlagt.

Etnisk drakt og identitetsmarkør?

Kvendrakten og samiske drakter har en ting felles som skiller dem fra norsk drakttradisjon, de signaliserer etnisk tilhørighet. Samiske drakter har i mange områder stått i ubrutt tradisjon og blir derfor betraktet som folkedrakter.⁸⁸ Mens i andre områder har samiske drakter vært ute av daglig bruk i lang tid. Som et resultat av økt interesse for samisk kultur og ønske om å styrke samisk identitet, har det i de senere årene blitt utviklet flere nye kofter. Disse rekonstruksjonene er utført med grunnlag i eldre draktskikk og er en klar parallell til norsk bunadshistorie.⁸⁹ For eksempel ble Lyngen-kofta ferdig i 1996 og Tromsø/Ullsfjord-kofta i 2004. I likhet med rekonstruerte norske drakter varierer også bakgrunnsstoffet for de samiske draktene med hensyn til historisk autentisitet.⁹⁰ I dag blir samiske drakter hovedsakelig brukt i sammenhenger hvor andre bruker bunad. For at drakter skal ha en hensikt og brukes i det moderne samfunnet, bør de gjerne være egnet for spesielle

⁸⁴ KHS: Trademark Policy for Kvendrakten, NKF 25.2.2002. Det er verdt å merke seg at patentstyret i både uttalelsen og i avslaget på søknaden konsekvent omtaler kvendrakten som ”kverndrakten”.

⁸⁵ KHS: Brev fra Kompetansesenteret til NKF 17.6.2002.

⁸⁶ KHS: Brev fra Designrådet til KHS 18.11.02.

⁸⁷ KHS: Referat fra telefonmøte med Norsk Designråd og KHS 31.03.03.

⁸⁸ Haugen 2006, bd 3: 197.

⁸⁹ Guttorm 2006: 199.

⁹⁰ Haugen 2006, bd 1: 17.

anledninger. Feiring av nasjonaldagen er velegnet for å synliggjøre etnisitet fordi "[i] dagens 17. mai-tog er det ikkje berre tradisjonelle norske drakter og bunader. Her er òg sariar, turbanar og andre folkedrakter som visualiserer at toget og den moderne norske nasjonen har mange ulike etniske bakgrunnar."⁹¹ Men denne formen for bruk av etniske drakter er imidlertid ikke entydig. Flere har i de seinere år tatt i bruk samiske kofter som hverdagsplagg, for eksempel flere av dem som har sitt daglige virke i Sametinget, og en slik bruk innebærer en sterk markering av etnisitet. Mange bruker også bare deler av en etnisk drakt eller bunad som en form for etnosymbol. Bruk av rødrotete samiske sjal av ull eller annet tilbehør til vanlige hverdagsklær blir gjerne tatt i bruk som etnosymbol og signaliserer en tilhørighet til det samiske.

Etniske drakter kan være både hverdagsplagg og bunad, men hva betegner etnisk drakt? En definisjon er at den "capture[s] the past of the members of a group, the items of tradition that are worn and displayed to signify cultural heritage."⁹² Jeg slutter meg til denne definisjonen og legger til grunn en forståelse av etnisk drakt som klær eller plaggdeler som bærer i seg en bestemt gruppes fortid, og samtidig har til hensikt å fremvise og kjennetegne kulturarv. Etniske drakter behøver ikke være statiske selv om de er bygd på tradisjon, de kan også være influert av objekter fra andre kulturer. På den måten kan de ha et mer autentisk preg fordi de tar opp i seg elementer fra kulturer som det samhandles med.⁹³ Samiske drakter er et godt eksempel på drakttadisjon som stadig er i endring, og både materialbruk, skjørtelengde og pynt varierer etter hva som er populært eller moderne. Som et uttrykk for det postmoderne har det i de siste årene kommet til både "disco-kofte og "kitsch-kofte".⁹⁴

Kvendrakten kan betegnes som en etnisk drakt fordi den skulle være for kvener som gruppe og markere denne gruppens identitet både innad og utad i samfunnet. Men i motsetning til samiske drakter er den statisk fordi den i utgangspunktet ikke er laget med valgmuligheter eller kan produseres ut fra individuelle valg. Dette har sammenheng med de ulike tiltakene som ble gjort hvor det ble søkt om å få patent på drakten, utarbeiding av egen logo og søknaden om *Merket for God Design*. Disse tiltakene kan oppfattes som et ønske fra Kompetansesenteret og NKF om ensretting av kvendrakten. Denne drakten skulle ikke ha rom for endringer av noe slag, og kunne verifiseres som original eller ikke ved hjelp av en logo

⁹¹ Brottveit, Hovland og Agedal 2004: 55.

⁹² Eicher og Sumberg 1995: 299.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Guttorm 2006: 228.

innsydd i drakten. Årsaken til manglende valgmuligheter var i hovedsak at det var kostbart og tidkrevende å utvikle bunaden, og det var heller ikke uproblematisk å skaffe finansiering av prosjektet. Det ble derfor ikke utarbeidet eller lagt til rette for ulike valgmuligheter i form av stofftyper, mønstre eller farger. Ensretting av drakten medførte også en forsterking av at dette er en kvensk drakt, også fordi at det var ønskelig at den skulle være lett gjenkjennelig. Etter hvert som kvendrakten blir mer og mer vanlig i bruk kan det bli rom for individuelle valg, slik det er i norske og samiske områder hvor bunadsbruk har stått i en lang tradisjon. Imidlertid ser det ut til at bruken av drakten ikke er ”statisk”. Flere menn har allerede begynt å ta i bruk deler av drakten og bruker for eksempel bare vesten og silketørkle til vanlige bukser og skjorte.

Drakt og identitet

I utstillingen *Min drakt – min historie* ved Perspektivet museum i Tromsø i 2005 ble det nettopp påpekt at drakt handler om identitetsmarkering og er ”et materielt symbol på tilhørighet til et annet sted, en annen kultur eller gruppe.”⁹⁵ I denne utstillingen fikk kvinner bosatt i Tromsø fortelle om sin bakgrunn og forhold til byen de bor i ved hjelp av sine drakter. Dette var kvinner fra ulike områder i Norge, nasjoner og etniske grupper. Her var også kvendrakten utstilt.

Identitet blir gjerne forstått som noe som skapes i interaksjon og samhandling mellom ulike grupper.⁹⁶ Etnosymboler kan i denne sammenhengen defineres som uttrykk for en grenseoppgang i forhold til andre etniske minoriteter eller majoriteter, hvor hensikten ikke nødvendigvis er å stå i opposisjon, men å bære tydelige visuelle markører som er knyttet til etnisk identitet. Et eksempel er da Finnmark husflidslag startet med utformingen av en kvinnebunad for Finnmark på 1950-tallet. Det etniske aspektet var da til stede, på tross av at dette ikke var ment som en drakt med et etnisk tilsnitt. Ett av formålene med drakten var å synliggjøre den norske befolkningen i Finnmark og vise at ikke hele befolkningen i fylket var samisk. Det eksisterte også et ønske fra samisk hold om at ingen samiske elementer skulle brukes i drakten.⁹⁷ Eksemplet viser at konstruksjonen av finnmarksbunaden uttrykte blant annet en markering av visuell forskjell til andre folkegrupper. Utviklingen av kvendrakten kan forstås som et eksempel på at etnisk identitet dreier seg om å markere forskjell til andre, og

⁹⁵ <http://www.perspektivet.museum.no> (1.9.2005).

⁹⁶ Barth 1969.

⁹⁷ Elstad 2001: 14; Haugen 2006, bd 3: 163.

på den måten å bekrefte egen identitet. Antropologen Finn Sivert Nielsen mener identitet kan ses på som en historiefortelling. Han understreker at det vesentlige er å se på hvordan en definerer seg som for eksempel kvensk, og ikke at en gjør det.⁹⁸ Dette kan overføres til draktkonstruksjon, og dermed blir det viktig å se nærmere på hvordan kvendrakten forstås som kvensk, og hvordan dette kommuniseres gjennom draktform.

Bekledning som visuell kommunikasjon

Kvendrakten kan betraktes som et ledd i det Johanne B. Eicher omtaler som ikke-verbal kommunikasjon.⁹⁹ Ved å ta i bruk kommunikasjonsanalyse, som Astrid Oxaal har gjort, kan draktens mening og funksjon som visuell kommunikasjon lettere forstås. Det blir dermed viktig å se nærmere på hva som kan identifiseres som de ulike leddene i denne modellen. Budskapet er selve kvinne- og mansdrakten, og de betydninger de ble tillagt. Sender av budskapet er NKF (i samarbeid med Kompetansesenteret) som står som eiere av drakten, mens mottakerne av budskapet er potensielle brukere og samfunnet for øvrig. Kort oppsummert kan en si at kvinne- og mansdrakten kommuniserer at kvenske kulturtradisjoner har fellestrekk med finsk drakttradisjon. Særlig ved valget av det stripete stakkestoffet og muligheten for å bruke bjekso. I tillegg fremhever utformingen av kvinnebunaden en tilknytting til norsk (og skandinavisk) drakttradisjon gjennom vanlige draktelementer som stakk, vest og forkle. Bruken av hvit bunadsskjorte med broderi og bunadssølv understreker fellestrekkene ytterligere. Tilknyttingen til samisk tradisjon symboliseres ved jakka med koftelignende for og bruken av kommager.

Drakten materialiserer et kulturmøte mellom finsk, norsk og samisk kultur, men på samme tid har den et budskap – den er kvensk. Budskapet forutsetter til en viss grad kjennskap til norsk, samisk og finsk drakttradisjon. Det er kanskje vanskelig for en betrakter av drakten å oppfatte denne tilknyttingen uten en slik forhåndskunnskap. Derfor blir denne bakgrunnen for utformingen eksplisitt fremlagt når drakten blir presentert, som for eksempel i *Norsk bunadleksikon* og i NKFs brosjyre om kvendrakten. Etter hvert som drakten blir mer og mer tatt i bruk, vil den trolig bli gjenkjent som kvensk i det norske "bunadssamfunnet". I tråd med NKFs krav har kvendrakten særlig to funksjoner som et visuelt medium, både å styrke den kvenske befolkningens identitet, men også å være en markør for gjenkjenning i storsamfunnet.

⁹⁸ Nielsen 2000: 4.

⁹⁹ Eicher 1995: 1.

De ulike forklaringene på hvorfor de enkelte draktelementene har fått den formen de har, bidrar til å gi bunaden opphavsforankring og autentisitet. Budskapet som har blitt utformet i draktform har ikke vært tilfeldig. Det har blitt formulert underveis i prosessen, i dokumentasjonen av utviklingsprosjektet og i etterkant gjennom presentasjoner av drakten.¹⁰⁰ Kvendrakten skulle ifølge prosjektbeskrivelsen bli ”kvenenes primære visuelle profil.”¹⁰¹ Samtidig har det eksistert en bevissthet om at den visuelle kommunikasjonen ikke var tilstrekkelig, budskapet i drakten har også blitt formidlet gjennom skriftlige presentasjoner hvor elementene og deres opphav har blitt fortalt eksplisitt.

Fig. 20 og 21: Den ferdige kvinnedrakten og mannsdrakten.

”Og ærlig alt: Hvem bryr seg om genene så lenge bunaden er fin?”¹⁰²

Da kvendrakten var ferdigstilt i 2001 (fig. 20-21), var det neste steget for NKF å få drakten allment kjent, og sikre at den ble tatt i bruk. NKF ønsket at kvendrakten så snart som mulig ”skulle virke samlende og være en konkret påminning i storsamfunnet om at kvenene finnes. Vi ønsket jo at den skulle bre seg ut til absolutt alle kvener, men det gjør den jo ikke. Men bruken øker sakte og pent.”¹⁰³ Det eksisterer ingen oversikt over hvor mange kvendrakter som er sydd etter at den ble ferdigstilt. Etter en beregning basert på tall fra kvendrakthåndverkerne er det kanskje sydd ca 50 bunader fordelt på kvinne- og mannsbunader.¹⁰⁴ Det totale antallet

¹⁰⁰ Se for eksempel brosjyre om kvendrakten, utarbeidet av NKF i 2005 og Mellem 2006.

¹⁰¹ KHS: ”Kvendrakten – dokumentasjon”.

¹⁰² Rye og Iversen 2005: 83.

¹⁰³ Intervju med representant fra kvendraktutvalget, Reidun Mellem 24.6.2005.

¹⁰⁴ Basert på telefonintervju med kvendrakthåndverkerne i perioden 06.-10. september 2005. På kurset for tilvirkerne som ble holdt i 2002, sydde de fem deltagerne hvert sitt sett med kvinne- og herrebunad. I tillegg til

er foreløpig lavt, men det er ennå tidlig å si noe om hvilken utbredelse kvendrakten vil få. Ifølge kvendrakthåndverkerne finnes det mange potensielle kunder som er svært interessert i kvendrakten, men på grunn av at den er kostbar er det mange som ikke anskaffer seg den.¹⁰⁵ Prisen på en komplett kvinnedrakt i 2005 var ca 40 000 kr, mens prisen på for eksempel en komplett nordlandsbunad var da ca 25 000 kr. Det er imidlertid mulig å kjøpe de ulike draktdelene hver for seg, men foreløpig er det få som har benyttet seg av den muligheten. Men valg og bruk av bunad handler ikke bare om pris, men også om estetikk, opphav og tilhørighet.

Når en ikler seg bunad, gir det ofte en anledning til å fremføre sin egen og personlige bunadshistorie, hvor en da kan fortelle om hva slags bunad det er, hvordan du fikk den og hvorfor du har den.¹⁰⁶ Fremføring av en slik personlig bunadshistorie kan bidra til å forsterke identitet, også etnisk. For eksempel fremviser Norsk-amerikanere sin stolthet over det norske gjennom bruk av bunad. Men på samme tid trenger du ikke ha kunnskaper om folkedrakter eller norske aner for å kjøpe bunaden, det holder at du synes det er et pent antrekk.¹⁰⁷ Når det gjelder valg av bunad i Norge kommer det estetiske vanligvis lengre ned på lista: ”Å velje bunad på reint estetisk eller drakthistorisk grunnlag blir forkasta av dei fleste. Det ligg eit moralsk imperativ om at ein skal kunne vise til nær tilknytting, helst i form av slektsband, til den regionen drakten høyrer til.”¹⁰⁸ Det eksisterer en oppfatning om at en skal velge bunad fra det området en selv eller noen familiemedlemmer kommer fra.¹⁰⁹ Derfor velger mange bunad eller drakt ut fra lokal eller regional tilhørighet, og utflytta nordlendinger utgjør for eksempel et viktig marked for bunadsprodusenter i nord. Valg av bunad eller festdrakt er imidlertid ikke alltid et bevisst valg. Arv av bunad, geografisk familietilhørighet eller hvilken bunad som er mest populær er også faktorer som spiller inn og har en reell betydning for bunadsbruken. I Nord-Norge er det som ellers i landet mulig å velge blant ulike typer drakter ut fra nasjonal, regional, lokal og etnisk tilhørighet. Det er ikke uvanlig at samisk kofte, finnmarksbunad eller nordlandsbunad brukes innen samme familie, eller at en person har flere drakter. Er man i den

disse 10 bunadene har kvendrakthåndverkerne sydd et sted mellom 15 og 30 drakter for ulike kunder. I de siste årene har det også vært arrangert kurs for kvinner som ønsker å sy drakter selv.

¹⁰⁵ Basert på telefonintervju med kvendrakthåndverkerne i perioden 06.–10. september 2005.

¹⁰⁶ Brottveit, Hovland og Agedal 2004:81.

¹⁰⁷ Rye og Iversen 2005: 78.

¹⁰⁸ Elstad 2001: 15.

¹⁰⁹ Se for eksempel avstemming på *Nationen* sine hjemmesider, hvor en kan stemme over om ”Synes du det er rett å bere bunad frå ein annan stad enn ein kjem frå?”. Pr. 25.9.2007 hadde 645 personer stemt, 41,7 % hadde stemt ja – mot 58,3 % som hadde stemt nei. <http://www.nationen.no/kultur/article2066374.ece> (25.9.2007). På tross av flertall for nei, er det likevel overraskende at såpass mange svarte ja.

situasjonen at man kan velge, er ikke valget alltid like enkelt. En kvinne i 40-årene fra Pasvik, med finsk og samisk bakgrunn, illustrerte vanskelighetene under et intervju:

”Finnmarksdrakten ble for norsk, kvendrakten for finsk, varangerkofta for [mye] Varanger og kystdrakten for [mye] kyst.”¹¹⁰

NKF har ingen retningslinjer eller regler for hvem som skal kunne bruke kvendrakten. Men i likhet med samiske drakter er det i tillegg til geografisk tilhørighet også knyttet en etnisk markørfunksjon til bruken. Da den rekonstruerte kofta for Tromsø/Ullsfjord ble ferdigstilt, var det viktig for komiteen som hadde utarbeidet den, at den skulle kunne gjenkjennes som en kofte fra de geografiske stedene Lakselvbukt og Tromsø/Ullsfjord. Det ble ikke stilt noe krav til etnisk bakgrunn, men det eksisterte et ønske om at bruken skulle være et resultat av et bevisst valg: ”En skal tenke sjøsamisk, enhver må føle inni seg hvor mye eller hvor lite en føler tilknytning til det sjøsamiske og om hvor mye en vil bruke den, men det er viktig at det ikke skal skape konflikt å bruke kofte. Den skal være til inspirasjon for sjøsamisk identitet.”¹¹¹ Kvendrakten kan heller ikke knyttes til en kvensk brukstradisjon, de som vil bruke drakten har foretatt et bevisst valg om å vise tilhørighet til den kvenske kulturen.

Kveenipuku?

Fig. 22.

Da arbeidet med kvendrakten tok til i 1995, var det nok mange som syns det var vanskelig å se for seg hvordan en drakt for kvener skulle se ut. Pauli Söderholm tegnet et ironiserende

¹¹⁰ Intervju gjort av antropolog Kari Storaas i Pasvik august 2005.

¹¹¹ Margareth Guttormsen, foredrag om Tromsø/Ullsfjordkofta under seminaret ”Det samiske Tromsø” 2.9.2005.

forslag til en kvensk drakt (fig. 22) som ble vist i den kvenske avisen *Ruijan Kaiku*, med følgende kommentar: ”Tradisjonelt fritidsantrekk med 50-talls nostalgi, frisket opp med moderne plagg.”¹¹² Forslaget var selvsagt ikke seriøst ment, men var et tegn på at selve ideen satte i gang fantasien eller et uttrykk for at noen ville harselere.

Etter at kvendrakten var ferdig har både NKF og kvendrakthåndverkerne hevdet at de har hovedsaklig blitt møtt med positive kommentarer til drakten. Mannsbunaden har blitt fremhevet som spesielt hensiktsmessig og godt likt. Årsaken er at mange synes den er mer uformell og liker at den har langbukser og ikke nikkere som mange andre herrebunader.¹¹³ En bruker av herredrakten uttrykte humoristisk at bunaden ikke var beregnet på enslig menn fordi de mange leggene rundt handledet på skjorta gjør det umulig å få på plass alle mansjettknappene uten hjelp. Kvinner forteller gjerne at de synes drakten er fin, har god passform og er god å bruke. Mens andre kunne gjerne tenke seg å bruke en kvensk drakt, men vil ikke bruke denne fordi de mener ”den er alt for bondsk og ikke noe fin.” Som ellers i landet er smak og behag med på å styre bunadsbruken, om drakten har et etnisk tilsnitt eller ikke. Det eksisterer ingen oversikt over alder, kjønn eller etnisitet til dem som har skaffet seg kvendrakten, eller i hvilke sammenhenger den blir brukt. Kjøpere og brukere av kvendrakten er spredd på både alder, kjønn og geografisk tilknytting. Tendensen er likevel at det er flest ”voksne” mennesker som har et bevisst forhold til sin kvenske bakgrunn som skaffer seg bunaden.¹¹⁴ Bruken av kvendrakten ser ut til å være sammenfallende med norsk bunadstradisjon i den forstand at den blir brukt i sammenhenger hvor det er vanlig å bruke bunad. Unge jenter velger også denne drakten til konfirmasjonen. Den kvenske avisa *Ruijan Kaiku* presenterte i 2005 en bildereportasje, basert på innsendte bilder fra leserne, som viser hvor kvendrakten var i bruk på 17. mai. Kvendrakten får stadig nye bruksområder. I juni ble Baaskifestivalen, den første kvenkulturfestivalen, holdt i Nordreisa, og de to som var konferansierer under festivalen brukte kvendrakt (se fig. 22). Logoet til festivalen var utarbeidet med kvendrakten som inspirasjon (se fig. 24).

Kvendrakthåndverkerne og NKF leier ut komplette bunader for menn og kvinner.

Utleiebunadene har vært brukt i bryllup av både brud, brudgom og gjester, i konfirmasjoner,

¹¹² *Ruijan Kaiku* 26.1.1995.

¹¹³ Basert på intervju med kvendrakthåndverkerne 6.-10.2005.

¹¹⁴ Basert på telefonintervju med kvendrakthåndverkerne i perioden 06.-10. september 2005.

under besøk fra kongefamilien, i bunadsparader, i utstillinger og under gudstjenesten hvor biskopen i Nord-Hålogaland ble vigslat.

Fig. 23: Eksempel på bruk av kvendrakten. Sandra Hallen og Vegard Flåten Andreassen på Baaskifestivalen.

Fig 24. Utformingen av logoen skal være inspirert av kvendrakten. Fargene er fra stakkestoffet og trekantformen fra kvinnesølja.

Kvendrakten - etnosymbol og visuell kommunikasjon

Arbeidet med å utvikle kvendrakten viser at denne prosessen åpenbart dreide seg om å skape det Anthony D. Smith har omtalt som etnosymbol. Den ferdigstilte kvendrakten er en form for visuell kommunikasjon som eksplisitt var ment å fremstille etnisitet, og den gjør det mulig å kle seg kvensk. Kvendrakten kan dermed betraktes som et utslag av behovet for å markere identitet gjennom bekleddning, som nettopp er Cunera Buijs sitt poeng.¹¹⁵ Etniske drakters funksjon dreier seg om å understreke forskjellighet til andre grupper og tilhørighet til etnisk identitet.¹¹⁶

Utviklingen av kvendrakten knytter også an til norsk drakthistorie og prinsipper og retningslinjer for utvikling og rekonstruksjon av bunader. Utviklingsarbeidet var ikke fristilt fra norske drakttradisjoner. Kompetansesenteret og NKF gjorde det samme som sjøsamiske miljøer har gjort når de har rekonstruert sine kofter, de benyttet seg av retningslinjer fra norsk tradisjon, tilpasset dagens bruk av bunad.

¹¹⁵ Buijs 2006: 11.

¹¹⁶ Eicher og Sumberg 1995: 300–301.

Kvendrakten er laget for kvener i Norge og bidrar til å fylle ut det norske bunadsbildet. Denne drakten har som helhet et budskap som skiller den fra finnskogbunaden og andre bunader, nemlig at den er kvensk. Både kvinnebunaden og mannsbunaden har elementer av likhet med en rekke andre drakter. Min studie av de enkelte plaggdelene viser at inspirasjonen til kvendrakten er hentet fra forskjellige drakttradisjoner. Bruken av kalott, komager, reinskinn og kofteform gir assosiasjoner til samisk drakttradisjon. Den hvite bunadsskjorta, utformingen av kvinnedrakten og bruken av forkle minner om norsk bunadstradisjon. Finsk påvirkning kan ses i det stripete stoffet med svart renning og bruken av bjekso. Min fortolkning av drakten er at drakten signaliserer den ”blandingen” som kvensk kultur er et resultat av: samisk, norsk og finsk. Drakten er preget av å være forankret i finsk drakttradisjon, har elementer som har vært felles ved samisk og kvensk drakttradisjon og en tilpasning til moderne norsk draktkonstruksjon. Den er i så måte også et eksempel på hvordan identitet skapes i interaksjon med andre grupper. Drakten kan betegnes som en etnisk drakt fordi den har som mål å vise en gruppes felles identitet, den bygger på tradisjon og har innebygd de kulturtrekk som kvensk kultur har hentet sine impulser fra.

Konstruksjonen av en slik drakt har paralleller til norsk og samisk drakttradisjon, men også til andre draktkonstruksjoner hvor etnisk identitet er en viktig faktor. Lovoll, som har undersøkt norskamerikaneres bruk av etniske symboler, mener at Texas-bunaden og dens dekor representerer ”en norsk–texansk identitet, et tydelig tokulturkonsept, en gjenskapt, overflyttet tradisjon som stolt blir utstilt for å proklamere etnisk tilhørighet.”¹¹⁷

Gjennom rekonstruksjon av nye plagg, som kvendrakten, har det blitt laget nye festplagg som i tillegg fungerer som etnosymboler. De inngår i norsk tradisjon med bruk av bunader til høytider, festdager og feiring av nasjonaldagen. Resultatet av utviklingsarbeidet er at det nå er mulig å fremheve kvensk tilstedeværelse i nye sammenhenger, som for eksempel i *Norsk bunadsleksikon*. I 2007 ble også kvendrakten presentert sammen med norske bunader og samiske kofter på et 6 dager langt bunads–cruise langs norskekysten, med hurtigruteskipet MS Kong Harald.¹¹⁸ Kvendrakten har dermed bidratt til en visuell representasjon av kvensk identitet i sammenhenger som kvenene tidligere har vært ekskludert fra. Den viser også at drakters visuelle og kommunikative aspekt er viktig for å forstå kultur, og spesielt materiell

¹¹⁷ Lovoll 1999: 168.

¹¹⁸ *Nordlys* 7.5.2007.

kultur. Etter at drakten ble tatt i bruk, har den blitt et viktig symbol for NKF. Da organisasjonen skiftet sin visuelle profil på sine nettsider i 2007, ble fotografiet av kvenmonumentet erstattet med et fotografi av et par i kvendrakt.¹¹⁹

Fig. liste med referanse til fotograf og kilde:

Fig 1: Tegning av Inger Hoem.

Fig. 2: Kompetansesenteret for husflid og småindustri.

Fig. 3: Måsøy 1934. Fotograf: Samuli Paulaharju. Fotoarkivet Tromsø Museum Universitetsmuseet.

Fig. 4: "Kvæn jente" med to bøtter vann. Fotograf: Ellisif Wessel, ca 1900, Fotoarkivet Tromsø Museum Universitetsmuseet.

Fig. 5: <http://home.no.net/ekbunad/kvendrakt1.htm> (14.6.2008).

Fig. 6: <http://www.kvener.no/> (14.6.2008).

Fig. 7: <http://home.no.net/ekbunad/kvendrakt1.htm>(14.6.2008).

Fig. 8: <http://home.no.net/ekbunad/kvendrakt1.htm>(14.6.2008).

Fig. 9: <http://www.kvener.no/>(14.6.2008).

Fig. 10: Kompetansesenteret for husflid og småindustri.

Fig. 11: <http://home.no.net/ekbunad/kvendrakt1.htm>(14.6.2008).

Fig. 12: Fotoarkivet, Tromsø museum Universitetsmuseet.

Fig. 13: Kompetansesenteret for husflid og småindustri.

Fig. 14: Kompetansesenteret for husflid og småindustri.

Fig. 15: <http://home.no.net/ekbunad/kvendrakt1.htm>(14.6.2008).

Fig. 16: Kilde: Lange 1980, forsidefoto.

Fig. 17: Fotograf: Bente Immerslund, www.finsk.no/dag_raaberg.htm(14.6.2008).

Fig. 18: <http://www.finnskogdagene.no/html/overnatting.html>(14.6.2008).

Fig. 19: Kompetansesenteret for husflid og småindustri.

Fig. 20: Fotograf: Lena Sørensen, Finnsnes.

Fig. 21: Fotograf: Lena Sørensen, Finnsnes

Fig. 22: *Ruijan Kaiku* 21.1.1995.

Fig. 23: <http://www.ruijan-kaiku.no/UutisiaNyheter/tabid/472/ctl/Details/mid/2323/ItemID/184/Default.aspx>(14.6.2008).

Fig. 24: <http://www.kvenkultursenter.no/baaski.asp?id=1>(14.6.2008).

¹¹⁹ Fotografiene er av prototypen på kvendrakten, ikke den ferdige kvendrakten.

Referanser

Aarekol, Lena 2008. "Om å kle seg kvensk", *Ottar* nr 1, Tromsø.

Barth, Fredrik 1969. *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*, Universitetsforlaget, Bergen.

Buijs, Cunera 2006. "Clothing; images, agency and identities in east Greenland". Conference paper, <http://www.akademia.is/imagesofthenorth/NORTHWORKSHOP/PROGRAM.htm> (14.6.2008).

Brottveit, Ånund, Hovland, Brit Marie og Aagedal, Olaf 2004. *Slik blir nordmenn norske: bruk av nasjonale symbol i eit fleirkulturelt samfunn*, Unipax, Oslo.

Eicher, Johanne B. 1995. "Introduction: Dress as Expression of Ethnic Identity", in Eicher, Johanne B. (red.). *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, USA.

Eicher, Johanne B. and Sumberg, Barbara 1995. "World Fashion, Ethnic and National Dress", in Eicher, Johanne B. (red.). *Dress and Ethnicity*, Berg Publishers Limited, USA.

Elstad, Åsa 1997. *Moteløver og heimføingar. Tekstilar og samfunnsendringar i Øksnes og Astaffjord 1750-190*, Orkana forlag, Stamsund.

Elstad, Åsa 2001. "Å kle seg som nordlending. Nordnorske bunader og nordnorsk regionalisme", upublisert prøveforelesning for dr. art., Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Finnmark Dagblad 12.1.00.

Guttorm, Gunvor 2006. "Den samiske drakten i historiens løp", i Haugen, Bjørn Sverre Hol 2006. *Norsk Bunadleksikon*, bd 1-3, Damm, Oslo.

Hauan, Marit Anne 2004. "Et folk for seg", i Bull, Tove og Norvik, Harald (red.). *Portrett av en nasjon*, Dinamo forlag, Lysaker.

Haugen, Bjørn Sverre Hol 2006. *Norsk Bunadleksikon*, bd 1-3, Damm, Oslo.

Lange, Åse A. 1980. *Bunader i Hedemark fylke*, Landbruksforlaget, Oslo.

Lorenzen, Erna 1987. *Hvem sagde nationaldragt?* Wormianum, Højbjerg.

Lovoll, Odd S. 1999. *Innfridde løfter. Et norskamerikansk samtidsbilde*, Vett & Viten AS, Nesbru.

Löfgren, Örvar 1989. "The Nationalization of Culture", i *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* XIX, Routledge, London.

Löfgren, Örvar 1993. "The cultural Grammar of Nation-Building. The Nationalization of Nationalism", i Anttonen, Pertti and Kvideland, Reimund. *Nordic frontiers : recent issues in the study of modern traditional culture in the Nordic countries*, NIF Publications nr 27, Nordic Institute of Folklore, Turku.

Mellem, Reidun. 2004. *Notat om kvendrakten*, utarbeidet for kvendraktutvalget.

Mellem, Reidun 2006. "Kvendrakta", i Haugen, Bjørn Sverre Hol. *Norsk Bunadleksikon*, bd 3, Damm, Oslo.

Morgenbladet 11–17.5.2007

Nielsen, Finn Sivert 2000. "Hva er identitet?", Institutt for antropologi, København universitet, <http://www.fsnielsen.com/txt/art/identitet.htm> (14.6.2008)

Niemi, Einar 2004. "Kvenene – innvandring og kulturmøte", i Alsvik, Ola (red.). *Kulturmøter*, Norsk lokalhistorisk institutt, Oslo.

Niemi, Einar 2006. "National Minorities and Minority Policy in Norway", in Åkermark, Sia Piliopoulou (ed.). *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*, The Åland Islands Peace Institute, Mariehamn.

Nordlys 7.5.2007

Noss, Aagot 1988 [1974]. "Frå folkedrakt til bunad", i Tobiassen, Ann Helen (red.). *Artikler i etnologi*, Institutt for etnologi, Universitetet i Oslo.

Noss, Aagot 1988. "Tilhøvet: folkedrakt – bunad", i Tobiassen, Ann Helen (red.). *Artikler i etnologi*, Institutt for etnologi, Universitetet i Oslo.

Nye Troms 23.9.1999.

Oxaal, Astrid 1998. "Bunaden: stagnasjon eller nyskapning?", i Sørensen, Øystein (red.). *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Ad notam Gyldendal, Oslo.

Oxaal, Astrid 2001. *Drakt og nasjonal identitet 1760-1917. Den sivile uniformen, folkedrakt og nasjonen*. Avhandling for dr. art., Historisk institutt, Universitetet i Oslo. Acta humaniora nr 96, Oslo.

Ruijan Kaiku 26.1.1996, 23.2.1996 og 13.12.1996.

Rye, Johan Fredrik og Iversen, Anne. 2005. "Det "norske" i Amerika", *Samtiden* nr.1, Aschehoug, Oslo.

Selberg, Torunn 2002. "Livet på Finnskogen. Fra konflikt til kulturarv", i Eriksen, Anne, Garnert, Jan og Selberg, Torunn (red.). *Historier in på livet*, Nordic Academic Press, Lund.

Smith, Anthony 2001. *Nationalism: theory, ideology, history*. Key concepts, Polity press, Cambridge.

Spangen, Marte 2005. *Edelmetalldepotene i Nord-Norge. Komplekse identiteter i vikingtid og tidlig middelalder*, hovedfagsoppgave, Institutt for arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Storli, Inger 1997. ”Beretningen om en oldsaks mangfoldige liv.”, i *Ottar* nr 3, Tromsø.

Paulaharju, Samuli 1973. *Finnmarkens folk*, Bohusläningens AB, Uddevalla.

Wedin, Maud 2007. *Den skogfinska kolonisationen i Norrland*, avhandling for ph.d., Geografisk institutt, NTNU Trondheim.

Andre referanser:

KHS: Kompetansesenteret for husflid og småindustri, arkiv ved Høgtun vgs.

Intervju med faglig ansvarlig ved KHS, Britt. B. Sandnes 20.6.2005.

Intervju med representant fra kvendraktutvalget, Reidun Mellem 24.6.2005.

Telefonintervju med fire av de fem kvendrakthåndverkerne i perioden 06.-10.9.2005:

Inger Hoem, Åsne Labahå, Lillian Magnusson og Wenche Thorstenson.

Artikkel V:

På sporet av den tapte samtid.

Arkiv, feltarbeid og kvenforskning

Fig. 1

Sommeren 1974 ble Ida Tuomainen fotografert av Asbjørn Klepp under et feltarbeid i Vadsø (fig.1). To måneder tidligere hadde konservator Håvard Dahl Bratrein fra Tromsø Museum vært hjemme hos Ida og gjort forundersøkelser for feltarbeidet, og han hadde lagt merke til en seng som han beskrev slik: ”Der er ei fin uttrekksseng på loftet. Den er oppredd med sengeklær fullt opp. Sengetøyet var før meget viktig.”¹ Asbjørn Klepp ble sendt tilbake for å fotografere denne senga. Den ble dokumentert med tre dias – på ett av dem viser Ida hvordan senga reies opp.

Opplysningene om fotografiet og senga er hentet fra Kvenarkivet ved Tromsø Museum (TMU). Etableringen og starten på oppbyggingen av dette arkivet var et resultat av et treårig

¹ Kvenarkivet. VA1. Ida Tuomainen, tsnd 2708. Foto: Asbjørn Klepp, Tromsø Museum Universitetsmuseet. I teksten har jeg valgt å bruke betegnelsen Tromsø Museum og forkortelsen TMU, selv om det offisielle navnet nå er Tromsø Museum Universitetsmuseet.

prosjekt, hvor Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF)² finansierte en arkivarstilling ved TMU i perioden 1987-1990 for å arbeide med ”[t]ilrettelegging av kvensk kulturmateriale”.³ Museet hadde gjennom flere år samlet inn forskningsmateriale gjennom egne feltarbeid og ved å kopiere fra arkiv i Finland, men hadde ikke ressurser eller kapasitet til å ordne det innsamlede materialet til ett arkiv.⁴ Arkivarstillingen førte til at Kvenarkivet ble opprettet, og i dette inngikk forskningsmateriale som var innsamlet i Nord-Norge av norske og finske språk- og kulturforskere i perioden fra 1920-tallet og frem til midten av 1980-tallet.⁵ Innholdet i arkivet består i stor grad av intervjuer, korrespondanse, feltnotater, fotografier og tegninger. Kvenarkivet har særlig blitt brukt av språk- og kulturforskere, og materialet herfra utgjør det viktigste kildemateriale for denne artikkelen.

I den seinere tid har TMU hatt en ambisjon om at Kvenarkivet skal være et dynamisk arkiv og inkluderer derfor stadig nytt forskningsmateriale.⁶ Arkivet er særlig interessant fordi det kan betegnes som en materialisering av forskningsinnsatsen på kvensk kultur. Det er også det eneste arkivet som tar sikte på å være en ressurs for spesielt kvenrelatert forskning. I denne artikkelen vil jeg se nærmere på forskningsmaterialet i Kvenarkivet og særlig konsentrere meg om *Varangerregistreringene* fra 1970-tallet og *Kvenprosjektet* fra 1980-tallet. TMU var involvert i begge disse prosjektene, og kan dermed sies å representere kvenrelatert forskning.

Bakgrunn og ny forskningsinteresse

Kvenarkivet inneholder forskningsmateriale som på en eller annen måte har tatt for seg kvensk historie, språk og kultur. Betegnelsen ”kven” blir hovedsakelig brukt om de finskspråklige innvandrerne som kom til Norge i tiden fra 1700-tallet og frem til begynnelsen av 1900-tallet, og deres etterkommere.⁷ Denne innvandringen foregikk i bølger, og kvenene bosatte seg i hele Nord-Norge, men mest i Nord-Troms og Finnmark. Særlig på grunn av grenseproblematikken i nord og norske myndigheters forhold til nabolandene i dette området, ble kvener og samer utsatt for en hard fornorskingspolitikk fra 1860-tallet. Denne politikken

² Norges allmennvitenskapelige forskningsråd ble opprettet i 1949, rådet ble i 1993 fusjonert med de øvrige forskningsrådene til Norges forskningsråd.

³ Kvenarkivet. VIIA2. KA223. Brev fra NAVF, 25.11.1986 (mottatt TMU). Salla Tavvetti fra Finland ble ansatt som arkivar og var den som organiserte Kvenarkivet.

⁴ Kvenarkivet. VIIA2. Sluttrapport for prosjektet ”Tilrettelegging av kvensk kulturmateriale”.

⁵ En fullstendig oversikt over innholdet i arkivet finnes på TMU sine nettsider <http://uit.no/tmu/150/?SubjectId=1037&FromSubject=0> (14.6.2008).

⁶ Både etnologen Rigmor Frimannslund Holmsen og språkforskeren Marjut Aikio sitt forskningsmateriale er inkludert i Kvenarkivet etter ferdigstillingen i 1990.

⁷ Niemi 2003a; Niemi 2003b.

vedvarte frem til andre verdenskrig, uten at den ble formelt avviklet i gjenreisningstiden.⁸ I perioden med gjenoppbygging og modernisering etter andre verdenskrig var kvenene nærmest usynliggjort i den norske offentligheten.⁹ Utover 1960- og 1970-tallet ble imidlertid kvenene og kvensk kultur gjenoppdaget som gruppe og ble objekt for forskning. I denne perioden eksisterte det særlig en oppfatning om at det kvenske representerte en form for reliktkultur.¹⁰ Forståelsen av kvenkulturen som en rest av en utdøende kultur preget også datidens forskning. Historikeren Einar Niemi har karakterisert 1970-tallet som en form for *runway-fase* og 1980-tallet som en *take-off fase* innen kvenforskningen, ut fra den økte aktivitet og den offentlige satsning på feltet. Dette innebar en betydelig endring i forhold til perioden før.¹¹ Nettopp derfor er det interessant å gå nærmere inn i de kvenrelaterte forskningsprosjektene på 1970- og 1980-tallet. Varangerregistreringene og Kvenprosjektet ble altså planlagt og gjennomført i en tid med ny giv innen kvenrelatert forskning. I 1972 ble Universitetet i Tromsø offisielt åpnet, noe som medførte at Tromsø Museum ble et universitetsmuseum. Samme år bidro også ansettelsen av historikeren Håvard Dahl Bratrein, som avdelingsleder og konservator ved Nyere kulturhistorisk avdeling (NYK) ved TMU, til en ny giv.

Formålet er imidlertid ikke å gi en fullstendig historiografisk oversikt over kvenrelatert forskning, men å sette fokus på satsningen på dette feltet og den forskningen som faktisk foregikk ved TMU. Den tidligere kvenrelaterte forskningen hadde vært preget av enkeltforskere som interesserte seg for landsdelen, befolkningen og kulturen her. For eksempel besøkte den finske folkelivsgranskeren Samuli Paulaharju (1875-1944) og hans kone Jenny Paulaharju (1878-1964) Nord-Norge hele syv ganger i perioden 1921-1934. Målet med disse reisene var å samle inn tradisjons- og språkstoff om finsk folkekultur utenfor Finlands grenser gjennom blant annet samtale med informanter og ved å fotografere.¹² Kopier av dette materialet ble innlemmet i Kvenarkivet på 1980-tallet. På slutten av 1970-tallet fikk TMU overført kopier av Samuli Paulaharjus fotografier tatt i Nord-Norge til museets fotoarkiv.¹³ Feltmaterialet fra etnologen Rigmor Frimannslund Holmsens reiser i Finnmark sommeren 1947 og 1948 ble innlemmet i Kvenarkivet på slutten av 1990-tallet. Hun reiste sammen med en fotograf og dokumenterte norsk, samisk og kvensk materiell kultur på oppdrag for Norsk Folkemuseum.

⁸ Eriksen og Niemi 1981.

⁹ Niemi 2001: 16.

¹⁰ Niemi 2001: 17.

¹¹ For en nærmere redegjørelse om kvenforskningen i denne perioden, se Niemi 2001.

¹² Ryymin 2003: 325–326.

¹³ Se Aarekol og Ryymin 2006: 259–260.

En gjennomgang av planleggingsfasen og finansieringssøknadene for Varangerregistreringene og Kvenprosjektet er relevant for særlig å få et innblikk i intensjonene som lå bak. Dernest vil jeg undersøke hvordan prosjektene ble gjennomført og hva som ble resultatene. Hva var hensikten, hva skulle undersøkes og hvordan ble kultur dokumentert? Jeg vil forsøke å kontrastere disse problemstillingene med fotografier fra prosjektene. Finnes det sammenhenger mellom fotografier og problemstillinger? Hvordan materialiseres eller visualiseres argumentasjonen i feltarbeidene i fotografiene?

Dokumentasjon gjennom fotografering var et viktig element i Varangerregistreringene. Som representasjon eller inngang til å forstå kultur har fotografiet i svært liten grad blitt utnyttet som kulturhistorisk kildemateriale innen kvenforskningen. I artikkelen vil jeg bruke fotografiet som illustrasjoner og som kilder. Fotografiet har en evne til ”å bygge bro over tid” som den danske litteraturviteren Mette Sandbye har påpekt.¹⁴ Fotografiens tilsynelatende realismeeffekt får betydning for hvordan fotografiet blir tolket. Tid og rom fastfryses og kan bidra til å forsterke, utdype og gi liv til forskningstemaet. For eksempel kan fotografiet av Ida Tuomainen og sengen (fig. 1) karakteriseres som et bilde av og et bilde på. Det er et bilde av tradisjonelt *kvinnearbeid og husstell* og dokumenterer tradisjonen med å legge masse sengetøy i samme seng. I fotografiets venstre hjørne vises en tredjepersons tilstedeværelse. Fotografen hadde trolig ikke til hensikt å dokumentere denne personens nærvær, men den noterende hånden kom med. Resultatet var at fotografiet ble et ledd i *samtidsdokumentasjon*, et bilde av en *forsknings situasjon* og et bilde på en *forskningstradisjon*.

¹⁴ Sandbye 2001: 8.

Fig. 2. Emilie og Wilhelm Ørnebakk med sønn og hunden Seppo, Storfjord 1968. Foto: Venke Olsen, TMU.

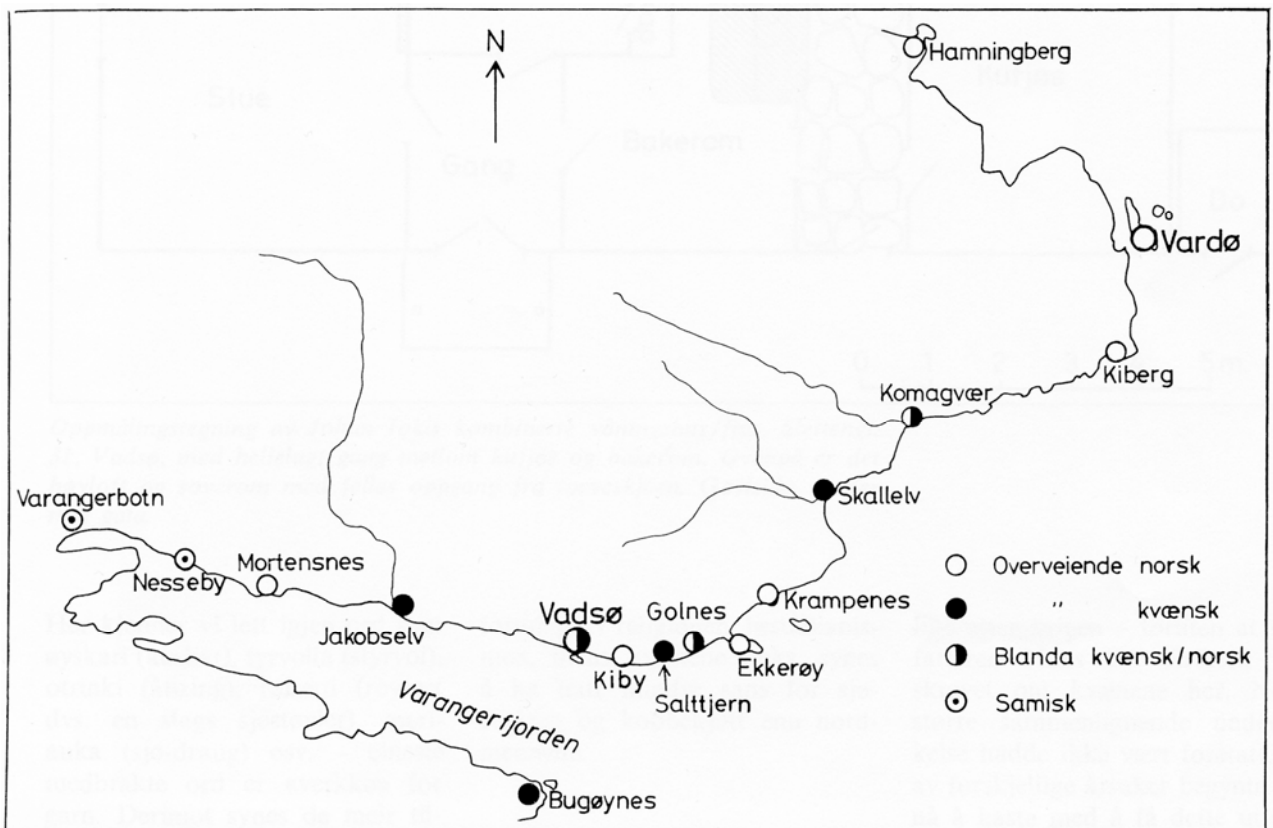

Fig. 3. Kart over Nord-Varanger med de etniske forholdene inntegnet, fra Brattrein 1974:9.

Varangerregistreringene

Før Varangerregistreringene tok til, hadde finske forskere gjort flere feltarbeider i Norge med spesielt fokus på språk, men også etnologiske undersøkelser utover 1970-tallet.¹⁵ I 1968 utførte TMU et tre dagers feltarbeid med ”kulturgeografiske registreringer og forskning innen nordnorsk fisker- og bondemiljø” i Skibotn.¹⁶ Med finansiering fra NAVF foretok vitenskapelig assistent Venke Åsheim Olsen¹⁷ registreringene på vegne av NYK ved TMU. Materialet fra dette feltarbeidet inngår i dag i Kvenarkivet og omfatter syv intervjuer av personer i alderen 58-84 år. Intervjuene omhandler mange tema som marked, sagn, brødbakst, osteproduksjon, jakt og fiske. I tillegg eksisterer det ca 20 s/hv fotografier av informanter, bygninger og bygningsdetaljer (se fig 2).¹⁸ Som en fortsettelse av dette feltarbeidet søkte NYK NAVF om finansiering av en ”finsk-norsk minoritetsundersøkelse”. Undersøkelsen skulle gjennomføres i Bugøynes og Skibotn fordi man mente begge områdene var preget av den finske innvandringen. Prosjektet skulle særlig fokusere på assimilasjonsprosessen mellom ”finsk og norsk befolkning”.¹⁹ Finansieringssøknaden ble avslått av NAVF uten noen nærmere begrunnelse, men søknaden signaliserte tydelig at finsk-norske kulturforhold nå opptok forskerne ved TMU. Det ble arbeidet videre med forskningsplanene, og utfallet ble Varangerregistreringene.

Varangerregistreringene bestod hovedsakelig av to sommersesonger med feltarbeid som ble gjennomført i løpet av 1973 og 1974. Håvard Dahl Bratrein var prosjektleder for registreringene, og de ble finansiert av NAVF, Norsk kulturråd, TMU og Vadsø kommune.²⁰ Bratrein hadde i tillegg til historie sin faglige bakgrunn i arkeologi og etnologi, og hele hans faglige virke har vært preget av de tre fagområdene. Han hadde tidligere vært engasjert av TMU og tilbrakt flere somre på 1960-tallet på reise i Nord-Norge for å registrere kirketufter, i området fra Røst til Varanger.²¹ I forbindelse med dette registreringsarbeidet tok han bussen langs Varangerfjorden, og på denne bussreisen kom ideen til å undersøke området gjennom

¹⁵ Niemi 2001: 16; Kalhama 1982.

¹⁶ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Jens Storm Munch til NAVF og årsrapport fra Venke Olsen 12.3.1969; Kvenarkivet, perm III. Venke Olsens intervjuer fra Skibotn 1968.

¹⁷ Venke Åsheim Olsen har i seinere tid tatt mellomnavnet Åsheim, hun refereres derfor både til som Olsen og Åsheim Olsen.

¹⁸ Kvenarkivet III. Venke Olsens intervjuer fra Skibotn 1968.

¹⁹ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad fra Venke Olsen v/Stein Mathisen ved TMU til NAVF 6.5.1971.

²⁰ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Håvard Dahl Bratrein til NAVF 4.3.1972. NAVF bidro med 26 700 kr, Norsk kulturråd 15 000 kr og TMU og Vadsø kommune finansierte de resterende 8000 kr.

²¹ Hauan, Niemi og Wold 2003: 10.

feltarbeid. Utgangspunktet var ikke primært å dokumentere kvensk kultur og historie, men ideen sprang ut fra en nysgjerrighet om kulturforhold i Varanger og det særegne landskapet som bussreisen hadde gått gjennom.²² Interessen hang sammen med særegenheter ved områdets topografi, klima og bosettingsstruktur. Nordsiden av Varangerfjorden er et relativt flatt område. Bratrein har beskrevet selve landet som ”karrig og nedbørsfattig, og derfor lite egnet til jordbruk” og at det var havet som hadde gjort området attraktivt.²³ I tillegg vakte bosetningsstrukturen langs fjorden interesse fordi den var strukturert som ”ei punktbosetting av små tettbebyggelser, som nærmest må karakteriseres som landsbyer”.²⁴ Fig. 3 viser hvordan Bratrein mente etnisitet fordelte seg på de ulike bygder langs Varangerfjorden. I forkant av prosjektstart antydet Bratrein at formålet med registreringene var ”ei større etnologisk registrering av «pre-war» Varanger [...] d.v.s den ubrente del på strekningen Mortensnes-Hamningberg.”²⁵

Det var ikke uproblematisk å få økonomisk støtte til feltarbeidet, verken NAVF eller Norsk kulturråd innvilget de beløpene det ble søkt om.²⁶ Da det i 1972 ble søkt om midler fra NAVF for å undersøke etniske og kulturelle grenser i Varanger, ble søknaden innvilget. NAVF ønsket imidlertid ikke å finansiere reise og opphold for åtte etnologistudenter fra Oslo, og tildelingen ble redusert i forhold til beløpet det ble søkt om.²⁷ En ny søknad ble derfor sendt til Norsk kulturråd, og det ble argumentert for at man ønsket å få til en registrering i det ”kvænsk-norske området i Nord-Varanger”.²⁸ Formålet var å undersøke de kvenske og norske bygdene ut fra et sammenlignende kulturperspektiv. Håvard Dahl Bratrein har i ettertid understreket at dette ikke var et prosjekt innrettet mot spesielt kvensk kultur. Det var komparasjon mellom norsk og finsk kultur, og samhandlingen mellom disse var interessant. I ettertid har Varangerregistreringene likevel blitt fortolket som et kvensk prosjekt, blant annet fordi det på 1980-tallet ble innlemmet i Kvenarkivet.²⁹

²² Intervju med Håvard Dahl Bratrein des. 2005.

²³ Bratrein 1974: 6.

²⁴ Ibid.

²⁵ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Håvard Dahl Bratrein til Einar Niemi 10.4.1972.

²⁶ For eksempel var det i søknadene budsjettert med 65 000 kr for feltsesongen i 1973, men prosjektet fikk bare tildelt til sammen 49 000 kr. NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra NAVF 8.12.1972 og 15.1.1973.

²⁷ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Tildelingsbrev fra NAVF til TMU 8.12.1972.

²⁸ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

²⁹ Intervju med Håvard Dahl Bratrein des. 2005.

Varangerområdet ble ansett som spesielt interessant fordi det var det eneste området nord for Lyngen i Troms som ikke ble tilnærmet fullstendig brent under evakueringen i 1944. Det var derfor spesielt viktig å dokumentere i dette området før kulturelementer og tradisjoner forsvant:

”Dette er et arbeid som det nå begynner å haste med, på grunn av den omveltning som i våre dager også skjer her, med utskifting av den gamle bygningsmasse, avvikling av de gamle primærnæringer fiske og februk, fraflytting, eller utvisking av de kulturelle og etniske skillelinjer, idet finsk språk og kultur er på hurtig tilbakegang.”³⁰

Argumentasjonen i denne søknaden til Norsk kulturråd viser at man fryktet at de kulturelle forskjellen skulle bli borte i løpet av kort tid, særlig forårsaket av den generelle moderniseringsprosessen som pågikk i Nord-Norge. Fram til 1960-tallet hadde etterkrigstiden vært preget av en framskrittsoptimisme med sterk tro på modernisering og økonomisk vekst. Formuleringene i finansieringssøknadene tyder på at moderniseringen ble sett på som et problem for bevaring av tradisjon og de spesielle kulturforholdene med norsk og kvensk befolkning. Ved overgangen til 1970-tallet hadde synet på utvikling og modernisering endret seg gradvis, og moderniseringskritikken ble etter hvert omfattende. Forenklet kan perspektivendringene på 1970-tallet forstås som det historikeren Hallvard Tjelemeland har karakterisert som en dreining bort fra fremskrittsoptimismen til en gryende pessimisme. Troen på det moderne ble erstattet med en form for romantisering av det tradisjonelle og førmoderne samfunnet.³¹

Bergingsaksjon?

Den nordnorske landsdelen var inne i en brytningstid på 1970-tallet, og framtidsperspektivene var preget av de endringene som pågikk. Forskningsinteressen var særlig rettet mot samhandling, kulturpåvirkning og assimilasjon i norske og kvenske bygder. I søknadene ble det argumentert for at feltregistreringene kunne betraktes som en bergingsaksjon. I søknaden til Norsk kulturråd ble viktigheten av det planlagte feltarbeidet i Varanger fremstilt slik: ”Da registreringa for en stor del er å oppfatte som ei redningsaksjon, og da der bak denne primært

³⁰ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

³¹ Tjelemeland 1995: 3–5.

ligger en tanke om kulturvern i videste forstand, tør vi med dette søke Norsk kulturråd om støtte, slik at registreringa likevel kan finne sted etter de opprinnelige planene”.³²

Argumentet om at dette var en bergingsaksjon var begrunnet med at registreringen måtte settes i gang før det var for seint, og understreket dermed ytterligere viktigheten av å få til en finansiering. Samtidig tyder det på en oppriktig bekymring for at kulturelementer skulle forsvinne før de ble registrert. Denne fremstillingen fungerte åpenbart, og Norsk kulturråd bevilget midler slik at etnologistudentene kunne delta i registreringsarbeidet. Ideen om å foreta en kulturell bergingsaksjon var imidlertid ikke ny. Ved etnografiske og kulturhistoriske museer hadde redningstanken stått sentralt i lang tid.³³ Feltarbeid, dokumentasjon og innsamling har gjerne kommet i gang når kulturelle fenomen har vært i ferd med å forsvinne. Antropologene Odd Are Berkaak og Even Ruud har beskrevet trangen til å drive samtidsdokumentasjon slik:

”Begrunnelsen for å studere eksotiske og historiske samfunn har ofte vært at de må beskrives før de forsvinner. Hvis vi ikke samler inn det siste eksemplaret av en utdøende art, vil den gå tapt for alltid. Det tragiske ligger ikke i at en livsverden forsvinner, for det kan ikke vitenskapen gjøre noe med, men i at kunnskapsforvaltningen mister noe av sitt grunnlag for klassifikasjon. Det vil mangle en art i samlerens herbarium.”³⁴

Berkaak og Ruuds betraktninger har relevans. Kvensk kultur var på det tidspunktet en ”manglende art” i TMUs arkiv. Ved museets samisk etnografiske avdeling hadde det i lengre tid vært arbeidet med samisk språk, historie og kultur, med Just K. Qvigstad og hans etterfølger etnografen Ørnulv Vorren i spissen. Qvigstad hadde også arbeidet med kvenrelaterte spørsmål, men i mindre grad.³⁵ På 1970-tallet ble det ansett som avgjørende å registrere kulturkunnskap fra varangerområdet før den ble borte for alltid. Registreringene skulle bidra til bevaring av kunnskap om kultur og tradisjon slik at det ble et materiale som kunne være tilgjengelig for seinere forskning. En redningsaksjon i form av kulturregistrering kan dermed forstås som en del av systematisk innsamling og dokumentasjon av kultur og tradisjon. Etnologen Oddlaug Reiakvam har påpekt at dette har vært en vanlig form for

³² NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

³³ Berkaak 2001: 127.

³⁴ Berkaak og Ruud 1992: 9.

³⁵ Se for eksempel Qvigstad 1921.

arkivbasert forskning innen etnologien. En nøye kulturbeskrivelse på et deskriptivt nivå var første ledd i forskningen. Resultat av samlings- og bergingsarbeid skulle deretter presenteres i en systematisk form, og når dette puslespillet var lagt skulle materialet utgjøre grunnlaget for det analytiske nivået.³⁶

Fig. 4. Fra sjøfuglprosjektet, Røst 1978. Foto: Håvard Dahl Bratrein, TMU.

Varangerregistreringene var imidlertid ikke de eneste feltundersøkelsene som ble satt i gang av Håvard Dahl Bratrein og TMU på 1970-tallet. I etterkant av de to feltsesongene i Varanger startet NYK, med finansiering fra NAVF, en ny undersøkelse som tok sikte på å danne et helhetsbilde av sjøfuglenes plass i den nordnorske kystkulturen.³⁷ *Sjøfuglprosjektet* (fig. 4) var et treårig feltarbeid (1975-1978) og tok sikte på å ”dokumentere den økonomiske betydningen av sjøfuglene i den nordnorske kystkulturen, gjennom dokumentasjon av de mangfoldige aktivitetene rundt denne ressursen som hadde utviklet seg på egg- og dunværa og i de navngjetne fuglefjella langs kysten.”³⁸ Denne særpregede tradisjonen, som til dels fortsatt eksisterte på 1970-tallet, ble utgangspunktet for dette prosjektet. Sjøfuglprosjektet hadde som Varangerregistreringene preg av å være en kulturhistorisk bergingsaksjon, målsettingen var å dokumentere det man anså som siste fase av en tradisjon.³⁹ Sjøfuglprosjektet var hovedsakelig

³⁶ Reiakvam [1992] 1997: 10–11, med særlig henvisning til Nils Lids metode.

³⁷ Bratrein 1977: 43.

³⁸ Hauan, Niemi og Wold 2003: 12.

³⁹ Ibid.

basert på feltarbeid, og i løpet av fire uker hver sommer reiste fem personer rundt i området fra Sør-Varanger til Brønnøy. I tillegg til Sjøfuglprosjektet var Håvard Dahl Bratrein sterkt involvert i Helgøyprosjektet, som startet opp i 1976. Dette var et tverrfaglig prosjekt som ved hjelp av arkeologiske og historiske kilder undersøkte problemstillinger omkring bosettingshistorie i perioden fra seinmiddelalderen og frem til etterreformatorisk tid. Ved å se disse tre prosjektene i sammenheng kan Varangerregistreringene forstås som et ledd i utviklingen av et større dokumentasjonsprosjekt, hvor det særlig handlet om å registrere og dokumentere den nordnorske bygde- og kystkulturen. I tillegg var 1970-tallet en slags pionertid for nordnorsk lokalhistorie og representerte en tid med stor interesse for landsdelens særegne kultur og bakgrunn.

Registreringer i felten

Varangerregistreringene var delt i fire faser. Første fase var et forprosjekt hvor prosjektlederen var i området i to uker våren 1973, for å skaffe kontakter og planlegge feltarbeidet. Andre fase ble gjennomført samme år. I løpet av en måned skulle elleve feltmedarbeidere etterstrebe en mest mulig fullstendig dokumentasjon av et avgrenset område (se fig. 5 og 6).⁴⁰ Tredje fase ble gjennomført sommeren 1974 med fire av de samme feltmedarbeiderne, de registrerte da etter mer spesifikke opplegg og avgrenset tema.⁴¹ Den fjerde fasen i prosjektet, med ”bearbeiding av materialet med sikte på syntetisering”, ble ikke gjennomført i det omfang som var planlagt på grunn av manglende finansiering.⁴² Bratrein hadde også hatt konkrete planer om å fortsette feltarbeidet over flere år, men dette ble heller ikke gjennomført fordi NAVF avslo søknader om støtte til feltarbeid og bearbeiding av det innsamlede feltmaterialet i 1975, 1976 og 1977.⁴³

Selve registreringen i Varanger tok sikte på innsamling av data fra en del utvalgte ”kvænske, kvænsk-norske og norske bygder innen området, ved hjelp av fotografering, oppmåling, beskriving, interview og lydbåndopptak.”⁴⁴ Feltarbeidet hadde to hovedmålsettinger. For det

⁴⁰ Kvenarkivet VII.A.7.1 Brev fra V. Olsen til Håvard Dahl Bratrein 4.11.1972; Bratrein 1974:11. Feltmedarbeiderne var: Margrethe Høegh (endret navn fra Wevle) fra TMU, lektor Arnt Bakke fra folkemusikksamlinga ved Tromsø museum, konservator Rigmor F. Holmsen fra Institutt for sammenlignende kulturforskning ved Universitetet i Oslo, universitetslektor Nikolai Paulsen fra Musikkvitenskapelig institutt ved Universitetet i Trondheim og studentene Eva Bugge, Asbjørn Klepp, Pekka Poutanen, Jan Horgen, Venke Olsen og Helge Norddølum.

⁴¹ Bratrein 1974: 11, 13.

⁴² Ibid.

⁴³ Bratrein 1982: 148; VIIA1. KA 4. Uttalelse ang. ”Nordisk råd. Medlemsforslag om forskning vedrørende kvænsk kultur og språk i Nord-Norge” 27.3.1979 v/Håvard Dahl Bratrein.

⁴⁴ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

første skulle det foretas en generell registrering av kultur i de to etniske gruppene, av kulturelementer som fortsatt eksisterte og det som kunne rekonstrueres. For det andre var man opptatt av det som kunne spores av gjensidig kulturpåvirkning.⁴⁵ Registreringen skulle være mest mulig omfattende, ha et tverrfaglig preg og registrere materiell kultur (byggeskikk, redskap, innbo, klesdrakt, næringer), folkeminne, folkemusikk og sosiale forhold.⁴⁶

Innen etnologien og folkloristikken hadde en lenge vært opptatt av rekonstruksjon av fortidig kultur og operert ut fra en oppfatning om at omfattende samfunnsendringer kunne føre til nedbryting av kultur som hadde vært stabil i lang tid.⁴⁷ I Varangerregistreringene var slike samfunnsendringer nettopp en begrunnelse for å starte opp feltarbeidet, og undersøkelsene av kulturen i de besøkte områdene ble også foretatt gjennom ”rekonstruksjon av fortidige forhold, ved samtaler med eldre folk og studium av materielle levninger som hus, redskaper m.m., samt utspørring og observasjoner av samtidige forhold.”⁴⁸ I tillegg tok feltmedarbeiderne i bruk en annen feltarbeidsmetode innen samfunnsvitenskapen: ”deltagende observasjon”. Forskerne deltok i bygdelivet og var med på dansefest, fotballkamp, barneleker, arbeid innen primærnæringene og saunabesøk. Med deltagende observasjon ble feltarbeidet noe mer enn bare registrering. Dette var en metode som særlig den britiske antropologen Bronislaw Malinowski hadde vært pionér for. Han mente man måtte leve i et samfunn og med kulturen over tid for å kunne studere den.⁴⁹ Varangerregistreringene var av såpass kortvarig art at en slik metode ikke ble fulgt fullt ut.

Håvard Dahl Bratrein har selv påpekt at han var inspirert av etnologen Knut Kolsruds forskning, teori og metode om spredning av kultur. I tillegg var etnologen Rigmor Frimannslund Holmsens feltarbeid i Finnmark en viktig inspirasjonskilde, i tillegg til hennes seinere arbeid med *Gårdssamfunn og grannesamfunn*.⁵⁰ I Varangerregistreringene var en opptatt av å registrere hvordan ulike kulturelementer hadde spredd seg geografisk som for eksempel ”flatbrødet nordgrense”.⁵¹ Innen kulturforskningen hadde en helt siden 1800-tallet hatt interesse for geografisk spredning av kultur og kulturkontakt. Dette fokuset på utbredelse av for eksempel redskaper, gjenstander og ikke-materiell kultur som sagn og eventyr, har blitt

⁴⁵ Bratrein 1974: 11.

⁴⁶ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Søknad til Norsk kulturråd 25.10.1972.

⁴⁷ Eriksen og Selberg 2006:72; Reiakvam [1992] 1997: 11.

⁴⁸ Bratrein 1974: 12.

⁴⁹ Jf Eriksen og Selberg 2006: 54.

⁵⁰ PM Håvard Dahl Bratrein, februar 2008. Se for eksempel Kolsrud 1973; Holmsen 1964–1970.

⁵¹ Se for eksempel Kvenarkivet. VA1. Intervju 29.4–3.5.1973.

betegnet som diffusjonisme.⁵² Her var forfallstanken sentral; oppløsning av gamle samfunnsformer ble sett på som nedbrytende for kultur. Metodisk skriver Varangerregistreringene seg dermed inn i en lang forskningstradisjon.

Fig 5. Forskerne ankommer Hamningberg, juni 1973. Håvard Dahl Bratrein, Helge Norddølum og Pekka Poutanen med ryggen til. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

Fig. 6. Feltmedarbeider Helge Norddølum i møte med de to informantene Rikard Johansen og Eilif Karlsen. Varangerhuset i bakgrunnen, juni 1973. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

⁵² Olsen 1997:125ff; Eriksen og Selberg 2006: 47.

Totalt sett var prosjektlederen svært fornøyd med resultatet av feltsesongene fordi ”[v]i har i Varanger funnet ikke bare stoff av kulturhistorisk verdi, men en nesten eksperimentell situasjon med hensyn til testing av kulturteoretiske modeller.”⁵³ En opptelling av registreringene viste at det i løpet av de to feltsesongene ble utarbeidet og tegnet 38 kartskisser og kartkopier, 65 oppmålingstegninger, 58 husbeskrivelser, 147 registreringskort for gjenstander. Det ble tatt opp 94 lydband med intervju, skrevet ned 142 intervju, utarbeidet 43 rapporter/notater/dagbøker, 10 gamle foto ble avfotografert og resultatet av fotograferingen i felten var 99 diasfilmer á 36 bilder og 95 s/hv filmer á 36 bilder (totalt 6984 fotografi).⁵⁴ Dette materialet ble liggende uordnet ved TMU frem til slutten av 1980-tallet, da det ble innlemmet i Kvenarkivet.

I feltarbeidet var det en bevisst strategi å ikke drive innsamling, men interessante gjenstander ble registrert på arkivkort og fotografert. En åpenbar årsak var at man ikke ønsket å ribbe lokalsamfunnene for siste rest av tradisjonell og gammel materiell kultur. Det ble ansett som nærmest uetisk å fjerne materiell kultur fra sitt lokale opphavssted og bruksområde for å plassere det i TMUs magasin.⁵⁵ Trolig hang dette sammen med at man på 1970- og 1980-tallet anså at bevaring og formidling skulle skje i lokalmiljøet, i tillegg lå Varanger innenfor det planlagte Vadsø Museum sitt ansvarsområde.⁵⁶ Selv om det ikke ble samlet inn gjenstander, betydde det ikke at man ikke var opptatt av materiell kultur. Nærmest som et substitutt for gjenstanden ble fotografiet viktig, både som dokumentasjon av materiell kultur, men også av mennesker, miljø og arbeidsprosesser. Fotografiet fikk dermed gjenstandenes posisjon og kan betraktes som forsøk på avtegninger av den kulturen som ble dokumentert. Dette gjenspeiles også i det store antall fotografier som ble tatt.

Fotografiet

Under Varangerregistreringene fotograferte flere av feltmedarbeiderne, og særlig var Håvard Dahl Bratrein, Asbjørn Klepp, Margrethe Høegh, Helge Norddølum og Venke Åsheim Olsen var aktive fotografer. Min gjennomgang av fotografimaterialet tyder på at de ulike fotografene har lagt hvert sitt personlige preg på fotograferingen, både når det gjelder fokus og stil. Noen

⁵³ Bratrein 1974: 14.

⁵⁴ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Håvard Dahl Bratrein til NAVF 4.3.1972; Kvenarkivet. V.C. Fortegnelse over materialet fra Varangerregistreringa 1973/1974.

⁵⁵ PM, Håvard Dahl Bratrein nov. 2007.

⁵⁶ Aarekol 2008.

har særlig vært opptatt av mennesker, mens andre har hatt mer blick for materiell kultur.⁵⁷ I en utvidet analyse av fotografiene kunne det være interessant å se nærmere på ulike tilnærming hos de forskjellige fotografene, men det blir for omfattende i denne sammenhengen.

Fotografiene fra feltarbeidet ble ordnet, registrert og lagt inn i NYKs fotoarkiv. Måten fotografiene er registrert på innebærer at de ikke kan identifisere eller skilles ut som en egen gruppe i arkivet, fordi de ikke er merket eller arkivert med noen kategori som knytter dem til Varangerregistreringene. Fotografiene kan gjenfinnes om man vet navn på fotografene, tidspunkt og sted for fotograferingen. I dag er dette et viktig kildemateriale, og fotografiene blir i økende grad tatt i bruk som illustrasjoner i publikasjoner.⁵⁸ Jeg vil her se nærmere på noen av fotografiene fra registreringene. Utvalget som blir vist i denne artikkelen er ikke et representativt utvalg av de over 6 000 fotografiene som samlingen består av. Min ambisjon er heller ikke å analysere helheten, men å vise hvordan fotografiene kan bidra til å utdype forståelsen av Varangerregistreringene.

Fig 7. Treetin Jouni (John Samuelsen), 1934, Børselv. Foto: Samuli Paulaharju, TMU og Museiverkests bildarkiv, Helsingfors.

⁵⁷ Ingen av feltmedarbeiderne hadde utdanning som fotograf, og fotografiene er av svært varierende teknisk kvalitet.

⁵⁸ Se for eksempel Unstad 2007; *Ottar* nr 1 2008.

Fig. 8. Rigmor Frimannslund Holmsens kommentarer til fotografiet: "Nettet på ljåen heter by. Brukes til myrhøy for at det skal være lettere å rake høyet sammen. Jerntingesten som by'en er festet til orvet med, kalles negle på samisk. Kuni på finsk. Ljåen er tynslejå. Slik brukes ljåen med "by". Hos en bofast same: Reisenen." Vestre Jakobselv 1947. Foto: R. F & B. S. Kvenarkivet, RFH 1947-1948.

Fotografiapparatet har lenge vært et viktig redskap i forskning og dokumentasjon. I både Samuli Paulaharjus og Rigmor Frimannslund Holmsens feltarbeid var fotografiapparatet et viktig redskap i dokumentasjonen av kultur. Som nevnt kjente Håvard Dahl Bratrein til registreringene og fotografiene fra Reidun Frimannslund Holmsens reise i Finnmark på 1940-tallet. Samuli Paulaharjus bok *Finnmarkens folk*⁵⁹ var en viktig inspirasjonskilde og bakgrunns litteratur for Varangerregistreringene. Blant annet var denne boken oppført på lista med aktuell litteratur som ble sendt ut i forkant til feltmedarbeiderne.⁶⁰

Fig. 9. Viinika utenfor Vadsø. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

I disse tre fotosamlingene er det flere typer motiver som går igjen, for eksempel eksisterer det mange fotografi som dokumenterer ulike arbeidsprosesser. Et eksempel jeg vil trekke frem kan karakteriseres som *mann med ljà*. I Samuli Paulaharjus samling fra Nord-Norge finnes det flere fotografier av denne typen. For eksempel fotograferte Paulaharju Treeti Jouni da han slo med ljà i Børselv i 1934 (fig. 7). Reidun Frimannslund Holmsen var også opptatt av å dokumentere de ulike arbeidsprosessene og redskapene som ble brukt i slåttonna. Her finnes blant annet to fotografi fra Vestre Jakobselv i 1947 som viser ljà med oppsamlingsredskap for

⁵⁹ Originaltittel var *Ruijan Suomalaisia* (1928), oversatt til svensk i 1973.

⁶⁰ Kvenarkivet. V.C. P.M. Varangerregistreringa 1973.

gras, som Frimannslund Holmsen har karakterisert som ”by”(fig. 8). Årsaken til bruken av ”by” blir forklart med at den gjorde det lettere å rake myrhøyet sammen.⁶¹ I

Varangerregistreringene ble denne arbeidsprosessen også dokumentert grundig. Fig. 9 viser Alf Tuomainen i full gang med å slå med ljå på utmarka Viinikamyra utenfor Vadsø i 1973. Det ble tatt til sammen 22 eksponeringer av dette motivet med både dias og s/hv-film, fotografert av tre forskjellige fotografer. Alf Tuomainen (bror til Ida Tuomainen) var en viktig informant og demonstrerte en spesiell type ljå som her blir beskrevet som kvensk. Betegnelsen for ljåens oppsamlingsredskap ble da kalt for ”veng”, men er samme type og hadde samme funksjon som det Rigmor Frimannslund Holmsen beskrev som ”by”.

Fig. 10. Forskerne observerer og dokumenterer. Viinika utenfor Vadsø, 1973. Foto: Margrethe Høeg, TMU.

I fotografiet fra 1973 er cowboyhatten og den kortermede skjorta nye elementer, men ellers er det som om tiden har stått stille i Finnmark i de henholdsvis 47 og 26 åra siden Samuli Paulaharjus og Reidun Frimannslund Holmsens fotografier ble tatt. I fotografiet er det heller ikke mange elementer som kan indikere at moderniseringen hadde nådd Finnmark på 1970-tallet. Fig. 7, 8 og 9 er alle fotografier som trolig er iscenesatt for å demonstrere hvordan ljåen ble brukt og vise hvordan slått foregikk. Fig. 10 viser hvordan en slik demonstrasjon kunne foregå med forskerne som dokumenterende tilskuere. Fig. 9 kan gi et inntrykk av at

⁶¹ Kvenarkivet. Varangermaterialet 1947–48; RFH, perm 4 nr 35.

praksisen med å slå graset på utmarka Viinikkamyra fortsatt eksisterer, selv om det ble slutt allerede på 1940-tallet.⁶² Fotografiet var en rekonstruksjon av en praksis som var gått ut av bruk 30 år tidligere. Men uten en slik forklaring til bildet blir det en illustrasjon av det førkrigs-området som var forskernes utgangspunkt for registreringsprosjektet. Fotografiet representerer dermed en fastfrysing av en fortid som allerede var forbi og av en arbeidsmetode som ikke lenger var i bruk. Som et ledd i registreringen av kultur ble informantene stilt opp for å utføre tradisjonelle arbeidsprosesser som allerede var et tilbakelagt stadium. Denne metoden ble også brukt i Sjøfuglprosjektet. Fotografiene fra dette prosjektet viser blant annet menn som demonstrerer fanging og avliving av sjøfugl, se fig 4. Fangst av lundefugl var på det tidspunktet ikke lenger lovlig, men etter søknad var det gitt dispensasjon slik at denne tradisjonen kunne rekonstrueres for forskerne.

De ulike fotografiene av mann med ljà kan settes sammen som nærmest en serie av kulturell refotografering av samme motiv og arbeidsprosess.⁶³ Her visualiseres kulturelle endringer, eller mangel på endringer. Det kan trekkes frem mange eksempler; flere typer arbeidsprosesser, barn i lek, sauna, hester og materielle verdier som bygninger og gjenstander. Men her eksisterer også tydelige forskjeller. Samuli Paulaharju har for eksempel kun fotografert eksteriør av badstuer, mens forskerne på 1970-tallet var mer frigjorte og fotograferte også feltmedarbeiderne da de tok badstua i bruk.⁶⁴

I etterkant av feltsongene publiserte Håvard Dahl Bratrein og feltmedarbeiderne Asbjørn Klepp og Venke Åsheim Olsen flere artikler om resultatene av feltarbeidet.⁶⁵ Håvard Dahl Bratreins artikkel ”Varanger – en kulturhistorisk smeltedigel” er illustrert med fotografi av Samuli Paulaharju og egne foto fra feltarbeidet. Fotografiene dokumenterer både den norske og den kvenske kulturens tilstedeværelse i området. Bildeteksten til fotografiet av Alf Tuomainen (fig. 9) antyder at nettopp dette motivet kunne visualisere det finske: ”Mange finske kulturtrekk. Alf Tuomainen – annen generasjons innflytter fra Savolax – demonstrerer bruk av kvænsk ljàtype med veng, på myrslåtta Viinikka i fjellet overfor Vadsø. I bakgrunnen Lisu – finsk hest med finsk navn, for ikke å forglemme saunaen.”⁶⁶ Etterkommeren etter

⁶² Kvenarkivet. VA1. Praksisen med å bruke ljàene som redskap i slåtta var da slutt, men ljàen var den gang og er fortsatt i dag i bruk som redskap til å for eksempel slå graset rundt husene.

⁶³ Begrepet kulturell refotografering er inspirert av Puschmann, Dramstad og Hoel 2006.

⁶⁴ Fotografering av interiør på 1920 og 1930-tallet var vanskelig også på grunn av mangel på god blitz.

⁶⁵ F eks Bratrein, 1974; Bratrein 1980; Klepp 1974; Klepp 1980; Olsen 1973. Se også Hage 2007, hun bygger videre på Håvard Dahl Bratreins pionerarbeid om Varangerhus.

⁶⁶ Bratrein 1974: 14.

finske innvandrere, det særegne hesteholdet, landbruket, håndverkstradisjonen og saunatradisjonen er representert i ett og samme fotografi og symboliserer nærmest essensen i kvensk kultur.

Fig. 11. Siste aktive jordbruker i Kiby, sommeren 1974. Foto: Asbjørn Klepp, TMU.

I artikkelen "Finsk kultur på norsk jord" i *A-magasinet* fra 1974, presenterte Asbjørn Klepp deler av de funnene som var gjort i løpet av feltarbeidet. Her ble det fortalt at bygdene langs Varangerfjorden, hvor deler av befolkningen fortsatt snakket finsk, kunne anses å være områder preget av "etnisk isolasjon", "uforandrede forhold" og "førkrigs Finnmark."⁶⁷ Formålet med feltarbeidet i dette området var "å redde mest mulig viten om dette særpregede stykke Norge."⁶⁸ Dette utgangspunktet medførte en favorisering og fokusering på alderdommelige kulturelement og det som allerede var i ferd med å bli borte. Intervjulistene viser at det ble gjennomført 161 intervjuer, og av de 45 informantene som har oppgitt alder var 9 personer over 80 år på intervjutidspunktet, 30 informanter var mellom 60-80 år, 9 informanter var mellom 50-60 år og 6 av informantene var under 50 år (yngste informant var

⁶⁷ Klepp 1974.

⁶⁸ Ibid.

23 år).⁶⁹ Enkelte av fotografiene gjenspeiler dette fokuset, for eksempel viser fig. 11 den aldrende og siste aktive jordbrukeren i Kiby. Et slikt perspektiv medførte også et syn på den yngre generasjon som tilsa at den ikke hadde så mye å bidra med. Bildeteksten til fig. 12 i Asbjørn Klepps artikkel understreket dette: ”Gamle nordlandsbåter i Kiby skal aldri på sjøen mer, og den unge slekt har nye idealer...”⁷⁰ Satt på spissen kan det se ut til at barn ifølge denne bildeteksten nærmest ble ansett som moderniseringsagenter og ikke var interessert i å ta vare på tradisjon. Fotografiene er imidlertid ikke entydige, her vises også nye kulturelle elementer som for eksempel fritidsaktiviteter, badeliv og ungdomskultur. Fotografiene er dermed også med på å nyansere fokuset på de gamle og på tradisjoner.

Fig. 12. ”Det unge Kiby har nye idealer”. Foto: Asbjørn Klepp, 1973, TMU.

Fra Varangerregistreringene til Kvenprosjektet

Varangerregistreringene ble utgangspunkt for videre forskning. Jeg vil her se nærmere på hva som skjedde i perioden etter at Varangerregistreringene var avsluttet og på den prosessen som ledet frem til oppstart av Kvenprosjektet åtte år seinere. Det er særlig interessant å se nærmere på hendelsene og argumentasjonen som førte frem til en ny satsning på kvensk forskning.

⁶⁹ Antallet informanter var mye lavere enn antall intervjuer, fordi flere av informantene ble intervjuet flere ganger. Fordelingen informanter på alder er basert på telling av oppgitt alder på informanter på intervjuelistene i Varangerregistreringene, men det er imidlertid flere informanter som ikke har oppgitt alder.

⁷⁰ Klepp 1974.

Parallelt med Varangerregistreringene hadde den første offentlige utredningen om kvenske forhold *Innstilling om norsk-finske kulturforhold* startet. Utredningen ble utført på oppdrag fra Norsk kulturråd og ferdigstilt i 1976. Noe av bakgrunnen var at Finnmark fylkes kulturnemnd i 1972 hadde tatt et initiativ overfor Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) for å sette dette arbeidet i gang. På oppdrag fra KUD satte Norsk kulturråd året etter ned et arbeidsutvalg på tre medlemmer med lektor ved Vadsø gymnas, Einar Niemi, som formann, samt en referansegruppe.⁷¹ Mandatet var blant annet å gi en historisk oversikt, utrede problemer og oppgaver av språklig og kulturell art, komme med forslag til praktiske tiltak, undersøke hvordan tiltakene kunne gjennomføres og hva de eventuelt ville koste.⁷²

Varangerregistreringene var knyttet indirekte til arbeidet med innstillingen. Norsk kulturråd hadde blant annet tildelt midler til prosjektet under den forutsetning at materialet fra undersøkelsene i Varanger skulle stilles til rådighet for utvalget. I tillegg satt Håvard Dahl Bratrein i referansegruppen⁷³ Arbeidet med innstillingen vakte interesse i Finland, og parallelt med utvalgets virksomhet ble det satt ned et eget finsk utvalg, *Sektionen för finsk-norsk samarbete*, med representanter fra Foreningen Norden i Finland og det finske undervisningsministeriet. Sektionen arbeidet med problemstillinger knyttet til språk, arbeidsinnvandring og kulturtiltak og møtte det oppnevnte arbeidsutvalget to ganger til drøftinger.⁷⁴ Betydningen av dette samarbeidet kom særlig til uttrykk avslutningsvis i innstillingen hvor det blir presisert at kontakten over grensen måtte opprettholdes: ”For at ikke dette aspektet ved vår sammensatte kultur skal dø eller svekkes enda mer, må finsk-norsk kultur oppmuntres.”⁷⁵

⁷¹ Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*: 7–8. Ytterligere medlemmer av arbeidsgruppa var: Avisredaktør i *Finnmarken* Sverre Nilssen og skolestyrer Olav Beddari. Referansegruppa bestod av: Redaksjonssekretær i *Finnmarken* Erling Arvola, ekspeditør Ida Tuomainen, skolestyrer og forfatter Hans Kristian Eriksen, sokneprest Asbjørn Flokkmann, lærer Eimi Vorren, bispedømmerådssekretær Georg Hildonen, konservator Håvard Dahl Bratrein og handelsfullmektig Anton Sommerseth.

⁷² Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*: 8–9.

⁷³ NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Brev fra Norsk kulturråd til Håvard Dahl Bratrein, 19.2.1974.

⁷⁴ De møttes i Helsingfors 27.–28.6.1974 og Vadsø 7.–9.2.1975. NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964–1976. Rapport om virksomheten i Arbeidsutvalget juni – oktober 3.10.1974 og Referat fra møtet mellom utvalget og seksjonene för finsk-norskt samarbete i Vadsö 2.3.1975.

⁷⁵ Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*: 136.

Arbeidet med *Innstilling om norsk-finske kulturforhold* og samarbeidet med Finland var en medvirkende årsak til at Nordisk råd i 1978 forfattet et ”medlemsforslag om forskning vedrørende kvenenes kultur og språk i Nord-Norge”.⁷⁶ Medlemsforslaget konstaterte at

”[u]nder dette århundrade har kvänerna hastig smultit in i den norska befolkningen och anammat den norska kulturen. Den gamla kvänska kulturen håller på att försvinna, liksom kvänernas ålderdomliga finska dialekt. Å andra sidan har man numera insett betydelsen av att skydda och samla in den del av den kvänska kulturen som ännu finns kvar.”⁷⁷

Forslaget antydde at Nordisk råd anså det som en felles nordisk oppgave å sette i gang forskning på kultur og språktradisjon om det ”hotade kvänska kulturarvet”.⁷⁸ I samtiden ble dette initiativet trolig oppfattet slik at det hastet, og avisa *Nordlys* omtalte medlemsforslaget med overskriften: ”Kvenenes kultur forsøkes reddes”.⁷⁹

Kvenseminaret i Rovaniemi

Oppmerksomheten omkring medlemsforslaget fra Nordisk råd bidro til at et stort internasjonalt seminar om kvensk forskning ble arrangert i Rovaniemi, av Migrationsinstituttet i Åbo (Turku) og Lapplands sommeruniversitet i Rovaniemi i 1980.⁸⁰ Seminaret samlet ca 100 deltakere, og forskere fra både Sverige, Norge og Finland deltok. Dette var nærmest en historisk hendelse i og med at seminaret kan anses som det første større møtet mellom forskere som arbeidet med kvensk historie, språk og kultur. Seminaret og seminarrapporten *Suomalaiset jäämeren rannoilla/Finnene ved nordishavets strender* som kom ut i etterkant, fokuserte særlig på forskningshistorie, forskningsstatus, oppgaver og videre utfordringer.⁸¹ Seminaret fikk stor betydning for å synliggjøre den forskningen som hadde pågått frem til da, og for fremtidig aktivitet på feltet. Den avsluttende diskusjonen på seminaret førte til at Migrationsinstituttet, med folkloristen Lassi Saresallo i spissen, startet et svensk, finsk og norsk samarbeidsprosjekt. Prosjektet hadde tittelen ”Forskning kring traditionell folkkultur bland finska invandrare i Nord-Norge” og fikk økonomisk støtte fra

⁷⁶ Kvenarkivet. VIIA1. KA3. Brev fra KUD til Universitetet i Tromsø 28.2.1979.

⁷⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA3. Medlemsforslag om forskning rörande kvänernas kultur och språk i Nordnorge.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ *Nordlys* 17.1.1979.

⁸⁰ Hetemäki-Olander 1982: 14; Niemi 1982: 125.

⁸¹ Kalhama 1982; *Kvensk forskning i Norge, Rapport fra ei arbeidsgruppe 1996*. NFR Oslo: 9; *Finnmarken* 16.6.1980.

Nordisk samarbeidsnemnd for humanistisk forskning (NOS-H).⁸² Ved Universitetet i Umeå ble det holdt et planleggingsmøte i november 1980, hvor syv forskere (deriblant Håvard Dahl Bratrein og Venke Åsheim Olsen) fra Norge, Finland og Sverige deltok.⁸³ På møtet ble minoritets- og etnisitetsaspekt, tidsperspektiv, aktuelt arkivmateriale og feltarbeid diskutert. Det ble også besluttet å søke om finansiering til forskningsprosjekt som kunne inkludere fagene folkeminne og etnologi.⁸⁴

NAVFs forskningsprogram

I løpet av 1979-1980 gjennomførte Rådet for humanistisk forskning (RFH) under NAVF et utredningsarbeid som tok sikte på å starte et nytt forskningsprogram om kvensk og samisk forskning.⁸⁵ Behovet for denne utredningen var blant annet at *Humaniora-utredningen* fra 1975 hadde avdekket at det var gjennomført få kulturstudier om etniske minoriteter i Nord-Norge. En av konklusjonene var at det måtte stimuleres til denne typen forskning.⁸⁶ Historikeren Narve Bjørgo ved Universitetet i Tromsø hadde derfor fått et oppdrag fra RFH om å utarbeide et oppsummerende notat vedrørende forskningssituasjonen, behovet for fremtidig forskningsinnsats og rekrutteringssituasjonen. Notatet *Faglig utviklingsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur* var basert på 15 fagnotat hentet inn fra forskere som arbeidet med relaterte tema.⁸⁷ I notatet ble det konstatert at forskning på kvensk kultur fortsatt var begrenset, og det anbefales å prioritere ”kjeldearbeid/forskning innan kvensk språk og kvensk folkekultur”.⁸⁸ Det understrekes at ”grunnlagsarbeidet med kjeldene, så som registrering, innsamling og tilrettelegging av data, i prosjektsammenheng må få det ein kunne kalle ’forskningsstatus’”.⁸⁹ Om NAVF ville finne det nødvendig å prioritere mellom samisk eller kvensk forskning, så foreslo Bjørgo at kvensk forskning skulle få et fortrinn fordi ”[f]ornorskingsprosessen har gått uhyre snøgt, gamle næringsmessige tilpassningar blir avvikla, og det blir stadig færre berarar av kvensk tradisjonsstoff. Her er det [...] tale om ein regulær bergingsaksjon, der ein i første omgang bør konsentrere seg om å samle inn og ta vare

⁸² Kalhama 1982: 228; Kvenarkivet. VIIA1. KA9. Brev fra Lassi Saessalo 30.6.1980; VIIA1. KA13. Brev fra NOS-H 30.9.1980

⁸³ Kvenarkivet. VIIA1. KA13. Brev fra NOS-H 30.9.1980; VIIA1. KA14–19; VIIA1. KA22. Referat fra prosjektmøtet i Umeå 1981:1

⁸⁴ Kvenarkivet. VIIA1. KA22. Referat fra prosjektmøtet i Umeå 1981: 10–11.

⁸⁵ Kvenarkivet. VIIA1. KA27. NAVF, forslag til et forskningsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur under Rådet for humanistisk forskning 9.12.1980: 1.

⁸⁶ *Humanistisk forskning i Norge, Humaniora-utredningen 1975*: 352 og 358.

⁸⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo.

⁸⁸ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 45.

⁸⁹ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 15.

på forskningsmateriale.”⁹⁰ Her ble altså argumentasjonen i søknadene fra Varangerregistreringene videreført. Bjørgo foreslo også at Håvard Dahl Bratrein skulle gis i oppdrag å utarbeide et forskningsprosjekt som kunne bygge videre på erfaringen fra Varangerregistreringene.⁹¹

Björgos utredningsarbeid ble lagt til grunn for konkretisering av NAVFs nye forskningsprogram *Samisk og kvensk: språk, historie og kultur*, som ble delt inn i tre delprogram. Program I omfattet vitenskapsteori innen humanistisk orientert minoritetsforskning og program III var et rekrutterings- og forskningsprogram for samisk språk, historie og kultur. Program II omfattet kvensk språk, historie og kultur og var et ”tiltak for å redde, oppbevare og systematisere forskningsmateriale innen kvensk språk og kvensk folkekultur.”⁹²

Kvenprosjektet

Da forskningsprogrammet var en realitet, ble Håvard Dahl Bratrein anmodet av NAVF om å utarbeide en prosjektplan innenfor rammen av kvensk kultur og historie.⁹³ Utfallet ble et prosjekt som startet opp i 1982 og pågikk frem til 1987, og som til sammen fikk bevilget ca 1,215 mill kr.⁹⁴ Den økte oppmerksomheten omkring kvenrelatert forskning hadde medført igangsettelse av Kvenprosjektet som et nytt innsamlings- og forskningsprosjekt.

Kvenprosjektet er interessant sammenholdt med Varangerregistreringene, både når det gjelder forskjeller og likheter i problemstillinger og metode.

Kvenprosjektet ble lagt til NYK ved TMU og med Håvard Dahl Bratrein som prosjektleder.⁹⁵ Prosjektstøtten dekket lønn for etnologen Venke Åsheim Olsen, feltarbeid, noe kontorhjelpe og driftsmidler til styringsgruppen som bestod av Håvard Dahl Bratrein, Narve Bjørgo og Einar Niemi, da Fylkeskonservator i Finnmark.⁹⁶ NAVFs forskningsprogram fikk et visst gjensvar i Finland, men ikke i Sverige. Kvenprosjektet var et samarbeidsprosjekt med Finlands Akademi

⁹⁰ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 45.

⁹¹ Kvenarkivet. VIIA1. KA21 Oppsummerende notat til RHD oktober 1980. Utarbeidet av Narve Bjørgo: 46. Det ble også foreslått at språkforsker Anna-Riita Lindgren skulle få i oppdrag å arbeide videre med ideer til et språkprosjekt.

⁹² Kvenarkivet. VIIA1. KA27. NAVF, forslag til et forskningsprogram for samisk og kvensk: språk, historie og kultur under Rådet for humanistisk forskning 9.12.1980:2; KA29. Forskningsprogram for samisk og kvensk: språk og kultur under Rådet for humanistisk forskning.

⁹³ Kvenarkivet. VIIA1. KA34. Brev fra NAVF 16.2.1981.

⁹⁴ *Evalueringsrapport av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur*, NAVF 1992: 8.

⁹⁵ Kvenarkivet. VIIA1. KA45. Søknad til NAVF 15.5.1981.

⁹⁶ Kvenarkivet. VIIA1. KA51. Bevilgningsbrev fra NAVF til Håvard Dahl Bratrein 11.12.1981.

som finansierte en forskerstilling for folkloristen Lassi Saressalo. Av praktiske og personlige årsaker hadde verken Lassi Saressalo eller Venke Åsheim Olsen arbeidsplass ved TMU. Gjennom hele prosjektet hadde de kontor ved henholdsvis Migrationsinstituttet i Åbo og Universitetet i Trondheim.⁹⁷ I løpet av prosjektperioden ble det arrangert tre prosjektmøter, i Vadsø i 1982 og i Åbo 1983 og 1986.⁹⁸

I søknaden til NAVF ble formålet med prosjektet fremstilt slik at det skulle undersøke kvensk folkekultur og gjennomføre ”ei systematisk framskaffing, tilrettelegging for forskning og lagring av kulturvitenskapelig dokumentasjonsmateriale fra de kvenske bygder i Nord-Norge.”⁹⁹ I søknadene som ble sendt til NAVF gjennom hele prosjektperioden, var det lite fokus på bergingsperspektivet. Da NAVF oppsummerte forskningsprogrammet i et presseseminar i 1985, ble det i pressemeldingen tydeliggjort at redningsperspektivet ikke var forlatt: ”I det kvenske delprogrammet måtte en ta utgangspunkt i det faktum at finske kulturelementer er i ferd med å forsvinne; dette betød at det var nødvendig å sette inn forskningstiltak som ledd i en kulturell bergingsaksjon”.¹⁰⁰

Problemstillingene som skulle undersøkes i Kvenprosjektet var forankret i fagfeltene etnologi og folkloristikk. Begrepet akkulturasjon ble fremhevet som et felles teoretisk utgangspunkt der ”undersøkelsen vil vise hvordan den finske (kvenske) kultur har utviklet seg og tilpasset seg til de to øvrige lokale kulturformer, den norske og den samiske.”¹⁰¹ Ved å fokusere på begrepet akkulturasjon var man i prosjektet opptatt av å undersøke selve overføringsprosessen mellom samfunn i berøring og tilpasning til fremmed kultur. Den allmenne rammen for prosjektet var å kartlegge og analysere kulturelle fenomen, og hvordan de fungerte som identitetskriterier hos den kvenske minoriteten i Nord-Norge.¹⁰² I selve undersøkelsen skulle Nord-Norge observeres som et tradisjonsområde, men som igjen skulle inndeles i ulike økologiske miljøer. På den måten så man for seg å kunne avdekke hvordan tilpassning til naturforhold hadde fått betydning.¹⁰³ Problemstillingene tydet på at forskerne, som i Varangerregistreringene, var opptatt av kulturens romlige plassering. Mens kulturspredning

⁹⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA50. Brev fra Venke Olsen 29.11.1981.

⁹⁸ Kvenarkivet. VIIA1. KA77; VIIA1. KA78; VIIA2. KA211.

⁹⁹ Kvenarkivet. VIIA1. KA45. Søknad til NAVF 15.5.1981.

¹⁰⁰ Kvenarkivet. VIIA2. KA181. Presseseminar om forskning om samisk og kvensk språk, historie og kultur, 20.11.1985.

¹⁰¹ Kvenarkivet. VIIA1. KA108. Søknad til NAVF 15.5.1983.

¹⁰² Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 6.

¹⁰³ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 9–10.

hadde vært utgangspunkt for denne interessen på 1970-tallet, var det nå den kulturelle tilpasning til geografi og økologi som skulle undersøkes.

I tillegg til fagdisiplinene etnologi og folkloristikk omfattet Kvenprosjektet også etnomusikkologi. I 1983 hadde museet ansatt Ola Graff ved folkemusikkarkivet, og dermed ble han og etnomusikkologien integrert i kvenprosjektet.¹⁰⁴ Målet var å samle inn musikalske ytringer som skulle inngå i TMUs eksisterende tradisjonsmusikksamling.¹⁰⁵ Det musikalske delprosjektet hadde de samme overordnede problemstillingene med særlig fokus på akkulturasjon, i forhold til tid og rom.¹⁰⁶

Arkivstudier og feltarbeid

Kvenprosjektet fokuserte på samtid og på historisk bakgrunn. Resultatene fra feltarbeidet skulle være utgangspunkt for analysen av samtiden. I 1982 ble det startet opp og gjennomført flere arkivstudier med kopiering av arkivmateriale fra norske, svenske og særlig riksfinske arkivinstitusjoner.¹⁰⁷ Materialet fra arkivstudiene ble ansett som viktig for det videre arbeidet med prosjektet og for å utforme kvenprosjektet til et mer forskningsrettet prosjekt.¹⁰⁸ Målsettingen med arkivgjennomgangen var også at det skulle inkorporeres i et eget arkiv i og for Nord-Norge.¹⁰⁹ Arkivstudiene var ment å både fungere som grunnlagsmateriale for å studere historisk bakgrunn, men også som det man kalte målingsmateriale i forhold til resultatene fra feltarbeidet.¹¹⁰ Seinere inngikk også disse kopiene i Kvenarkivet.¹¹¹

Feltarbeidet ble gjennomført somrene 1984 og 1985. Hovedhensikten var å fremskaffe materiale for å undersøke den kulturelle situasjonen i samtiden. Mens feltarbeidet i Varangerregistreringene særlig var konsentrert om området langs Varangerfjorden, ble Kvenprosjektet utført i et større geografisk område. Hovedvekten av feltarbeidet ble sentrert til Alta, Skibotn, Børselv og Vestre Jakobselv, men Vadsø, Skallelv, Svanvik og flere andre steder i Sør-Varanger ble også undersøkt. Den geografiske spredningen var valgt for å kunne

¹⁰⁴ Kvenarkivet. VIIA1. KA108. Søknad til NAVF 15.5.1983.

¹⁰⁵ Arnt Bakke hadde siden midten av 1950-tallet samlet inn kvensk tradisjonsmusikk, som han også gjorde under Varangerregistreringene i 1973.

¹⁰⁶ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Kvænsk kulturforskning – musikalsk delprosjekt: 3.

¹⁰⁷ Kvenarkivet. VIIA1. KA66. Søknad om prosjektstøtte til NAVF 1.6.1982.

¹⁰⁸ Kvenarkivet. VIIA1. KA108. Søknad til NAVF 15.5.1983.

¹⁰⁹ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 21.

¹¹⁰ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse: 10.

¹¹¹ For eksempel finnes kopier av korrespondanse, feltnotater og tegninger fra Samuli Paulaharjus reiser i Finnmark og Troms.

sammenligne flere ulike bygder. Man hadde en teori om at den finske minoriteten ikke hadde utgjort en ”homogen, tett, organisatorisk og historisk enhetlig gruppe”. Som det videre heter: ”Derfor vil vi betrakte de identitetssymbolene gjennom ulike lokalsamfunn hver med sitt egenartede økologiske og historiske særpreg. Det betyr at vi under feltarbeidet 1984 og senere i 1985 vil rette oppmerksomhet mot slike bygder som på sin måte representerer en type av finsk bosetting i etnisk, historisk og økologisk betydning.”¹¹²

Problemstillingene i Kvenprosjektet var formulert ut fra en hypotese om at det var interessant å komparere bygder med ulikt innvandringsforløp og ulik næringstilpassing. På den måten kunne en skape grunnlag for å forstå hvordan finsk identitet hadde blitt formet lokalt. Analysen skulle ta for seg endring over tid, i et bestemt geografisk område. Lokalteter som hadde blitt undersøkt tidligere og hvor feltmaterialet var tilgjengelig i arkiv ble foretrukket. I Porsanger ble for eksempel Børselv sett på som det sentrale innsamlingsstedet. Samuli Paulaharju hadde tidligere beskrevet stedet i sine feltnotater og i boken *Finnmarkens folk*, dette ble ansett som et godt grunnlagsmateriale for sammenligning.¹¹³

Metoden for å undersøke samtiden var å intervju informanter. Feltmaterialet består derfor i hovedsak av lydopptak fra intervju og transkriberinger av disse. Kvenprosjektet ble i en seinere evaluering også kritisert for at dokumentasjonen var mangelfull og ikke var blitt gjennomført som planlagt.¹¹⁴ Ved hjelp av intervjuene skulle prosjektet bl.a. registrere stereotypier om egne og andres etniske identitet med fokus på ”de stereotyper som eksisterer om finske innvandrere og om finskættede i Nord-Norge.”¹¹⁵ Som Varangerregistreringene var man i Kvenprosjektet opptatt av de eldste informantene. Av de 64 informantene med oppgitt alder var 13 informanter i alderen 80-90 år, 40 informanter i alderen 60-80 år, 11 informanter i alderen 50-60 år og 4 informanter var yngre enn 50 år (yngste var 33 år) på intervjutidspunktet.

¹¹² Kvenarkivet. VIIA1. KA112. Finsk (kvensk) kulturforskning i Nord-Norge av Håvard Dahl Bratrein, 28.9.1983: 1.

¹¹³ Kvenarkivet. VIIA1. KA112. Finsk (kvensk) kulturforskning i Nord-Norge av Håvard Dahl Bratrein 28.9.1983

¹¹⁴ *Kvensk forskning i Norge, Rapport fra ei arbeidsgruppe 1996*. NFR Oslo: 9.

¹¹⁵ Kvenarkivet. VIIA1. KA122. Prosjektbeskrivelse 1983.

Fra Varangerhus til smørkatt

Den vitenskapelige bearbeidingen av resultatene fra feltarbeidene i Varangerregistreringene og Kvenprosjektet ble ikke slutført.¹¹⁶ En grundigere komparasjon av disse to prosjektene bør baseres på en mer utførlig gjennomgang av feltmaterialet enn det er rom for i denne artikkelen. Jeg vil her ta utgangspunkt i emnelistene for intervjuene, som en innfallsvinkel til hvilke tema som ble undersøkt i feltarbeidene.

I Varangerregistreringene ble alle 161 intervjuer utført på norsk, mens av 107 intervjuer i Kvenprosjektet ble 59 gjort på finsk og 48 på norsk. De finskspråklige intervjuene er ikke oversatt til norsk, men det er emnelistene. En gjennomgang av emnelistene i Varangerregistreringene antyder at man særlig opptatt av materiell kultur, næringstilpassning og enkelte arbeidspraksiser. Emneord som angikk fiske, hus/bygninger, sauna, jordbruk, slåttonn, husdyr, livets høytidsstunder, bakerovn og torvtaking går igjen. Oppmålinger av og nedtegnelser om flerfunksjonshus utgjorde i ettertid grunnlaget for Håvard Dahl Bratreins artikkel ”’Varangerhuset’. En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner”.¹¹⁷ I kvenprosjektet var forskerne i mindre grad opptatt av materiell kultur. Informantene ble spurt om tema som var relatert til emner som språk, etnisitet, overtro, etnomedisin, slektshistorie, religion og musikk. Overtro var et sentralt tema og spørsmål om for eksempel drauen, underjordiske, utburd, hekser og smørkatt var tema som gikk igjen. Intervjuene forteller at smørkatt var et slags vesen som stjal smør.¹¹⁸ De to prosjektene skiller seg dermed fra hverandre i innhold og fokus. Skiftet kan karakteriseres som en dreining fra å kartlegge konkret materiell kultur til immateriell kultur. Denne dreiningen har også skjedd på flere andre felt. For eksempel har UNESCO siden 1980-tallet hatt økt fokus på vern av immateriell kultur, som Barbara Kirchenblatt-Gimblett også har påpekt.¹¹⁹ Denne dreiningen medførte et skifte av fokus fra artefakter til menneskene og deres kunnskap. I Kvenprosjektet indikerer emnelistene fra intervjuene nettopp at det var menneskenes kunnskaper om for eksempel egen historie, familiebakgrunn, etnomedisin og overtro som var det vesentlige i undersøkelsen av den etniske gruppens kultur.

¹¹⁶ Saressalos doktoravhandling fra 1996 bygger imidlertid på dette feltmaterialet. Se Saressalo 1996 og Anttonen 2001.

¹¹⁷ Bratrein 1980.

¹¹⁸ Se for eksempel Kvenarkivet. VII. B8.

¹¹⁹ Kirchenblatt-Gimblett 2004.

På sporet av den tapte samtid?

Ved ferdigstillingen av Kvenarkivet i 1990 representerte dette arkivet en materialisering av den kvenrelatert forskningen ved TMU i perioden 1968-1987. Tidspunktet markerer også avslutningen på TMUs involvering i større kvenrelaterte forskningsprosjekter. Selv om arkivet i ettertid har fått tilført nytt forskningsmateriale fra forskere utenfor TMU, har dette ikke vært fra prosjekt tilknyttet museets egen virksomhet.

Gjennomgangen av Varangerregistreringene og Kvenprosjektet viser at Kvenarkivets tilblivelse var nært knyttet til Håvard Dahl Bratreins virke ved TMU. I artikkelen har jeg også vist hvordan hans interesse for det særegne landskapet rundt Varangerfjorden fikk ringvirkninger og betydning for den kvenrelaterte forskningen på 1970- og 1980-tallet. I Varangerregistreringene var det særlig registrering av materielle kulturelementer som var i ferd med å bli borte som fikk fokus og som ble dokumentert gjennom opptegninger, fotografering og intervju. Varangerregistreringene kan betraktes som en indirekte årsak til at Kvenprosjektet ble en realitet da NAVF utlyste midler over sitt forskningsprogram. Forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur kom til i en tid da det ble rettet oppmerksomhet mot at etnisitet var et forsømt forskningstema. Feltmaterialet fra Kvenprosjektet antyder at det ble fokusert mer på etnisitet i dette forskningsprosjektet enn i Varangerregistreringene. Kvensk historie, kultur og identitet ble undersøkt ut fra en problemstilling hvor akkulturasjon ble sett på som sentral. Studien av etnisitet og etnifisering ble gjort gjennom arkivstudier og intervju. I forskningsprosjektet på 1980-tallet ble det fokusert mer på immateriell kultur, og det innebar en dreining bort fra det materielle. Registrering, opptegning og fotografering av materiell kultur ble derfor ikke gjort som i Varangerregistreringene.

Tittelen: "På sporet av den tapte samtid" er inspirert av utgangspunktet for feltarbeiderne. Samtiden var av interesse, men i hovedsak i form av den eldre kulturen den var sprunget ut fra. Varangerregistreringene var et uttalt forsøk på å berge de kulturelle sporene som fortsatt fantes i undersøkelsesområdet. Gjennom registrering og fotografering ble sporene berget og plassert i arkiv. I Kvenprosjektet var disse sporene fortsatt av interesse, i dette feltarbeidet ble også de eldste informantene foretrukket. Sporene etter fortiden ble forstått som om de fortsatt eksisterte i samtiden.

I dag kan sporene etter den tapte samtid gjenfinnes i Kvenarkivet. Den omfattende innsatsen som ble gjort på det deskriptive nivået i Varangerregistreringene og i Kvenprosjektet har ført til at TMUs Kvenarkiv inneholder et omfattende kulturhistorisk forskningsmateriale. Et materiale som blir brukt til nyere forskning på språk og kultur. Imidlertid har ingen gjort en helhetlig undersøkelse eller uttømmende analyse av dette arkivmaterialet, en utfordring som bør tas på alvor. Kvenarkivet er fortsatt aktuelt som kildemateriale til å undersøke kvensk og nordnorsk kultur, men også for å skrive forskningshistorie.

Referanser

Aarekol, Lena og Ryymin, Teemu 2006. "Bilder i bruk. Samuli Paulaharjus fotografier i dokumentasjonens og illustrasjonenes tjeneste", i *Heimen* nr 4, Trondheim.

Aarekol, Lena 2008. "Kven Culture and history in museum terms", in Goodnow, Katherine and Akman, Haci (ed.). *Scandinavian museums and cultural diversity*, UNESCO Berghahn Books, New York and Oxford.

Anttonen, Pertti 2001. "Etnopolitikk, Nord-Norge og Finsk kulturforskning. To doktoravhandlinger om kvenspørsmålet", i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.) *Kvensk forskning, rapport fra kvensemiaaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000, Speculum Boreale* nr 2, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Berkaak, Odd Are 2001. "Samtidsdokumentasjon: En spøkeshistorie", i *Nordisk Museologi* 1-2, Umeå.

Berkaak, Odd Are og Ruud, Even 1992. *Den påbegynte virkelighet. Studier i samtidskultur*, Universitetsforlaget, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1974. "Varanger – en kulturhistorisk smeltedigel. Om kulturforskning ved Nordishavets rand", i *Forskningsnytt* nr 7, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1977. "Sjøfugl og kystbu", i *Dugnad* nr 3, Borgarsyssel museum, Sarpsborg.

Bratrein, Håvard Dahl 1980. "«Varanger huset». En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner", i *Norveg. Tidsskrift for Etnologi og folkloristikk* nr 23, Universitetsforlaget, Oslo.

Bratrein, Håvard Dahl 1982. "Folkekultur", i Kalhama, Maija-Liisa (red.). *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseinaari 9.–10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstituttet, Turku.

Eriksen, Anne og Selberg, Torunn 2006. *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*, Pax forlag, Oslo.

Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar 1981. *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetsproblematikk i nord 1860-1940*, Universitetsforlaget, Oslo.

Evaluering av forskningsprogrammet Samisk og kvensk språk, historie og kultur, NAVF 1992.

Finnmarken 16.6.1980.

Hage, Ingebjørg 2007. "Kvenenes bosetting og byggemåter", i Hage, Ingebjørg, Haugdal, Elin Ruud, Bodil og Hegstad, Sveinulf (red.). *Arkitektur i Nord-Norge*, Fagbokforlaget, Bergen.

Hauan, Marit, Niemi, Einar og Wold, Helge A. 2003. *Karlsøy og verden utenfor*, i Hauan, Marit Anne, Niemi, Einar, Wold, Helge A. og Zachariassen, Ketil (red.). *Karlsøy og verden utenfor. Kulturhistoriske perspektiver på nordnorske steder, Tromsø Museums skrifter nr 30*, Tromsø.

Hetemänki-Olander, Elsi 1982. "Hilsen fra Finlands delegasjon ved Nordisk råd", i Kalhama, Maija-Liisa (red.). *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseminaari 9.-10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstitutet, Turku.

Holmsen, Rigmor Frimannslund 1964-1970. *Gårdssamfunn og grannesamfun: foreløpig manuskript etter forelesninger i etnologi ved universitetet i Oslo 1964-1970*, Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, Universitetet i Oslo.

Humanistisk forskning i Norge, Humanoria-utredningen Del 10, NAVF 1975.

Kalhama, Maija-Liisa (red.) 1982. *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseminaari 9.-10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstitutet, Turku.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2004. "Intangible Heritage as Metacultural Production", *Museum International*, no. 1-2, Blackwell Publishing, Oxford.

Klepp, Asbjørn 1974. "Finsk kultur på norsk jord", i *A-magasinet* nr. 21.

Klepp, Asbjørn 1980. "Tradisjon og kultur", i *Norveg. Tidsskrift for Etnologi og folkloristikk* nr 23, Universitetsforlaget, Oslo.

Kolsrud, Knut 1973. "On Cultural Boundaries as an Ethnological Problem", in *Ethnologia Scandinavica, a journal for Nordic Ethnology*, Lund.

Kvensk forskning i Norge, Rapport fra ei arbeidsgruppe 1996, NFR, Oslo 1996.

Niemi, Einar 1982. "Kvensk kulturforskning og vernearbeid", i Kalhama, Maija-Liisa (red.). *Suomalaiset jäämeren rannoilla. Finnene ved nordishavets strender. Kveeniseminaari 9.-10.6. 1980 Rovaniemellä. Kvenseminaret i Rovaniemi*, Migrationsinstitutet, Turku.

Niemi, Einar 2001. "Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv", i Ryymin, Teemu og Karikoski, Elin (red.). *Kvensk forskning, rapport fra kvenseminaret ved Universitetet i*

Tromsø, mai 2000, *Speculum Boreale* no 2, Skriftserie fra Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Niemi, Einar 2003a. "Del I. 1814-1940," i Kjeldstadli, Knut (red.). *Norsk innvandringshistorie*, bd 2, Pax forlag, Oslo.

Niemi, Einar 2003b. "Kvenene – fra innvandrere til utvandrere", i Mellem, Reidun (red.). *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur. Seminarrapport Tromsø mars 2002*, Norske kveners forbund/Ruijan Kveeniliitto, Tromsdalen.

Nordlys 17.1.1979.

Norsk kulturråd 1976. *Innstilling om norsk-finske kulturforhold*, Oslo.

Olsen, Bjørnar 1997. *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Universitetsforlaget, Oslo.

Olsen, Venke Åsheim 1973. "'Det etniske aspektet ved intervjusituasjonen. Varangerregistreringen 1973.' Innlegg på helgeseminar for etnologer, Kleivstua 26.-28. oktober 1973, arrangert av Institutt for folkelivsgranskning (Mimeo)", i Jones, Michael (ed.). *Multiculturalism in the North. Selected papers by Venke Olsen Åsheim*, Tapir Academic press, Trondheim.

Ottar 2008, nr 1, Tromsø.

Puschmann, Oskar, Dramstad, Wenche og Hoel, Ragnhild 2006. *Tilbakeblikk. Norske landskap i endring*, Tun Forlag, Oslo.

Reiakvam, Oddlaug [1992] 1997. "Etnologi: Forskningsprogram eller «Norge rundt»-program?", i Reiakvam, Oddlaug. *Etnologi av hjartans lyst. Artiklar og førelesningar*, Forlaget folkekultur, Bergen.

Ryymin, Teemu 2003. "De nordligste finner" Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentlighet 1800-1939", avhandling for dr. art., Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.

Qvigstad, Just 1921. *Den kvænske innvandringen til Nord-Norge*, Tromsø Museums Årshefter 1920, Tromsø.

Sandbye, Mette 2001. *Mindesmærker. Tid og erindring i fotografiet*, Rævens Sorte bibliotek, København.

Saresallo, Lassi 1996. *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Tampere.

Tjelmeland, Hallvard 1995. "Kva er modernisering?", i Myhre, Jan Eivind (red.). *Nord-Norges modernisering*, StensilsSerie B nr 35, Universitetet i Tromsø.

Unstad, Inger 2007. *Levd liv langs en rik fjord*, Trane Forlag, Vadsø.

Andre referanser

Intervju med Håvard Dahl Bratrein, desember 2005 og uformelle samtaler i perioden 2005-2008.

NYK korrespondansearkiv, NAVF-Sc 1964-1976, Tromsø Museum Universitetsmuseet.

Kvenarkivet, Tromsø Museum Universitetsmuseet.